4758

31527 37964

АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ.

УКРАЇНСЬКА ЧИТАНКА

ДЛЯ ДРУГОЇ КЛЯСИ СЕРЕДНИХ ШКІЛ

ДРУГЕ, ЗМІНЕНЕ ВИДАНЄ

ЗЛАДИВ

Др. ІВАН КОЛАЧ.

Ціна 18 кор.

У ЛЬВОВІ, 1920.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

31327

452

10
Львів. Бібліотека
АН. УРСР
4758
31327

Антін Крушельницький.

Українська читанка

для другої кляси середних шкіл

Друге, змінене виданє

зладив

Др. Іван Копач.

Ціна 18 кор.

У Львові 1920.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.

Ш141.4-942.3

ІЛЮСТРАЦІЇ ВОЛОДИМИРА КОБРИНСЬКОГО.

Львівська державна наукова бібліотека
№ 3088

I. ПОЕЗІЯ.

А. Епічна поезія.

І. Казки. — Міти. — Легенди. — Баляди.

1. Про двох братів.

Були собі два брати: один бідний, а другий богатий. От, у того богатого є й поля богато і скоту, а в бідного, як у бідного, дітий дрібнесеньких богато, а їсти, то так, як Бог дав — бувало навіть і так, що й хліба кавалка в хаті нема — не доведи Господи такої бідности.

От, у бідного не стало хліба. Бідував він, бідував, терпів день, терпів другий — дїти кричать — узяв він мірку і пішов до богатого брата просити хліба:

— Дай, — каже, — братику, хоч мірку якої там муки, чи якого зерна; нема що їсти; дїти з голоду пухнуть.

— Дай, — каже він, — я тобі одно око виколю, то тодї дам мірку борошна.

Думав той бідний, думав, мусїв згодитись:

— На, — каже, — коли, Бог з тобою, тілько дай чого їсти.

От богатий виколов бідному око, дав єму там мірку чи борошна чи може пашні якої. Той узяв, приносить до дому, а жінка як подивилась на него, та аж крикнула:

— Що се, чоловіче, з тобою зробилось? Деж се твоє око?

— Еге, — каже, — де! Я пішов до брата, щоб дав хлїба; а він менї й каже: „Дай, око виколю, тодї дам одну мірку!“ Я думав-думав, жалко менї сих бідних дїточок стало, я й сказав: „Коли! щож робити!“

Аж ось за неділю вже там, а може за дві знову хліба не стало. Взяв той чоловік мірку і знову пішов до брата.

— Дай — каже — братику, хліба, уже того не стало, що ти мені дав.

— Дай, око виколю, тоді дам мірку.

— Як же я, — каже, — братику буду без очий на сьвітї жить? Змилуй ся та дай уже так!

— Нї, — каже, — дурно не дам; дай, око виколю, то тоді знову дам одну мірку.

Мусїв той бідний і на те пристати:

— На, — каже, — виколи! Бог з тобою!

От, богатий брат узяв ніж, виколов єму й друге око і насипав єму мірку хліба. Він узяв тай пішов до дому. Приносить той хліб. Жінка, як глянула, аж перелякалась:

— Як же ти се, чоловіче, будеш на сьвітї жить без очий? Миб якнебудь роздобули хліба, а тепер...

Плаче сердешна так, що слова не промовить.

— Не плач, — каже, — жінко! Будем жить так, як Бог милосердний дасть. Не один же я на сьвітї темний: є богато слїпих тай живуть таки якось і без очий.

От скоро і того хліба не стало: чи богато там єго — мірка; а їсти є кому — семя!

— Ну, тепер, жінко, — каже він, — до брата вже нїчого йти: відведи мене за село під таку і таку гору; там мене покинеш на цїлий день, а в вечері прийдеш за мною та возьмеш до дому: може хто йти ме або їхати ме, все таки дасть шматок хліба.

От, жінка відвела єго туди, посадила під горою, а сама вернулась назад. Пройшов уже день, уже й вечеріє; а жінка й забула піти за ним; так він, бідний, і заночував на полї: слїпий, куди же єму потрапити до дому самому?

У саму глуху ніч на ту гору прилетїло три птиці; посїдали они і сидять. От, одна й питає у другої:

— Розкажи нам, — мовить, — що там чувати у твоїй сторонї?

— Щож у моїй сторонї чувати? Я, — каже, — чула, що на сю гору, де се ми сидимо, у ночи паде така роса, що, як хто слїпий сею росою потре очи три рази, то буде бачити знову — видющий зробить ся; а більше нїчого в моїй сторонї.

А той чоловік сидить під горою тай чує се все. Зараз полапав круг себе рукою — роса вже впала. Він раз потер очи,

другий раз, зовсім зробив ся видющий, що й став бачить, як перше бачив. І думає собі:

— Посиджу, почую, що они ще будуть говорити.

От, та птиця питає другу:

— А в твоїй сторонї що чути?

— Щож, — каже, — у моїй сторонї чути? Засуха велика; така велика засуха, що не доведи Господи! Все повисохало: і ставки і річки і криниці; люди мруть як мухи. Але, — каже, — якби хто оттой камінь, що серед села лежить, з місця рушив, то водаб із під него пішла така, що й ставки і криниці булиб повні — булоб води в волю для цїлого села.

А той чоловік сидить під горою та все те й чує.

— Ну, — каже друга птиця до третьої, — тепер же ти нам розкажи, що в твоїй сторонї чути.

— В моїй сторонї заслабла дуже царівна; от дожидають ся уже єї смерти: уже така суха стала як скипка. Скілько вже до неї лїкарів не їздило, усе не помагають; а її можна вилїчити. Она, як говіла, закашлялась і сьвяте Причастіє випустила із рота; а жаба сидїла під підлогою тай ухватила єго і тепер у неї під ліжком під підлогою лежить і кров з неї тягне — уже напилась так, що така стала, як відро. Якби хто достав ту жабу зпід підлоги, розрізав її на двоє та зробив із неї купіль, викупать ту царівну три рази, то ще красша стане, як перше була; на третїй день і танцювать піде.

Переговорили они се між собою і полетїли. Тодї сей чоловік пішов до дому.

Приходить у хату:

— Жінко, засьвіти та дай лиш чого небудь повечерять.

Она скоренько з печи чи там з полу, засьвітила огонь, коли дивить ся, аж чоловік видющий!

— Що се з тобою чоловіче? Хто се тобі так поробив, що ти знову став видющий? Слава Тобі, Господи! Слава Тобі, Милосердний! Розкажи, чоловіче!

— Хто постарав ся? Я сам собі постарав ся. Ще підожди, ще не те буде!...

На другий день каже він жінцї:

— Зоставай сяж ти тут з дїточками дома, а я піду на заробітки.

Попрощав ся і пішов із села. От іде тай розпитує дорогу на те село, що засуха велика. Заходить він у крамницю; єму там і кажуть:

— Така велика засуха у нашому селї, що не доведи Боже! Ми вже і в очи води не бачимо. Колиб — кажуть — найшов ся хто і поробив так, щоб вода була, то ємуб люди дали і гроший богато і скотини, скільки захоче, і пів селаб землї віддали, аби тілько знов у селї була вода.

— Добре — каже — я зроблю так, що у вас буде знову вода; тілько дайте менї стілько то і стілько людий до роботи.

— Чоловіче добрий, та ми тобі цїлїсеньким селом будемо помагати, як що тобі треба буде, тілько виратуй нас від видимої смерти.

Зібрав він людий, пішов, найшов той камінь. Взялись до него може чоловіка з двайцять — з трийцять, зсунули з місця: така вода зпід него пішла — на силу втекли. Скоро вже стали і річки і криниці і ставки повні; такої води стало скрізь, що й геть то!

Люди так уже дякують тому чоловікови, так дякують: дали єму і землї, хлїба і гроший богато. Він сїв і поїхав. От їде та їде, їде та їде, та все дорогу розпитує на те царство, де слаба була царівна. Не скоро там уже — може через рік або й через два — приїхав він у царство. А царівна ще й досї не вмерла, але вже така суха стала, така суха стала, що й страшно на неї глянуть. Заїхав той чоловік у село тай хвалить ся:

— Я — каже — вашу царівну вилїчив би; онаб у мене через тиждень і в танець пішла.

Люди чим скорше побігли до царя, сказали єму, що в селї є такий то і такий чоловік, що він може за тиждень вилїчити єго дочку. Цар не довго думав та велїв зараз запрягти в карету конї, посилає за ним. Ті вхопили того чоловіка, посадили в карету і назад. Привезли в палату. Цар уже стоїть у дверех і питає:

— Ти можеш — каже — вилїчити мою дочку?

— Можу — каже.

— Ну, як ти тільки вилїчиш її, то я тобі пів царства свого віддам; дам тобі всього, чого тілько душа забажає.

— Добре — каже — вилїчу!

Пішов він у ті покої, де лежала царівна, зараз і приняв ся за роботу. Зірвав там підлогу під ліжком, достав ту жабу, (а она вже така, як велике відро: так її розперло), розрізав її на куски, звелїв зробити купіль із неї, скупав царівну — їй троха лекше стало: уже й говорить зачинає. Цар такий радий, що дочцї лекше стало.

Скупав той чоловік царівну на другий день, їй ще лучше зробилось, уже й їсти попросила, уже й сьміє ся й шуткує. На третій день скупав він ще раз у тій самій купелї — царівні як рукою зняло: встала з ліжка, бігає, танцює, сьпіває — таке виробляє, що наче она ніколи й слаба не була. Пройшов тиждень, уже царівна стала і по садочку ходить. Цар тоді дав тому чоловікови пів царства свого, дав волів, хліба всякого, дав єму шість коний, карету, гроший богато. Той сїв і поїхав до дому. Приїздить до хати, жінка й признавать ся не хоче:

— Де там! — каже — Мій чоловік бідний; деб у него взялись коні та карета?

Тоді він розказав жінці, як єму Бог поміг розбогатїти.

От через тиждень чи там може й більш приходить до него брат і каже:

— Виколи, братику, і менї очи: може і я чи не зроблюсь богатшим.

— Та цур тобі! — каже — відчепи ся від мене; на тобі сто карбованців, а тілько не проси мене, щоб я тобі очи виколював.

Брат забрав гроші, пішов до дому. От він дома виколов собі очи тай каже своїй жінці:

— Знаєш ти — каже — що? Заведи мене під ту саму гору, де мій брат сидів, і покинь на цілу ніч: може й я трохи чи не побогатїю; брат мій, бачиш, яким богачем зробив ся.

— Добре — каже жінка.

От діждали вечера; она єго відвела і покинула під горою. Сидить він і жде. Коли се так як о півночи прилїтає щось на гору і сїло; далї — друге, а далї — й третє. Посїдали они (та то не птиці були, а чорти) тай питають один у другого:

— Що там у вашій сторонї чути?

— Щож у нашій сторонї чути? Чути те, що сего чоловіка, що сидить під горою, ухопить буря і розірве на кавалки і кістки рознесе так, що й слїду не остане ся.

На тому чоловікови аж тїло потухло з ляку, як він се почув.

— Ну — каже другий — у в твоїй сторонї що чути?

— В моїй сторонї такаж сама чутка ходить.

— А в твоїй — питають третього — що чуть доброго?

— Щож в моїй сторонї чуть? Чуть те саме, що і в ваших.

Той чоловік сидить під горою нї живий нї мертвий та трусить ся; пішов би скорійш до дому, так очи собі повиколював.

Ото ті, що сидїли на горі, переговоривши полетїли; а тут як схопить ся буря, ухватила сего чоловіка, розірвала на кавалки — і слїду не осталось: не знати, де й дїв ся. А єго меньший брат, що був перш дуже бідний, тепер як цар живе і хлїб жує.

Народня казка.

2. Про господаря і вужа.

Був собі колись господар,
Мав поле і садок,
Гарну хату і худобу,
Пчіл чимало колодок,

Жінку добру, челядь вірну,
Дещо гроший під ключем,
Так, що завидїли люди,
Називали богачем.

Був у него вуж домашнїй,
Що нїкого не кусав
І свобідно всюди лазив:
У ночи корови ссав,

А на день єму господар
Від нетямної пори
Ставив молоко солодке
У мисчинї край нори.

Вуж сей — то було хозяйське
Щастє: і зроси й з води
В двір плило добро, сторичний
Плід давали всї труди.

Пречудово скот плекав ся,
Всїм на диво родив хлїб,
Родив сад, роїлись пчоли,
Мов лопатою хто гріб

До двора достатки всякі,
А нещастя відвертав:
Град у всїм селї збив поле,
При єго границї став;

Пошесть там не зазирала
Нї до хат нї до хлїва,
Обминала двір пожежа,
Поле — сарана й мишва.

II.

Аж ось скоїло ся лихо!
Хлопчик був у хатї тій,
Син господаря, плазунчик,
Батьків любчик і пестїй.

От раз мати на снїданє
Для коханого синка
На долівцї положила
У мисчинї молока.

Хлопчик їсть і розливає,
От звичайно як дитя;
Запах молока привабив
І вужа з єго кута.

Він приповз і став хлептати
Молоко, але в гнївї
Хлопчик бац! вужа ударив
Ложкою по голові.

Вуж не привичний до бійки
Звив ся грізно, засичав
І мов блискавка дитину
Їдовитим зубом втяв.

Зверещав страшенно хлопчик:
Батько зо страхóм прибіг;
Зараз зрозумів, що сталось,
Та порадити не міг.

За вужем в скаженій злости
Кинув ся, хотїв убить,
Та вуж, бачучи погрозу,
В яму криє ся в ту мить.

З буком надбігá господар,
Вуж у ямі майже ввесь,
Тілько хвіст єще знадвору
Спішно в яму волочесь.

Не міркуючи богато,
Люто вдарив чоловік
І вужеви небораці
До крихітки хвіст відсїк.

Так біди тим не поправив:
Від отруйного жала
До доби єго дитина
Богу духа віддала.

III.

Сумував страшенно батько
І ходив зовсїм недуж;
Та в норі своїй від рани
Мучив ся не меньше й вуж.

А хоч рана й загоїлась,
Він безхвостий, не здоров,
Відцурав ся хати, стайні
І подвіря і коров.

Ті з ним разом давне щастє
Утїкло зо двора:
Нови витовк град у лїтї,
Вкушила степ жара,

Хиба гусїнь сад обїла,
Відзарази скот попух,
В хату слабість загостила,
Мов повіяв смерти дух.

Що робити? Рада в раду:
До ворожки вдав ся він,
Чи не скаже, що за ворог
Є причиною тих змін?

Поворожила ворожка
На бобах чи на зірках
Тай говорить: „Сам ти друже,
Сам біду на себе стяг.

„Був приятель в тебе щирий,
Що від зла тебе стеріг,
Але першої образи
Ти стерпіть єму не міг.

„Ти єго зневажив тяжко,
Тяжко гнївається він;
Ну, а гнїв єго, мій друже,
Се причина всїх відмін.

„І нема тобі ратунку,
Пропадеш увесь до тла,
Доки в углї твого дому
Гнїв той мов огонь пала.

Лиш одна тобі порада:
Всьому гнїву дати стрим
І перепросить ся щиро
Із приятелем старим.

IV.

От тепер згадав господар,
Як не мудро се вчинив,
Що в безумному розпалї
Так вужа він поранив.

І подумав: „Конче треба
Знов перепросить ся з ним,
Бо погине вся худоба,
Все добро піде як дим“.

Мовив жінцї: „А постав но
Край нори вужови знов
Молока, а чей вернув би
Знов у дім наш до коров“.

І поставила хозяйка
У мисчині молока,
Та вуж виповзе, наїсть ся
І до ями знов тїка.

А господарю що днини
Гірше й гірше, хоч умри!
От він раз вужа підглянув,
Як той повз собі з нори.

І говорить: „Вужу любий!
Що се враз на нас зайшло?
Чиж то сердитись нам треба?
Забуваймо гнїв і зло!

„Що минуло, те пропало,
Хоч і як нам допекло;
Жиймо, як жили давнїйше,
Щоб знов добре нам було".

Вуж на се відмовив: „Годї!
Що було, те загуло.
Але як забути горе,
Що по серцї нам пройшло?

„Атжеш ти, коли згадаєш,
Що твій син в землї гниє,
То рука свербить, щоб тїмя
Розторощити моє.

„А і я, коли погляну
На відсїчений свій хвіст,
То отруйним зубом в тебе
Вгриз сяб, так лютує злість.

„Ти скажи: Як нам єднатись?
Як тобі був любий син,
Так менї мій хвіст. Даремно
Тут шукать причин, провин.

„Не наверне ся до мене
Твоє серце, нї моє
Не наверне ся до тебе,
Поки память в нас жиє.

„То найкрасше нам розстать ся,
Ти собі в своїм дворі
Жий без мене, я без тебе
Проживу в своїй норі".

Іван Франко.

3. Приятелї.

Був собі в одного чоловіка собака Сїркó, дуже старий Хозяїн прогнав єго від себе. Никає Сїрко по полї і так єму гірко: що „скілько років я хозяїнови вірно служив, годив, добр єму робив, а тепер на старости лїт він менї шматка хлїба жаль і з двору прогнав". Ходить він так, думає: коли се приходить до него вовк тай питає єго:

— Чого ти тут ходиш?

Сїрко єму одвічає:

— Щож, брате, прогнав мене хозаїн, а я й ходжу тут.

Тодї вовк єму:

— А зробити так, щоб тебе хозяїн знову приняв до себе?

— Зроби, голубчику, я вже таки чимсь тобі віддяч — каже Сїрко.

— Ну, гляди — каже вовк — як вийде твій хозяїн із жінкою жати й она дитину положить під копою, то ти будеш близько ходити коло поля, щоб я знав, де те поле. То я возьму дитину, а ти будеш віднимати від мене ту дитину; тоді наче я тебе злякавсь тай пущу дитину.

У жнива той чоловік і жінка вийшли в поле жати. Жінка положила свою маленьку дитину під копою, а сама й жне коло чоловіка. Коли се вовк біжить житом та за ту дитину; і несе її полем. Сірко за тим вовком, доганяє єго, а чоловік кричить:

— Гидж-га, Сірко!

Сірко якось дігнав вовка тай відняв дитину, принїс до свого господаря тай віддав єму. Тодї хозяїн виняв із торби хлїб і кусок сала тай каже:

— На, Сірко, їж — за те, що не дав вовкови дитину зїсти.

Ото в вечері їдуть із поля, беруть і Сірка. Прийшли до дому, чоловік і каже:

— Жінко, вари лишень гречані галушки та сито їх салом затовщи!

Тілько они зварили ся, він садовить Сірка за стіл тай сїв сам коло него тай каже:

— А сип, жінко, галушки та будем вечеряти.

Жінка й насипала. Він Сіркови набрав у полумисок: так уже єму, щоб він не був голодний, щоб він часом горячим не попік ся.

Ото Сірко й думає:

— Треба менї віддячити вовкови, що він менї таку вигоду зробив.

А хозяїн, діждавши мясниць, віддає свою дочку заміж. Сірко пішов у поле, знайшов там вовка тай каже єму:

— Прийди в неділю в вечері до нашого города, а я тебе введу в хату та віддячу тобі за те, що ти менї добро зробив.

Діждавши неділї, прийшов вовк на те місце, куди Сірко казав. А в той самий день у того чоловіка було весілє. Сірко вийшов до него тай увів єго в хату і посадив єго під столом. Ото Сірко на столї взяв фляшку меду, мяса доволї і поніс під стіл, а люди хотїли того собаку бити. Хозаїн каже:

— Не бийте Сірка: він менї добро зробив, то я й єму добро буду робити, поки єго й віку.

Сірко, що лучше на столї лежить, бере та подає вовкови; нагодував та напоїв так, що вовк не витерпить тай каже:

— Буду сьпівати!

Сірко каже:

— Не сьпівай, бо тут тобі буде лихо! Лучше я ще тобі подам фляшку меду та тільки мовчи.

Вовк, як випив ту фляшку меду, тай каже:

— Отепер уже буду сьпівати!

— Не сьпівай, бо обидва пропадемо — і я і ти!

— Ой, не видержу — сьпівати му!

Та як завиє під столом!... Люди посхоплювались — сюди-туди, під стіл — аж там вовк! Деякі повтїкали з хати, а деякі хотїли бити вовка. А Сірко ляг на вовкови, наче хоче задусити. Хозяїн каже:

— Не бийте вовка, бо ви менї Сірка убєте! Він і сам єму раду дасть, ось не займайте!

Ото Сірко вивів вовка аж на поле тай каже:

— Ти менї добро зробив, а я тобі!

Тай попрощались.

Народня казка.

4. Ріккі-Тіккі-Таві.

Я розкажу вам про страшенну і завзяту боротьбу, що відбула ся в одному домі Сеговлїйської кріпости в Індії. Героєм тої боротьби був мунгос [1]) Ріккі-Тіккі-Таві. Довгохвостий кравець Дарзі та єго дружина помагали єму; щур Чучундра, що через усе своє житє мрів про те, щоб вилїзти в хатї на середину долївки, і нїколи не мав на те відваги, давав єму пораду. Але боров ся Ріккі-Тіккі-Таві сам без спільників.

Краскою шерсти і хвостом він подабав на котиня, а вдачею на ласицю. Очи єго, а також і кінчик рухливого носика були рожеві; хвіст свій він міг так розпушити, що нагадував хвіст лисиці; а сьміливий крик єго, коли він біг по високій траві, був такий: „рікк-тікк-тіккі-тіккі-чк!“ Якось то в лїтї підчас великої повенї єго винесло з нори, де він жив при батьках, і понесло водою вниз до ями, що була над шляхом. Він верещав і пручав ся і, побачивши жмуток трави, що плавав по водї, вхопив ся за него, але потім стратив память.

Прийшов до притомности на стежцї в садку під промінєм яскравого сонця. Маленький хлопчина стояв над ним і говорив:

— Глянь, мамусю, се мертвий мунгос, треба єго поховати.

— Нї — відповіла мати — возьмемо єго та обігріємо; можливо, що він ще живий.

---

[1]) Так зве ся в Індії звірятко, що нагадує Фараонову миш.

Они принесли єго до дому, а там якийсь високий чоловік взяв єго в руки, оглянув і сказав, що він ще живий, тілько трошки захлиснув ся. Єго закутали в бавовну, обігріли, а по якімсь часі він кліпнув очима і чхнув.

— Не страште єго — сказав батько.

Та злякати мунгоса не так то й легко, бо він від носа до хвоста переповнений почутєм цікавости.

Він подивив ся на бавовну і порішив, що она не годить ся до їди; оббіг кругом стола, сів, пригладив на собі шерсть, почухав ся і скочив на плече маленькому хлопчикови.

— Не бійсь, Теддю — сказав батько — се єго звичка приязнити ся.

— Ух! та він лоскоче менї шию під бородою — закричав Тедді.

Ріккі-Тіккі просунув свій ніс між ковнїр і шию хлопця, потім подихав єму в ухо і нарештї скочив на діл, сїв і почав потирати собі носик.

— Боже милий — промовила Теддова матуся — се дикий звір! Певно такий неполохливий він тому, що ми віднеслись до него гарно.

— Усї мунгоси такі — відповів їй чоловік. — Коли Тедді не буде єго смикати за хвіст та не здумає засадити в клїтку, він цїлїсенький день буде бігати по всьому домі. Дамо єму що небудь попоїсти.

Єму дали шматочок сирого мяса. Се була найкрасша їда для Ріккі-Тіккі. Він попростував потім на ганок, сїв там під теплим соняшним промінєм і розпушив свою шерсть, щоб висохла аж до корінців. Після того він почув себе значно красше.

— В сьому домі дуже богато річий, з котрими конче треба познайомитись — подумав він. — Мої батьки на протязї цїлого свого житя не побачуть стілько нового. Я лишу ся тут і робити му над усїми річами дослїди.

Цїлий день минув єму на біганинї по всїх кімнатах в домі. Він мало не втопив ся у ваннї, ткнув носом в чорнило, що стояло на столї, а потім опік себе кінчиком довгого цигара, коли скочив на груди господареви дому, щоб розглянути, як він пише. Коли звечеріло, він направив ся до дїточої комнати, щоб поглянути, як сьвітять газові лямпи; а коли Тедді ляг у ліжко спати, то і Ріккі-Тіккі також поліз туди. Він був страшенно неспокійний товариш, бо що хвилини кидав ся, прислухував ся до найменьшого звуку і біг дізнатись, від чого той звук повстав.

Пізно в вечер батько й мати прийшли поглянути на свого Тедді і побачили, що Ріккі Тіккі лежав на подушці в него з розплющеними очима.

— Се менї не подобає ся — сказала Теддова мати — він може вкусити дитину.

— Нїколи сего він не зробить — відповів їй чоловік. — Навпаки богато безпечнїйше, коли Тедді буде разом з сим маленьким звірятком, нїж коли єго стерегти буде собака. Колиб тепер наважилась гадюка залїзти в дитячу...

Але Теддова мати не хотїла не то що говорити, а й думати про такі страшні річи.

Рано Ріккі-Тіккі явив ся до снїданя на ганок сидячи на плечах Тедда. Єму дали банана і варене яйце, а він дуже ввічливо посидїв у кождого зі своїх знайомих на колїнах. Він був дуже задоволений з такої щасливої долї, тим паче, що кождий гарно вихований мунгос мріє про те, щоб попасти до людий, оселити ся в домі і бігати по всїх покоях. Мати Ріккі-Тіккі, що якийсь час жила в домі резидента в Сеговлїї, докладно пояснила своєму синови, як саме треба поводити собе, коли доведе ся єму попасти до білих людий. Після снїданку Ріккі-Тіккі подав ся в сад, бажаючи уважно оглянути єго. Се був великий, досить запущений сад, з високими як доми кущами рож, з цитриновими та помаранчевими деревами, купами бамбусів і густою високою травою. Ріккі-Тіккі аж губи собі облизував.

— Чудове місце для польованя! — подумав він; і від самої думки про се єго хвіст настовбурчив ся і розпушив ся.

Він почав бігати по всьому саду, обнюхуючи кожду місцину і раптом почув жалібний писк у кущах терну. Се був Дарзі та єго жінка, довгохвості кравцї. Они збудивали чудове гнїздо, склавши до купи два великі листки та зшивши їх краї ниткою з бавовни; в серединї гнїздо було застелене бавовною та мягеньким пухом. Оно колихало ся з боку на бік, а пташки сидїли з краю і плакали.

— Чого ви плачете? — спитав Ріккі-Тіккі.

— Нас спіткало велике горе — відповів Дарзі. — Вчера одна наша дитина випала з гнїзда і Наг зїв її.

— Гм — сказав Ріккі-Тіккі — се дїйсно велике горе, але я не тутешний. Хто то такий Наг?

Дарзі і єго дружина, не сказавши ні слова, пурхнули в середину гнїзда і сховали ся там; а з густої трави коло куща почуло ся тихе сичанє, страшне, від якого кров холоне у того,

хто єго почує. Вчувши се, Ріккі-Тіккі відскочив на два кроки назад,

Потім помалу з трави зявила ся голова, за нею звиваючись і тїло Нага, великої чорної кобри [1]), довжиною мало не на сяжень. Піднїсши третину свого тїла над землею, він спинив ся, хитаючись з боку на бік як стебелина під натиском вітру і подивив ся на Ріккі-Тіккі злими очима, які нїколи не зміняють виразу, про щоб не думала гадюка.

— Хто такий Наг? — сказав він. — Я Наг. Великий бог Брама поклав ознаку на весь наш рід в той час, як перша кобра піднесла голову, щоб захистити єго від горячого соняшного проміня, коли він спав. Дивись і бережи ся!

Він повернув голову і Ріккі-Тіккі побачив на потиличній частинї голови ознаку, що скидала ся на окуляри або на петельку від гачка. Він злякав ся, але тільки на мить, бож мунгоси дуже сьміливі. Ріккі-Тіккі, що правда, ще нїколи не бачив живої кобри, але мама досить часто годувала єго мертвими кобрами і він знав, що головна мета в житю кождого мунгоса бити ся з гадюками і їсти їх. Наг також знав про се і жах обхопив єго холодне серце.

— Гаразд — промовив Ріккі-Тіккі і шерсть єго на хвостї почала настовбурчуватись — з ознаками ти чи без них, але чи вважаєш ти справедливим їсти маленьких пташенят, що випали з гнїзда?

Наг знав, що присутність мунгоса в саду доведе єго й єго сїмю до погибелї, бо раніїш чи пізнїйш, а він усїх їх знищить. Раптом він помітив легеньке хвильованє трави за Ріккі-Тіккі. Він знав, від чого се колише ся трава і зрозумів, що єму необхідно треба постаратись, аби мунгос того не помітив. Схиливши трохи голову в один бік, він промовив:

— Поговоримо!... Ти їси яйця. Чомуж менї не вільно їсти птахів?

— Назад! Назад! Оглянь ся назад! — засьпівав Дарзі.

Ріккі-Тіккі не тратив часу на те, щоб розглянути, що там позаду него. Він скочив, як тілько зміг високо, і побачив під собою свистячу голову Нагаїни, злої Наговоі жінки.

Она підкрала ся до Ріккі в той час, коли він розмовляв, маючи на увазї ужалити єго, і злісно зашипіла, коли їй у сьому не пощастило. Після скоку він спустив ся на землю майже коло самої єї спини. Старий мунгос зрозумів би, звичайно, що тепер

[1]) Вужа очкаря в Індії звуть коброю.

і було саме найкрасше вчепити ся в неї зубами. Але Ріккі-Тіккі не насьмілив ся сего зробити; правда він вкусив її, але не дуже болюче і в туж мить поспішив зіскочити з єї рухливого хвоста, що лякав єго. Нагаїна на сей раз одержала тільки рану і поповзла сердита та роздратована.

— Ах, ти поганий Дарзі! — промовив Наг, пориваючись піднести ся на весь зріст, щоб дістати до гнізда, котре висїло на тернинї. Але Дарзі зробив єго на такій висотї, що гадюки не могли дістати до него й оно безпечно гойдало ся в повітрі.

Очи Ріккі-Тіккі почервонїли і заняли ся полумєм — се буває, коли мунгос лютує — він підобрав хвіст і сїв на задні лапки нїби то маленький кенгур, поглянув навкруги й люто закланцав зубами. Але Наг з Нагаїною вже зникли в траві.

Коли гадюцї не пощастить в єї замірах, то она звичайно мовчить і нїкому не каже про те, що має далї робити.

Ріккі-Тіккі не насьмілив ся гнатись за ними, бо не був певний, що зможе справити ся разом з двома гадюками. А через те він і побіг скоренько на посипану піском стежечку, щоб там гарненько роздумати те, що єму тепер трапилось було.

Ріккі-Тіккі знав, що він ще малий, і тим більш почував себе задоволеним, що вспів визволитись від напасти злого Нага. Се дуже єго підбадьорювало, а коли він побачив Тедді, що біг по стежечцї, то єго обхопило велике бажанє, щоб Тедді погладив єго. Але в ту хвилину, як Тедді спинив ся, щось майже непомітно почало рухати ся в поросї і почув ся тихий голосок: „Стережіть ся! Я — смерть“. То був Караіт, сїренька гадюка, яка взагалї здебільшого лежить денебудь на шляху або на стежцї в поросї. Коли она ужалить когонебудь, то се так само небезпечно, як коли ужалить кобра. Жало єї викликає смерть так само, як і жало кобри, але она така маленька, що нїхто не звертає на неї уваги, а через те ще більш шкідлива, чим кобра або яка небудь иньша гадюка.

Очи Ріккі-Тіккі знов почервонїли і він поскакав до Караіта в якихсь чудних вихилясах. Звичку до таких вихилясів він унаслїдив від своїх батьків. Вихиляси ті робили єго дуже сьмішним, але разом з тим давали єму можливість накинутись на яке він схоче місце на гадюцї, а се в бійцї з гадюками має велику вагу: Ріккі-Тіккі і не гадав, що битись з Караітом богато важше нїж з Нагом. Караіт такий малий, а до того ще й рухає ся так жваво, що єму дуже легко ужалити мунгоса в око або в губу,

коли той завчасу не встигне вчепитись єму просто в потилицю. Та Ріккі нїчого того не знав. Очи єго були червоні і він скакав то наперед то назад, роздумуючи, в яке саме місце найзручнїйше впятись. Караіт поліз назад, а Ріккі-Тіккі кинув ся слїдом за ним, наміряючись вхопити єго.

Тедді побіг до дому і кричав:

— О, гляньте, гляньте! Наш мунгос убив гадюку!

Ріккі-Тіккі почув, як закричала в розпуцї Теддова мама, і побачив, що тато Теддів вибіг з хати з ломакою в руках. Але перш, нїж добіг він туди, Караіт вже лежав мертвий. Ріккі-Тіккі скочив єму на спину, схилив свою голову між чотири лапи і вчепив ся єму в потилицю. Караіт задубів, а Ріккі-Тіккі хотїв уже брати ся за їду, почавши з хвоста, як звичайно робило ся в єго родинї в час обіду, але спинив ся, бо згадав, що такий обід надасть єго тїлови ваги і позбавить легкости та жвавих рухів. Він відійшов до кущів, щоб скупати ся в росї, а Теддів тато почав бити ломакою мертвого Караіта.

— Яка користь з того? — думав Ріккі-Тіккі. — Він же й так неживий.

Потім надійшла Теддова мати, взяла Ріккі на руки і почала голубити єго та промовляти, що він визволив Тедда від смерти; батько величав єго провидїнєм, а сам Тедді дивив ся витріщеними з переляку очима. Ріккі-Тіккі все те дуже-дуже дивувало, бо він зовсїм не знав, що за причина такому поведеню. Та проте він почував себе цїлком щасливим.

В часї обіду, коли він ходив по столї поміж склянками з вином, єму давали стільки ласощів, що він міг би й обїсти ся. Але він памятав про Нага та Нагаїну; і хоч приємно було єму те, що гладила єго Теддова мати, і хоч з великим вдоволенєм сидів він у Тедда на плечах, а всеж таки час від часу очи єго раптом червонїли і він насилу здержував себе, щоб не закричати войовничим голосом: Рікк-тікк-таві-тіккі-чк!

Тедді принїс єго до свого ліжка і конче хотїв, щоб він спав під єго бородою. Ріккі-Тіккі мав добре вихованє і не міг укусити або драпнути хлопця; але як тільки Тедді заснув, він попрямував на нічну гулянку всюди по кімнатах і в темряві натрапив на щура Чучундру, що скріб коло стїни. Що ночи старав ся він набрати сьміливости, щоб вилїзти на середину кімнати, але ні разу в сьому єму не пощастило.

— Не убивай мене — простогнав Чучундра крізь сльози. — Ріккі-Тіккі, не убивай мене!

— А ти гадаєш, що той, хто убиває гадюк, буде убивати щурів? — зневажливо запитав Ріккі-Тіккі.

— Ті, що убивають гадюк, самі гинуть від них — ще жалібнійше захлипав Чучундра. — Чого доброго Наг ще помилить ся і замість тебе убє мене.

— Ну, сего боятись нема чого — сказав Ріккі-Тіккі. — Наг живе в саду, а я певен, що там ти ніколи не буваєш.

— Мій брат щур Чуа, казав менї... — почав Чучундра і раптом замовк.

— Що казав?

— Цс! Наг може чути, Ріккі-Тіккі. Тиб поговорив з Чуа в саду.

— Не хочу; і ти можеш розказати менї. Ну, скорше, Чучундро, а то я вбю тебе.

Чучундра сїв і почав плакати та так гірко, що аж сльози єму покотили ся по вусах.

— Я нещасне сотворінє — казав він ридаючи. — Менї завсїди бракувало сьміливости вийти на середину комнати. Я нїчого не можу розповісти тобі. Чи чуєш Ріккі-Тіккі?

Ріккі-Тіккі почав прислухуватись. В домі було тихо — тихо, але раптом до него долетїв легенький звук, нїби то чміль бив ся у вікно; то було ледви чутне, сухе повзанє гадючої скіри по цеглї.

— Се Наг або Нагаїна — промовив він. — Хтось із них плазує по стоцї купальнї. Твоя правда, Чучундро, слїд було поговорити менї з Чуом.

Він проліз тихенько до Теддової купальнї, але там нїчого не було; тодї він побіг в ту комнату, де містила ся материна ванна. Ріккі-Тіккі потихеньку проліз в долину до того місця, де з стїни була винята цеглина, щоб вільно спливала вода з ванни. Він почув, що за стїною тихенько розмовляли Наг та Нагаїна.

— Коли не буде в хатї людий — казала Нагаїна своему чоловікови — в і н також зникне і сад знов буде належати тілько до нас. Іди тихенько і починай від високого чоловіка, що убив Караїта. Коли скінчиш усе, то прийди розказати менї, а потім разом підем на польованє за Ріккі-Тіккі.

— А чиж буде користь яка небудь, коли я убю людий? — питав Наг.

Держ. бібліотека АН. УРСР

— Розуміє ся. Коли не було людий в хаті, то хиба бігали по нашому саду мунгоси? Поки нікого не було в хаті, ми жили як король і королева в саду. А крім того памятай, що, як тілько вилізуть наші діти з яєць, що лежать на грядці в саду — а се може трапитись і завтра — їм потрібне буде спокійне місце.

— Твоя правда, я про се й не подумав — сказав Наг. — Я піду, але шукати потім за Ріккі-Тіккі нема ніякої потреби. Як що пощастить менї, я убю високого чоловіка, его жінку, дитину і тихенько повернусь. Коли в хаті нікого з людий не буде, то Ріккі-Тіккі і сам піде звідсіль.

Ріккі-Тіккі тремтів, переповнений почутєм гніву і ненависти. Голова Нага зявила ся з дірки зробленої для спусту води, а за головою помалу зявило ся і довжезне холодне его тіло. Хоч і лютий був Ріккі, а про те він злякав ся, коли побачив яка велика кобра. Наг випрямив ся, піднїс голову і подивив ся в темну комнату. Ріккі бачив, як палали его очи.

— Коли я тут убю его — думав він — Нагаїна зараз довідає ся; а коли я буду битись з ним денебудь на просторі, то перевага буде на его боцї. Щож менї робити?

Наг рухав ся то в один то в другий бік, а потім Ріккі-Тіккі почув, як він став пити воду з глека.

— Коли високий чоловік убив Караїта — промовив Наг — він мав ломаку в руках. Напевно він і тепер її має, але коли прийде рано сюди купатись, то ломаки з собою не возьме. Пожду на него тут, Нагаїно; чуєш? Я пожду на него до ранку тут, у холодку.

Ізза стїни не було відповіди і Ріккі-Тіккі зрозумів, що Нагаїна пішла геть. Наг обвив ся кругом великого глечика, а Ріккі-Тіккі стояв нерухомо як мертвий. Тілько після того, як проминула година, почав він тихенько наближати ся до глечика. Наг заснув, а Ріккі-Тіккі дивив ся на его велику спину і міркував, в яке місце найкрасше вчепитись єму зубами.

— Коли не прокушу єму спини за один раз — думав Ріккі — він почне пручатись; а коли він буде пручатись — ох, Ріккі!...

Він глянув на Нагову шию і побачив, що она дуже велика і товста; колиж укусити его коло хвоста, то се тілько роздратує Нага і викличе у него великий гнїв.

— Треба впятись у потилицю — вирішив він нарештї — в потилицю висше плями; а як тільки вчеплюсь я зубами, то вже не випущу его.

Львівська державна наукова бібліотека № 3088

І він скочив. Голова гадюки трохи була відхилена від глечика і лежала саме в тому місці, де тїло починає розширюватись.

Вчепившись зубами, Ріккі притиснув спину до червоної глини глечика, щоб зручнїйше було тримати голову до долу. Мав він не більш хвилинки для нападу і за сей час зробив усе, що тілько міг. Через хвилинку Наг уже тряс ним з одного боку в другий, як собака стрясає з себе щура. Він кидав єго на діл, підкидав у гору, кидав у низ, але очи у Ріккі були червоні. Він не розчіпляв зубів і терпів усе, звалюючи своїм тїлом мильниці, щітки для умиваня і стукаючись об бляшані краї ванни. Він усе міцнійш та міцнїйш сцїпляв зуби. Переконаний у тім, що Наг убє єго на смерть, він, щоб показати всїм честь своєї родини, тільки й бажав, щоб єго знайшли із сцїпленими зубами.

Ріккі відчув, що в голові єму почало крутитись, все тїло єго було понївечене і єму здавало ся, що весь він ось-ось розлетить ся на шматочки; але раптом щось гримнуло просто під ним, розляг ся нїби то вибух грому, горячий вітер зробив єго непритомним, а яскраве полумє осмалило єму волосє. Теддів батько прокинув ся від стукоту і вистрілив у Нага з своєї рушниці.

А про те Ріккі-Тікі не випускав Нага. Очи єго були заплющені і в сю мить він був цїлком переконаний, що вже помер. А між тим голова гадюки перестала рухатись і Теддів тато, знявши з неї Ріккі, промовив:

— Знов мунгос, Агнесо. Маленьке сотворінє і на сей раз визволило нас від смерти.

Потім надійшла Теддова мама, бліда та налякана, і подивила ся, що лишило ся з Нага; а Ріккі-Тіккі пішов до Теддової комнати і довго не міг заснути.

Потрясаючи шерстию та щупаючи себе, він хотїв переконатись, чи не розірваний він в дійсности на сорок шматочків, як се єму здавало ся.

Як настав ранок, то Ріккі почував себе так само бадьорим як і завсїди; алеж був надзвичайно задоволений із своїх подвигів.

— Поки що лишає ся менї покінчити з Нагаїною; але она гірша пятьох Нагів; а також не знаю, коли вилуплять ся з яєць єї дїти. Мушу побачитись із Дарзі — подумав він.

Не чекаючи на снїданок, Ріккі-Тіккі побіг до кущів тернини. Дарзі сидїв на гильці і сьпівав гимн побідникови. Робітник викинув Нагове тїло на купу сьмітя і звістка про Нагову смерть облетїла в саду всї закутки.

— Ех, дурна ти чуприно! — грізно промовив Ріккі. — Хіба тепер час сьпівати?

— Наг умер-умер-умер! — сьпівав Дарзі. — Хоробрий Ріккі-Тіккі вхопив єго за голову і міцно тримав її. Високий мужчина приніс рушницю і Наг розлетів ся на два шматки. Ніколи вже не буде він пожирати моїх дітий.

— Все то правда. Але де Нагаїна? — запитав Ріккі-Тіккі, уважно оглядаючись навкруги.

— Нагаїна надійшла до дірки до спуску води з ванни і покликала Нага — сьпівав Дарзі.

— І Наг зявив ся на кінці ломаки: робітник настромив єго на кінець ломаки і викинув на сьмітник. Будемо вихваляти подвиг великого червоноокого Ріккі-Тіккі.

І Дарзі набрав у горляночку повітря й засьпівав.

— Колиб я міг дістати до твого гнізда, то яб викинув звідтіль усї твої дїти! — закричав Ріккі-Тіккі. — Зрозумій, будь ласка, що все добре в свій час. Тобі тепер нїчого боятись у власнім гнїздї, а менї тут долї ще треба буде битись. Пожди і не сьпівай хоч хвилину, Дарзі.

— Слухаю величного і славного Ріккі-Тіккі і спиняю свій сьпів — відповів Дарзі. — В чім річ, побіднику страшного Нага?

— Втретє питаю тебе, де Нагаїна?

— На сьмітнику, коло конюшнї. Она тужить за Нагом... Ох, який же величний Ріккі-Тіккі з своїми білими зубами!

— Дай спокій моїм білим зубам. Знаєш, де она поклала свої яйця?

— На грядцї динь, в тім кінцї, що близше до стїни, де сонце сьвітить цїлий день. Там давно вже она їх переховує.

— І ти до сего часу мовчав про се? Ти кажеш в тім кінцї, що близше до стїни?

— Ріккі-Тіккі, невже ти маєш зїсти ті яйця?

— Ну, не зїсти, нї! Дарзі, коли ти маєш хоч краплину розуму, лети до конюшнї, удай що твоє крило перебите і замани Нагаїну сюди. Менї треба піти на грядку, а коли я піду, то она побачить мене.

В маленькій, укритій пірєчком голівцї Дарзі нїколи не могло вдержатись більш одної думки. Він знав, що дїти Нагаїни вилуплять ся з яєць так само, як і єго дїти, а тому і думав він, що нищити їх не гарно. Ся думка міцно засїла єму в голову і він не міг думати про щось иньше. Але єго жінка сягала своїм розумом трохи далї і памятала, що з Нагаїних яєць вилуплять ся маленькі кобренята. Она вилетїла з гнїзда, лишивши Дарзі,

щоб обігрівав дітий. Він сьпівав далї пісню про смерть Наґа. Єго жінка підлетїла до сьмітника і почала перелїтати з місця на місце перед Наґаїною і кричала: Ой, крило менї перебили! Хлопчик з дому кинув камінь і перебив менї крило! І она затріпала крильцями ще дужше нїж перед тим. Наґаїна піднесла голову і засичала:

— Ти остерегла Ріккі-Тіккі, коли я хотїла убити єго. Але можу сказати, що се не дуже пощастило тобі вибрати се місце, щоб скакати з перебитим крилом!

І она полїзла до Дарзової жінки, яка нїби то ледви летїла над землею.

— Каменем перебив єго хлопець! — закричала птичка в розпуцї.

— Гаразд. Хай потїшає тебе перед смертию те, що я порахую ся і з хлопцем. Сегодня мого чоловіка викинули на сьмітник, але, заки смеркне на дворі, хлопець також буде лежати в домі нерухомо. Ну що з того, що ти біжиш і втїкаєш від мене. Всеж одно, я тебе впіймаю. Глянь лиш на мене.

Але птичка знала, що як раз сего й не треба робити: ґадючі очи наганяють на птиць такого страху, що они каменїють і не можуть рухатись. І тому Дарзова жінка знов почала підлїтати з місця на місце та все жалібно пищала й на силу підлїтала над землею, а Наґаїна поспішала за нею.

Ріккі-Тіккі почув, що они віддаляли ся від хлїва і подав ся на той край грядки, що був коло стїни.

Там на горячій соломі він знайшов гарно захованих двайцятеро пятеро яєць, завбільшки курячих, але тілько з білою скірою замість лушпинки.

— Ще день і булоб пізно — подумав він. Крізь скіру було видно в середині скручені молоді кобренята і він знав, що, як тільки они вилуплять ся, то можуть поубивати і людий і мунґоса. Він почав зривати зубами вершки яєць і нищити молоді ґадюки. Час від часу він перегортав солому, щоб оглянути, чи не закотило ся ще кудинебудь ціле яйце. Нарештї лишило ся тілько троє яєць і Ріккі-Тіккі почав уже радїти собі, але раптом вчув пронизливий голос Дарзової жінки:

— Ріккі-Тіккі, я заманила Наґаїну до хати; она влїзла на ґанок і... — Ой, поспішай — она хоче повбивати їх!

Ріккі-Тіккі знищив ще двоє яєць, а третє вхопив у зуби і подав ся до ґанку. Тедді, єго батько і мати сидїли за снїданком, але Ріккі-Тіккі побачив, що они нїчого не їли. Сидїли

нерухомо, з бліДими обличами. Нагаїна вила ся на долівці коло стільця Тедда і була так близько єго ноги, що могла вкусити її. Она вихиляла ся з боку на бік і сьпівала про свою перемогу.

— Сину високого мужа, що вбив Нага — сичала она — сиди тихо. Я ще не приготовила ся. Пожди трохи. Сидіть тихо всї троє. Коли ви почнете рухатись — я вжалю вас, а будете сидіти смирно, також вжалю. Ой, дурні люди, що вбили моґо Нага!

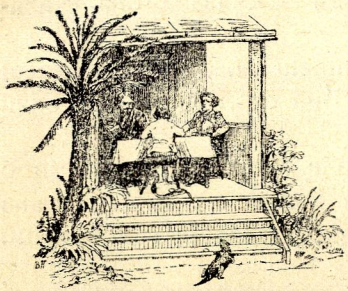

В сю хвилину прибіг Ріккі-Тіккі і закричав:

— Повернись, Нагаїно; повернись сюди і будемо битись!

— На все свій час — відповіла она, не повертаючи до него голови. — Я зараз зроблю і з тобою рахунки. Глянь на своїх другів, Ріккі-Тіккі. Бач, як нерухомо сидять они, які бліді і налякані. Они не сьміють поворухнутись і коли ти наблизиш ся до мене хоч на ступінь — я вжалю хлопця.

— Поглянь на свої яйця — сказав Ріккі-Тіккі — поглянь на ті яйця, що лежать на грядці коло стїни. Піди і подивись, Нагаїно.

Велика гадюка повернула трохи голову і побачила яйце на ганку.

— Ой, Ріккі-Тіккі! Поверни єго менї! — закричала она.

Ріккі-Тіккі взяв яйце в передні лапи — і єго очи стали червоні як кров.

— А що ти даси, Нагаїно, за яйце? За молоду кобру? За молодого короля — кобру? За останнього, за самого останнього. Решту їдять тепер уже комахи там на грядці!

Нягаїна повернула ся зовсім, забувши про все на сьвітї крім сего одного яйця. Ріккі-Тіккі побачив, як Теддів батько простяг свою довгу руку, вхопив хлопчика за плече і перетяг єго на другий бік столу; на той бік уже не могла дістати ся гадюка.

— Не вдалось! Не вдалось! Не вдалось! Рікк-чк-чк! — закричав Ріккі-Тіккі — хлопчика визволили, і се я, я, я вчепив ся в комнатї в Нагову голову, в тій комнатї, де стоїть ванна! — І він почав плигати, нахиливши голову до долу: він кидав мене на всї боки, але скинути не міг. Він помер перш, заки ще чоло-

вік розбив єго на двоє. Се я зробив! Ріккі-тіккі-чк-чк! Іди Нагаїно. Іди і бий ся. Не довго пробудеш ти вдовою!

Нагаїна зрозуміла, що нагода убити Тедда пропала, а яйце лежало у Ріккі-Тіккі у лапах.

— Віддай менї яйце, Ріккі-Тіккі. Віддай менї моє останнє яйце і я піду і нїколи не верну ся сюди — сказала она схиляючи голову.

— Так, ти щезнеш і нїколи не вернеш ся, бо також будеш лежати на сьмітнику поруч із Нагом. Бий ся, вдово! Високий чоловік пішов по рушницю! Бий ся!

Ріккі-Тіккі плигав кругом Нагаїни в такім віддаленю, щоб она могла дістати до него, і очи єго палали як жар. Нагаїна піднеслась і кинула ся до него і що разу била ся головою об підлогу.

Потім Ріккі-Тіккі почав плигати кругом, хотїв бач зайти ззаду, але Нагаїна круто повернула ся так, щоб голова єї була проти єго голови, а хвіст єї зашарудїв по підлозї і зашумів, нїби сухі листки в осени під натиском вітру.

Він забув про яйце. Оно лежало ще й тепер на ганку і Нагаїна підсовувала ся до него все близше та близше. Нарештї в той саме час, коли Ріккі віддихував ся, она вхопила яйце в рот, повернула ся до східцїв на ганок і посунула, як стріла по стежцї. Ріккі-Тіккі подав ся за нею. Коли кобра тїкає, щоб визволити себе від смерти, она біжить як вітер. Ріккі-Тіккі розумів, що єму необхідно треба її догнати, бо в противному разї мусїв би всю справу починати знову. Она бігла по високій траві між кущами тернин і Ріккі-Тіккі почув, що Дарзі ще й досї сьпівав свою вихвальну пісню. Але розумна жінка єго вилетїла з гнїзда в той час, як Нагаїна лїзла попри те дерево, і почала бити її в голову крильцями. Колиб у сьому допоміг їй Дарзі, то можливо, що тим би примусили гадюку повернутись; а так Нагаїна нахилила тільки голову і полїзла далї. А про те ся маленька пригода дала Ріккі-Тіккі можливість догнати її, і коли она долїзла до нори, де жила з Нагом, він встиг уже вхопити її своїми дрібненькими та біленькими зубками за хвіст та з тим і поринув разом з нею в нору — а не богато знайшло ся б навіть між старими мунгосами таких, що відважились би увійти в мешканє кобри.

Там було темно і Ріккі-Тіккі не міг вгадати, як саме буде рухатись Нагаїна і як она буде бороти ся з ним в такім вузкім проходї. Він сцїпив зуби і спустив ноги, щоб зачіпати ся ними

за сиру землю та припиняти скорість гадючого руху в норі. Коли они обоє щезли, а трава перестала колихати ся, то Дарзі промовив:

— Ну, тепер пропав Ріккі-Тіккі! Будемо сьпівати про єго славну смерть. Завзятий Ріккі-Тіккі помер. Напевне Нагаїна убє єго під землею.

І він засьпівав жалібної пісні, і ту пісню встиг уже скомпонувати за хвилину і тільки що дійшов до найжалібнійшого місця, коли трава знов заколихала ся, весь в порості зявив ся з нори Ріккі-Тіккі і облизував свої вуси. Дарзі спинив ся легеньким криком, а Ріккі-Тіккі обтрусив із шерсти пиляку і чхнув.

— Все скінчено! — промовив він. — Нїколи вдова не вилїзе звідтіль.

І червоні комахи, що жили між стебелинами трави почули єго слова і натовпом полїзли в нору, поглянути, чи правду він сказав.

Ріккі-Тіккі згорнув ся на траві в клубочок і зразуж заснув; і спав він довго, бо дуже важка була сегодня єго праця.

— Ну — сказав він прокинувшись — тепер я піду до дому. Скажи Дарзі Коваликови, що Нагаїна померла, а він сю звістку рознесе по всьому саду.

Ковалик — се птичка, що викрикує звуки схожі на те, як би хто цокав молоточком в мідяний горщик; а робить она се для того, щоб сповіщать усїм в садах Індії про всякі новини. Коли Ріккі-Тіккі йшов до дому, то почув звуки, подібні до того, якби хто дзвонив маленьким дзвоником: то Ковалик хотїв звернути увагу всїх, хто був у саду. А потім коли всї заїкавили ся, почав оголошувати радісну новину.

— Дзїнь-донг-так! Наг помер, донг! Нагаїна померла! Дзїнь-донг-так!

І всї птички в саду почали сьпівати, а жаби рахкати, бо Наг та Нагаїна їли не тілько птичок, а також і жаб.

Коли Ріккі-Тіккі повернув ся до дому, Тедді, єго мати, що ще була блїда, бо зомлїла з переляку, і батько Теддів підійшли до него і мало не плакали над ним. А в вечері він їв усе, що тілько єму давали, так довго, аж поки так наїв ся, що не міг уже нїчого проковтнути; а потім сїв Теддови на плече та так і пішов з ним до ліжка. Там єго й побачила Теддова мати пізно в вечер, коли зайшла туди з чоловіком.

— Він визволив від смерти Тедда і нас — сказала. — Уяви тілько собі, що лишили ся ми живі завдяки єму!

Ріккі-Тіккі прокинув ся і скочив: мунґоси сплять дуже чутко.

— А, се ви — промовив він. — І требаж вам непокоїтись. Таж усї кобри знищені. А коли і не всї, тож я ще поки що тут!

Ріккі-Тіккі мав право вихваляти ся своєю хоробростию; але він не дуже вихваляв ся. Він так уважно оглядав сад, що в скорім часї нї одна гадюка не насьмілювала ся просунути свою голову в той сад крізь тин.

Редіярд Кіплінґ.

5. Геракль на розпутю.

Одного дня лишив молодий ще Геракль своїх товаришів-пастухів і стада та пішов в самотні гори, де став роздумувати, якою дорогою єму в житю йти. Нараз побачив, як дві високі женщини наближали ся до него. В цїлій стати одної з них пробивала ся чемність і благородна повага; єї погляд був скромний, постава смирна, одежа, що була на нїй, проста і бездоганної чистоти. Друга женщина була огрядна і розкішна; она прибрала ся надто пишно і покрасила своє лице; голову піднесла гордо в гору і або дивила ся з вдоволенєм на себе саму або розглядала ся навкруги, чи й другі на неї дивлять ся.

Коли обі наближали ся до Геракля, ішла перша спокійно своєю дорогою; друга зате, побачивши молодця, підбігла до него і сказала:

— Гераклю, я бачу, що ти не можеш рішити ся, якою дорогою іти тобі в житю. Як мене возьмеш за товаришку, поведу тебе найприємнїйшою і найвигіднїйшою дорогою. Будеш розкошувати у всїм і не зазнаєш в житю нїякого лиха. Не будеш бороти ся на війні нї клопотати ся роботою; будеш мати, чого душа забажає: найсмачнїйші страви і напитки, наймякшу постїль, всї втїхи і вигоди; заспокоїш усї вибаги тїла і змислів без труду і праці. Як би тобі коли не ставало середників до втїх і вигод, не лякай ся; не будеш їх роздобувати нї тяжкою працею нї трудами; не поведу я тебе дорогою небезпечною і повною нужди. Нї, ти будеш заживати овочів чужої пильности і не забракне тобі нїчого, з чого би ти міг хіснувати ся. Я даю моїм приятелям волю, всего уживати.

Коли Геракль почув ту приманливу бесїду, запитав з зачудованєм:

— Алеж скажи менї, як ти називаєш ся?

Женщина відповіла:

— Мої приятелї називають мене щастєм, а мої неприятелї, що хочуть мене понизити, називають мене проступком.

Тим часом приступила і друга женщина.

— Я також — сказала она — приходжу до тебе, любий Гераклю, бо я знаю твоїх родичів і твої прикмети та поведенє. Мене зовуть чеснотою; тому раджу тобі, щоби ти пішов моєю дорогою, і впевняю тебе, що станеш знаменитим робітником на ниві всего, що добре і величаве. Яж сама надію ся, що через тебе дійду до ще більшого значіня; але не хочу тебе обманювати обіцянкою на втїхи і вигоди. Покажу тобі все в правдивім сьвітлї. Боги установили, що зі всего, що добре і нами пожадане, не дають людям нїчого без працї і труду. Коли хочеш, щоби боги були для тебе ласкаві, мусиш їх почитати. Хочеш, щоби тебе приятелї любили, мусиш бути їм прихильний: коли стремиш до того, щоби тебе вітчина цїнила, мусиш бути їй пожиточний. Твої поля будуть тобі приносити плоди, коли їх управляти меш; твої стада будуть побільшувати ся, коли їх плекати будеш. Коли хочеш вести війни і поборювати ворогів, то мусиш виучити ся воєнної штуки; має твоє тіло підчиняти ся твоїй волї, то мусиш єго склонити до того працею і трудом.

Тут перебила їй перша женщина:

— Видиш, любий Гераклю, яка то довга й утяжлива дорога, котрою тебе ся жінка хоче повести до щастя і до утїхи! Я поведу тебе до щастя найкоротшою і найвигіднїйшою дорогою.

— До щастя? — перебила чеснота. — Нї, до ганьби і сорому веде проступок; єго відтрутили боги, а люди мерзять ся ним. А я стою в зносинах з богами і з усїми добрими людьми; я вношу щастє до домів, удержую мир, борю ся славно у війнї; моїх приятелїв почитають молоді і старі, цїнить вітчина, люблять боги. А коли вже прийде конець їх житя, то они не лежать в забутю, але живуть в памяти всїх часів; їх славлять і величають нащадки. Вибери таке житє, любий Гераклю, а дійдеш до найвисшого щастя.

По сїм зникли обі женщини, а Геракль остав знов сам. Він рішив ся піти за голосом чесноти. Правда, він мусїв поборювати на сїй дорозї тяжкі труди і зводити тяжкі боротьби, але витревав у них по геройськи і став славою своєї вітчини.

6. Филимон і Бавкида.

Сонце клонило ся д заходови, спека літної днини слабшала. Вкриті порохом ішли два подорожні, умучені, спітнїлі. Один з них був старший віком, поважний, другий молодець.

— Ось місто в долинї — промовив молодший. — Буде де покріпити ся і заночувати.

— Побачимо — сказав старший; а в голосї єго пробивала ся непевність, чи найде ся в містї людина, якаб їх приняла.

Місто було невелике, але скрізь було видко добробут, бо і хати були красно побудовані і лиця людий були вдоволені.

Подорожні поступили до першої з краю хати і застукали до дверий. Згодом вийшов господар дому і з видимою неохотою запитав, чого бажають.

— Ідемо з далекого краю — відповів старший. — Цїлий день ішли ми, а отсе і ніч нас захопила. Прийміть, коли ласка, у хату. Не багато місця займемо у вашім просторім домі і клопоту вам нїякого не причинимо.

— Гостї в мене нинї — сказав пан — і нема місця. А ось мій сусїд певно вас прийме.

І зачинив перед ними двері, підсьміхуючись злобно.

А сусїд був дуже лихий чоловік. Як лиш подорожні вийшли на загороду і попросили чемненько о нічлїг, визвірив ся на них немов на яких злодіїв:

— А то морока чиста з тими волоцюгами! Плентає ся того тільти, що хоч заїздний дім для них постав і лиш гости їх заєдно! Тай то до тижня розкрали би, де що є в хатї!

Подорожні подали ся мерщій на улицю і довго ще лунали вслїд за ними нарiкання і проклони розлюченого господаря.

Не повело ся їм і в других хатах. Одні чемно, другі з криком витали їх, але на нічлїг нїхто їх не приймив.

Так дійшли аж на другий конець міста.

— Ось видиш, які люди гостинні — сказав з жалем старший. — Стільки хат ми перейшли, а не найшла ся нїодна людина, якаб нас погостила. І вартаж они тих ласк, які їм подаємо? Витопити їх годило сяб, бо на нїщо лїпше не заслугують.

— А я все ще не трачу надії — промовий молодший. — Менї не хоче ся вірити, щоб геть усї люди були такі без серця.

Поступім ще до отсеї палати, а коли і тут нас не приймуть, то зайдемо до онтої маленької хатчини.

Осторонь від иньших величавих домів стояла за містом мала курна хатина з соломяним дахом, на якім поросло вже всіляке зілє. Перед хатою був невеличкий городець з пахучими цьвітками, а по боках хати і за нею було мале поле вкрите городовиною і доспіваючим збіжем. На приспі під віконцем сидів сивенький дїдусь і дивив ся, як старенька господиня вештала ся по городї між яриною.

Филимон називав ся дїдусь, а жінка єго Бавкида. Вже з пів сотні лїт жили собі любенько у парі, все веселі і вдоволені, хоч не такі то великі гаразди були у них в хатї. Самі садили і сїяли весною і самі управляли невеличке поле, яке давало їм в осени стільки хлїба, скільки треба було, поки новий не зародив. В любови і згодї жили старенькі, для усїх привітні, для всякого добрі і ласкаві.

— Дивна річ, що у наших панів так пси розгавкали ся немов у ночи на злодіїв — заговорив старий.

— Або то у них першина, тровити людий псами, як коли хто чужий до них зайде чи за милостинею чи з иньшою просьбою? — відповіла Бавкида. — Таж знаєш, яке у них жорстоке серце.

Старий пішов тимчасом до воріт і побачив, як наші подорожні мерщій утїкали дорогою, а пси, голосно уїдаючи, гонили за ними. На брамі стояв їх пан і гнївно лаяв подорожних зайдами та злодїями. Обганяючись палицями від собак, скрутили подорожні на стежечку в бік, що вела до старої хатчини, привитали ся з обоїма господарями, а старший став просити:

— Позвольте нам, добрі люди, крихітку під вашим дахом спочити. Миб певно вам не докучали під ніч, якби не утома з далекої дороги. Всюди просили ся ми до хати, але ніхто нас не хотїв приймити, а неодин ще налаяв. Як ще й у вас не найдемо приюту, то —

— Алеж просимо, просимо — перервав Филимон. — А чомуж би ми не мали погостити струджених подорожних? Просимо в хату: відпочинете собі, найде ся й що попоїсти, лиш будьте вибачні, коли щось не так удамо, як би яло ся. Ми люди невчені тай не богаті; та чим хата богата, тим рада.

З сими словами відчинив вузенькі двері хатчини і подорожні, схиляючи спини, увійшли в хату. Заметушились старі, щоби гідно погостити їх. Филимон присунув стільці, накрив їх

чистими платками і просив сідати. Відтак приніс води в деревляних мисках, щоби гості вмили запорошені ноги.

Тимчасом Бавкида побігла на город, витяла що найкрасші головки капусти, обчистила з землі і обполокала в воді, а відтак приставила в горняти до огню. Доложила ще сухого галузя, щоб ліпше горіло, і дула в огонь, аж задихала ся. А Филимон здоймив з гачка під стелею шматок вудженини, який заховували там від великого сьвята, відкраяв кусень і подав жінці, щоби зварила разом з яриною. І підчас коли страва варила ся, а Филимон старав ся забавити гостий розмовою, як годить ся ввічливому господареви, Бавкида поставила ца середині хати стіл, натерла єго пахучим зіллем і стала класти на нім посудину. Та стіл був старий, а одна нога була надломана; і як вже Бавкида єго не клала, не хотів просто стояти. Аж підставили кавалок черепа і сяк так єго нарядили.

Після звичаю того краю — а діяло ся се в Фригії в Малій Азії — люди не сиділи при столі, як у нас, але лягали на софах і сперши ся лівою рукою на узголовню, правою брали їду. У богатих людий були ті софи мягкі і вигідні, у наших стареньких були они звичайні деревляні, лиш виложені подушками з сіна. Бавкида накрила їх старими, але чистими килимами домашньої роботи, присунула до стола і подала вечерю на глиняній посудині. Десь і вино найшло ся в коморі, не таке то дуже солодке, як у богачів, але Филимон так умів припрошувати та захвалювати, що подорожним здавало ся, немов ще ніколи в своїм житю не їли сначнійще і не пили.

Та тут помітив Филимон незвичайну річ: вже стільки разів доливав гостям вина до чарок, а вина якось не було меньше. Моргнув на Бавкиду і промовив шепотом:

— Щось оно мені видає ся, немовби наші гості не були звичайні люди. От подиви ся, наливаю і наливаю вина, а оно все наново підпливає і більше його є чим було спершу. Се хиба якісь боги прийшли до нас.

— Падонькуж мій нещасливий — зашепотїла стара з острахом. — Чи лиш ми їм в чім не ухибили? Падім на коліна тай просїм, аби змилували ся тай не карали нас, як ми в чім прогрішили ся.

І витягли обоє руки і стали благати, щоб гості не гнівали ся за лиху гостину, бо у них бідних нема нїчого иньшого, що могли би пожертвувати богам.

— Таж за гуску ми забули — нагадав собі Филимон. І заки гості вспіли заговорити, метнули ся обоє старі на двір до

стайні, де мали одну-однїську гуску. Її хотїли принести богам в жертві.

Але гуска наполохала ся того, що обоє нараз вскочили до стайні, і не давала ся зловити. Що старі не набігали ся за нею, а зловити її не могли. Вкінци гуска влетїла до хати і сховала ся за плечима гостий, начеб у них шукала ратунку перед смертию. За нею вбігли задихані старі.

Тодї підняв ся старший з подорожних і заговорив лагідним голосом:

— Лишіть при житю бідне сотворінє, коли оно схоронило ся під нашу опіку! Ми не звичайні люди, а боги! Я Зевес, якого величають наймогутнїйшим з усїх безсмертних богів, а мій товариш — Гермес, наш післанець. Нарочно взяли ми на себе людську подобу, щоби подивити ся, як люди користають з наших дарів: чи лиш про своє добро дбають чи й тямлять про низших і потребуючих. І от з жалем великим прийшло ся нам побачити, що нема у них в серцї милосердя. Нїхто з цїлого міста не приняв нас, хоч до богатих ми заходили з просьбою. Ви одні не питали ся нас, звідки ми і що ми, але приняли чим мали найлїпшим. За се й нагорода чекає вас, якої самі захочете, а лихих ваших сусїдів постигне кара, на яку заслужили. А тепер ходїть з нами на горбок побачити, як боги карають тих, що не допускають до серця свого співчутя для ближних!

Зевес встав і разом з Гермесом, післанцем богів, вийшов з хати, а за ними обоє старі.

Були вже майже на горбку, що стояв над містом, коли нагло почули грюкіт і тріскіт, немовби все валило ся. Перелякані обернули ся і остовпіли з дива і страху. На місци величавого міста стояло тепер озеро, а води єго били з шумом об горбки, що довкола окружали долину.

Старі лиш руки підняли в гору з дива, а тут нове чудо! На березї побачили свою хатину, якої вода не заляла. Дуже утїшили ся старенькі, але радість їх тревала коротко. Хатина стала в їх очах рости в гору і вшир: десь подїла ся соломяна стріха і старі похилені стїни, натомість здоймили ся високо в гору струнке кольони з лискучого мармору, а на них вилускував в промінях заходячого сонця дах, вкритий золотом. Широкі двері, прикрашені малюнками і виложені плитами дорогих металїв, стояли на розтїж, а за ними видко було прекрасну в середині будівлю. Нужденна хата стала з волї богів величавою сьвятинею.

— Так покарав я немилосерних мешканців долини; по тім можете пізнати мою силу. А тепер нагороджу по заслузї ваше

добре серце. Бажайте, чого хочете, а стане ся. Дві просьби ваші сповнять ся. Розгадайтеж добре, чого маєте жадати від мене і виявіть ваше бажанє.

Так сказав всемогучий Зевес. А Филимон нарадив ся хвилину з Баквидою і сказав, низько схилившись:

— Старі ми вже обоє, пане, і не довге нам житє. Якже нам тепер на старости лїт тинятись між чужими людьми, в чужій чужині? Позволь же, коли твоя ласка, щоб ми докоротали нашого віку в отсїй сьвятинї як слуги твої. В згодї і любови жили ми довгі роки з собою. Дїлили ся і щастєм і горем і звикли так одно до другого, що тяжко булоб нам розлучати ся з собою. Пекучий біль стиснув би моє серце, колиб прийшло ся менї, немічному старцеви, покласти мою вірну подругу в сиру могилу і жити відтак на самотї, лиш з горем та смутком. І Бавкида не пережилаб розлуки зі мною, колиб мене скорше від неї смерть забрала. Тому вчини нам ту ласку, щоб ми в одній і тій самій хвилї розпрощали ся з житєм.

— І се стане ся! — сказав Зевес і зник враз з товаришем.

* * *

Чутка про судьбу богатого колись міста рознесла ся хутко по цїлім краю і тисячі людий ішли оглядати озеро, що затопило грішників, і помолити ся в сьвятицї богам,

Богато ще лїт служили Филимон з Бавкидою в храмі божім, розповідаючи богомольцям про всемогучість і справедливий гнїв небесних богів. Аж прийшла пора, коли й друге їх бажанє мало сповнити ся.

Одного вечера сидїли обоє на порозї храму і гуторили весело з собою. Нараз побачила Бавкида, що сиве мов срібло волосє Филимона ролить ся густїйшим і буйнїйшим, стає поволи зеленїти і переходить в листє. Рівночасно побачив і Филимон, що з Бавкидою дїє ся щось незвичайне, бо вкриває ся зеленим листєм. Вмить зрозуміли, що се їх послїдна прийшла година. Витягли до себе руки, щоб в останнє обнятись, але руки стали галузами; коли хотїли поступити наперед, почули, що ноги корінєм вросли в землю.

— Бувай здоров, любий!

— Бувай здорова, мила! — встигли ще промовити. І кора закрила їм лице.

Зевес не лиш сповнив їх бажанє, що разом скінчили житє, але ще й те вчинив, що й по смерти стояли побіч себе, обнявшись галузєм: він — дуб, она — липа.

Минали лїта і столїтя. Храм розпав ся в звалища, а дуб і липа все вкривали ся весною сьвіжою зелению, бо нїхто не сьмів приложити сокири до сьвятих дерев. Батьки розповідали синам про дивне се чудо і так з покоління в покоління йшла слава про Филимона і Баквиду, які за свою набожність і милосердє удостоїли ся нагороди від богів. За Овїдієм *Іван Демянчук.*

7. Початок сьвіта.

I.

До початку сего сьвіта,
Ще до чоловіка,
На престолї Бог великий
Жив ізперед віка.

І престолом було небо,
Невидиме нами.
І те небо в нас хрещених
Зве ся небесами.

Під ним друге було небо,
Що зове ся раєм;
І коли оно почалось,
Того ми не знаєм.

Тілько знаєм, що в тім небі
Ангели лїтали
і сьвятії пісні Богу
День і ніч сьпівали.

І Сатанаіл архангел
Був їх старшиною
І у Бога називав ся
Правою рукою.

Все він відав, всїм він радив,
Всїм розпоряжав ся:
І рай цїлий єго власним
Небом називав ся.

А під раєм, єго небом,
Наше небо було.
Та по нему анї разу
Сонце не мигнуло.

Лиш по нему чорні хмари
Громом розривало.
А під ним пітьма́ стояла
Й море клекотало.

II.

І задумав Бог і наше
Небо осьвітити
І під небом нашу землю
Грішну сотворити.

І приходить він до раю,
Взяв Сатанаіла
І пішов під синє небо,
Де бездна кипіла.

Синє небо туманїло,
Вітри бушували
І під небом чорні хмари
Громи розривали.

Все чорнїло і темнїло...
Аж Бог появив ся! —
Розійшли ся чорні хмари
І грім запинив ся.

Засинїло небо наше,
Сонце засияло,
Стало тихо, лиш глибоко
Море клекотало.

І зійшов Господь над море,
Море утихає;
І Сатанаіла в бездну
Господь посилає.

Посилає єго в бездну
Піску жменю взяти,
Щоб на морі, як на камні
Землю збудувати.

— „І як вложиш — Господь каже —
Руку у безодню,
Скажи: Беру тебе, земле,
На єлаву Господню".

І пішов той попід море,
Ходить, розважає:
„Ану й себе помяну я!
Хто теє пізнає?..."

III.

І спустив ся в саму бездну,
Руку опускає,
Бере землю тай до бездни
Стиха промовляє:

—„Ти розкрий ся, розверни ся,
Темная безодне!
Беру тебе в імя своє
І в імя Господне!"

І узяв; іде водою,
Жменю затискає.
Лиш даремная робота:
Все вода змиває!

Поки вигулькнув із моря,
Змило все водою
І явив ся він до Бога
З голою рукою.

Бог і каже: „Не хитри ся,
Не задумуй злого!
Іди знову, тілько імя
Не приточуй свого!"

Пішов знову й під водою
Знов над Богом кпив ся.
І знов з голими руками
На верху зявив ся.

І розгнівав ся Бог Сильний:
Небо задріжало,
Море спінилось, забилось
І заклекотало.

І в минутї той ісчезнув
В морі під водою,
Найшов бездну, бере землю
Правою рукою.

І говорить: „Ти розкрий ся,
Темная безодне:
Беру з тебе тепер землю
Во імя Господне!"

І щаслива єму стала
На сей раз дорога
І в минутї він з землею
Вийшов перед Бога.

IV.

І взяв Господь тую землю,
Ходить, розсіває,
А Сатанаіл невдячний
Думоньку гадає:

Щоб землї собі у Бога
Вкрасти, заховати,
А потому в своє імя
Землю збудувати.

І роздумав свою думу
На взиск чи на згубу:
Тільки Господь відвернув ся,
Хвать землї у губу!

А Бог нїби і не знає:
Ходить, засіває;
І засіяв, як годить ся,
І благословляє.

— „Рости, рости, моя земле,
Куди зглянуть очи:
Від восхода до полудня
І до полуночи!"

І земля рости зачала
І кінця не мала і
І зеленая травичка
Землю устеляла.

Та і тая, що у губі,
Свого Бога знає:
Росте живо, виростає,
Губу розпирає.

І зачав той нечестивий
Харкати, плювати;
І почали з того, скали
Й гори виростати.

І земля землею стала,
Тілько посьвятити.
Але нічка наступила:
Тра було спочити.

V.

Закотилось сонце красне
За високі гори;
І синіє небо ясне
Як синеє море.

І тихенько в небі ходять
Ангели сьвятії
І засьвічують над небом
Сьвічі восковії.

І ті сьвічі, ясні зорі,
Сьвітять на все поле,
Доки Господь Милосердний
Виспить ся доволі.

І спить Господь серед поля,
Сили відновляє,
А Сатанаїл над Богом
Думоньку гадає.

І поглянув кругом себе:
Пишно було всюди.
І як камінь єму зазліть
Падає на груди.

„Не буду я більше з Богом!“ —
Став він говорити;
„Хоч сам згину, розсяду ся,
Хоч Єму не жити!

„Він заснув, не має силу —
Щож туманію?!
Возьму втоплю Єго в морі —
Сьвітом завладію.“

І підняв на руки Бога
І води шукає.
Алеж земля розросла ся
І границь немає!

Вдарив ся на штири боки —
Моря не видати!
І вернув ся він і з Богом
Положив ся спати.

VI.

Рано сонечко піднялось,
Позгасали зорі,
І у росу як в диямент
Повбирались гори.

І Сатанаіл підняв ся,
Бога став будити:
„Вставай, Боже! годї спати!
Землю тра сьвятити!“

І збудив ся Господь Сильний
І здихнувши каже:
— „Що хитриш ся предо мною,
Вічний ти мій враже?

„Був я всюди сеї ночи
Від края до края;
І нема чого сьвятити:
Вся земля — сьвятая.

„Ти хотів мене, невдячний,
В морі утопити.
За то вічно будеш змієм
Під землею жити.“

І звинулись тому руки
І звинулись ноги,
Довге рило натягнулось,
Висунулись роги,

І Сатанаіл невдячний
Став на вік змією:

Зашипів і зперед Бога
Слизнув під землею.

І стогнала земля дуже,
Де змий пробирав ся;
І там всюди лїс дрімучий
Поверх неї взяв ся.

Степан Руданський.

8. Каменяр Евлогій.

Вечеріло. Рікою Нїлем плив із Александрії горі водою здоровий човень, а на ньому крім гребців були два черці з Тебаіди: Старець Данило, 80-лїтнїй дїд, сухий як скипа, але випростований і з виразом того спокою, який дає праведна старість — і один єго ученик, молодий ще чернець із чорними, блискучими очима і з виразом упертої, нїчим непогамованої волї. В иньшім часї з него був би може славний лицар або страшний розбійник; але в ту пору була охота на пустельництво, то й він пішов до Тебаіди спасати душу.

Сонце в крівавім блеску хилило ся над піскову пустиню, коли на лївім березї Нїлю показало ся невелике єгипетське село. Оно мов обідрана сирота тулило ся своїми вбогими хатками до розвалин стародавних палат і храмів, де-де ревли корови та блеяли вівці, з тростинових стріх вив ся в гору дим; селяни вертали з поля, несучи на головах великі пшевичні снопи. Коло самого берега Нїлю видно було купу дерев і дві чи три сикомори хилили ся гильками у воду мов наші вербу. Старець Данило довго стояв у човнї і придивляв ся сему гарному образкови; єго очи немов шукали чогось. Далї він наблизив ся до керманича і промовив:

— Сюди кермуй до тих дерев. Там переночуємо.

Керманич послухав наказу і за кілька хвиль човен пристав до берега під самими сикоморами; а один із гребців, вискочивши на беріг, привязав човно ужевкою до пня сикомори. Старець при помочи свого ученика вийшов на беріг.

— Ось тут переночуємо — мовив він, озираючись довкола.

— Як то? Тут? На березї? На пустому майданї серед села? — мовив невдоволений ученик.

— Так, тут — спокійно повторив старець.

— Алеж то не може бути! Тут у ночи холодно, від ріки тягне. Звір може надїйти...

— Нїчого синку; тут переночуємо — повторяв старець.

— Ходїмо бодай онтам між руїни храму. Там є кажяний поміст, з верха склепінє, там вигіднїйше і безпечнїйше.

— Нї, синку, перебудемо тут.

— Алеж се не випадає — скрикнув нетерпеливо ученик — спати нам серед майдану, як жебракам або волоцюгам.

— Нїчого, синку, переспимо — повторяв усе своє старець уперто мов дитина. Але й ученик також був упертий; старцевий супокій дразнив єго. Сонце вже зайшло, на дворі потемнїло і він стояв на березї, сам не знаючи, що почати зі собою. З великої досади він аж заплакав і скрикнув.

— А волїв би я не жити на сьвітї нїж оттак поневіряти ся.

В тій хвилї здалека показало ся сьвітло, що мов блудний огник миготїло по полю в напрямі від села і наближало ся до них. Оба черцї покинули свою неприємну розмову і дивили ся на сьвітло. За якої пів години оно наблизило ся до них зовсїм і они побачили при блеску смолоскипів старезного дїда, що в супроводї кількох людий ішов понад берегом Нїлю. Побачивши їх, старець наблизив ся, впав на колїна перед старцем Данилом, а принявши єго благословеньство почав цїлувати єго ноги і руки, а далї так само й ученика, просячи їх обох, щоб не погордували єго вбогою хатою та вечерею і приняли у него нічлїг.

— Підемо — мовив коротко старець. Данило і всї разом при блеску смолоскипів подали ся до села. По дорозї дїдусь знайшов ще кількох прохожих та беззахистних жебраків і просив усїх до себе. Коли прийшли до єго хати, дїдусь витав їх усїх радісно, нагрів води і повмивав їм ноги, а потім заставив їм скромну, але ситу вечерю і сам, їдячи дуже не богато, не переставав раз у раз припрошувати своїх гостий. Коли всї наситили ся, дїдусь зібрав усї дрібки і недоїдки і виніс перед хату, де вже чекала на них цїла ватага сїльських псів; они очевидно звикли вже були на сю гостину, бо чекали перед хатою спокійно, а тепер, одержавши кождий свій шматочок, розбігли ся геть.

Зробивши таким способом порядок і вичерпавши всї свої засоби так, що в єго хатї не лишило ся на завтра анї шматочка хлїба анї крапельки оливи, дїдусь постелив своїм гостям і дбайливо, мов добра мати, поукладав їх усїх до сну. Тілько старець Данило не лягав спати. Він велїв свому ученикови спати, а сам, узявши господаря з собою до сусїдної комнатки, де звичайно спав сам господар, довго в ночи говорив з ним

про щось. Ученик виразно чув, як старець Данило розповідав щось довго, господар скрикував кілька разів, мов зачудований, а далі почав плакати і хлипати, мов мала дитина. Знов чути було голос старця Данила і потім голос господаря; але тут ученика зломив сон і він заснув, не дослухавши, чи довго розмовляли оба старці і на чім скінчила ся їх розмова.

Другого дня старець Данило збудив ученика. Старенький господар горячо, з слізьми на очах цілував руки й ноги пустинникови, прощаючи ся з ним; він цілував також ученика, потім оба рушили далі в свою дорогу. Поки плили далі долі Нілем, ученик кілька разів знимав розмову про дивного дідуся в селі; єго палила цікавість дізнати ся, хто се такий і про що говорив з ним у ночи старець Данило. Але Данило мов не чув або не розумів єго натяків, а на виразні питаня відповідав якось нерадо.

— Певно не хоче говорити при чужих людях, при веслярях — подумав собі ученик і постановив відложити допити аж до тої хвилі, коли прибудуть до Тебаіди і знов замешкають у своїх тихих, відлюдних келіях. Та ось они вже в Тебаіді, у своїх скитах; ученик одного дня, другого дня, третього дня запитує старця про дивного селянина, а старець ані руш.

— Нї синку, не будемо про се говорити. — Ось і вся єго відповідь, а потім він звертає розмову на щось иньше. Ученик, чим далі, тим дужше горить із нетерплячки, а далі дійшов до того, що одного дня ані в ранці ані в полудне не заходив до скита, в котрому жив старець, не приносив єму ані води ані хліба ані тої жмінки вареного бобу, що була одинокою єго теплою стравою. Вже вечеріло, коли старець сам прийшов до ученикової келії.

— Що се таке, синку? — питав він своїм звичайним спокійним і ласкавим тоном. — Забув ти сегодня свого батька і дав єму весь день мліти з голоду.

— Нема в мене батька! — понуро мовив ученик. — Батько любить свого сина і довіряє єму, а ти не хочеш сказати менї того, що було між тобою і тим старим у селї.

Почувши сї слова старець Данило не мовив ані слова більше, лише спокійно обернув ся, щоб іти геть. Та ученик не видержав. З голосним плачем він кинув ся до ніг старцеви і, обхопивши їх, лебедів:

— Нї, не пущу тебе, отче, поки не скажеш менї всього! Благаю тебе, не доводи мою душу до затуманеня і скажи менї, хто сей дід і про що говорили ви тої ночи?

Старець Данило, бачучи таку силу волї у свого ученика, сказав єму ласкаво:

— Добре синку! Скажу тобі все; але поперед усього, дай менї дещо троха перекусити, бо голод не позволить менї скінчити оповіданя.

Заспокоївши троха свій голод, старець ось як промовив до ученика:

— Прикрий ти синку. Не вмієш панувати над собою, а се головна перешкода до праведного житя. За твій упір, який ти виявив там над берегом, я не хотїв тобі сказати сеї історії. Та й тепер ти мусиш дати менї слово, що, доки я жию, не виявиш сего нїкому.

Ученик радо сповнив се жаданє, після чого старець Данило розповів єму ось що:

— Той дїд, у котрого ми ночували, називає ся Евлогій. Старий він дуже, значно старший від мене. А по ремеслу він каменяр. Я пізнав єго вже старим мужем як раз тому сорок лїт. Я був тодї пустинником і займав ся рукодїлєм: плїв кошики. Ото, вийшовши раз до міста, щоб продати свої вироби, я вертав через те село і зупинив ся було ночувати на майданї над рікою під тими самими деревами, що й тодї з тобою. Але отсей самий Евлогій і тодї знайшов мене, запросив до свого дому, дав повечеряти, а решту вечері, що не зїв він сам і єго нічлїжани, викинув псам, не лишивши на другий день анї окрушини хлїба. Коли я висловив своє зачудованє на єго поступки, він так сказав менї: „Старче Божий, від молодих лїт веду таке житє. Працюю при каменярстві весь день, не їдячи нїчого. За свою працю дістаю за день золотого. За ті гроші накуповую хлїба і страви і маю кождого дня стілько, що вистане не тілько на вечерю для мене, але також на угощенє бідних та подорожних і навіть на накормленє голодних псів. Оттак заробляючи кождого дня, тогож дня пускаю все зароблене, не дбаючи про завтра і вповаючи на Бога, що продержить мене в силї і здоровлю так, як держав досї.

— Можеш подумати синку, як глубоко зворушило мене оповіданє сего простого, а так праведного каменяра. Прийшовши до своєї келії, я вдав ся на молитву і піст, благаючи Бога, щоб дав сему чоловікови великий маєток, щоб він міг робити далеко більше добра, нїж може робити тепер при своїй бідности. Я дав собі заповіт — не доторкнути ся до страви, поки Бог не сповнить моєї просьби. Я постив цїлі три тижнї і ще пів четвертого; я лежав насеред келії ледво живий. Аж ось менї привидїло ся,

що до моєї келії входить якийсь поважний чоловік із дивно ясним блискучим лицем і питає мене:

— Що тобі, отче Даниле?

— Пане — відповів я єму. — Я постановив собі не доторкнути ся до хліба, поки Бог не вислухає моєї просьби за каменяря Евлогія і не поблагословить єго великими достатками, щоб міг робити більше добра, ніж тепер.

— А хибаж не добре й те, що він робить тепер? — запитав сей чоловік.

— Добре, пане — відповів я — але того мало. Дай єму стілько, щоб він міг простягти свою руку на всіх бідних у краю, а я певний, що тоді тисячі і мілїони благословити муть Бога за него.

— Добре — мовив мій собесїдник — коли так просиш, я дам єму великі достатки. Але лише під умовою, коли ти даси менї запоруку, що єго душа не стратить своєї праведности від великого богатства.

— О, за се я готов ручити! — скрикнув я. — Душа в него чиста, як золото. Колиб їй стала ся яка шкода, я відповідаю за се.

В тій хвилї всьо змінило ся перед моїми очима, бо я лежав голодний в горячцї. Менї здало ся, що я лежу десь на широкій площі, а довкола непереглядні ряди сьвітлих вояків, а на середині камінь блискучий мов сонце, а на тому камені сидить дитина з лицем дивно менї знайомим і любим, а праворуч єї стоїть отсей самий Евлогій. І посилає до мене дитина одного вояка із запитом:

— Чи ти даєш запоруку за Евлогія?

А всї довкола сказали:

— Так, се він.

Промовила дитина:

— Памятай, на тобі пошукаю запорученого.

І я відповів:

— Так, Господи, тілько дай єму великі достатки.

Тоді два вояки приступили до Евлогія, поклали єго горілиць на землю, розтворили єго груди і почали класти в них і сипати золото. Висипали одну купу, далї другу, третю і все те вмістило ся в єго груди. Мене зняв перестрах і я прокинув ся.

Минули два місяцї. Одної неділї, молячись до вечера, я заснув у келії і бачив у снї знов ту саму площу, ті самі ясні сили і той сам ясний камінь і дитину на ньому. — Але деж Евлогій? — міркую сам собі; коли гляну, а якісь два Мурини

тягнуть Евлогія геть у якісь дебри, а дитина на камени дармо кличе за ним: „Евлогіє! Евлогіє!“... Мене проняв ще дужший переляк ніж першого разу і я прокинув ся. В моїй голові засїла трівожна думка: що стало ся з Евлогієм? Маючи наготовлений запас своїх виробів, я взяв їх на човен, поплив до Александрії, попродав, а вертаючи, вступив знов до того села, де жив Евлогій. Але вечером даремно ждав я на него під сикоморами. Не можучи діждатись єго, я пішов сам до села, просто до єго хати. Але хата стояла пуста. Ледво не ледво віднайшов я якусь сусїдку, що дала менї шматок хлїба і, поки я їв, оповідала менї, що стало ся з Евлогієм:

— О, се був добрий чоловік! — мовила она. — За те й дав Бог єму щастє: викопав великі гроші, забрав ся відси і тепер у Константинополї. Кажуть, що навіть самому імператорови позичає гроші. Величезним паном зробив ся, живе в препишній палатї — так і називають її єгипетською палатою. Від нас деякі їздили до него, думали, що запоможе їх чим при їх бідности — так де тобі! Навіть не допустив їх перед себе, велїв геть вигнати. Загордїв страшенно. А шкода, добрий чоловік був.

Почувши се, я весь задеревів зо страху. І тілько одно було менї ясне: не сьмію тратити анї хвилини, але мушу ратувати Евлогієву душу, бо єго загибіль — се й моя загибіль. Не думаючи довго, я вернув до Александрії, сїв на корабель і поплив до Константинополя. Там менї зараз показали „єгипетську палату“. Я пішов до неї і ставши коло дверий, ждав, поки не вийде Евлогій. Ось він показав ся в пишній одежі, окружений слугами. Побачивши єго, я крикнув здалека:

— Пане, послухай мене! Хочу поговорити з тобою.

Але він навіть не обертав ся в той бік; а коли я не переставав кричати, гукнули менї слуги:

— Мовчи, дїду! Чого тобі треба?

— Хочу поговорити з вашим паном.

— Бачиш, що пан не має часу.

— Але у мене важне дїло до него.

Та дарма, Евлогій не хотїв говорити зо мною. Колиж я не переставав кричати і бігти за ним, він кивнув на своїх слуг, ті кинулись на мене і давай періщити мене канчуками. Та я завзяв ся. День у день я пересиджував перед дверми єгипетської палати, день у день переслїдував Евлогія своїм криком і день у день єго слуги покривали моє тїло синцями. Оттак минуло три

тижні. Я був увесь покритий ранами і ледво міг лазити; я не переставав молити ся Богу, щоб змягчив Евлогієви серце, але майже що ночи я бачив у снї дитину на каменї і чув єї грізний голос:

— Віддай менї Евлогієву душу! Ти запоручив ся за неї.

Вкінцї я знеможений почав благати Бога, щоби зняв із мене запоруку, яку я у своїм нерозумі взяв на себе, але знов у снї я чув голос дитини:

— Роби, що хочеш, а віддай менї Евлогієву душу!

Я постановив собі ще раз спробувати щастя і розмовити ся з Евлогієм, але сим разом єго слуги збили мене так, що я облитий кровю зомлїв. Прийшовши до себе, я поволїк ся до пристанї і постановив собі покинути зовсїм пустельницьке житє і йти в сьвіт за очи, бо й так моя душа пропаща. Я заплатив за перевіз до Александрії і, війшовши на корабель хорий та нещасний, кинув ся на поміст і заснув. Тут я знов побачив у снї дивну дитину, та сим разом єї голос не був такий грізний і страшний, як досї.

— А що, Даниле — промовила она — бачиш тепер, як нерозумно ти поручив ся за Евлогія?

— Бачу, Господи, і гірко оплакую свій нерозум.

— Оттак і знай; не бери нїколи на себе дїла понад свої сили.

— Не зроблю сего нїколи більше — промовив я.

— Ну, то йдиж тепер назад у свою келїю і будь спокійний. Здіймаю з тебе твою запоруку. А за Евлогія не бій ся, я поверну єго так, як сам знаю.

Я прокинув ся зо сну дивно покріплений і веселий, вернув сюди і жив у своїй келії безвихідно сорок лїт. Аж сими днями я перший раз знов завитав до Александрії, а вертаючи відтам, коли побачив звіснї сикомори над Нїлем, я пригадав собі Евлогія. Знаєш сам, що стало ся потім, як ми здибали ся з ним, як він приняв і гостив нас. А тепер послухай, що було потім між нами. Коли всї гості полягали спати, я пішов з Евлогієм до єго комірки і промовив до него:

— Друже Евлогіє, чи пригадуєш собі мене? Перед сорок роками я так само гостив тут у тебе і бачив твої добрі дїла.

Але він не міг пригадати собі.

— А чи пригадуєш собі того черця, що переслїдував тебе своїм криком у Константинополи і котрого ти велїв своїм слугам день у день бити.

Почувши се Евлогій дуже перелякав ся, зачав трясти ся всім тїлом і пробував сказати, що не пригадує собі, але єму не стало голосу. Тодї я розповів єму все, що було з ним і чого він не знав, а він, почувши се страшне Боже дїло, розплакав ся і кинув ся менї в ноги. Довго ми плакали оба і потїшали один другого, поки вкінцї Евлогій на стілько не прийшов до себе, що зміг оповісти менї конець своєї пригоди: „Знайшовши великі гроші, я зробив ся великим паном і міністром у імператора Юстина. Я не думав нї про що, як тілько про те, щоб нагарбати чим раз більше скарбів. Не диво, що швидко всї люди зненавидїли мене за здирства. Та ось умер нагло Юстин; єго наслїдник, щоб здобути собі прихильність народа, поперед усього велїв трех Юстинових міністрів, в тому числї й мене, замордувати, а наші маєтки заграбити. Двох моїх товаришів зарізано; я довго ховав ся по селах, потім переплив до Єгипту і якраз по цїлорічній неприсутности вернув сюди до свого села. Як засуджений на смерть у Константинополи я бояв ся признати ся, що я той сам Евлогій і, грішний чоловік, брехав усїм знайомим, що я нїколи не був у Константинополи, але прожив той час у Єрусалимі. Я взяв ся знов до своєї давної роботи, хоч як менї се прикро було зразу. Та звільна вернула моя сила й охота і я знов розпочав давне житє і, як бачиш, отче, веду єго й досї. Вся історія з моїм скарбом і константинопольським панством видає ся менї иноді якимсь поганим сном і тілько тепер, по твоїм оповіданю, я бачу, яку страшну покусу наводив Бог на мене".

Так оповідав старець Данило своєму ученикови, що глубоко зворушений слухав сего оповіданя. Сповняючи старцеву волю, він не говорив про се нїкому до Данилової смерти. Аж на єго похоронї він розповів усе зібраним на похорон пустинникам, а потім списав сю історію на память потомним.

Іван Франко.

9. Озеро царя.

Кругом столїтнїй лїс стоїть,
там озеро видати
глибоке, чорне, як той гріх,
аж лячно споминати:

Осока там лиш шелестить,
від співу лїс там не гудить,
пташата там нїміють,
неначе каменїють.

Смерека там мов мертва спить,
галузєм не рушає;
а сосна в жалю претяжкім
свій верх у низ спускає;
калина там ще не цвила,
малина там ще не росла,
туди не ходять люди,
там страшно, лячно всюди.

Раз жив там, кажуть, цар один,
давно вже се бувало —
мав замок гордий, мав свій край.
давно то вже запалось;
доньок прекрасних троє мав,
усе він ними величавсь
ще більше, як зорями,
маєтками, краями.

На старість цар той отемнів
і тяжко нудив сьвітом,
не бачив, як красуєсь сьвіт,
зимою анї лїтом;
та він про теє і не дбав
одно в душі собі гадав:
Дїтий я троє маю,
у них старий сконаю.

І так він царство роздїлив
дочкам, щоб царствували,
за те старого щоб они
як дїти дозирали.
„У вас склонити голову
я хочу, дїти, сю стару...“
„У хатї, батьку, нашій
спочинуть кости ваші“.

Не довго тїшив ся той цар
прекрасними дочками,
небаром слїпі очи вмив
гіренькими сльозами;
бо дїти, при котрих він жив,
про щастє їх лиш дбав і снив,
старого лиш скорбили
і кров із серця пили.

Найстаршій тягаром він став
і року ще не було;
в середньої неначе вік
три тижні проминули...
„Що хоче старець той слїпий?
Тїкай, щезай від сих дверий!“ —
найменьша так сказала,
до замку не пускала.

Пішов старий у сьвіт... самий,
як темний дїд, незнаний. —
„Ох доле моя зла, гірка
Та сьвіте мій поганий!...
Чим був колись, про що я снив?!
Чого тепер ось я дожив!
За-що я так страждаю,
нї жив, анї вмираю?“

По сьвітї так старий ходив,
під тином годував ся
і хлїбом жебраним, гірким; —
не жив, а лиш карав ся.
Попід ворітьми в гарфу грав,
тоскливі думи так сьпівав,
що серденько кроїлось
і гибло і болїло.

Оттак зносив він біль тяжкий
у грудях тих сточених,
оттак то сльози проливав
з очий давно зсушених.
Аж біля царських раз воріт
спинив ся нещасливий дїд
і голосно став грати
і грізно промовляти:

„Щоби вас, дїти, покарав
великий Бог із неба,
щоб ви не знали поки вік,
що раз умерти треба;
щоб ви за вашу ганьбу, сьміх,
про ваш той непростимий гріх
ридали, сльози лили,
до Суду жили... жили!...“

Ще раз забренькли струни всї,
а сльози покотились,
старе, блїде, сухе лице
мов кровию зросили;
ще раз глибоко він зітхнув,
потім на віки тут заснув,
усї струни пірвались,
на віки повтихали...

І царський двір і мур і сад
у землю тут запав ся,
тодї саме, коли гусляр
з сим сьвітом попрощав ся.
А з ним запались усї три
єго невдячнії дочки;
і озеро там стало,
де їх гнїздо стояло.

Тепер що ночи, як блїдий
на небі місяць сьвітить,
то чути, як під озером
ридають царські дїти
і молять Бога, щоб судив
за гріх великий, щоб спустив
свій гнїв, щоб раз померли
і чорний гріх отерли.

Та дармо, пусто! Муки ті
зносити они мають
аж дотi, поки ангели
у труби не заграють;
аж поки буде суд страшний,
де стане добрий, стане й злий:
то доти муть ридати,
за батенька страждати.

Кругом столїтний лїс стоїть,
там озеро видати
глибоке, чорне, як той гріх,
аж лячно споминати.
Що ночи там три сестри ті
являють ся, мов духи злі —
тодї аж поринають,
як зорі погасають.

Ізидор Воробкевич.

10. Євшан-зїлє.

Жив у Києві в неволї
Ханський син, малий хлопчина,
Половецькогоб то хана
Найулюблена дитина.

Мономах князь Володимир
Взяв єго під час походу
З ясирем в полон і потім
При собі лишив за вроду.

Оточив єго почотом
І розкошами догідно;
І жилось тому хлопяти
І безпечно і вигідно.

Час минав. І став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.

Та не так жило ся хану
Без коханої дитини:
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини!...

Зажурив ся, засмутив ся,
В день не їсть, а серед ночи
Плаче бідний та зітхає,
Сну не знають єго очи.

Нї від кого він не має
Нї утїхи нї поради;
Сьвіт увесь єму здає ся
Без краси і без принади.

Кличе він співця до себе
І таку держить промову,
Що мов кровю з єго серця
Слово точить ся по слову:

„Слухай, старче! Ти буяєш
Ясним соколом у хмарах,
Сїрим вовком в полї скачеш,
Розумієш ся на чарах.

„Божий дар ти маєш з неба
Людям долю віщувати,
Словом, піснею своєю
Всїх до себе привертати.

„Ти піди у землю руську,
Ворогів наших країну;
Відшукай там мого сина,
Мою любую дитину.

„Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і днї і ночи,
Як давно вже виглядають
Єго звідтіль мої очи.

„Засьпівай ти єму пісню
Нашу рідну, половецьку,
Про житє привільне наше,
Нашу вдачу молодецьку...

„А як все те не поможе,
Дай єму євшана-зїля,
Щоб понюхавши згадав він
Степу рідного привілля!“

І пішов співець в дорогу.
Йде він три днї і три ночи...
На четвертий день приходить
В місто Київ опівночи.

Крадькома пройшов мов зло-
Він до сина свого пана [дїй
І почав казати стиха
Мову зрадженого хана.

Улещає, намовляє...
Та слова єго хлопчину
Не вражають, бо забув вже
Він і батька і родину.

І співець по струнах вдарив!
Наче вітер у негоду
Загула невпинна пісня,
Пісня вільного народу:

Про славетнії події,
Ті події половецькі,
Про лицарськії походи,
Ті походи молодецькі...

Мов скажена хуртовина,
Мов страшні Перуна громи:
Так ревли-стогнали струни
І той сьпів співця — сїроми!

Але ось вже затихає
Бренькіт дужий, акордовий
І замісто него чути
Сьпів народнїй, колисковий.

То співець сьпіває тихо
Пісню тую, що сьпівала
Мати синови своєму,
Як маленьким колисала.

Наче лагідна молитва
Журно пісня та лунає...
Ось єї акорд останнїй
В пітьмі ночи потопає.

Але сьпів сей нїжний, любий,
Анї перший, сильний, дужий,
Не вразив юнацьке серце —
Він сидить нїмий, байдужий.

І схилила ся стареча
Голова співця на груди:
Там, де пустка замість серця,
Поратунку вже не буде!...

Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях, в сповиточку!...
І тремтючими руками
Розриває він сорочку.

І з грудий своїх знімає
Він євшан, чарівне зілє
І понюхать юнакови
Подає оте бадилє.

Що се враз з юнаком сталось?
Лице зблїдло у небоги,
Затремтїв, очима блиснув
І зірвавсь на рівні ноги.

Рідний степ, широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий
Раптом став перед очима —
З ним і батенько нещасний!

Воля, воленька кохана!...
Рідні шатра, рідні люди...
Все те разом промайнуло,
Стисло горло, сперло груди.

„Красше в рідним краю милім
Полягти кістми, сконати,
Ніж в землї чужій, ворожій
В славі й шанї пробувати!“

Так він скрикнув. І в дорогу
В нічку темну та погожу
Подались они обоє,
Обминаючи сторожу.

Байраками та ярами
Неутомно прохожали
В рідний степ, у край веселий
Простували, поспішали...

Микола Вороний.

11. За байраком байрак.

За байраком байрак,
А там степ та могила.
Із могили козак
Встає сивий похилий.
Встає сам у-ночи́,
Іде в степ, а йдучи́,
Співа, сумно співає:
„Наносили землї,
Тай до дому пішли;
І нїхто не згадає.
Нас тут триста, як скло,
Товариства лягло:
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти:
По своїй по земли
Свою кров розлили
І зарізали брата.
Крови брата впились
І отут полягли
У могилї заклятій...“

Тай замовк, зажурився
І на спис похилився,
Став на самій могилї;
На Днїпро позирав,
Тяжко плакав-ридав,

Синї хвилї голосили.
З-за Днїпра із села
Луна́ га́єм гула.
Третї півнї сьпівали;
Провалив ся козак,
Стрепенув ся байрак,
А могила застогнала.

Тарас Шевченко.

За байраком байрак.

12. На синїй Чорногорі.

На синїй Чорногорі,
в гуцульській вітчинї,
там хилить славен Довбуш
вниз голову у снї.

Вниз голову він клонить,
жде, поки семий раз
соколи не повторять,
що вже вставати час.

На камяному кріслї
над камяним столом
здрімав ся він — аж чує,
гроза встає кругом.

Зірвав ся з місця Довбуш,
полою очи втер:
„А деж мої соколи?
Чи сеж мій час тепер?“

— Твій, твій час, пане Довбуш!
Твоєї мести час!
Чи бачиш нашу єдність?
Чи бачиш кілько нас?

Взяв Довбуш порошниці
і ясний кріс до рук,
і далї ходом в доли —
за ним потоків гук.

І став він на полянї,
і глянув праворуч:
прапори повівають
знова Днїпрових круч.

І лїворуч прапори.
Знад Дону аж по Сян
за воями йдуть вої —
а деж їх отаман?

І дивить ся пан Довбуш:
знад Канева з гори —
що хвиля гонці гонять,
а гонять як вітри.

А де они являть ся
між воями, там в мить
ряди стають до бою,
завзятєм кров кипить.

Заграли сурми, труби.
Гей граж бо тото, гра!
Довкола загреміло
сто-тисячне урра!

На радощах пан Довбуш
сплакнув лиш, як дитя:
„Хвала Тобі, мій Спасе,
Досить менї житя!

„Спічну на Чорногорі
на віки без турбот,
бо, бачу, красших має
ватажків мій народ.

„Настали нинї бої
без крісів і шаблюк:
пора менї спочити
без горя і без мук".

Єще останнїм словом
лунав гуцульський лїс.
З поляни, де став Довбуш,
заблис лиш ясний кріс.

Василь Щурат.

II. Історичні оповіданя. — Думи. — Історичні поеми.

13. Ліраміда Хеопса.

Старий Ксенон, один із найславнїйших будівничих в Єгиптї, гостив у себе давного приятеля, що вертав із далекої подорожи до своєї вітчини Фенїкії. Чуда оповідав Табнїт про краї, які видів, та про людий, яких там стрічав. А Ксенон слухав про ті дива й одного лиш не міг порозуміти, чому такі дивні люди не хочуть будувати собі палат величавих, як у Єгиптї, анї храмів своїм богам, але вдоволяють ся нужденними колибами, а богам то зовсїм не дають нїякого захисту.

Табнїт привозив приятелеви все якісь дарунки: то овочі, яких у Єгиптї не було, то скіри незнаних звірів або й знаряди, які мешканцї тамтих земель робили собі з каменя. Ось і тепер привіз Табнїт Ксенонови неабиякого гостинця. Був се невеличкий прозорий камінь-хрусталь, що подобав на остро закінчений

дах, у сподї однакової з усїх чотирох боків величини. В серединї спочивав у нїм, немов у скляній домовинї, малесенький кусок моху, що попав туди не знати яким чином.

— Сей камінчик дістав я на однім далекім острові — говорив Табнїт. — Мешканцї того острова вважають такі камені сьвятими і вірять у їх чудотворну силу. Возьми собі єго, може й тобі коли поможе в бідї.

Ксенон подякував приятелеви за той незвичайник дарунок і заховав єго старанно, щоби де не пропав.

— Хто зна' — думав — чи й справдї не стане менї коли камінь у пригодї. Під таким царем, як наш Хеопс, усякої біди треба надїяти ся.

Хеопс, могучий король горішнього і долїшнього Єгипту, був дуже жорстоким чоловіком. Вже малим хлопчиною був такий. Родичі дуже єго любили, бо лиш єго одного мали. Всї єго забаганки треба було зараз заспокоювати, бо був слабого здоровля і гнїв міг єму зашкодити. Таким чином виробила ся у хлопчини упертість і безоглядність, а то й жорстокість для кождого, хто був єму підчинений. Найбільше терпіли від него малі нубійські невільники, яких дванайцять дав єму батько до послуги. За найменьші провини казав їх князь жорстоко карати. Як не встиг хто з них миттю виповнити єго приказ, зараз розтягали чорного хлопчину на землї і дорослий невільник вичислював єму приписану скількість батогів. А молодому Хеопсови не було милїйшої розривки, як придивляти ся карі і любувати ся плачем і стогонами битого. Спочутя не було в єго серцї.

Найрадше любив князь ловити рибу. На малому човникови, украшеному золотими цьвітами льотосу, випливав він на Нїль і з гарпуном у руцї слїдив за рибою, яку міг би поцїлити. Один невільник сидїв побіч него і веслував; иньші плили біля човна на пнях і мали наказ помагати князеви витягати поцїлену рибу.

Раз пощастило Хеопсови зловити дуже велику рибу. Невільники кинули ся в воду, щоби витягти її, але риба вирвала ся з гарпуна й утїкла. Князь загорів звірським гнївом: тим самим гарпуном, який був перед хвилею в тїлї риби, кинув на найблизшого невільника і кров закрасила води сьвятої ріки.

— Почекайте, пси чорні! — відгрожував ся князь — не такі кари завдам вам, як стану королем.

Засмутило ся серце старого батька короля, коли про се довідав ся; чорні гадки стали напливати до єго душі. Закликав до себе сина і промовив до него:

— Журбу і смуток замість потіхи приносиш мені, синку, Хто, як ти, має колись стати з волї богів королем, повинен уже замолоду зєднувати собі любов і привязанє підданих. А ти вже тепер лиш ненависть собі збираєш і накликуєш на себе гнів і богів і людий. Спамятай ся, синку; май усе на думці, що боги наші карають лихих людий уже на сему сьвітї, а по смерти відтручують від себе тих, що на землї не знали милости і ласки.

Недовго потім добрий старий король пішов до своїх предків, а піддані плакали за ним, як за батьком, бо знали, що син не буде такий. Поховали єго славно, а з ним немов сонце зайшло над Єгиптом і настала темна ніч жорстокости і страху.

Новий король одїдичив велике царство і необмежену власть. Доля й недоля підданих у єго була руках. І став Хеопс царювати, та не на гаразд Єгипту і не для добра єго жителїв.

Хеопс хотїв стати за всяку цїну славним. Провадив безнастанні війни і будував нові міста й палати, а се відбивало ся найбільш болючо на підданих. Сотки тисяч народа мусїло покидати батьківські загороди і класти свої голови в боротьбі із ворогом або працювати тяжко при будівлях. Особливо робітники мали незавидну долю. Наглядачі, боячись короля, не давали і хвильки відпочинку струдженим рукам і гинув нарід із надмірної праці.

Та правовірні Єгиптяни, що в своїм царю видїли бога на землї, зносили терпеливо усї труди і болї. Аж одного дня оповіщено по краю страшний, серце роздираючий наказ короля: „Всї сьвятинї мають бути зачинені. а жрецям не вільно відправляти сьвятих обрядів і складати жертв“. Причиною було се, що один робітник зайшов до сьвятинї, щоб там хоч при молитві на хвилинку відотхнути.

Сей наказ був за жорстокий і для таких смирних підданих, як Єгиптяни. Доси они лиш бояли ся короля, від тої днини стали єго ненавидїти. І пішов по Єгиптї глухий шепіт бунту і негодованя: з уст до уст передавали собі люди наказ не вимовляти імени короля, а по смерти стерти єго память так, щоб і слїд по ньому не лишив ся. Навіть тїло єго мали знищити, щоби душа не мала супокою і замість замешкати між богами і предками, щоб мусїла переходити в тїла ріжних поганих звірят. Була се найбільша нечесть і найгірша кара, якої бояв ся Єгиптянин. Віра учила, що тїло померщого треба як найстараннїйше поховати, бо инакше душа мусить блукати по землї доти, доки тїло не поховане.

Ся звістка дійшла і до відома жреців. Они ненавиділи короля так, як і нарід; всеж таки порішили спробувати, чи не заверне король із тої небезпечної дороги, по якій ішов у заслїпленю. Але хто міг зважити ся стати перед лицем грізного короля і повчити єго, як повинен володіти? Кождий знав, що король не лишить такого сьмільчака при житю, але скаже убити. Не диво отже, що всї відмовлялись від того завданя. Аж старий Унас, найвисший жрець, зважив ся піти до короля зі словами пересторороги. Унас був приятелем ще покійного короля; сей високо поважав єго і умираючи віддав єму в опіку сина, щоб не позволив молодому зійти з дороги правди і добра.

І став Унас перед королем і потекли з єго уст грізні слова про гріх і смерть, про суд справедливих богів і гнїв і ненависть людий. Здавалось, що старий жрець забув, перед ким стоїть; так грізно звучали єго пересторороги.

— Опамятай ся, королю, поки час. Житє не вічне, а по смерти жде суд. І поставлять небесні судиї на вагу сльози і проклони твоїх підданих, що гинуть під тяжким ярмом невсипущої праці, поставлять там наріканя і нужду вдовиць і сиріт, поневинно замучених і перехилить ся вага і піде долї. А ти що поставиш, королю, на другий бік, щоб переважило? Чи милість, якої не знає твоє серце? Чи добрі дїла, яких ти нїколи не зробив? Чи любов підданих, що хочуть після смерти твоє тїло знищити і память твою затерти? Заверни, королю, з дотеперішньої дороги житя і послухай старого приятеля, що від малої дитини теае любить і добра тобі бажає, заверни, бо тяжко боги карають грішників!

А король слухав без гнїву і глубоко тронули єго слова Унаса. Довго сидїв по відході жреця затоплений у думках і розважав своє житє. І пізнав, що недобре володїв народом, який боги єму підчинили. Вже-вже схилялась єго душа до доброго, коли вроджений наклін до злого переміг ясні думки. Схопив ся король і сказав голосно до себе:

— Я, могутнїй король, мавби налякати ся гнїву нужденних підданих, що грозять менї знищенєм мого тїла після смерти? Не діждете того, прокляті раби! Доки жию, в моїх руках власть і сила і я лиш можу приказувати. І збудую собі такий гріб, що нїяка міць не забере з него мого тїла.

І ще того самого дня пішов по Єгиптї наказ, щоб усї будівничі прийшли до королївської палати. Із них вибрав король дванайцять найлїпших, зачинив ся з ними в палатї і виявив їм свій намір.

— Хочу мати такий гріб, у якому моє тїло булоб безпечне перед злобою людий, перед хвилями морськими і трясенєм землї; щоб люди шукали єго і не могли найти, щоб хвилї розбивались безсильно об єго могутнї стїни, а трясенє землї не могло єго звалити. Але не під землею має станути мій гріб, а на землї, щоб усї єго видїли і пінились у скаженому гнївї, що бачать гріб, а тїла дістати не можуть. Нехай стоїть той гріб по всї часи і нехай голосить моє імя далеким-далеким поколїням. А тепер ідїть і нехай кождий зладить плян. Три днї даю вам часу; після трох днїв явитесь знов у мене. Хто зробить найлїпший плян, стане першим у державі по менї; всї иньші погинуть.

* * *

Днями й ночами сидїли будівничі над розстеленими перед собою папірусовими картами і думали над тим, що приказав король. Але чим близше було реченця, тим тяжше й повільнїйше йшли думки, тим більший страх перед смертию наповняв їх серця.

Думав і Ксенон і також не приходив єму нїякий плян до голови. Ще лиш кілька годин дїлило єго від хвилї, коли мав станути перед королем і глянути смерти в очи. В розпуцї водив зором по всїх предметах довкола, шукаючи в них помочи, аж зупинив ся на дарунку Табнїта. І в мить прийшли єму на думку слова приятеля про чародїйну силу сего каменя. Як раз може ще она одна єго поратує. Взяв камінь до руки і обертав єго в пальцях, немов чекав, чи не обявить ся єго сила і не просьвітить єго розуму, не піддасть єму пляну найлїпшої будівлї. Аж ось розяснило ся лице будівничого:

— Як отся дрібочка моху спочиває у внутрі каменя, так нехай спочине тїло короля у внутрі будівлї — шепнув єму якийсь голос.

І Ксенон послухав. Заки зійшло сонце, плян був готовий.

* * *

І король не спав сеї ночи. Не се відганяло сон від єго очий, що одинайцять людий мало втратити житє, але непевність, чи видумає хто з них таку будівлю, якої король собі бажає.

Скоро сьвіт, явились будівничі з папірусовими звоями під пахою. Блїді їх лиця здраджували змученє і непроспані ночи, а блудний зір говорив про страх перед смертию. Лиш один Ксенон був спокійний. І се запримітив король.

— Покажиж, Ксеноне, плян, яким тебе боги натхнули — сказав.

Ксенон розгорнув перед королем свій звій і Хеопс став роздивляти плян, а лице єго все більш прояснювало ся.

— А деж вхід до гробу? — спитав.

— Входу поправдї нема — відповів Ксенон — бо отсей вузкий вхід, що веде до комори у внутрі, буде опісля замурований. Отся піраміда — бо так її називаю — не буде мати входу. На високім узгірю стане могутня будівля, щоб ні хвилї не могли її підмити ні трясенє землї повалити. І стояти буде твій гріб по всї часи і ніяка сила єго не знишить.

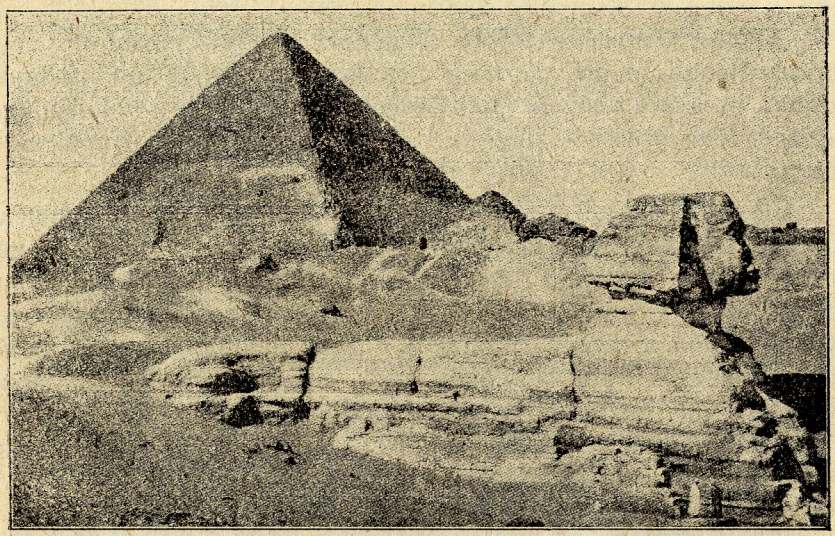

Урадований король кликнув:

— Такої веселої днини не було ще в моєму житю. Тепер я спокійний про свою будучність. Не бою ся вже ні ненависти ні пімсти людий. Нехай лютують люди і боги, моя душа мусить мати супокій по смерти.

При сих словах короля перейшов решту будівничих студений жах смерти. Скоро плян Ксенона був найлїпший, дожидала всїх иньших смерть. І попадали будівничі на колїна; схилили голови, готовлячись на страшний засуд.

Але велика радість, яка переповняла серце короля, прогнала з єго душі жорстокість. Перший раз у своєму житю піддав ся король незнаному собі почутю ласки і промовив:

— Ваших плянів не хочу вже бачити; а коли не бачу, то й судити не буду. Відійдіть усі і згадайте хоч ви добрим словом свого короля. А ти, Ксеноне, тепер перший у державі. Твоя воля мати ме таку силу, як королівська. Скільки захочеш робітників і скарбів, дам тобі, щоб лиш як найскорше готовий був мій гріб.

Коли Ксенон вернув до дому, чекали вже на нього королівські слуги з богатою одежию, яка лицює наймогутнійшому в державі мужеви по фараонови. А Ксенон перш усього поцїлував із вдячностию камінь Табніта і промовив:

— Приятелю мій найлїпший! Тобі завдячую житє не лиш я, але й мої товариші. Ти в мене найдорожший скарб і найбільший маєток.

* * *

Дїялось се коло 2800. р. перед Христом. На узгірю високім на 40 метрів став будувати Хеопс свій гріб-піраміду. Тисячі робітників працювало день і ніч, зміняючись що чверть року; і так тревало двайцять лїт. І підносила ся високо в небо велична будівля, аж дійшла до висоти 140 метрів. Вузкий вхід провадив до комори у внутрі, десять метрів високої і десять широкої. Там спочив після смерти Хеопс і зараз замурували вхід, щоб нїхто не перепиняв королеви у вічному снї.

Минали сотки й тисячі лїт. Упало королївство фараонів, а престол їх загарбали чужі пани. Змінились люди, їх звичаї і віра, а Хеопс усе спав спокійно в своєму гробі, бо нїхто не знав входу до него. Аж 800. р. по Христї удало ся Туркам Сараценам відкрити замурований вхід і ним зайшли до королівської кімнати. Посередині стояла домовина з червоного граніту, довга на півтретя метра, в нїй друга деревляна довга на 2 метри а далї третя, не більша від домовини звичайного чоловіка. В нїй лежало тїло Хеопса, овинене в дороге платє, нашиване дорогими камінями. Дикі Сараценi поздирали з мумії, що лиш мало яку вартість, а її саму викинули на поле і потоптали на порох.

Не здїйснила ся надїя короля, що єго тїла нїхто не найде і що спати буде в супокою на віки. Зате гріб єго стоїть і стояти ме вічно і голосити буде імя грізного короля, що зважив ся поставити будівлю, яка викликує чувство подиву в душі кождого, хто її бачить.

Іван Демянчук.

14. Цар Менефта.

Коли єгипетський цар Рамзес відчув, що наближаєть ся час єго смерти, він покликав до себе свого сина Менефту і сказав до него:

— Мій любий сину, силкуй ся не робити того, що робив твій батько! З яким жалем я думаю тепер, що я прожив своє довге житє, не зробивши нїчого доброго, нїчого корисного для рідного народа. Я тільки те й робив, що перемагав та підгортав під себе державу за державою, богато держав зовсїм зруйнував війною і богатьом чужоземним народам завдав лиха та скорботи! Завойовники, мій сину, се божевільні люди! А ти, голубе, царюй миролюбно, не воюй і в усїй справах зважай на поради твого учителя Гикоса.

Менефту, що, обливаючись сльозами, обіцяв виконувати батькову волю, вивели із сьвітлиці і незабаром після сього оповістили народови, що цар Рамзес помер. Але придворцї гомонїли між собою, що небіжчик цар перед смертию довго і тихенько говорив про щось із Гикосом; нїхто не знав, про що они радились, але з їх розмови чутно було окремі слова: „війна... мумія... папір...“

Перший рік свого царюваня молодий цар Менефта справдї робив те, що обіцяв свому батькови. Він найбільше проводив час у державній радї, де обмірковував важні справи. Взагалї єго дуже турбувало народнє добро і він силкував ся, щоб єгипетський народ був не голодний і не холодний. Лїрники та кобзарі славили Менефту в своїх піснях і старий учитель Гикос радів із свого ученика.

Але незадоволені були із свого царя ватажки над військом: в минулих війнах та набігах на чужоземцїв они пригортали до своїх рук богато добичі і з сього богатїли. А тепер їм бажалось ще збільшити свої богатства і тому сї отамани прийшли до молодого царя і почали єго вмовляти, щоб узяв ся до зброї і повів їх у похід.

— Царю! — казали они — ми благаємо тебе, веди нас на бій. Тиж царюєш не для того, щоб жити спокійно в палатї. Хто тільки подивить ся на твоє обличе, той відразу скаже, що сам Бог призначив тебе бути царем всього сьвіта. Веди нас, куди хочеш, ми усюди підем за тобою і на кождому кроцї ти будеш переможцем. І тоді всї люди казати муть про тебе: „Менефта — завойовник“.

Такими лукавими словами підлестились отамани до молодого царя.

— Мій любий Гикосе, треба виконати їхнє проханє — сказав Менефта до свого учителя. — Іди, мій друже, і зроби наказ, зібрати все моє військо. Атже ти чуєш, що они говорять? Не мине й року, як уся залюднена земля буде під нашою владою; і тоді нам можна буде з радостию на серці повернутись до дому, обмірковувати важні справи і робити добро рідному людови.

— Царю! — відказав старий учитель — не можна починати війни, не порадившись уперед із віщунами. Спитай ся жреців, як поставить ся до твого наміру сьвята худоба.

Говорячи так, Гикос хотів відтягти час війни. Цар Менефта послухав учителевої поради, але відповідь сьвящеників-жреців була дуже сприятлива: крокодилї, казали жреці, аж підскочили від радощів у своїх сажавках, як почули слово „війна". Сьвята чапля проковтнула відразу чотирнайцять жаб, а се означало, пояснювали сьвященики-жреці, що Менефта подужає всїх чужоземців; нарештї коти, коли їх запитали, так радісно замявкали, що вже напевно молодому цареви пощастилоб у війнї.

— От, бачиш, Гикосе — сказав Менефта — жреці так само радять воювати. Ідиж швидко та склич моє військо.

— Царю — відповів Гикос — не поспішай ся і обміркуй усе добре! Атже чаплї їдять жаб що дня, а крокодилї завсїди вовтузять ся у своїх сажавках. Щож до котів, то я, царю, примушу їх мявкати, як захочеш, коли тільки добре смикати му їх за хвіст. Залишимо красше всю отсю худобу. Вже радше поклич якогось мудрця, що вміє вІщувати та пророкувати, і ми послухаємо, що скаже він.

— Гаразд — сказав цар Менефта — хай приведуть до мене мудрця.

І от привели до царя старого віщуна, такого старого, що аж порохня з него сипалась. Се був манїсїнький дїдок з тоненькими руками й ногами і з величезною головою, що трусилась при кождому єго кроцї. На голові не було нї одної волосинки, в ротї нї одного зуба. Маленькі очи під густими бровами наче нїчого й не бачили; але як до сьвітлицї внесли великий таріль золота, то они відразу заблищали.

— Слухай, мудра людино — сказав до старого цар — се золото буде твоє, коли ти менї скажеш, чи щаслива буде моя війна.

Старий віщун, не кажучи нїчого, взяв решето і, насипавши до него борошна, почав єго трясти; борошно сипалось на підлогу, а він, довго та пильно надививши ся на него, відразу мов божевільний заверещав, зняв до гори руки і почав вигукувати: „тот-нум-ра-шом-ма"!

— Ну, щож? — спитав цар стурбовано.

— Чи бачив ти, великий царю, як сіялось борошно? — прогугнявив дід.

— А вжеж бачив! — відказав Менефта.

— То знай, що всї чужоземцї розвіють ся ще швидше, ніж се борошно.

І, сказавши се, хитрий дід вибіг, не забувши при сім захопити золото і навіть таріль, що на нему оно лежало.

— Ну, що, Гикосе? — сказав Менефта — на чийому боцї правда? Маю надію, що після сього ти не будеш упертий і згодиш ся, що треба воювати.

— Менї здаєть ся — відповів на се Гикос — що сей віщун просто шахрай і брехун. Решето, мій любий царю, говорити само не може, але єго можна примусити говорити те, що хочеш; і я впевняю тебе, всевладний пане, що я, хоч і не віщун, але так само можу віяти борошно, дивитись таємничо і мурмотати безглузді слова. Бережись, царю, твоє вийско можуть подужати... Чи бачив ти, як летїло борошно?... Так само розлетять ся твої жовнїрі, як побачать ворога!... Нї, нї, не вважай красше на таке пророкованє, а от звернемось до тих планетників, що вміють угадувати, дивлячись на зорі.

— Гаразд — сказав цар — але, коли зорі віщувати муть менї перемогу так само, як коти, чапля та решето, то кажу тобі, Гикосе, що вийни більш не відкладати му і зараз поведу своє вийско у похід.

Планетники на другуж ніч оповістили цареви, що зорі пророкують єму блискучу перемогу і тому хай він, не барючись, іде в похід.

Незабаром до міста почало сходитись вийско. Всї улиці та майдани були заповнені жовнїрами. Зранку до вечера сурмили сурми, ірзали коні і мирні міщани, блїді та сумні, виходили до дверий подивитись, як поуз них проїздили вози зі зброєю, як ішли полки одні за другими без краю...

Жовнїрі йшли смутні та журні. „Ніколи вже ми не повернемось до дому“ — думали они. — „Ходять чутки, що цар воювати ме, аж поки не підгорне під себе всього сьвіта“.

На передодні походу, коли по всїй країні не було хати, деб матері та жінки не вдавались у тугу та не рвали від горя волося на голові, що розлучають ся на віки з улюбленими людьми, старий учитель поклав собі спробувати ще ту таємницю, що заповідав єму небіжчик цар Рамзес перед смертию.

Упавши на колїна перед своїм учеником Менефтою, старий Гикос сказав:

— Всевладний пане! Зроби ласку твоєму старому вчителеві! Царю, коли ти був маленькай і твої слабенькі ноги ще погано слухали тебе, старий Гикос водив тебе, вчив і напоумляв. Коли ти підріс і порозумнійшав, твій старий учитель не розлучав ся з тобою і вчив тебе жити. Тепер усї живі змовились між собою, щоб проти моєї поради втягти тебе у війну, але ти, царю, не порадив ся ще з мертвими.

— Мертві не говорять і не чують! — закричав Менефта.

— Так само не говорять і не чують, царю, як і решето і зорі, алеж ти їх слухав. Ходїмож до твого батька. Спитай ся єго, чи порадить він тобі тепер воювати з сусїдами.

— Добре — сказав Менефта — зроблю се тільки для того, щоб догодити тобі, Гикосе. Але крім сього я хочу піти до батька ще для того, щоб довести тобі, що мій вікопомний батко Рамзес не буде проти мене і своєю мовчанкою згодить ся на війну.

І они зійшли до підземної глибки. Там у глибцї з рожевого каменя в потрійній золотій домовинї, що стояла ставма біля стїни, лежало тїло Рамзеса. Порожно і тихо було в глибцї; цареві та Гикосові кроки задуднїли серед мертвої тиші. Високо над їх головами були темні склепи; все навкруги було в темряві і тільки два величезні сьвічники осьвітлювали своїм тремтячим сьвітлом золоту Рамзесову домовину.

З домовини зняли три золоті важкі віка й очи царя Менефти побачили мумію батька, що був одягнений в розкішну царську одежу.

На очи цареви набігли сльози і першої хвилини він добре не міг розглядїти батькового обличя.

Кілька хвилин тяглась мовчанка. Нарештї Менефта сказав стиха.

— Ти бачиш, Гикосе, моя правда. Він мовчить і....

Але цар не скінчив. Вимовляючи останнє слово, він подивив ся в очи мумії і в туж мить відчув, як ноги єго затремтїли і на лобі зявив ся холодний піт; він побачив у жовтих руках мумії шматок паперу, (що єго вложив з наказу Рамзеса старий Гикос підчас похорону). На сьому папери — о чудо! — були написані такі слова:

„Мій сину, живі люди частенько ховають правду від царів ради власного зиску і користи, але ти можеш довідатись, де правда, від мерців.

„Зроби щасливою ту країну, де ти народив ся, і не виходь

поза єї межі. Нащо проливати людську кров, коли однаково, скількиб держав ти не подужав, всеодно підеш туди, де тепер я, і зробиш ся таким самим порохом, яким зробив ся я".

Довго ще оставав у камяній могилї Рамзесів син сам на сам зі своїми думами перед золотою домовиною, що викликала в єго душі згадки про батька. Надійшов вечір. Сонце сховалось і ніч сходила на землю, а цар усе ще не виходив із підземної глибки.

А коли нарештї вийшов і, не кажучи нїчого, попростував до своєї палати, всї придворцї відразу побачили, що він наважив ся на щось дуже поважне. Увесь час він був у задумі, а коли увійшов до палати, сказав до свого старого учителя.

— О, Гикосе, Гикосе! піди й оповісти всьому людови, що я розпускаю військо. Хай кождий — така моя воля — поверне ся до своєї оселї, щоб обробляти свою землю та піклуватись про свою семю.

Єгипетське оповіданє.

15. Регуль.

Римська історія подає нам богато примірів великого геройства, що виробило ся у Римлян через ненастанні війни, які они вели вїками з цїлим знаним їм сьвітом. У Римлян хоробрість стала ся прикметою так необхідною всякому чесному горожанинови, як і сама чеснота, чого доказом спільна в їх мові на ті обі прикмети назва „virtus". Томуж нїчого дивувати ся, що там люди цїнили добро загальне висше, ніж навіть своє житє, котре нераз радо жертвували, коли того домагало ся добро держави.

Одним із славних римських лицарів був Регуль, що єго вислав був сенат на чолї великого війска добувати город Картагіну. Але той похід не повів ся Регулеви, єго військо розбили Картагінцї при помочи слонів, а єго самого забрали в полон.

Чимало лїт прожив Регуль у картагінській неволї і чимало лиха зазнав, а Римляни та Картагінцї все ще воювали ся. Колиж Картагінцї бачили, що Римляни охочі без кінця воювати, а їм вже війна добре надоїла, то, хоч щастє їм служило, раді були заключити згоду; але просити мира їм не випадало. Аж ось на 15-ім роцї війни Римляни знову взяли верх; тодї вже Картагінцї постановили просити мира і виміни полонеників. Они вирядили отже послів у Рим. З ними післали Регуля та обовязали єго, щоби намовляв земляків своїх до згоди з Картагінцями, а коли

згоди не буде, то щоби назад повернув ся у неволю. Регуль заприсяг, що поверне, і післанці поїхали.

Як приїхали картагінські посли до Риму, зійшов ся сенат на нараду, щоби вислухати послів. Покликано і Регуля. Посли предложили сенатови жаданя Картагінців, а для заохоти до згоди вказали на Регуля, кажучи:

— Від вашого рішеня зависить житє або смерть хоч би отсего вашого лицаря.

Тоді вчиниз ся між сенаторами великий заколот: одні стояли за згодою, другі домагали ся дальшої війни, та ніяк не могли погодитись. Звернули ся отже до Регуля з запитом:

— Скажи нам, пане брате, що радиш ти! Ти був там, знаєш силу їх і силу нашу, від тебе ждемо ми певної ради.

Всіх очи підняли ся на старця, а в салї стало тихо, мов в усї. Регуль підвів ся, кинув погірдливим поглядом на послів і так промовив сьміливо:

— Жадаєте у мене, панове сенатори, певної ради, отже скажу вам щиро: Не довго вже зісталось пишати ся Картагінї! Війна забрала в них стілько гроший і людий, так знївечила їх крамарство і ремесла, що годї їм уже тягатись далї. О, незабаром, Риме, ти люба, дорога вітчино, підклониш собі тих крамарів неситих! Рим панувати ме і на землї і на морю!

Картагінські посли остовпіли з дива.

— Так оттак каже — думали они — той Регуль, що мав намовляти Римлян до згоди!

А сенатори слухали єго, жадно втопивши очи в єго палкий погляд. Коли скінчив, усї закричали:

— Не буде згоди! Смерть Картагінї! Смерть ворогам!

Посли стояли ні в сих ні в тих. Як троха втихомирилось, Регулеві приятелї, жінка, дїти почали благати єго, щоб не вертав ся до Картагіни. Але він сказав:

— Слово повинно бути міцнїйше від муру!

І поїхав у Картагіну.

Римляни розповідали потім, що Картагінцї покарали Регуля страшенними муками; але він і трохи не жалкував за своїм вчинком, бо єго кріпила і тїшила думка, що він не марно загубив свій вік, що Римляни зроблять по єго радї і запанують на Середземнім морю. Він умирав за рідний край і за єго славу.

Михайло Драгоманів.

16. Пустельник з Путни.

В половині 15-го століття жив у долині Путни серед гір і пралісів пустельник Данило, отсей самий, що его образ є ще й доси на стїні монастирської церкви у Воронци, бо він на старі лїта переніс ся туди з Путни і був тут ігуменом. Він і в Путні не був уже молодий; мав зо шістьдесять лїт і був сивий як голуб. Але дивним дивом у его виголодженім, випощенім, худенькім тїлї була тоді така сила, що він зробив дуже велике і чудне дїло.

Там у Путні над потоком, що пливе поміж горами, є скала, яка, мовби придавлена великою вагою, висунула ся зпід гори в яр. Скала довга, але не висока і не широка. Попри ню потік журчить, а навкруги ще й тепер такі лїси, що Боже! Так ото в ті давні часи прийшов раз сюди — Бог знає, відки — чоловік у довгій рясї та з клунком на плечах. То був Данило. Кілька днїв ходив понад річку Путну, якби чогось шукав. Зголоднївши, ловив рибу в річці, пік на огни і їв; або ягоди збирав, а потім знову ходив. Ночував, де попало, і не бояв ся звірів, котрих повно було в лїсї. Аж одного дня прийшов у яр над сей потічок, що впадає до Путни, коло скали. Побачив ту скалу, сїв і задумав ся. Дуже она єму припала до вподоби. Зверха страшенний камінь, а під каменем такий сховок, що й коня можна загнати перед дощем.

— У сїм камени я вирубаю церковцю, Богу на славу — подумав він собі — а сам буду жити у сховку під каменем. Отут я й лишу ся.

І як собі загадав, так почав робити. У клунку він приніс уже з собою долота та клевцї; видко, вже заздалегідь мав гадку зробити собі десь печеру. Розмірив скалу, як який будівничий, потім постив, молив ся і раз ранком зачав рубати камінь.

Першого року не богато вирубав, тілько малий отвір на двері і за дверми комірку таку, що вже й сам міг у зимі тут спати та спрятати харчі, що мав від пастухів, які лїтом пасли товар у сих сторонах понад рікою Сучавою; а в зимі, як снїги не занадто завіяли всї дороги, то аж з Волівця приносили єму деякої страви. Они хоч самі жили дуже невибагливо, як запізнали ся з тим дивним пустельником, жалували его, дивували ся, бояли ся — і довгими, студеними, зимовими вечерами нераз говорили, як то там жиє ся Данилови в пущі у такі морози.

Кругом снїги, лїси, дикі звірі, в околиці ані одного чоловіка, а він там сам як палець і не боїть ся... А тим часом Данило і в зимі, розклавши огонь у своїй коморі, ковтав далї своїм долотом та клевцем у камінь, полохав диких волів-турів, що заблукали ся десь колись коло єго скали, та від часу до часу виносив із комори вирубане камінє і скидав у потік. Приходив вечір, він дещо перекусив, як мав, молив ся довго, затикав добре дверцї, клав ся у постїль з моху, накривав ся овечими скірами, що єму поназносили пастухи, і спав. І рано починав знову свою роботу.

Сїм років працював він так, поки у скалї вирубав церковцю на диво. Замість притвора була перед церковцею невеличка камінна площа над самим потоком, де в лїтї любо було посидїти. А з тої площі заходило ся у першу комору, як у бабинець церковний. Тут з лївого боку у стїнї було вирубане широке корито на леговище для пустельника. З сеї першої комори заходило ся до другої, цїлком так як до „корабля“ у православних церквах. У лївій стїнї було тут одно заглубленє, мабуть на скипки; а там, де престіл, друге, і тут стояв деревляний хрест. А у правій стїнї були віконця невеличкі, але дуже гарно витесані в камени. Зверхаж на камени був хрест з дерева. Все разом цїлком так, як у церкві. А ще під скалою пустельник зладив сховок так, що міг там лїтом спати, як не було слоти.

Се вже була пізна осїнь, як Данило скінчив свою роботу. За остатні роки він ще більше постарів ся та згорбив ся, а руки єго були як один великий мозіль. Проте єго худе лице, сховане як би в рамцях з довгого сивого волося і бороди, було погідне, а очи веселі та привітні. Так і видко було по нїм, що він тїшив ся своєю роботою, дарма, що сам при тім обдер ся і не мав гідної одежини на собі. Утомлений сидїв він собі перед своєю церквою і дивив ся на яр та гори і лїси перед собою.

Було се перед полуднем. Мраки піднимали ся в гору і зпоза білих та сивих хмар показувало ся синє небо. Сонце заглянуло у яр і мов золота накидало на брудно-зелену траву, на ясножовті берези і верби над потоком та на зелені ялиці на горі. Данило глянув у правий бік, бо причуло ся єму, мов би там у лїсї далеко загавкав пес. Але там було тихо, так тихо, як у єго церковцї в зимі. Тілько букові лїси аж чорніли, так їх листє зівяло. Десь далеко кракали ледви чутно ворони; два половики крутили ся над лїсом, мовби здоганяли себе; а на сухі бодяки недалеко пустельника впали звідкись чижі, весело цьвірінкаючи.

Пустельник зітхнув, зайшов до своєї церковці, виніс звідтам велику книгу, сів собі і став голосно читати. Але тут єму знов причуло ся, що кілька псів загавкало уже близше, а в лісї щось злопотїло, якби біг великий звір. Не вспів він ще гаразд оглянути ся, де і що, як від річки Путни надбіг, тяжко сапаючи, величезний тур, дикий віл. Пустельник зірвав ся на рівні ноги, притулив ся до дверий своєї церковці і глянув, що се. У скірі тура стремило кілька стрілок, а з шиї лила ся єму цюрком кров. Звір спотикнув ся, прикляк до потока і жадно став пити воду. Зірвав ся знову, щоби втїкати, але ступив вже лише кілька кроків і впав саме против Данилової скали. Данило бачив єго страшні, червоні очи і безсильну злість, яка аж підкидала скровавлене тїло. Здавало ся єму, що тур от-от зірве ся і одним скоком вискочить до него аж на камінь.

Видко дїло, у лїсах хтось полював. Небавом надбігли і пси, але на ловців треба було ще довго ждати, заким надїхали на конях. Було їх кількanайцять. Мали з собою луки, списи, довгі ножі та топори. Пси дали їм знати, де лежав тур. Алеж бо тут побачили они щось дивнїйше, як тура. Проти них на високім камени стояв сивий дїдусь, здивований несподіваними гістьми. Нарештї один з ловців, молодий ще, з гарним круглим лицем та з довгим волосєм чоловік, зважив ся спитатись:

— Хто ти, старче божий?

— Я пустельник Данило — відповів дїдусь.

— Давно вже тут?

— Сім років. А ти хто, пане, що маєш таку дорогу одежу і таку велику дружину?

— Я Степан, воєвода і господар сеї землї.

На те пустельник сказав:

— Знав я ще твого дїда Александра, а Господь сподобив мене побачити ще й тебе. Ходи до моєї церковці, нехай я помолю ся, щоб Господь дав тобі довгий вік.

Воєвода Степан і єго дружина вилїзли на камінь і зайшли до церковці. Всї оглядали цїкаво невидану печеру і слухали молитви пустельника перед деревляним хрестом. По молитві вийшли з церковці і воєвода спитав пустельника:

— Ти сам вирубав сю церковцю?

— Сам, пане мій.

— Не величай мене паном на сім місци; тут я перед тобою, старче божий, хилю голову.

— Не передо мною, а перед Богом, що вибрав собі мене за свого слугу.

— Добре тобі тут?

— Добре. Відколи моя церковця готова, вже не маю журби.

— І не страшно тобі?

— Страшнійше між людьми, як тут у лїсї. Бував я в сьвітї і знаю, де гірше.

— Ти, кажеш, затямив мого дїда?

— Так. У єго війску я воював на Покутю і на Поділю, поки польський король Владислав не переміг єго. Се вже трийцять лїт тому. Вернув ся я до дому і не застав нїкого з родини: всї вимерли від „повітря". Тодї я пішов на Афонську гору і там прожив кількананйцять років у монастири. Вернув ся звідтам, найшов собі отсе місце і живу. Тут так тихо і гарно, душа має спокій.

— Справдї гарно — потвердив воєвода. — Ми тут посидимо трохи і відпічнемо.

Дружина воєводи зійшла з каменя, а воєвода лишив ся з пустельником сам. Пустельник винїс овечі скіри, простелив на земли і просив гостя усїсти. Степан усїв.

— Нїчим менї тебе приняти — нарікав пустельник.

— Не журись, старче! От є з тура мясо; і в нас дещо найде ся.

А внизу над потоком уже справляли тура і розкладали огонь. Тихий закуток у ярі, де бувало пустельник цїлими тижнями не чув людського голосу, оживив ся; стало гамірно і весело.

— Чи се правда, що Турки здобули Царгород? — спитав Данило воєводу.

— Правда.

— Боже! Боже! — зітхнув пустельник сумно. — І до мене дійшла ся чутка, а я не вірив у такий допуст Божий. За які гріхи впала така страшна кара на христіян? Тепер і Молдава не буде мати від Турків спокою.

— А вжеж! — відповів воєвода. — Колиб дав Бог менї прожити, буду мати з ними дїло нераз.

— Будеш! будеш! — сказав пустельник живо — і Бог тобі поможе. Я буду молити ся... ми всї будемо просити Господа.

Воєвода задумав ся:

— Се моя найбільша журба. Нападуть край, знївечать і навіть мої кістки з гробу викинуть.

— В Бозї надія. Ти прожиеш ще довгі літа. А коли вже про смерть думаєш, збудуй де на відлюдю монастир і там колись спічнеш.

Перекусивши, що було, попросив воєвода пустельника і кількох бояр, що були з ним, пійти оглянути околицю. Всї пішли горі річкою Путною. Не могли нахвалити ся чудової сторони, осьвіченої тепер лагідним, осїнним сонцем. Тут було так тихо і любо, якось і розмова не складала ся добре. Воєвода йшов задуманий і провадив цїле товариство на гору. З гори довго оглядав долину річки і нарештї промовив:

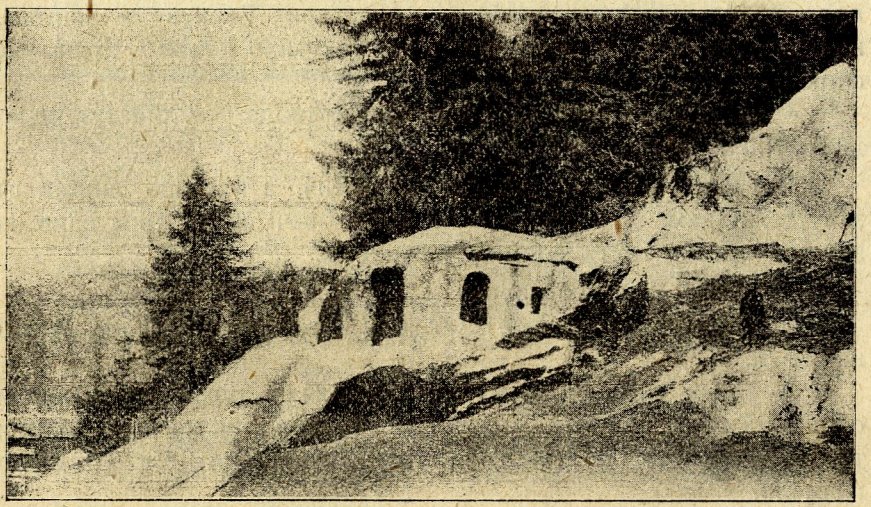

— Я побудую тут монастир, а ви аби мене по смерти в нїм поховали. Тут я буду мати спокій.

— Рано ще тобі про смерть думати — замітив один з бояр.

— А проте треба. Спасибі тобі, старче, шо менї сю думку піддав. Тут справдї гарно і тихо. А менї за те Бог поможе Турків побити.

— Дай то Боже! — сказали всї.

— Деж би сей монастир ставити? — спитав Степан уже веселїйше. — Всюди тут гарно. Ано, пане постельнику, стріль із лука; де стріла упаде, там буде церква. Міряй в сей бік в якесь дерево!

Постельник Красниш стрілив з лука; стріла застрягла в землю між деревами. Слуга побіг туди, щоб зазначити місце, а потім сховав ся за грубе дерево. По нїм стрілив боярин Дума

Браєвич; єго стріла впала недалеко від першої. Стріляли ще бояри Станчул, Штибор і Данович — і їх стріли попадали також на землю. Тоді натягнув лук сам воєвода — і єго стріла застрягла в пень явора тай зломила ся. Слуга дав про се знати воєводі. Всї зійшли ся на сїм місци, де падали стріли.

— Отут і буде престіл церкви, де моя стріла застрягла. Назначи собі, старче Даниле, се місце добре; я хочу, щоб тут була церква. З весною пришлю сюди робітників. А тепер пора нам до дому.

Слуги привели коний, всї повсїдали.

— Будь здоров, старче божий! — сказав Степан. — Моли ся за мене та за мою родину.

— Нехай тобі Бог щастить, господарю наш любий! — відповів пустельник. — Буду молити ся і Бог мене вислухає. Будуть тебе прославляти на віки, доки сонця та землї.

Ловцї відїхали і пустельник остав ся знову сам. Вернув ся до своєї скали і застав тут ще велике огнище над потоком. Ловцї лишили єму цїлу скіру, зняту з тура, і трохи не все мясо; а в церковцї найшов довгу грубу свиту, яку єму таким способом дарував хтось з дружини воєводи. Коло свити лежали паланицї і цїла груда соли. Пустельник постановив собі, дати мясо завтра пастухам, а скіру лишити собі. Попрятавши, що було треба, він усїв перед своєю церковцею такий радий, як уже давно не був, і глянув у сей бік, де колись мав станути монастир. Не втерпів і зійшов з каменя, щоби піти ще раз оглянути се місце.

Сонце вже заходило. Темносинє небо покрило ся ясножовтим золотом в тім місци, де сонце ховало ся. Порозкидані і порозривані хмарки, чорносиві, цеглястожовті і білі, як далекий дим, подїставали внизу від сонця золоті рубцї. Низше від них простягла ся небом довга фіолєтово-рожева смуга, котра щораз висше ширшала і блїдожовтим сяєвом засягла трохи не до місяця-молодика, що забілїв на небі.

Понад рікою Путною зняла ся легенька мрака і повіяв вітрець. З дерев почало сипати ся листє, тихо, незамітно. Надлетїло кілька чижів і їх тихе цьвірінканє розлягло ся в сонній пущі так дзвінко, якби голос не знати яких великих птахів.

А пустельник Данило оглядав тим часом місце під монастир і говорив голосно свої вечірні молитви.

Осип Маковей.

17. Сагайдачний у школі в Острозі.

Місто Острог було славне на цілу Україну. Тут жив найбільший український вельможа князь Василь Константин Острожський, воєвода київський, головний оборонець української церкви. Він не жалував нічого, щоб єго резиденція була безпечна.

Над рікою Горинем, серед лісистої та болотнистої околиці, на скелі над рікою стояв сильний замок із двома високими вежами. Сей замок окрім підземних льохів мав два поверхи. Єго околювали грубі мури з чотирма баштами. Від головних воріт замкових вела вниз замкова улиця, стояли рядом по обох боках великі муровані домівства, в яких приміщено друкарню, школу, академію, бурсу... Звідси зачинав ся ринок старого міста. Був се чотирокутник обставлений домами, у яких містились крами і жили купці. Цілe місто обведене муром з чотирма воротами. Над ними високі башти узброєні воєнними знарядами. Зараз за старим містом, через греблю стояло нове місто „Заставє". Тут були дві церкви: Воскресенія і сьв. Онуфрія. У новому місті сидїли Татари, яких поселив тут князь.

Одної днини перед полуднем наспіли до Острога два ученики: Марко Жмайло Кульчицький і Петро Конашевич, вислані на науку з далеких Кульчич ізпід Самбора перемиським владикою Стецьком Брилинським. Міщанин, до котрого они заїхали, поучив старого Жмайла, що ще мусить іти на замок, а то над вечером зачинять замкові ворота і тоді не буде нїякого приступу. Такий тут порядок. До того ще князь завтра вибирає ся до Дубна і не знати, коли верне.

Жмайло зараз передяг себе і хлопців у красшу одежу і вибрав ся на замок. Дорогу показував синок сего міщанина. Перейшли греблю, ринок і замкову улицю аж до замкових воріт. Мусїли показати письмо самбірського старости і лист до князя. Тоді гайдук повів їх на замок.

Міркуючи по зверхнім виглядї замку, здавалось би, що в серединї Бог зна як пишно і богато. А тим часом там сама простота. Жмайлови і вірити не хотїло ся, щоб той богатий князь, про якого дива розказували, міг сидїти у такій невибагливій простотї. Вийшли на перший поверх по сходах і станули в великих сїнях. Гайдук пішов передом, поки не завів їх до сьвітлицї, де мешкав князь. Гадали, що побачать тут саме золото. Куди пак! Під стїною вузенька лежанка, вкрита медвежою скірою, довкруги стїн деревляні лави, кілька стільців, вкритих опонами, стіл, а при ньому крісло з поручами, вкрите чорним

сапяном. В кутї стояла бокаста кафлева піч з комином, на якім горів огонь. В кутї на стїнї кілька ікон, а під ними шабля. Ось і все.

Наші Кульчичани мусїли підождати трохи на князя. Він саме вернув із замкової церкви, а тепер снїдав. Аж ось відчинили ся двері і увійшов князь. Кульчичани, побачивши єго, не знали, що їм робити: чи хрестити ся перед ним чи клякати. Їм здавало ся, що бачать сьвятого. Кн. Василь Константин був високого росту, плечистий, з довгою сивою бородою. Одягнений в суконний кафтан, обрамований довкола футром. Він сїв зараз у своє крісло з поручами і став читати владичий лист:

— Се ті два хлопцї, що про них пише владика?

— Так, ваша княжа милость. Ми зпід Самбора.

— Ви шляхта?

— Так. Отсе мій братанич Марко Жмайло Кульчицький, а се наш приймак — сирота Петро Конашевич.

— Ну, гарно. Владика менї добре знайомий. Та коли він поручає менї отсих хлопцїв, то гаразд. Я їх приймаю і в школу і в бурсу. Побачимо, чи їм час в академію, чи йно в висшу школу... А ти найстарший з роду Жмайлів?

— Нї, ваша милость. Я внук. Ще живе голова роду, дїдусь Грицько...

— Та ти сам уже в лїтах — каже князь — а в тебе ще дїдусь є? — Я знав шляхтичів Жмайлів між козаками...

— Се з нашого роду либонь. Иньших Жмайлів нема... Мої два стрийки на Запорожу були та там і голови поклали...

— Ну, гаразд. Підете хлопцї в школу тай у бурсу вас приймуть. Зараз вас там проведуть. А ти оставай в Острозї, поки завгодно відпочить... Розкажеш менї про вашу сторону... А як у вас із вашою церквою?

— Лихо, ваша милость. Та наша шляхта держить ся кріпко своєї церкви.

— А школа у вас буває?

— Хиба що школи церковні. Є ще школи висші, єзуїтські; та ми туди дітий не посилаємо, щоби не покидали свого народа.

Князь задумав ся трохи, а далї й каже:

— Дам тобі трохи гроший на церковну школу в Самборі. Та поки приїдеш до дому, не говори про се нїкому, заховай добре, а то чого доброго, то в дорозї ограблять та ще й убють.

Князь плеснув у руки. Явивсь слуга і вклонив ся низенько.

— Поведеш сих хлопців у бурсу до ректора. Нехай їх перепитає та осудить, де їм вчити ся... З Богом!

Кульчичани вклонили ся князеви, поцїлували в руку і вийшли з слугою. Зійшли в долину, минули замкове подвірє, браму і опинились на замковій улицї. Тут було глїтно від усякого народа. Аж стали перед великим будинком. Тут було молодї мов у муравельнику. Слуга повів їх просто до ректора. Ректор, людина висока, худа, сидїв за столом над книжкою. Вислухав уважно княжого приказу, прикликав дидаскала (учителя) і розпочав екзамен. Хлопцям тремтїв голос. Они ще не бачили такого великого учителя. Ректор слухав, а далї каже:

— Досить! Взяти їх в академію. Они вже підготовані, а впрочім хлопцї не без ума, дадуть собі раду. — Потім покликав ректор діякона і звелїв завести їх у бурсу.

Бурса стояла зараз при школї. Йшло ся туди через невеличке подвірє. Діякон записав собі їх у реєстр, повів у велику комнату, вказав їм їх лежанки і місця при столї, де мають сїдати. Для хлопців усе було тут новиною. Таких великих комнат не бачили з роду. Серединою стояли лежанки в два ряди головами до себе. Попід стїнами довгі ослони. Такі самі ослони при столах від середини. Стїни білі. На одній портрет князя, а над ним ікона з Розпятєм. У сїй комнатї було богато молодців. Они сидїли при столах на ослонах і вчили ся в голос. Діякон став ласкаво хлопців розпитувати, то що. А далї став їх водити по цїлій бурсї й усе пояснювати.

Таких самих комнат було тут більше. Усюди повно школярів-бурсаків рїжного віку. Були й такі, що вже з вусами.

А далї повів їх діякон на огород, що був за бурсою і простягав ся до самого муру. Тут була зразу площа до ігрищ для молодежи, а далї грядки з яриною, а під муром і сад овочевий. Доспілі яблока, грушки та сливки аж за очи хапали, а слина на язик плила... Діякон пояснював, що коло огороду роблять самі бурсаки й усї плоди для них; хто красше коло сего ходить, того князь милостиво нагороджає, та самому не вільно під карою нїчого для себе брати.

На площі перед огородом хлопців як у муравельнику, різного віку й росту. Вигадували тут усілякі іграшки, а від сего гуділо мов у улию.

Наші хлопці не мали сьмілости вмішати ся до гурту. Діякон прикликав одного бурсака:

— Возьми між вас сих нових товаришів, нехай гуляють з вами.

Бурсак оглянув цікаво новиків у синіх капотах тай каже:

— Ходіть до гурту, де вам любо. А покажи, що ти вмієш?

— Ми вміем з лука стріляти, на шаблі бити ся...

— Лук тут є, а шабля хиба деревляна, бо зелізних у бурсі не можна. Він повів їх у другий конець площі. Тут стояв гурток хлопців, що чергою стріляли з лука на віддаль у дошку, на якій був намазаний вуглем страшенний татарин.

— Дайте, хлопці, отсим козакам лук, хай покажуть, що вміють.

Хлопці стали оглядати новиків.

— А стріли в тебе є? — питає один.

Петро засоромив ся та вже завернув ся відходити.

— Так не кажи! — говорить діякон. — Гостеви треба позичити стрілу. Коли матиме потім свої, віддасть...

Зараз подали Петрови лука і наставили кілька стріл.

Він попробував силу тятиви та зважив стрілу в руці.

— Оно трохи за близько. Поступім далі. А куди стріляти?

— Хиба не бачиш татарина? Стріляй, куди хочеш, аби лиш потрапив.

— Я питаю — куди? В лице, в груди, в ноги?

— Чогось ти, небоже, богато говориш, чваньків ми тут маємо досить — говорив один бурсак — і близько єму і відразу в лице мірить. Хиба се так легко?

— Побачиш, а тоді полай чваньком — каже Петро почервонівши. — А поки не бачиш, то й мовчи...

Петро натягнув лука і став примірювати ся. Стріла зафурчала в повітрю і попала татаринови в сам ніс.

— А! — закликав цілий гурт. — На сей оклик збігли ся всі.

— Трапилось слїпій курці просо — говорив той самий бурсак. Він уходив за найкрасшого лучника між бурсаками.

— Хибаж я не питав, куди стріляти? Попробуєм ще раз. Тепер куди? — Глядіть добре. Я ціляю в чоло.

Стріла попала в чоло повисше ока.

— Стріляю ще раз. Тепер кажіть ви, куди стріляти?

— Ціли в ухо.

— Нехай буде в ухо...

Потрапив третій раз.

Хлопці не могли вийти з дива. Петро розохотив ся.

— Та се не штука потрапити таке, що стоїть неподвижно, не рухаєть ся — а ось дивіть!

Петро вказав на ворону, що зірвалась летїти над огородом. Він зложив ся в мить і стрілив. Ворона затріпала крилами, скрутила ся і впала на площу прошита стрілою.

— Не менї з тобою мірятись — каже сей бурсак, що раннїйше Петра чваньком назвав — тепер ти перший!

Петро відразу зєднав собі симпатію цїлої бурси. Хлопці обносили забиту ворону з тріюмфом по майданї.

— А покажи, що ти вмієш — каже діякон до Марка.

— Я вмію шаблею...

— Давайте, хлопці, шаблї!

Принесли дві дубові.

До сего двобою станув один бурсак трохи висший ростом від Марка.

— Так не можна — говорив діякон — хай стає такий, що рівний ростом і силою.

— Менї однаково — каже Марко — нехай стає і сей.

Він роздяг капоту і засукав рукави сорочки.

Розпочав ся двобій. Противники забігали до себе, відскакували, заки перший раз шаблї вдарили по собі. Марко лиш обороняв ся, начеб бояв ся. Се ще більш підбадьорювало єго противника, напирав що раз острійше. Відтак Марко поступив наперед, поки не сплїв своєї шаблї з другою. Зараз почав шаблею так бистро закручувати, що противник не міг нїяк своєї ослобонити. Трівало се кілька хвиль. Нараз Марко зїгнув руку і вибив шаблю противника з такою силою, що впала геть далеко. Тепер Марко вдарив противника шаблею по голові, йно доторкнув ся.

— Ось козак! — закричали хлопці гуртом.

Усї були сим двобоєм так зацїкавлені, що нїхто не завважав, як до гуртка прийшло двох людий. Високий сухий сьвященик і гарний, молодий ще, козак у червоному контуши, підперезаний шовковим поясом. Козак, дивлячись на хлопців, усьміхав ся вдоволений, підкручував вуса і щось балакав зтиха до сьвященика.

Зараз після двобою, коли хлопці, червоні мов бураки, важко відсапували, приступив козак до гурту. Він узяв обох новиків на руки мов дїти та став їх цїлувати.

— Здорові, панове товариство! Ось молодцї! Хай мене Татари живого в сметанї зїдять, коли ошибаю ся, що ви будете

славними Запорожцями. — Я перший гарматій на Вкраїні, а ти будеш перший лучник — каже до Петра. — А в твоїй шаблі то хиба чорт сидить — каже обертаючись до Марка. — Хто тебе такого вивчив?

— Мій прадід Грицько Жмайло — мовить Марко, обтираючи рукавом мокре від поту чоло.

Козак поцїлував хлопців ще раз та поставив на землю. Приступив зараз сьвященик та став їх благословити:

— Щоби ви так за нашу віру воювали!

Се були оба Наливайки: о. Дамян, духовник князя Василя, і брат єго Северин Наливайко.

На сю хвилю надійшов незамітно сам князь. Він любив заходити в школу та в бурсу.

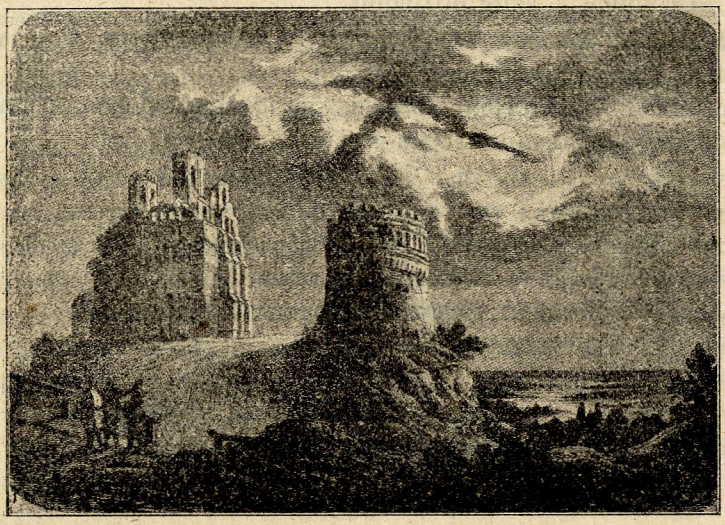

Всї розступили ся з пошаною.

— Місце! Єго милость іде...

— То сї хлопці, що йно зпід Самбора приїхали. То ти, Жмайле, такий мистець до шаблї? Ану-ко, попробуй зо мною — каже князь, всьміхаючись. Він узяв другу шаблю у руку.

— Я не сьмію — каже Марко.

— Ну, нїчого соромити ся. Се лицарське дїло. Ти певно нераз міряв ся з твоїм славним прадїдом, а він хиба старший від мене...

Та Марко стояв, мов вкопаний, не сьміючи очий піднести на князя.

— Марку — каже о. Дамян — коли єго милость приказує, треба слухать.

Марко станув. Буцім то примірював ся, а далї поклав князеви шаблю під ноги і розплакав ся.

— Я таки не посьмію на князя руку підняти...

— Ну, се гарно — каже ласкаво князь — що шануєш сиву голову.

Він узяв хлопця руками за голову і поцїлував у чоло.

— А що вміє твій товариш?

Тепер не дали вже бурсаки Маркови прийти до слова. Один на перед другого заговорили, мов гуси:

— Егеж, Петро славно з лука стріляє... ворону на лету поцїлив... Татарина в лице потрапив...

Принесли князеви вбиту ворону. Князь дуже дивував ся зручности Петра. Потім подавсь до частоколу. В голові татарина сторчали три стріли. Князь пробував виняти їх, та они зломили ся. Зелїзо лишило ся в частоколї.

— Ну, справдешнього Татарина таки вбив би на смерть. Коли ви і до книжки такі вдатні, то буде з вас потїха. А куди призначив вас о. ректор?

— В академію — каже діякон, кланяючись князеви в пояс.

А старий Жмайло аж горів з радости, дивлячись на своїх хлопців, що відразу доступили до такої чести.

Андрій Чайковський.

18. На площі у Києві.

Рідко може є на Вкраїнї добра людина, щоб прожила вік та не була нї разу в Києві. А вже хто був, то знає Братство на Подолї, знає ту високу з годинниками дзвоницю, мурована кругом огорожу, ту пятиголову, пишно з переднього лиця розмальовану церкву, ті високі камяниці по боках. Отже років за двістї назад все те було иньше. Тодї ще стояла деревляна церква гетьмана Петра Сагайдачного; і огорожа і дзвониця і всї братські школи — усе те було деревляне. У серединї в монастиреви стояв тодї густий старосьвітський сад. Була то колись благочестива панї, Ганна Гулевичівна, що подарувала на Братство свій двір із садом; і на тому то дворі гетьман Сагайдачний церкву збудував

і монастир Братський із школами устроїв, щоб теє Братство дітий козачих, міщанських і всяких учило, людям у темноті розуму загинути не давало.

Прочани, постоявши в церкві, подали срібла пан-отцям Братським на школи і прогаялись геть то, оглядаючи монастир. А було тоді на що там задивитись. Придавсь один чернець на мальованє і пообмальовував не то церкву, але й саму огорожу округи Братства, що вже де на яку дивовижу, а в Братство миряни йшли дивитись на мальованє. Що тілько в Біблії прописано, усе чернець той мов живе списав скрізь по монастиреви. Тож сьвяте саме по собі, а то таки й наше козацьке лицарство було там скрізь по огорожі помальоване, щоб народ дививсь та не забував, як колись за батьків та за дідів діялось.

Був там намальований і Нечай і Морозенко. Круг него горять замки, а він січе-рубає, топче конем. Іще й підписано: Лицар славного війська Запорожського.

Був там і козак Байда, що висів ребром у Турків на гаку, а не зломив своєї віри. Так те все там помальовано, щоб усяке знало, які то колись були лицарі на Вкраїні.

Був і Самійло Кішка, що й досі про него співають кобзарі, як він попавсь у турецьку неволю і пятьдесять чотири роки був на галєрах у кайданах за замками, як єму Господь допоміг і себе й товариства півчвертаста визволити і як, узявши ту галєру, приплив до козаків і корогви хрещаті давні у кишені козакам привіз — не зневажив козацької слави.

Дивлять ся прочани на ті дива, доходять уже до дзвоницї, аж слухають — за огорожою щось гуде, стугонить, наче грім гремить віддалеки і музики грають.

— Се — каже ченчик, що провожав їх по монастиреви — се добрії молодцї Запорожцї по Києву гуляють. Бачте, як наші бурсаки-спудеї біжать за ворота? Ніякою мірою не вдержиш їх, як зачують Запорожців. Біда нам із сими кусителями. Наїдуть, покрасуються ся тут, погуляють; дивись — половина бурси і вродить ся за порогами.

Тим часом музики, галас і тупотня підходили все близше. Люди один одного пхає та біжать дивитись на Січових гуляк. Тілько й чути: „Запорожцї, Запорожцї зі сьвітом прощають ся!“

Щож то було за прощанє з сьвітом? Була то в Запорожців гульня, на диво всьому мирови. Як доживе було котрий Запорожець до великої старости, що воювати більш не здужає, то набє черес дукатами та забере з собою приятелїв душ трийцять або й сорок тай їде з ними в Київ бенкетувати. Дома у Січи

ходять у семрежках[1]) та кажанках[2]), а їдять мало не саму соломаху, а тут жупани на них будуть лудані[3]), штани із дорогої саєти[4]); меди, пива́ так за ними в куфах і їздять — хто стрінеть ся, усякого частують. Тут і бандури, тут і гуслі, тут і співи й скоки і всякі викрутаси. Отсе відкуплять скільки буде горшків на торгу тай розбивають на черепє; відкуплять скільки буде маж із рибою тай розкидають по всему місту: „Їжте, люди добрі!"

А погулявши неділь зо дві та начудувавши увесь Київ, їдуть було вже з музиками до Межигорського Спаса. Хто їде, а хто з прощальником танцює до самого монастиря. Сивий, сивий, як голуб, у дорогих кармазинах, вискакує попереду йдучи Запорожець; а за ним ведуть боклаги з напитками і всякі ласощі. Пий і їж до своєї любости, хто хочеш.

А вже як приїдуть до самого монастиря, то й стукає Запорожець у ворота.

— Хто такий?

— Запорожець.

— Чого ради?

— Спасати ся.

Відчинять ся ворота, він увійде туди, а все товариство і вся суєта мирська з музиками і скоками і солодкими медами лишить ся за ворітьми. А він, скоро ввійшов, зараз черес із себе і віддає на церкву; жупани кармазинові із себе, а надіне волосяну сорочку тай почав спасатись.

Так то розказують старі люди про тих прощальників.

Отже і тепер висипали они з улиці, як із рукава, танцюючи. Чуприндирі такі, що любо глянути. Ідучи мимо церкви покладали хрести, били поклони, та знов, схопившись, навприсядки та через голову та колесом! А бурсаки, повибігали за огорожу, дивлять ся на них тай плачуть.

— Не плачте, дурні! — кажуть їм Запорожці — Дніпро тече просто до Січи...

Дома в себе они, кажу, ходять було у дьогтяних сорочках та в дірявих кожухах-кажанках, а тут повбирались у такі жупани, що хоч би й гетьманови — все, щоб тілько показати перед миром, що Запорожцю ті сукна й блаватаси все одно, що й семряга. Зараз чи калюжу вбачить де на дорозі, так у калюжу й лізе в кармазинах; чи ширитвас[5]) дьогтю зуздрить, так і вскочить туди з сапянцями. Химерний дуже був народ!

---

[1]) від семряга. [2]) кажанок — сірачок або короткий кожушок. [3]) лудані — з дорогої блискучої матерії або вишиті золотом. [4]) саєта — англійське сукно. [5]) не висока бочка.

Добрії молодці, богато інколи дїяли людям шкоди по Вкраїні, та мимо того якось припадали до душі всякому. Нераз доводилось менї самому слухати, як иньший дїд, споминаючи їх пакости, зачне було їх коренити, а далї, як заговорить ся, як забалакає ся про їх звичаї та ходи, то й сам не знає, чого єму й жаль стане сіромах і зачне сива голова гуторити про них, як про своїх родичів. Чим же то, чим ті Запорожцї так припадали до душі всякому? Може тим, що они безпечно та разом якось і смутно дивились на Божий мир? Гуляли они й гульнею доводили, що все на сьвітї суєта одна. Не треба було їм ні жінки ні дїтий, а грошї розсипали як полову. Може тим, що Запороже з поконвіку було серцем України, що на Запорожі воля нїколи не вмирала, давнї звичаї нїколи не забувались, козацькі предковічні пісні до послїду днів не замовкали і було те Запороже, як у горнї іскра: який хоч, такий і розідми з неї огонь. Тим то мабуть оно й славне поміж панами й мужиками, тим оно й припадало так до душі всякому.

Пантелеймон Кулїш.

19. Дорош.

Після шведської пожоги був військовим осаулом сей самий Дорош, про котрого розказую. Богато дечого доводилось менї про него чути; розказували, що він був завзятий і дуже письменний: знав по турецьки і по татарськи і був за товмача. Як же кошовий Мелашевич вивів Запорожцїв із Туреччини і знов осадив кіш на наших вольностях біля річки Підпольної, то Дорош розміряв окопи, бо знав і кріпости будувати. Скінчивши своє дїло, не довго вже зіставав ся в коши, вельми вже старий був; і подякувавши за хлїб-сіль, помандрував собі у степи, щоби денебудь сїсти зимовиком і завести пасїку, бо дуже кохав ся у пчолї. Шукав старий собі місця, шукав, тай сюди зайшов на Малу Тернівку. Якось єму сподобав ся наш лиман. Та на що й шукати лучшого захистка? Кругом вода, а по серединї остров, не треба й огороджувати ся; от він тутечки й осадивсь.

Тодї, як старий сюди прийшов, у лиманї тілько й росли денеде осички, терни та лози; а він уже понасаджував скрізь дерева, нащепив груш і яблонь, неначе лїс який розвів. Та тут у него велика пасїка була, може колодок із двістї, коли не більш. За медом приїздили купцї із Харкова, з Білгорода. Дорош тими грошима, що за мід добував, нїколи не користував ся, а відда-

вав їх бідним людям на будову, що приходили у степи селити ся зимовиками; або віднесе на церков до монастиря.

Ті козаки, що сидїли тут зимовиками і знали Дороша, от як розказували менї про єго житє у лиманї. Жив він на тім острові неначе який пустельник; із власних рук годував диких кіз, журавлї ходили за ним слїдком як собаки, а під єго хатою виводились бабаки. Ходив сам як чернець, у високій шапцї, у чорній ризї і підперізував ся ремінним поясом. З себе був дуже високий, а борода, біла як молоко, доходила аж до колїн. Такий, розказували, був із него дїдуган, що, хтоб не вздрів, то самі вязи так і хилять ся, щоб єму вклонитись. Тодї дуже мало було зимовиків; то по великих празниках нарід приходив до Дороша неначе до церкви (тодї тут не було церков); от він і читав їм євангелію, апостола і псалтир. Люди кажуть: „На самотї чоловік живе з Богом“; то хоч і не в церквї слухаєш те слово Боже, а всеж таки покріпить оно тобі душу, особливо, коли почуєш єго з уст чесної перед Богом людини.

Старого Дороша всї дуже поважали; було як заведуть ся за щонебудь або шкоду один одному яку вчинить, то ідуть судити ся до старого. У ті часи, як Дорош тут проживав, набігали ще на слободи Татари; отсеж їх і шлях, що іде побіля лиману, бо тут скрізь водопої, а на горах богато криниць. Було, як почують хуторяни, що іде Татарва, то заганяють скотину і ховають ся по байраках і кітловинах; якже, бувало, слобожани турнуть звідси Татар, то й они де не возьмуть ся, на коний, за мушкети і собі провожають непрошених гостий. А Дороша — так нїколи не тикали; сидить собі на пасїцї і байдуже єму.

Раз, як так проходили Татари, Дорош варив собі на вечеру кулїш, а татарський ватажок побачив, що з комина йде дим і післав кількох вершників подивити ся, хто там живе. Коли молодий, каже, то возьміть єго в ясир, а як старий — „Чикин єму башка“ (відрубайте єму голову).

Такий, бачите, у них був бісурменський, хижий звичай. Поїхали Татари у лиман, та, як кажуть: „не спитавши броду, не лїзь у воду“ — і загрузли у болотї. Стали гукати, так Дорош вийшов і розказав їм їх мовою, куди обїхати; от они й приїхали до него. Побалакав він із ними, показав свою пасїку, город — так гарно у него в садочку; було се саме в Спасівку, як уже і динї і кавуни і садовина поспіла.

Вернулись вершники до свого ватажка, розказали єму, що бачили — от він і сам приїхав до Дороша в гостї. Нагодував єго старий медом, кавунами і чим Бог післав. Ватажок цїлїсїнький

вечір із ним пробалакав — тут у него в хаті й ночував, а на другий день прощаючись подарував Дорошу турецький коц і обіцяв, як буде повертати, знов заїхати до него. Так не привів єму Бог вернути ся, бо там десь гетьманці перехопили єго загін і завдали такого чосу, що і сам ватажок не встиг спасти житя перед ними, а єго орду у три вітри гнали аж до річки Самари. Як тікали они побіля лиману, у одного Татарина захромав кінь; бачить сердешний, що єму вже не втекти, бо за спиною козаки — нїчого робити! — от він із коня в очерет і прилїз до Дороша.

— Ратуй! — каже — як виратуєш, то я твій на віки!

— Не знаю, як менї тебе і виратувати — відказує Дорош — бо нїде гаразд сховати; певно сегодня ще понаходять наші козаки, то і витягнуть тебе, хочби ізза печи. І в болотї теж не сховаєш ся, бо і там они обнишпорять усї кутки; дуже вже ви нам надосолили!

Але подумав-погадав старий тай вигадав, як єго сховати. Викопав у пасїцї ямку так, щоб тільки улїзти чоловіку до плечий і посадив туди Татарина, а зверху накрив єго улиєм (був у старого улий дуже великий). Тільки що обгорнув єго гарненько землею, буцїм то і справдї колодка з пчолою, аж бачить — їдуть до него козаки.

— Добрий вечір, дїду! — кажуть.

— Спасибіг! — відказує Дорош.

— А нагодуйте нас, дїду, медом — просять — бачите, яка у вас гарна пасїка!

— Добре дїти — каже старий — є защо й нагодувати: добре набили Татарву!... Ідїть же в хату, на тім тижнї підрізував, то тамечки у мене є вже готовий мід.

Деякі хотїли вже йти в хату, а другі не згодились.

— Нї, дїду — кажуть — не хочемо ми тижневого, давай нам із самого підрізу, сьвіжого!

— І той же з підрізу — каже Дорош — однаковий.

— Не хочемо ми того — гомонять козаки — давай нам сьвіжого; а не даси, так ми не питаючись і самі возьмемо! — І все заходжують біля великого улия, під котрим сидить Татарин.

Бачить старий, що не переливки: не дати — то они й самі перевернуть великий улий, тодї вже поминай, як звали Татарина.

— Ну, стрівайтеж, хлопцї — каже — як бачу, треба вам дати сьвіжого, нїчого з вами робити!...

Тільки що узяв ся за одну колодку, щоби зняти, а козаки і гукнули:

— Давай нам, дїду, з сеї, з великої! От тутечка богацько меду!

— Не можна з сеї колодки — відказує Дорош.

— Чом? — загомоніли козаки. — Давай, кажем, із сеї, а не даси, ми самі добудемо — нам рук не позичати!

Дорош завіряє їх, що паройки накинув у сю колодку. Так буцїм не їм каже; в одно товчуть: „з сеї тай із сеї!“ Кругом обступили, декотрі вже й за колодку беруть ся. Що тут на сьвітї робити? От Дорош і каже:

— Слухайте, хлопцї! Не руште сеї колодки, бо, як схочу, то дарма, що велика, а не добудете з неї й одної краплї меду, хиба тілько чортяку побачите! — Тай гукнув до Татарина, що єму робити.

— Гаразд! — відказав один із козаків. — Я ще на свому віку не бачив чорта; подивлюсь, яка у него парсуна!

За улий — тільки підняв, а Татарин як вискалить ся, як зарже не своїм голосом, а козаки: „Сьвят, сьвят, сьвят!“ та в розтїч та як мога на втїкача.

— Пострівайте, хлопцї — гукає Дорош. — Я вам меду дам!

А они втїкають та лають ся:

— Подавись ти своїм медом! Годуй того, що під улиєм сидить!

Через тиждень, як усе втихомирилось, розказав Дорош хуторянам про свою комедію — від них він уже не таївсь — так они вже сьміяли ся й прозвали того Татарина „чортом“. Три годи жив він у Дороша, а там на теплого Миколи пішов у Самарський монастир тай перехрестив ся у нашу віру. Знатний вийшов із него чоловяга, а вже який скусний був лїкар: і скотину лїчив і болячки на людях вигоював. Проживав він десь за річкою Орелькою, там і оженив ся; сеж єго і внуки — Чортенки, що живуть у Водяних Хуторах.

Олекса Стороженко.

20. Козак і кінь.

Ой три лїта, три неділї
Минуло ся на Вкраїні,
Як козака Турки вбили,
Під явором положили.
Під явором зелененьким,
Лежав козак молоденький.

Єго тїло почорнїло,
А від вітру посгрупіло.
Над ним коник зажурив ся,
По колїна в землю вбив ся.
„Не стій коню надо мною,
Бачуж я щироньку твою!

Біжиж степом та гаями,
Долинами, байраками,
До моєї родиноньки,
До вірної дружиноньки!
Стукни в браму копитами
Тай забрязкай поводами.
Ой вийде брат — понурить ся,
Вийде мати — зажурить ся,
Вийде мила — порадіє,
Стане, гляне — тай зомліє!...“
„Де ти, коню, пана скинув?
Кажиж, коню, чи не згинув?“
„Мене Турки надігнали,
Пана мого з мене стяли;
Постріляли, порубали,
Там над Днїпром лихували!
Ой цить, мати, не жури ся!
Вжеж бо син твій оженив ся:
Він взяв собі за жіночку
Зеленую долиночку,
Та крутую могилочку...“

Народня пісня.

21. Маруся Богуславка.

На Чорному морі, на каменї біленькому,
Там стояла темниця камяная;
А у тій то темниці пробувало сїмсот козаків,
Бідних невольників.
То вже трийцять лїт у неволї пробувають,
Божого сьвіта, сонця праведного
В очи собі не видають...
То до них дївка бранка
Маруся, попівна Богуславка,
До темниці приходжає, темницю відмикає,
Словами промовляє: „Гей, козаки,
Ви біднії невольники! Угадайте:
Що в нашій землї за день тепера“.
То тодї біднії невольники зачували,
Дївку бранку Марусю, попівну Богуславку
По річах пізнавали, словами промовляли:
„Гей, дївко бранко
Марусю, попівно Богуславко!
По чім ми можем сеє знати?
Що трийцять лїт у темниці пробуваєм,
Божого сьвіта, сонця праведного
В очи собі не видаєм:
То ми не можемо знати,
Що в нашій землї християнській за день тепера“.
Тодї дївка бранка Маруся, попівна Богуславка,
Тоє зачуває, до козаків словами промовляє:
„Ой козаки, ви бідні невольники!
То сьогодня у нашій землї християнській

Великодная субота,
А завтра сьвятий празник,
Роковий день, Великдень".
Тоді ті козаки тоє зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Дівку бранку Марусю, попівну Богуславку,
Кляли-проклинали:
„Та бодай ти, дівко бранко
Марусю, попівно Богуславко,
Щастя й долі собі не мала,
Як ти нам сьвятий празник,
Роковий день Великдень сказала".
То тоді дівка бранка
Маруся, попівна Богуславка,
Тоє зачувала, словами промовляла:
„Ой козаки, ви бідні невольники!
Та не лайте мене, не проклинайте:
Бо як буде наш пан турецький
До мечети відїзджати,
То буде менї, дівці бранці
Маруси, попівнї Богуславці,
На руки ключі віддавати:
То буду я до темниці прихожати,
Темницю відмикати,
Вас всїх бідних невольників
На волю випускати".
То на сьвятий празник,
Роковий день Великдень,
Став пан турецький до мечети відїзджати,
Став дівці бранці
Маруси, попівнї Богуславці,
На руки ключі віддавати.
Тоді дівка бранка
Маруся, попівна Богуславка, добре дбає,
До темниці приходжає, темницю відмикає,
Всїх козаків, бідних невольників
На волю випускає і словами промовляє:
„Ой козаки, ви бідні невольники!
Кажу я вам, добре дбайте,
В городи христіянські утїкайте..."
Ой визволи Боже нас всїх бідних невольників
З тяжкої неволї, з віри бусурменської,

На ясні зорі, на тихі води,
У край веселий, у мир хрещений!
Вислухай, Боже, у просьбах щирих
У нещасних молитвах
Нас бідних невольників.

Козацька дума.

22. Віщий Олег.

Не у гості, а на кости
Ходили Козари;
Та не пивож і їм буде,
А кров та пожари!
Вже зібрав ся Олег віщий
На вражу недолю,
Їде конем білогривим
По чистому полю.
Блищить броня цареградська,
Шелом аж палає;
І кінь єго білогривий
Соколом ступає.
Олег їде чистим полем,
Грає білогривий —
Але хтож то коло гаю
Як молоко сивий?
Лиш палиця коло него
Та гуслі без струнів...
То великий старець божий,
То віщун Перунів.
І Олег до того старця
Коня повертає,
Через сїдло поклонив ся,
Віщуна питає:
„Скажи менї, старче божий,
Перунів пророче:
Чи живо я, чи не живо
Сплющу свої очи?
І не бій ся і не тай ся,
Я дармо не схочу,
Я за слово правдивеє
Тебе озолочу...“

— „Та менї то — віщун каже —
Нїчого боятись,
А золотом твоїм, княже,
Не озолочатись.
Срібла, злата не ношу я,
Князїв не бою ся,
А що буде із тобою,
Я не потаю ся.
Ти щасливий, пане-княже,
Недолї не знаєш;
Та як будеш умирати,
Мене спогадаєш.
Твоя слава тепер ходить
Помежи землями:
В Цареградї прибиваєш
Ти щити на брамі;
Тебе, княже, не спиняють
Нї яри нї гори,
Затихає під тобою
І синєє море.
Твої броні золотої
Мечі не рубають
І острії вражі стріли
Помимо лїтають.
Під тобою й білогривий
Чинить твою волю:
То лїтає як крилатий
По вражому полю;
То спинить ся як камінний,
Як вудила здвинеш; —
А все таки ти від него,
Ти від коня згинеш!“

І подумав Олег віщий
Тай не довіряє;
Через гриву похилив ся,
Із коня злїзає
І крутую шию гладить
І став промовляти:
„Ой коню мій, вірний коню,
Ой брате мій, брате!
Не тиж мене, вірний коню,
З Новгороду того
Привіз мене до Києва,
До Днїпра старого?
Не з тобоюж я, мій коню,
Лїтав через гори?
Не з тобою я, мій коню,
Ходив і за море?
І не в твоїх же стременах
Я стояв ногами,
Коли щити в Цареградї
Прибили до брами?
Тепер годї, вірний коню,
Годї, милий брате:
В золоті твої стремена
Менї не ступати!...
У стремена не ступати,
В сїдлї не сидїти
І з тобою в чистім полю
Вітром не летїти...
Гуляй собі, вірний коню!
А ви, мої дїти,
У зелену паполому
Коня одягнїте".
І вірнії єго слуги
Білогрива взяли,
А другого, вороного
Князеви подали.

II.

Ба, надходить і проходить
Не час, не година,
Аж гуляє Олег віщий,
Гуляє дружина;
І срібнії й золотії
Чари вихиляють,
І давнії і новії
Бійки споминають...
„А щож кінь мій білогривий?"
Олег запитав ся
—„Не питай ся, милий княже!" —
Слуга обізвав ся:
„Давно вже кінь білогривий
Гуляє на волї,
Коло Днїпра широкого
На чистому полї;
І вовки єго годують,
Птахи доглядають,
Буйні вітри єго чешуть,
Дощі вимивають.
І на нему уже, княже,
Зїлєм зеленить ся
Не зелена паполома —
Зелена травиця".

І тримає Олег чару
Тай не вихиляє,
Похилив ся головою
Тай собі гадає:
„Не чекав моєї смерти,
Згинув білогривий;
А деж слова твої віщі,
Віщуне ти сивий?"
І поїхав Олег віщий,
Поїхали гості,
Коло Днїпра на березї
Оглядають кости.
Там дощі їх вимивають,
Порох присипає
І над ними буйний вітер
Траву хилитає...
І Олег на білий череп
Наступив ногою
І говорить: „Спи, мій коню,
В мирі та спокою!
Спи, мій коню, у спокою,

Піском засипай ся,
Жовтим піском засипай ся,
В траву завивай ся;
Та не жалуй на Олега,
Що він тебе кинув,
Що без него ти без слави
Серед поля згинув...
Не на князя, коню, жалуй,
Не на пана свого,
На віщуна, коню, жалуй,
Віщуна старого!...“
Але знати, пане-брате,
Того не бувало,
Щоби слово віщунове
Дармо пропадало.
І ще кости білогрива
Вода не обмила,
Як гадюка у черепі
Гніздо собі звила;
І тілько лиш Олег віщий
Череп наступає,
А гадюка із черепа
Вже дїри шукає.
Олег череп наступає
Похитнути хоче,
А гадюка із черепа
Пнеть ся через очи.
Олег мову починає,
З віщуна сьмієть ся,
А гадюка із черепа
І пінить і вєть ся...
Олег мови не кінчає,
Скочив як на муках,
Єму в ногу засмокталась
Чорная гадюка.
І промовив Олег віщий:
„Твоя правда, сивий!
Згубив мене мій кінь вірний,
Мій кінь білогривий!“

Зеленїє на могилї
Сьвіжая дернина:
Над Олегом пє-гуляє
Сивая дружина.
І срібнії й золотії
Чари вихиляє
І давнії і новії
Битви споминає.

Степан Руданський.

23. Іван Лідкова.

I.

Було колись в Українї
Ревіли гармати;
Було колись Запорожцї
Вміли панувати!
Панували, добували
І славу і волю —
Минуло ся, остали ся
Могили по полю;
Високії ті могили,
Де лягло спочити
Козацькеє біле тїло
В китайку повите.
Високії ті могили
Чорнїють як гори
Та про волю нишком в полї
З вітрами говорять.
Сьвідок слави, дїдівщини
З вітром розмовляє,
А внук косу несе в росу,
За ними співає. —

Було колись добре жити
На тій Українї...
А згадаймо! Може серце
Хоч трошки спочине.

II.

Чорна хмара зза Лиману
Небо, сонце криє;
Синє море звірюкою
То стогне то виє,
Дніпра гирло затопило.
„А нуте, хлопята,
На байдаки! Море грає,
Ходім погуляти!“

Висипали Запорожці,
Лиман човни вкрили.
„Грай же, море!“ заспівали,
Запінились хвилі.
Кругом хвилі, як ті гори:
Ні землі ні неба.
Серце мліє, а козакам
Того тільки й треба.
Пливуть собі та співають;
Рибалка літає,
А попереду отаман
Веде, куди знає.
Похожає вздовж байдака,
Гасне люлька в роті:
Поглядає сюди туди,
Де то буть роботі?
Закрутивши чорні уси,
За ухо чуприну,
Підняв шапку — човни стали.
„Нехай ворог гине!
Не в Синопу, отамани,
Панове молодці,
А у Царград, до султана
Поїдемо в гості!“
„Добре, батьку отамане!“
Кругом заревіло.
„Спасибі вам!“
Надів шапку.
Знову закипіло
Синє море вздовж байдака,
Знову похожає
Пан отаман та на хвилю
Мовчки поглядає.

Тарас Шевченко.

24. Гамалія.

„Ой нема, нема ні вітру ні хвилі
Із нашої України!
Чи там раду радять, як на Турка стати?
Не чуємо на чужині.

„Ой повій, повій, вітре, через море
Та з Великого Лугу:
Суши наші сльози, заглуши кайдани,
Розвій нашу тугу!

„Ой заграй, заграй, синесеньке море,
Та під тими байдаками,
Що пливуть козаки, тільки мріють шапки,
Та на сей бік за нами!

„Ой Боже наш, Боже, хоч і не за нами,
Неси Ти їх з України!
Почуємо славу, козацькую славу,
Почуємо тай загинем!“

Оттак у Скутарі козаки співали,
Співали сердеги, а сльози лились,
Лили ся козацькі, тугу домовляли.
Босфор аж затряс ся, бо з роду не чув
Козацького плачу; застогнав широкий
І шкурою сірий бугай стрепенув;
І хвилю ревучи далеко-далеко
У синєє море на ребрах послав.
І море ревнуло Босфорову мову,
У Лиман погнало, а Лиман Дніпрови
Тую журбу-мову на хвилі подав.

Зареготав ся дід наш дужий,
Аж піна з уса потекла:
„Чи спиш, чи чуєш, брате Луже,
Хортице сестро?“

Загула
Хортиця з Лугом: „Чую, чую!“
І Дніпр укрили байдаки;
І заспівали козаки:

„У Туркині по тім боці
Хата на помості.
Гай, гай! Море грай!
Реви, скелі ламай,
Поїдемо в гості!

„У Туркині у кишені
Таляри-дукати.
Не кишені трусить,
Їдем різать, палить,
Братів визволяти!

„У Туркині яничари
І баша на лаві.
Гой-ги, вороги,

Ми не маєм ваги!
Наша воля й слава!“

Пливуть собі співаючи;
Море вітер чує;
Попереду Гамалія
Байдаком керує.
Гамаліє, серце мліє:
Сказило ся море!
Не злякає! І сховались
За хвилі, за гори.

Дрімає в гаремі, в раю Византія;
І Скутар дрімає; Босфор клекотить
Неначе скажений: то стогне то виє,
Йому Византію хочеть ся збудить.
„Не буди, Босфоре, буде тобі горе!
Твої білі ребра піском занесу,
У мул поховаю!“ — реве синє море —
„Хиба ти не знаєш, яких я несу
Гостий до султана?“

Так море спиняло
(Любило завзятих, чубатих Славян).
Босфор схаменув ся. Туркиня дрімала;
Дрімав у гаремі ледачий султан.
Тілько у Скутарі в склепу не дрімають
Козаки сердеги. Чого они ждуть?
По свойому Бога в кайданах благають;
А хвилі на той бік ідуть та ревуть:

„О милий Боже України,
Не дай пропасти на чужині
В неволі вольним козакам!
І сором тут і сором там
Вставать з чужої домовини,
На суд Твій праведний прийти,
В зелізах руки принести
І перед всіми в кайданах
Стать козакови...“

„Ріж і бий!
Мордуй невіру-бусурмана!“ —

Кричать за муром. Хто такий?
Гамаліє, серце мліє,
Скутар скаженіє!
„Ріжте, бийте!“ — на фортеці
Кричить Гамалія.

Реве гарматами Скутара,
Ревуть, лютують вороги;
Козацтво преть ся без ваги —
І покотились яничари.
Гамалія по Скутарі,
По пеклу гуляє,
Сам хурдигу розбиває,
Кайдани ламає:
„Вилїтайте, сірі птахи,
На базар до паю!“
Стрепенулись соколята,
Бо давно не чули
Хрещеної тії мови...
І ніч стрепенулась:
Не бачила, стара мати,
Козацької плати.
Не лякай ся, подиви ся
На бенкет козачий!
Темно всюди, як у буддень,
А сьвято чимале.
Не злодії з Гамалїєм
Їдять мовчки сало
Без шашлика. „Засьвітимо!“
До самої хмари
З щоглистими кораблями
Палає Скутара.
Византія пробуркалась,
Витріщає очі:
Переплива на помогу,
Зубами скрегоче.

Реве-лютує Византія,
Руками берег достає;
Достала, зикнула, встає —
І на ножах в крови нїміє.
Скутар, мов пекло те, палає,
Через базари кров тече,
Босфор широкий доливає.
Неначе птахи чорні в гаї
Козацтво сьміливе лїтає:
Нїхто на сьвітї не втече!
Огонь запеклих не пече.
Руйнують мури, срібло-злото
Несуть шапками козаки
І насипають байдаки.

Пала́ Скутар, стиха́ робота,
І хлопці сходять ся; зійшлись,
Люльки з пожару закурили,
На байдаки тай потягли,
Рвучи червоні гори-хвилї.

Пливуть собі нїби з дому,
Так буцїм гуляють;
Та, звичайне, Запорожці,
Пливучи співають:

„Наш отаман Гамалія,
Отаман завзятий
Забрав хлопців тай поїхав
По морю гуляти;
По морю гуляти,
Слави добувати,
Із турецької неволі
Братів визволяти.
Ой приїхав Гамалія
Аж у ту Скутару —
Сидять брати-Запорожці,
Дожидають кари.
Ой як крикнув Гамалія:
„Брати, будем жити,
Будем жити, вино пити,
Яничара бити,
А курені килимами,
Оксамитом крити!“ —
Вилїтали Запорожці
На лан жито жати;
Жито жали, в копи клали,
Гуртом заспівали:
„Слава тобі, Гамаліє,
На весь сьвіт великий,
На весь сьвіт великий,
На всю Україну,
Що не дав ти товариству
Згинуть на чужині!“

Пливуть співаючи; пливе
Позад завзятий Гамалія,
Орел орлят мов стереже.
Із Дарданелів вітер віє,
А не женеть ся Византія:
Она боїть ся, щоб Чернець
Не засьвітив Галату знову,
Або гетьман Іван Підкова
Не кликнув в море на ралець.
Пливуть собі, а ізза хвилї
Сонце хвилю червонить;
Перед ними море миле
Гомонить і клекотить.
Гамаліє, вітер віє...
Ось-ось наше море!
І сховали ся за хвилї,
За рожеві гори.

Тарас Шевченко.

III. Сьміховинки.

25. Вчений син.

Син учився у городї і приїхав на лїто до батька у село. Батько й каже:

— А возьми лиш, синку, граблї та підемо сїно гребти!

А син задер до гори ніс тай каже:

— Я вчився усякої науки, а всї мужичі слова позабував. Що се таке граблї?

І пішов геть по двору; ходить і руки назад позакладав. Коли як поступить на граблї, а они єго як луснуть по голові! Він тодї відразу згадав усї мужичі слова та як крикне:

— От прокляті граблї! Хто їх тут кинув!

Народня сьміховинка.

26. Два розумні.

Сидїли два сусїди під хатою — Улас та Панас. Сидїли, балакали. Глянув Улас — аж хмара насуває. Він аж злякавсь:

— Ой лишечкож — каже — сеж ми загинули!

— Чого? — питає ся Панас.

— Як чого? — говорить Улас. — Чи ти не бачиш, яка хмара? Сеж град буде. Усе загине: і озимина і ярина — все вибє. Буде голодний рік, а там ще — борони Боже — пошесть...

— Тю на тебе, Уласе! — каже Панас. — Що ти плещеш? Та сеж дощева хмара. Не град буде, а дощ. Ось уже й накрапає. Отсе добре! Хлїб покрасшає, дорід буде. Слава Тобі, Господи! Тепер буде що їсти, що й продати. Най насуває, хай дощ іде!

А Улас своє:

— Не дощ буде, а град. Ось глянь, уже й торохтить!

— Та не град же, але дощ! Плете таке не своє! — каже Панас.

— Град! — знов каже Улас.

— Дощ! — говорить Панас.

— Та не плети бо! град!

— Сам ти плетеш! дощ!

— Ну, що ти змагаєш ся зо мною!

— Та не хочу й змагати ся з таким розумним!

Улас як не підскочить до Панаса, а Панас до Уласа, то ще нї дощ нї град не йде, а між ними вже счинила ся бійка. А тим часом повіяв вітер і ту хмару розвіяв. Нїчого й не було, а Улас із Панасом побили ся.

Народня сьміховинка.

27. Голодний.

Ляг голодний чоловік спати. Приснив ся єму кисїль, а ложки не було.

— Еге — каже чоловік — у друге буду розумнїйший.

Лягає він спати на другу ніч і ложку під голову кладе. Але кисїль у друге не приснив ся.

Народня сьміховинка.

28. Школяр.

Їде з ярмарку мужик, школяря здибає.

Підпив собі неборак, ото і питає:

„Що ти, хлопче, за один?...“ „Я школяр“ той каже.
„А, коли ти, каже, шкляр, то сідай же, враже!“

Школяр собі анї гадки, бере тай сідає;
А мужик сидить, мовчить, воли поганяє.

Далї в озеро звернув, в саму середину,
Запинив ся; воли пють; питає хлопчину:

„Що ти, каже, за один?...“ „Я школяр, панотче!“
„То ти школяр, а не шкляр!...“ Та як настукоче...

„Геть із воза, куди хоч, бісовий школярю!“
Школяр поли підійняв: „А щож, господарю!

„Як пускати ся на дно, не псуватиж воду;
Пустіть уже хоч з ярма скочити у воду“.

„Не питай ся!... Куди хоч!“ — мужик промовляє...
Школяр тодї на вії... притику виймає.

Перегнув ся на ярмо, полових по шкурі...
Їде школяр на сухе, господар в баюрі.

Степан Руданський.

29. Циган в огірках.

Сидить циган на городї темненької ночки;
До блискавки вибирає чужі огірочки...

Та все собі промовляє: „Блисни, Боже, блисни!...“
А господар його з заду як вилами свисне...

— „А сто бісів в твого дядька та у твої груди!...
Розкрадати мою працю!... А що тепер буде?...“

„Ой батечку, голубчику! Чиніте, як знайте!
Тільки прошу вас, панотче, за пліт не кидайте!...“

— „Отжеж кину!...“ „Бійтесь Бога!...“ — „Кину, бісів сину!“
Підняв цигана на руки тай через пліт кинув.

Підійняв ся вражий циган та як зарегоче:
„Менї й того бракувало: Добраніч, панотче!“

Степан Руданський.

30. Чумак з мазницею.

Чи в Києві чи в Полтаві чи в самій столиці
З мазницею чумак ходить помежи крамниці.

А в крамниці — куди глянь: сріблом, злотом сяє;
А йому то і байдуже, він дьогтю питає.

В найбогатїйшій крамниці два купці сидїло;
І туди чумак заходить у крамницю сьміло.

„Добрий-день вам, добрі люди!“ — Тай почав питати:
„Чи нема у вас принаймні де дьогтю дістати?“

„Нєту, нєту!“ — купці кажуть тай сами сьміють ся;
„Здєсь не дьоготь, только дурні одні продають ся“.

„Щож, нївроку — чужак каже — добре торгувалось,
Що йно два вас таких гарних на продаж зосталось!...

Степан Руданський.

31. Козак і король.

Став богатий колись пан короля благати,
Щоб король йому зволив воєводство дати.
А король йому й сказав: „Відгадай три штуки.
Відгадаєш — тоді на! А як нї — на муки!
Перша штука: Скільки зір в небі серед лїта?
Друга штука: Покажи середину сьвіта!
Третя штука: Угадай, що думати буду?
І от тобі цїлий рік для твого розсуду!“

Відійшов богач назад, та так йому нудно!
Не вгадати — так біда, а вгадати — трудно!
Сидить, плаче неборак, козак проїзджає...
„Чого плачете ви так?“ — старого питає.
Той і каже: Так і так!... „Не журіть ся, дїду!
Коли так, то я за вас на одвіт поїду!“

І палицю в руки взяв, в кожух одягнув ся,
Чорні вуси підбілив, в чоботи озув ся
І чим дуж до короля. Король оглядає:
„А що, пане, скільки зір?“ — з міною питає.

А той поли закотив чи як довело ся:
„Стільки, каже, в небі зір, скільки тут волося".

Задумав ся сам король від його одвіту.
„Ану, каже, покажи середину сьвіту!"
А той палицю підняв може з пів аршина
Та в підлогу нею гуп: „Отут середина!"

Почухав ся наш король, ще раз поглядає.
„Щож я думаю тепер?" — козака питає.
„Думаєте, що я пан!" — „А то що за річи?"
„То за річи, що не пан, а козак із Сїчи!"

Засьміяв ся наш король, подарував тому,
А козака відослав в золотї до дому.

Степан Руданський.

32. Мудра дївчина.

Жили два брати: один убогий, а другий богатий. От богатий зласкавив ся раз над бідним, що не має ні ложки молока дїтям тай дав єму дійну корову. Каже:

— Потрохи відробиш менї за неї.

Ну, бідний брат відробляв потрохи, а далї тому богачеви шкода стало корови — він і каже вбогому братови:

— Віддай менї корову назад!

— Брате, яж тобі за неї відробив!

— Що ти там відробив! Як кіт наплакав, тої роботи було; а то таки корова! Віддай!

Бідному жалко стало своєї працї, не схотїв віддати. Пішли они позивати ся до пана.

Прийшли до пана. А панови мабуть не хотїло ся роздумувати, хто з них правий, а хто нї — то він і каже їм:

— Хто відгадає мою загадку, того й корова буде.

— Кажіть, пане!

— Слухайте: що є в сьвітї ситчійш, швидчійш, милїйш над усе? Завтра прийдете й скажете!

Пішли брати. Богач іде до дому тай думає собі:

— От дурниця, а не загадка! Щож там є ситчійш над панські кабани, прудчійш над панські хорти, а милїйш над гроші? Ге, моя корова буде!

Бідний прийшов до дому, думав, думав тай зажурив ся. А в него була дочка Маруся. Она й питає ся:

— Чого ви, тату, зажурили ся? Що пан казав?

— Та тут, дочко, таку пан загадку загадав, що я й не надумаю, що оно є.

— А якаж загадка, тату? — питає Маруся.

— Та така: що є на сьвітї ситчійш, прудчійш, милїйш над усе?

— Е, тату, ситчійш над усе земля-мати, бо она всїх годує й напуває та всїх же й поїдає; прудчійш над усе думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш; а милїйш над усе сон, бо, хоч як добре та мило чоловікови, а все покидає, щоб заснути.

— Чи ба? — каже батько. — Отже й справдї так! Так же я й панови казати му.

Другого дня приходять оба брати до пана. От пан їх і питає:

— Ану, відгадали?

— Відгадали, пане — кажуть оба.

От богатий зараз виступає, щоб собі попереду поспішитись тай каже:

— Ситчійш, пане, над усе ваші кабани, а прудчійш над усе ваші хорти, а милїйш над усе — гроші.

— Е, нї, не так! — каже пан. Тодї до вбогого: Ану ти!

— Та щож, пане, нема ситчійшого, як земля-мати: она всїх годує й напуває, та всїх же й поїдає.

— Правда, правда! — каже пан. — Ну, а прудчійш що?

— Прудчійш, пане, над усе думка, бо думкою враз куди хоч перелетиш.

— Так! А милїйш? — питає пан.

— А милїйш над усе сон, бо, хоч як добре та мило чоловікови, а все покидає, щоб заснути.

— Так, усе! — говорить пан. — Твоя корова. Тілько скажи менї, чи ти сам се повідгадував чи тобі хто сказав?

— Та щож, пане — каже вбогий — є в мене дочка Маруся; се она мене так навчила.

Пан аж розсердив ся.

— Як се? Я такий розумний, а она проста собі дївчина та мої загадки повідгадувала! Стрівай же! На тобі отсих десять варених яєць та понеси їх своїй дочцї: нехай она посадить на них квочку та щоб та квочка за одну нїч висидїла курчата, вигодувала, і щоб твоя дочка зарізала троє, спекла на снїданє, а ти, поки я встану, щоб принїс, бо я дожидати му. А не зробить, то буде лихо!

Іде сердешний батько до дому тай плаче. Приходить, а дочка й пита єго.

— Чого ви, тату, плачете?

— Та якже менї, дочко, не плакати? От пан дав тобі десять варених яєць та казав, щоб ти посадила на них квочку та щоб за одну ніч квочка висидїла й вигодувала курчата, а ти щоб спекла їх єму на снїданє.

А дочка взяла горщечок каші тай каже:

— Понесїть, тату, отсе панови та скажіть єму, нехай він виоре, посїє сю кашу, і щоб она выросла просом, поспіла на ниві і щоб він просо скосив, змолотив і натовк пшона годувати ті курчата, що мають вилїзти з сих яєць.

Приносить чоловік до пана ту кашу, віддає тай каже:

— Так і так дочка казала.

Пан дивив ся, дивив ся на ту кашу та взяв і віддав її собакам. Потім десь найшов стебелинку льону, дає чоловікови й каже:

— Неси своїй дочцї сей льон, та нехай она єго вимочить висушить, побє, потїпає, попряде й витче сто ліктів полотна. А не зробить, то буде лихо.

Іде до дому той чоловік тай зажурив ся. Зустріла єго дочка й питає:

— Чого ви, тату, зажурились?

— Та бач же, чого: ось пан дав тобі стебелинку льону, щоб ти єго змочила, висушила, помняла, напряла й виткала сто ліктів полотна.

Маруся взяла ніж, пішла й вирізала найтоньшу гілочку з дерева, дала батькови тай каже:

— Несїть до пана, нехай пан із отсего дерева зробить менї гребінь, гребінку й днище, щоб було на чому прясти сей льон.

Приносить чоловік панови ту гілочку й каже, що дочка загадала зробити з неї. Пан дивився, дивився, узяв тай покинув ту гілочку. А на думцї в него:

— Сю одуриш! Мабуть она не з таких, щоб дурити.

Потім думав, думав тай каже чоловікови:

— Піди та скажи своїй дочцї: нехай она прийде до мене в гості та так, щоб нї йшла нї їхала, нї боса нї вбута, нї з гостинцем нї без гостинця. А як она сего не зробить, то буде лихо.

Іде знов батько зажурений до дому. Прийшов тай каже дочцї:

— Ну, що, дочко, будем робити? Пан загадав так і так.

І розповів їй усе. Маруся каже:

— Не журіть ся, тату. Все буде гаразд. Підіть купіть мені живого заяця.

Пішов батько, купив живого заяця. А Маруся одну ногу вбула в драний черевик, а друга боса. Тоді піймала воробця, взяла гринджоли й запрягла в них цапа. От узяла заяця під руку, воробця в руку, одну ногу поставила в санчата, а другою по шляху ступає — одну ногу цап везе, а другою йде. Приходить отак до пана в двір, а пан як побачив, що она так іде, каже своїм слугам:

— Прицькуйте її собаками!

Як прицькували її собаками, а она й випустила їм заяця. Собаки погнались за заяцем, а її покинули. Она тоді прийшла до пана в сьвітлицю, поздоровкалась і каже:

— Ось вам, пане, гостинець.

Тай дає єму воробця. Пан тільки хотів єго взяти, аж она пустила воробця, а він пурх тай вилетів у відчинене вікно!

От бачить пан: розумна она така, що її не перемудруєш, тай оженив ся з нею.

Народня шутка.

IV. Нариси. — Побутові оповіданя.

33. Орлиця.

Високо, високо під самими хмарами, там, де на тлі блакитного неба тільки помітно верхівя норвежських гір, там, де іскрять ся та блищать ріжними барвами сї величні верховини, на дикій неприступній скелї звисло над провалєм гніздо величезної орлиці.

Коли орлиця, купаючись у промінях сонця, лїтала в повітрі у височині недосяжній людському окови, єї острозорий погляд примічав у зеленій траві навіть полеву миш. І коли в той час траплялось молодому цапеняти віддалитись від своєї матери, то хижа птиця наче стріла спадала на нього і миттю те цапеня вже жалісно мекало аж попід хмарами. Абож коли вилїзав із своєї норки заяць і починав передними лапками мити свою мордочку, так і він незабаром летїв у гору попід хмари в пазурах дужого ворога, а потім опиняв ся в орлиному гніздї.

Часом, шукаючи добичі, орлиця пролїтала сотні верстов понад горами, долинами, ярами, понад степами, дикими скелями та чорними страшенними безоднями, аж до сусїдного пасма гір.

Сї далекі гори, що до них долїтала орлиця, були межою єї царства; і лихо тому, хто насьмілював ся пересягнути сї межі. Вже чимало разів доводилось гордій могутній орлиці, без помочи єї самця — орла, ставати до бою з своїми далекими кревняками. Страшенний се був бій, жорстокий і кривавий! На землю мов дощ рясно сипалось покрівавлене пірє, аж поки нарештї не падало розшарпане тїло побитого орла. Богато, дуже богато орлиної крови перелилось на скелї, що була межою орлиного царства.

* * *

Якось одного разу після ловів на межах свого царства поверталась орлиця до дому, тримаючи у своїх пазурах маленьке оленятко.

Ставши в рівень із гнїздом, она раптом турботно затрїпала крилами і несамовито закричала. Луна від орлиного крику покотила ся по горах.

Грубе гилє, що було підпорою єї гнїзда, було поломане, все гнїздо було зруйноване і пограбоване.

Єї орлятка, у якого дзюб та пазурі що дня ставали все міцнїйші та острійші, єї коханої дитинки, не було в гнїздї!

Орлиця випустила з пазурів свою здобич і майнула так високо, що єї повні стражданя крики не порушували більш тиші височенних гір.

Але тим часом нечайно два ловцї, що вийшли з лїса, почули над своїми головами крик та шамотїнє. Один із них нїс на спинї кіш, а в тому коши було вкрадене ловцями орля. Оба ішли повагом по дорозї до села, а високо над їх головами, пильно слїдкуючи за ними, летїла величезна птиця.

З блакитної висоти острозоре орлине око пильнувало ловцїв і бачило, як они увійшли в оселю одної господи і як кошик із орлятком окружив натовп дїтий.

З ранку до ночи орлиця або лїтала в повітрі над селом або навколо нього. А коли на дворі настала нїч, орлиця сїла на покрівлю будинку і люди чули серед нічного мороку єї жалїсні, дики крики.

Досьвіта, коли сонце на сходї ледви тільки позолотило своїм промінєм хмари, орлиця знялась уже в гору і повисла в повітрі, пильно дивлячись на одну крапку.

Она бачила, як біля ґанку будинка син селянина колов сокирою дошки, бачила, як купка дітий із цікавостию дивила ся на єго роботу; потім бачила, як із зроблених молодим селянином лозинок змайстрували величезну клітку і посадовили туди єї орлятко. А далї ще бачила орлиця і те, як єї дороге орлятко без утоми, без спочинку било крильми та дзюбом у стінку своєї тюрми, пробуючи з неї визволитись.

Пізнійше на дворі лишилась сама клітка з орлятком, а з людий більш ніхто не показував ся. Сонце гріло землю все більше, все палкійше. А орлиця лїтала в повітрі під хмарами і не відривала очий від свого орляточка, яке просунуло між ґратами клітки голову і, злісно драпаючи сї ґрати пазурами, страшенно несамовито кричало.

Минув полудень. Орлиця, знявшись під хмари й висячи в повітрі, спочивала. Єї погляд та нюх увесь час були напружені. Мовчанка та тиша, що панували на дворі, здавались орлиці непевними. Она пильнувала ще більше.

Клітка з орлятком, що залишилась серед двору на протязї цїлого дня, чудового соняшного дня, неначе притягала орлицю, надила її до себе і вабила.

А орлятко не переставало уперто й міцно стукатись об ґрати, все сподіваючись розламати їх. Оно по черзї просовувало між ґратами або дзюб свій або пазурі, або одно або друге крило. Нарештї над вечір, коли сонце було вже на склонї, з хати вибігли дїти і почали ґратись, бігаючи від ґанку до клїтки та назад. Далї зявились і старі; і кождий почав робити своє дїло.

Молода невістка селянина винесла свою сповиту дитинку і поклала її на полотно, що лежало на траві, а сама почала прати.

* * *

Нараз повітрє прорізала якась величезна тїнь і вечірню тишу зрушило остре шамотїнє та помахи дужих крил. Величезна птиця неначе блискавка спала на землю і, ледви торкнувшись єї, знов знялась у гору під хмари. Молода мати, з мокрими хустками в руках, скочила на ноги і камянїючи з жаху дивила ся в гору. Орлиця схопила єї дитину і несла тепер у своїх пазурах під хмари. Зразу жінка мов скамянїла і мовчки, не рухаючись, дивилась за орлицею; а далечінь між материю та дитиною все зростала та зростала. Потім она кинулась як божевільна. Якась несподївана думка блискавкою майнула їй у голові. Жінка кинулась до клїтки, вмить зломила ґрати, вхопила орлятко і з ди-

ким криком та стоном підняла єго обома руками над головою. Она не чула, як орля страшенно било її дзюбом і ранило їй руки та плечі.

Орлиця на мить спинилась на місці. А молода жінка, пильнуючи поглядом кождий рух орлиці, побачила нарештї в пазурах хижої птиці свою дитинку.

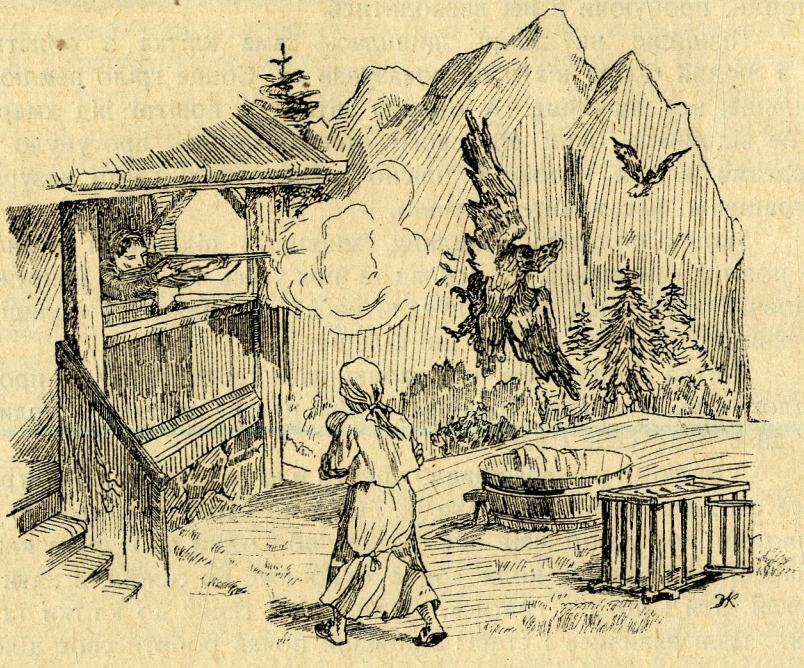

І жінці здавалось, що птиця спускає ся в низ. Дві матері, захоплені одчаєм, зрозуміли одна одну. Дужа птиця помалу спускалась на землю. Жінка, випустивши орлятко, зробила кілька кроків наперед і вхопила на руки свою дитину, яку їй повернула орлиця.

Йонас Лї.

34. Вітрогон.

Памятаю, менї було років шість або сїм, як се дїялось. Наша хата стояла майже край села, вся обсаджена вербами та тополями. За нею стелив ся до кінця села широкий вигін, де весною й лїтом пастушки пасли ягнята.

Дома не було менї з ким бавитись. Була в мене одна меньша від мене сестра, але така вередлива та плаксива, що й гуляти

з нею не було можна. Отсе почнемо гратись, я торкну її чи зачеплю, а она й починає плакати на всю хату тай зараз біжить до матери жалітись.

Нема менї дома з ким гуляти; а гуляти, Господи, як хоче ся! Так було мене й тягне на той вигін. І побігати є де на просторі і з хлопцями гарно погуляти.

Отсе було втечу з хати на вигін до хлопців. бігаємо на вперейми, граємо в довгої лози, загнуздаємось та гуляємо в коний. А обридне бігати, ідемо до річечки, що текла внизу коло вигона серед очерету та осоки. Лазимо було в лозах, понариваємо прездорові пучки ожини, наїмо ся, ще й позамазуємо пазухи ожиною. Прийду було до дому і сестрі принесу пригорщу ожин. А мама питають:

— Нащо ти, Василько, замазав білу сорочку ожиною?

— Велика цяця — біла сорочка! Спробувалиб мама, як гарно лазити в лозах та ожину рвати!

Раз побіг я з пастушками купати ся в берег. На дворі було душно. Старші пастушки покинули меньших стерегти ягнята, а самі побігли зо мною до річки. Купались ми, купались, а потім вискочили з води та давай качатись по горячому піску. Один пастушок наглядів калюжу під вербами. Ми побігли до тої калюжі, пообмазувались чорною грязию. Так нам сьмішно, що ми всї стали такі чорні. Я знав, що мама менї за сю мазанину далиб на закуску зо дві або зо три кислиці, але все таки обмазав ся увесь грязию, навіть лице й лоба обмазав.

В бе́резї стояв човен. Хлопцї повлазили в човен та давай стрибати з човна в воду на бік, де було води по пояс. Я дивив ся, дивив ся тай думаю:

— Ви стрибаєте в воду, як маленькі; а от я так скочу, як скачуть парубки з каменя або з гати в воду.

Розігнав ся я з берега, перебіг по човну та плиг у воду з самісінького носа човна на глибиню! Хотїлось менї почванитись перед хлопцями, та я й не знаю, де та сьміливість узяла ся. Скочив я у воду; думав, буде менї по шию, але чую, що ногами дна не дістаю та все потопаю глибше. Плавати я ще не вмів тай нїхто з нас ще не вивчив ся плавати. Я пригадав тодї вперве, що люди топлять ся в водї і в мене в душі похололо. Черкнув ся я ногами об дно, чую, несе мене вода в гору. Я вирнув, глянув на сьвіт, бю ся руками й ногами тай крикнув, що було сили. Але чую, я знову потопаю, знов пірнув під воду. Тягне мене на дно неначе руками. Вже менї дух вода забиває, вже менї важко дихати. Я роззявив рот і хотїв дихнути, а вода

пішла в рот і я пю її. Я зрозумів, що топлю ся, що я тут сяду на дно тай не вирну більше на верх води, тут мені буде смерть. Я знов черкнув ся об дно: почав борсатись у воді. Чую, вода мене знов винесла на верх. Я липнув очима, побачив сьвіт і знов крикнув. Мабуть на моє щастє саме тоді нагодилась якась молодиця, прийшла в берег платє прати. Кинулась она в воду, вхопила мене за чуб тай винесла на берег. Дивлю ся я: пастушки стоять ні живі ні мертві, тільки очи повитріщали та роти пороззявляли. Прибіг я до дому та вже й мамі нїчого не кажу про те. Але та молодиця швидко після того стріла ся з мамою тай розказала. Дали мені мама добрих кислиць і заборонили зовсїм виходити з двору та гуляти на вигонї.

Але як тут всидїти дома, коли для мене був двір тїсний. Вже я й по покрівлї лазив: і по коморі і по клунї і по стайнї, вже й заглядав у голубині гнїзда, але самому без хлопцїв було невесело. Бігав я по дворі, ганяв по садку, а мене все бере нудьга без хлопцїв. Тягне мене тай тягне на вигін до товариства.

Ото раз над вечір нудив ся я, нудив ся тай думаю:

— Не видержу більше, піду крадькома до пастушків.

От і пішов я, тільки не через ворота, а через садок. Перебіг садок, виліз на тин, плигнув через тин в колючки, поколов собі ноги, набрав ся репяхів як та вівця, а далї дременув на вигін, що було сили. Біжу я, дивлюсь, ягнят не видно і пастушків нема. А далї думаю, що пастушки пігнали ягнята на конець вигона. Прибіг я — і там нема пастушків. Я побіг шляхом попід високим житом, що вже викидало колос, а поперед мене біжить чубата посьмітюха та так недалечко від мене. Мені здавалось, що она молоденька і я її зловлю руками тай принесу сестрі на гостинець. Що добіжу до неї, то она перелетить далї на кроків два понад самісїнькою травою. Я знов за нею, а она від мене: неначе дразнить ся зо мною. Біг я, біг, а посьмітюхи не впіймав. Коло невеличкого мосту она схопила ся з місця і полетїла в жито.

Добіг я до мосту. Коло мосту так гарно та зелено. Під мостом дзюрчить малесенька річечка по камінцях. Понад річкою зелена трава. Я побіг до річечки, вглядів камінцї, кидав, кидав ними в воду, а далї задумав загатити гребельку і зробити ставок тай почванитись потім перед хлопцями: дивіть ся, яке я диво вчинив. Загатив я гребельку, вода спинилась, стала і почала розливатись на зелені бережки. Я проробив посеред гребельки спуст для лотоків. Отут, думаю, поставлю млин та ще як би

так зробити, щоб він крутивсь і ще й борошно мололось, як у млині — ото хлопці з дива очи повитріщалиб на мій млин. Я глянув під міст, а там так чудно якось неначе в хаті: і дві стіни по боках і стеля зверху і неначе двоє здорових дверий, одні проти других. Я пішов під міст, ляг на мягкій траві тай задивив ся на струмочок, як він булькотить, переливаючи воду з камінчиків на камінчики. Я дививсь, дививсь, роздивлявсь. Так менї чудно, бо я ще з роду не був нїколи під мостом. Лежав я, пацав ногами, думав, як мій млинок буде молоти, а зпід млинка буде борошно сипатись у маленький мішочок, тай не счув ся, як і заснув.

Вже й сонце зайшло, а я сплю. Як прокинув ся я, то вже почало на сьвіт благословитись. Розкрив я очи тай лежу, а менї здає ся, що я лежу в себе дома на ліжку та чогось прокинув ся в ночи чи що. Тільки глянув я на один бік, передо мною якесь здорове вікно сїрїє, таке здорове, що в него чоловік сьміливо увійшов би, не схиливши голови.

— Що се таке? — думаю я. — Чого се наше вікно за ніч стало таке велике?

Я чув, як батько недавно говорив, що нашу комнату будуть розкидати та переставляти на ново.

— Може се майстри за ніч встигли вже розібрати стїну? — думаю я лежачи.

Коли повернув я очи на другий бік: І там сїрїє таке саме здорове вікно.

— Що се за оказія стала ся за ніч? — думаю я.

Лапнув я під собою: щось мягке підо мною неначе кожух; а я памятаю, що мама не стелила менї кожуха на ліжку. Дивлюсь я вгору, стеля чогось чорна, неначе саджою обмазана. То було коли не прокинусь і гляну на стелю, то она все біла лїтом, а зимою сїра; а се чогось стала зовсїм чорна. Ото лежу я та з просоня собі се все думаю, коли прислухаюсь: коло мене близько щось дзюрчить. неначе річечка тече по камінцях: кап-кап, ляп-ляп, дзюр-дзюр! Зовсїм річечка шумить.

— Що се за диво! — думаю я. — Деж се в хатї взялась річечка та ще й неначе тече через хату близько від моґо ліжка.

Вже я трохи й прочумав ся та все лежу, прислухаючись, чи не заговорять десь у другій комнатї мама, чи не крикнуть десь тато, коли чую, хтось нїби по стелї йде й бубонить. Я прислухаюсь і виразно чую: „Господи помилуй, Господи помилуй, Господи помилуй. Слава Отцю і Сину і Сьвятому Духу, і нинї

і присно і во віки віков, амінь. Отче наш, іже єси на небеси..." Се мабуть батько встав та голосно Богу молить ся, бо мій пан-отець мав звичай вранці молитись голосно, ходячи по комнатах. Алеж, думаю я, чого се він вилїз на горище Богу молити ся? Або може то наймит ходить по горищи та голосно Богу молить ся.

— Се не тато — думаю я собі.

Коли тут щось як загуркотить! Як затріщить стеля! Чую на свої уха, що попереду застукали кінські копита, а за ними покотив ся віз, а дошки в стелї аж лущать.

— Ой, Боже мій! Щож се за диво! Хтось по нашому горищи кіньми їздить! І як оно туди виїхало кіньми та возом? Ой, ще стеля завалить ся тай мене вбє! — блиснула в мене думка.

Та при тому як скочу з ліжка на ноги, аж... і скакати не було куди. Вже трохи розвиднїлось і до мене вернула память. Я в одну мить пригадав, що я під мостом і як я туди залїз. Тільки нїяк не міг вгадати, що тепер на дворі: чи вечір чи ранок чи досьвіта.

— А може я отсе заночував під мостом... лежав і спав тут в ночи? — майнула в мене думка.

І чогось менї зразу стало страшно і містка і тої ночи. Як дремену я зпід моста та мерщій на горбок та на шлях. Дивлюсь — шляхом іде чоловік та як крикне: „Дух сьвятий при нас! Ой чорт!" — та як дремене назад, аж курява за ним підняла ся. Біжить та хрестить ся, а я за ним біжу та кричу. Чоловік бі-жить і собі кричить до того чоловіка, що тільки що переїхав через місток:

— Пострівай, підожди! Дух сьвятий з нами! Чорт зпід містка!

Чоловік спинив коні. Я біжу та кричу:

— Пострівайте, дядьку, дядьку, дядьку!

А чоловік каже:

— Еге! нечиста сила, а ще й дядьком зве. Який я тобі дядько? Нехай Бог боронить і заступить від такого небожа!

Скочив чоловік у віз, аж ноги задер у возї з переляку. Батіг свиснув. Віз покотив ся. Лишив ся я сам серед шляху. Іду шляхом за возом тай плачу. Зайшов вже далеченько, бо менї неначе памороки відбило, але сльози перестали литись. Я став тай роздивляюсь, куди се я зайшов. Дорога повила ся далеко-далеко між житами, а далї піднялась на гору тай сховалась у лїс. Глянув я на ту гору тай здогадав ся, що я йду не в село, а від-ходжу від него. Я озирнув ся назад і глянув на село. Село менї

здало ся нїби не наше, бо з сего боку я нїколи й не бачив нашого села, а коли може й бачив, то не доглядав ся. Дивлю ся я, від шляху повертає між житами втоптана стежка просто до хат. Я повернув тою стежкою тай неначе пірнув у жита.

Йду я тою стежечкою як у лїсї. Менї нїчого не видко, тільки небо синїє надо мною. Коли гляну, проти мене йде молодиця. Вглядїла мене та як крикне:

— Ой Боже мій! Дух сьвятий з нами!

Повернула назад та як дремене! тілько жито за нею слїдом зашелестїло. Она біжить, а я й собі біжу за нею, радий, що стрів живу людину.

— Дядино! дядино! тїтко! — кричу я до молодицї, а она біжить і не оглядає ся. Що се таке зо мною стало ся, що мене люди жахають ся та втїкають від мене! Переночував під мостом та неначе й сам чортом став, коли від мене люди відхрещують ся.

Вийшов я з жита, перебіг через шлях тай пішов улицею по селї. Дивлю ся, молодиця вбігла в двір тай ускочила в сїни, ще й двері за собою причинила. Я й собі пішов до того двору. Коли як вискочать з двору дві собаки та як і кинулись до мене. Я махаю руками, они капосні от-от вхоплять мене за руки. Я з переляку видер ся на тин, сиджу тай душі в собі не чую. А собаки аж на тин скачуть, але до мене не дістають. На моє щастє відчинились сїнешнї двері і звідтіль вийшла старенька бабуся, а через поріг боязко виглянула й молодиця.

— А хто ти такий? — питає мене бабуся.

— Я Василь — кажу я до баби — обороніть мене від собак.

— Чий же ти, хлопче? — знов питає баба, а сама колиб тобі з місця рушила.

— Я економів, я Василь — кажу я та плачу. Бабуся взяла ломаку, щось пошептала, перехрестилась тай прогнала собак і зняла мене з тину.

— Ой Боже мій, як оно мене налякало! — обізвалась молодиця — а я думала, що русалка грає в житї та за мною гонить ся.

— Чого се ти аж сюди забрив та дразниш собак досьвіта? — питає мене баба.

— Та я ночував під мостом — обзиваюсь я до баби.

— Під мостом? Отсе диво! А чогож ти туди залїз? — питає баба.

Я розказав бабі про свою біду. Она взяла мене за руку тай відвела до дому. Як прийшли ми до дому, вже сонечко викотилось ізза верб.

Тільки що ми увійшли в двір, десь узялась мама на ґанку, прибігли до мене тай обняли мене. Я боюсь, аж трушу ся, жду кислиць, а мама плачуть.

— Що се за диво якесь трапляє ся менї? — думаю я.

— Де ти, Ганно, єго знайшла? — питають мати в баби.

— Приблукав ся він до нашого двору отсе вже сьвітом, а молодиця наша вглядїла єго в житї тай утекла від него; она думала, що то русалка гуляє в житї. Мабуть грав ся вчера ввечері тай переночував там — каже баба.

— А ми тут цїлїсїньку нїч не спали, шукаючи єго — говорили мама з слїзми на очах. — Тато з лїхтарем обійшов увесь вигін, оглядїв усї рови, обійшов чагарник. Ми вже думали, чи не втопив ся він часом, купаючись із хлопцями, і отсе зі сьвітом послали з волоком людий, щоб знайшли в тих місцях, де они купають ся, та хоч витягли єго з води. А я цїлу нїч нї на волос не спала і очий не стуляла через отсього вітрогона.

Я слухаю, що мати розказують бабі, тай спостеріг, якого я клопоту задав матери та батькови. Менї стало нїяково. Я не знав, де й очи дїти, та вже дивив ся собі на ноги замазані грязею.

Подякувала мама бабі, пішла в пекарню, винесла хлїб і дала бабі, а мене все за руку держить та за собою водить.

От і тато вийшов. В мене і в душі похололо. Одначе тато вийшов веселенький і тільки сказав:

— А де се ти, волоцюго, бродив цїлу нїченьку, що й дома не ночував? Де ти ночував?

— Під мостом — на силу стало в мене сили обізватись.

— Під мостом! — аж крикнула мати, а за нею наймичка; і обі они перехрестились. Батько засьміяв ся на всю комнату.

— Чогож ти туди заліз? — спитала в мене мати.

— Гуляв тай зайшов під місток тай заснув там — кажу я.

Полаяв мене батько за снїданєм, посьміяв ся з мене тай заборонив менї купатись у річці. Менї було дуже нїяково. Я почував, що вчинив якусь провину, наробив клопоту мамі й татови. Після снїданя я вискочив на двір, сїв на ґанку, а менї все якось погано на душі. Але налинули до ганку голуби збирати просо. Я побіг у стайню, заглянув у кошіль, дивлюсь, голуби знесли ся. Я став такий радий, що зараз забув і про місток і про собаки, як усяке лихо забуває ся на сьвітї.

Іван Левицький.

35. Бузьки.

Бузьки вертали з вирію, з далекого полудня... І чим більше зближались они до любої рідної країни, тим веселїйші ставали, тим більше спїшились, тим бадьорнїйше краяли воздух своїми крилами.

— Ось-ось, ще трохи, і вже розстелить ся перед нами наша рідна північна країна! — здавалось, немов говорили до себе в тім великім поспіху.

І та рідна країна вкінци розстелилась перед ними наче красний, у веселі цьвіти тканий килим... Сонце любо усьміхало ся з синього неба, посилаючи на землю тепле благодатне промінє. Під тим промінєм леди розтаяли, а річки весело грали, мов малі дїти жибонїли, тулились до більших рік і плили все дальше до моря. Біла скатерть снїгу уступила з піль і лугів, а очам бузьків показали ся широкополі лани, що зеленїли густим руном озимини жита-пшениці, ополоскані теплим весняним дощиком. А по полях мов ті мурашки заходять ся коло весняної роботи хлїбороби. Одні орють вигейкуючи на сиві волики, другі сїють, з розмахом викидають зерно в сиру землю. І всї раді і всї веселі, оповиті надїєю на добрий урожай... Здовж річок і рік тягнуть ся просторі луги-долини й нїби усьміхають ся до бузьків, нїби запрошують до себе, щоб на них відпочили, погуляли. І лїсів видно богато: одні зелені соснові бори, другі чорні — стоять, про щось шепочуть стиха межи собою, вигрівають ся на сонци. А серед тої ріжнородности виднїють ся порозкидані села, хати на весну сьвіжо повибілювані, окружені садочками... Ось ще не довго, і темний лїс розівє ся, зазеленїє, загуде могутну пісню і луги зазеленїють, зацвитуть лотачем; зацвитуть садочки по селах, широкі поля заколишуть ся зеленим збіжем наче теє море — і тодї буде раз гарно! Тодї буде ще любійше, ще веселїйше, мов у раю!

О, ти рідна країно! Як у тебе красно, як у тебе солодко, кілько в тебе простору! Є де, дякувати Богу, жити, є де подїтись!

І бузьки раді витають рідний край зпід небесної синяви, крутять ся колесом, немов танцюють з великої радости, весело клекочуть...

— Та летїм, летїм чим скорійш до батьківського гнїзда, до рідної стріхи!

І бузьки прилетїли до рідної стріхи, заклекотали весело, закрутились колесом, з розмаху сїли на рідне гнїздо і стали ці-

каво розглядатись по ріднім обійстю, стали єго витати після довгої розлуки...

— І ось нас маєте! — здавалось, немов говорили они. — І ось ми знову до вас прилетїли, місця родимі, бо, злїтай сьвіт здовж і поперек, то нїде таки нема так добре, як у себе дома на ріднім гнїздї... А ти, господарю, вийди-но з хати, най ми тебе повитаємо та подивимось, чи ти здоров, чи твоя жінка й дїти здорові, чи щасливі, чи веселі?...

Та з хати якось нїхто не виходить, на подвірю не видко ні людини ні худібки ні навіть домашної птиці; глухо і пусто довкола, начеб хто віником замів цїле обійстє... Плоти пооблїтали, а господар чомусь то їх не городить, не ладнає; у хатї стїни також пообпадали, а господиня їх не лїпить, не білить; на подвірю малі дїти не грають ся на сонци, не витають веселим криком бузьків, давно сподїваних віщунів весни. Пусто, тихо, мов ангел смерти перелетїв недавно через те обійстє.

Бузьки розглядають ся здивовані і чим раз більший острах і якийсь смуток їх огортає...

— Гей, господарю! та де ти подїв ся враз зі своєю родиною? Чи ви часом, Боже борони, не вимерли через зиму?!...

Прилетїв маленький воробчик і розяснив бузькам цїлу річ.

— Не вмер ваш господар, та не бачити вам єго більше. Гей, було єму, братчики рідненькі, тут дуже тяжко жити: хлїба не було ні шматочка, а в коморі ні жмінки муки ні одної крупочки ні одної пшонини; та не було чим жити, не було єму чим дїточок годовати, а ще до того не було в що одягнути ся, нїчим хати огріти. Бідував наш господар зі своєю родиною, голодував, а вкінци побачив сердешний, що єму тїсно в ріднім краю, що єму прийде ся тут з голоду вмерти, тай покинув рідне гнїздище, всього відрік ся... Забрав жінку, забрав дїтий тай потягнув з другими сїромахами такими, як він, у далеку непевну чужину, за високі гори, за широкі моря і вже він більше не верне ся до дому; а в тій пустцї мешкають тепер сови й лилики. Ось яка новина, братчики рідненькі!

Бузьки похилили голови, опустили крила і тужно й жалібно стали клекотати...

Тимотей Бордуляк.

36. Уратувала.

Густий снїг падає з самого ранку. Такі вже гори всипало, сьвіта Божого не видко! А вітер віє-завіває, крутить білі тумани

пустими полями, мягким пухом встелює дороги, що й слїду їх не найшов би.

Край села стоїть хатина. Маленькі віконця ледви визирають із соломяної загати; ледяна рука рисує по них взористі квіти. Ух! як темно сегодня в хатї, як холодно! Погас огонь у печи, недоварена страва стигне в невеличких горнятах. На постелї лежить хора жінка, блїда, блїда — губи шепочуть щось у нестямі, важкий віддих піднимає груди. В ногах на ліжку тулить ся двоє малих дїтий, загорнувши босї ноженята старою кожушиною. Тихо, сумно... В сїнях почуло ся голосне тупотїнє; се мабуть хтось оббиває снїг із чобіт.

— Тай хуртовина сегодня, крий Матїнко Божа! — заговорила жінка, хухаючи в руки.

— Тай холоднож у вас; докинь дров, Катре! — звернула ся до дївчини.

— Огонь погас, поки я з вами вернула ся — відказала Катря, накладаючи хворосту в піч. Жінка приступила до постелї.

— А що се вам, Петрихо, нездужаєте? — спитала, похиливши ся над хорою.

Слаба тільки легко заворушила блїдими губами і жалісно застогнала.

— Мама вже від учора лежать ось так у нестямі — сказала Катря. Не їдять, не говорять, а в грудях щось їм дуже харчить.

— Горячка — сказала стара сусїдка, що прийшла відвідати хору — простудила ся десь небога!

Катря обтерла фартушком сльози, що самі так і напливають їй на очи.

— Чим би їм помогти, тїточко? — спитала.

Стара похитала головою.

— Та яка тут поміч! Переборе слабість, то й видужає, на се зїля нема. Не плач! А ти красше звари там чого отсим — говорила, вказуючи дїти на ліжку. — Я до вас зайду у вечері з Мариною та з чоловіком, то й просидимо ніч за куделею; не так сумно буде тобі. А тепер бувайте здорові!

Она ще раз глянула на недужу, зазирнула в горшки і вийшла.

Крізь відхилені сїнні двері закрав ся холодний вітер у хату. Високо спалахнула полумінь у печи, хора тремтїла з болю чи з холоду, жалісно постогнуючи. Катря мерщій кинула ся накрити матір кожушиною. За часочок налила теплої затирки в миску і покликала Степана та Явдошку вечеряти. Попоїли дїти, полїзли на піч гріти ся. Поховала Катря посудину, доки-

нула дров у піч, внесла з сїний воду у хату, сїла коло постелї й задумала ся. На дворі лютує хуртовина, а в єї душі мов ті снїжинки крутять ся, снують ся невеселі, журливі думи. Вже рік, як поховали батька, а тепер ось мати нездужають. Що жде їх завтра? До кого пригорнуть ся сиротята? Сльози так і здавлюють її, та она боїть ся голосно захлипати: меньші дїти почують і собі почнуть плакати.

Малі шибки аж задзвеніли від вірту.

— Господи! що там дїєся ся! — подумала Катря і підійшла до вікна, затулюючи его подушиною, щоб на матїр часом не повіяло. — Та чи то вже й справдї нема лїків на мамину слабість? Мусять бути, але хто їх знає? Лїкар порадив би щось зараз. От, як торік заслабла Сенькова Олена, то привозили лїкаря і поміг. І пані учителька казали їй сегодня, чи не післатиб по него у го́род.

Єї думи перервали сусїди, що прийшли навідати ся до хорої. Якось веселїйше стало самітній дївчинї; звісно: живі люди заговорять, потїшать. В хатї вже зовсїм стемніло. Катря засьвітила лямпу. Сусїдки взяли ся прясти, старий закурив люльку. Хора закашляла і стала кидати ся на постелї.

— Дим задушив її — промовила сусїдка — покинь курити!

— Мабуть, що на груди занедужала небога — говорив старий, ховаючи люльку — а то під такий холод не дуже безпечно! Мабуть і она покине сих сиротят...

Катря голосно заридала.

— Цить! — потїшали жінки — під вечір все слабість змагає ся; переборе ся день, два і видужає.

— А можеб їм лїкаря? — крізь плач сказала Катря.

— Се булоб добре — відказав старий сусїда — та відки его тепер возьмеш? До го́рода, правда, три верстви, та сегодня під таку фудерлицю і кіньми туди не добєш ся. Нема що й гадати, пожди до завтра, може хто коний позичить.

Катря чує, що тут одна хвилинка рішає про житє єї дорогої матери. Від постелї чути глухе стогнанє і кашель, сусїдки сумно переглядають ся. Она не може довше ждати.

— Посидьте! — просить, встаючи з лави — піду ще потїтку Оксану.

— Та ми на цїлу ніч вибрали ся — кажуть сусїди — іди, буде нам з нею веселїйше.

Катря тихо поцїлувала матїр, накинула велику хустку на плечі, взяла мамині чоботи і скочила у двері. Острий вітер так і обгорнув єї розпалене личко, так і зморозив у мить незасохлі

ще сьлози. На воротах постояла хвилину, а там звернула доріжкою ліворуч. Не туди йти до тітки, не туди! Та она й не думає про тітку, она йде в го́род по лїкаря. Єї тяжкі чоботи западають глибоко в замети, тумани снїгу бють в очи, та їй байдуже, аби дійти на шлях, а там уже далї простїсенько в го́род. От уже й тички при дорозї! Она йде не спиняючись, аж душно робить ся їй з утоми. Чоботята повнїсенькі снїгу... Чи далеко ще до міста? — дивить ся в долину, набираючи духу. В темряві не видно, бо снїг сипле густо, густо. Їй робить ся страшно самій в сїй нічній тиші. Якась велитенська постать з витягненими руками суне просто на неї. Боже, що се? Іти чи вернути ся? Нї, хай буде, що буде — думає Катря і йде сьміливо далї. А мара все крутить ся при дорозї, Катря вже біля неї. Ах! се вітер крутить зірваний стовп полевий! — всьміхнула ся сама до себе. Йде далї. Ноги натомили ся й ледви ступають. — Як би так де сїсти і хвилинку спочити, хоч би і в снїг лягти на часочок — думає, ледви тягнучи ноженята. — Та годї! можна так заснути, що й снїг би засипав її на смерть. А там мама вмирають! — подумала она і знов з усїх сил рванула ся вперед через замети. В долинї заясніло небо. Ах, та се вже го́род! — скрикнула втїшно — ще трошки, лїкар живе тут недалечко. Она знає, де; і лїкар її знає, весною щепив їй віспу в школї. Такий добрий пан! Міцнїйше завязує хустку, бо холод починає дуже дошкуляти, хоч піт заливає личко. Пальців у ногах і не чує, мабуть позамерзали в снїгу, що насипав ся в чоботи. Серед нічної тиші почули ся протяжні звуки городського годинника. Катря зупинила ся, щоб прислухатись. Була десята година, коли опинила ся перед домом лїкаря.

— А як нема дома? — блиснула страшна гадка в голові.

— Нї, єсть, ось у вікнах сьвітить ся.

Она напружила останні сили, щоб дійти до дверий. Простягає руку до дзвінка, замерзлі пальчики з усеї сили надавлюють цьвяшок дзвінковий і дївчинка знесилена падає на поріг.

Лїкар ще не спав, сидів у кімнатї, читаючи часопись. Як ось прислухав ся. Чи се свист вітру? чи справдї хтось задзвонив у передпокою? Почав прислухувати ся. Нї, мабуть так здало ся, бо вдруге дзвінка не чутно.

Через якийсь час двері з кухнї відхилили ся, а в них показала ся голова старого Федора.

— Якесь дївча замерзло у нас на порозї — заговорив — я подибав вертаючи із міста і взяв сюди.

Лїкар побіг у кухню. Обсипана снїгом лежала на постелї Катря мов нежива. Почали роздягати її і натирати посиніле тїло. Згодом румянцї закрасили блїде личко, губи щось зашепотїли.

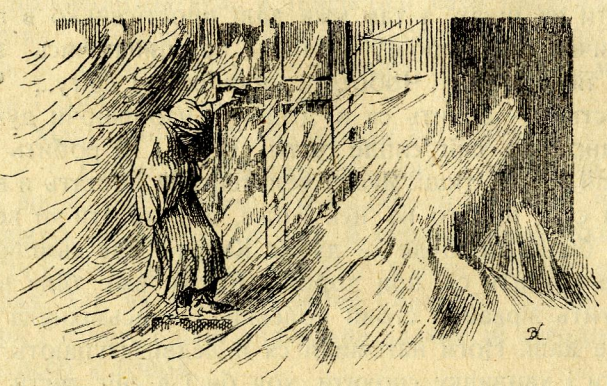

— Живе! — скрикнув лїкар — настав, Федоре, самовар, треба її напоїти теплим чаєм.

Катря розплющила очи і встала з постелї.

— До мами! — шепнула она — мама умирають. Ідїть, пане, ратуйте їх!

— А відкиж ти, дитино? — спитав лїкар.

— Не знаєте? Я Катря Лисаківна з Річки.

— Звідкиж менї се знати?

— Таж ви менї віспу весною в школї щепили — дивувала ся Катря, що її не пізнають.

Лїкар усьміхнув ся.

— З ким же ти сюди прийшла? — допитував.

— Я прийшла по вас, бо мама дуже хорі.

— Прийшла сама в таку хуртовину? сама в ночи? — аж сплеснув руками старий Федір.

— Страшно було йти, ой, як страшно, але там мама вмирають.

— То ти задзвонила?

— Я, я, але ходїмо вже до мами — говорила Катря, встаючи з постелї і лагодячи ся в дорогу.

Трохи згодом она сидїла за столом і пила чай, а Федір запрягав коні. Лїкар, розпитавшись про недугу, взяв із собою й лїки з аптики; і ось Катря, замотана в тепле футро, їхала з ним разом у село.

Сусїди, що сидїли коло слабої, дивували ся чимало, чому дївчина з тїткою не приходить. Коли се задзвенїв дзвінок перед ворітьми і пан у футрі, а з ним і Катря увійшли в хату. Лїкар приступив мерщій до хорої і став її оглядати. Катря не спускала з него очий.

— Хоч і дуже слаба твоя матуся — заговорив лїкар — та є ще надія. Я приїду і завтра ще й привезу деякі лїки, а тим часом робіть те, що я звелю.

А коли відїздив, сказав до Катрі:

— Ти покликала мене, дитино, саме в час. Колиб заждали були до ранку, то булоб уже пізно. Твоя відвага спасла матїр від смерти.

Катря з сльозами радости припала до материної постелї.

А на дворі лютувала хуртовина, снїговий туман крутив ся по шляху, розвіваючи у нічній тиші звуки санкових дзвіночків.

Віра Лебедова.

37. Сестра жалібниця.

Досить часто навіщує в сих часах мешканців Европи страшна слабість, що її зовуть холєрою азийською, тому що до нас заходить з Азії знад Ганґесу. Люди її дуже боять ся, бо она поривае множество людських жертв, і зброять ся проти неї до завзятої боротьби, в котрій являють ся лицарі і герої, що за одно з лицарями та героями воєнними заслугують на подив і вдяку у потомности. В Росії, де та страшна пошесть найгірше лютила ся, заслужили собі на лицарську славу сестри жалібниці т. є. женщини, що з незвичайним пожертвованєм і нараженєм свого житя на найбільшу небезпеку несли свої щирі услуги недужим, не надїючи ся за те нїякої для себе заплати. Тому один росийський лїкар каже справедливо про них, що они сущі Христові сестри.

Про одну таку праведну душу ось що розказує той лїкар:

Що тілько появила ся пошесть у Росії, утворили скрізь по повітах такі санїтарні відділи, що складали ся з лїкаря, хірурґа, помічниць та помічників під проводом лїкаря; ті відділи звали ся л е т ю ч к и. Одною такою летючкою управляв той лїкар, а між помічниками єго була сестра жалібниця, що на імя їй було Нїна. Она була з панського роду, ще дуже молода, доволї просьвічена, а щира така, що єї душа, серце, думки були наче на долоні. Не знати, яка причина привела її в жалібниці, але відай се була потреба єї чистого серця: бо, як пізнати було з єї поступків, так усї єї сили підлягали одному високому змаганю: працювати скрізь і завсїди на других, а не на себе. У неї не було слїдно нї жалю за чимнебудь минулим нї нарїканя нї страху нї сумованя нї радощів, навіть надії на лїпше для себе; она була зовсїм задоволена з житя свого, яке посьвятила цїлковито для терплячих.

Оттака вдача зробила з Нїни взорець сестри-жалібниці, бо она сполучувала в собі незвичайну ревність в боротьбі з недугою і без краю нїжну прихильність до недужих та дбалість про них. Она йшла до кождого недужого, хочби незнать на яку заразливу слабість занепав; а прийшовши, не цурала ся при ньому нїякої роботи і всяку звинно робила. І в такі години она ставала наче не своя, немов перероджувала ся. Маленьке і буцїм байдуже лице Нїни якось горіло, очи єї займали ся якимсь лиском, округ чола сияв якийсь чарівний нїмб. Просто не людина она тодї була, а втїлений ангел: ангел житя зісланий Господом, бороти ся з ангелом смерти.

Отже зразу був я — оповідає лїкар — з моєю летючкою в селї Горовім. Скоро ми там приїхали, день-два оглянули село і сумежні хуторі, я й кажу: Тут холєри не буде і робити тут нїчого. Село хоч велике, але всї обставини добрі: стоїть на горі, на просторі; грунт супісок; вода в трьох керницях чиста та погожа — гарна вода. Двори у людий великі чисті, садків чимало, улиці широкі без сьмітників; але головна річ от у чім: люди чепурні, охайні і з достатками — а в тім і вся сила!

Просидїли ми там дванайцять день, а не маючи що робити, постановили переїхати на иньше місце. Аж ось прибігає гонець та привозить телєграму, щоб чим швидше переїздити в Киселївку, бо там велика холєра.

Киселївка — се жидівська хліборобська кольонія. Бачив я по степовій Українї всякі кольонії, бачив по сьвітах всякі людські житла; алеж доки не побачив Киселївки, доти нїчого й похожого не спроміг ся би виобразити собі! Отже в Киселївцї нема нї однїсїнького вдатного до роботи чоловіка; самі тілько калїки, слабосильні дїти, хлопцї підлїтки та жіноцтво з дїтьми. А деж робучі чоловіки? Ба! де: розлїзли ся по всїй Українї; одні фірманять, другі крамарюють, трети по великих містах ремінникують; а до Киседївки навідують ся в ряди-годи, на сьвята або просто на спочин.

Які мешканцї, такі й їх житла. Хатки тїсні, кривобокі, обідрані; стріхи пообвисали; шибки на половину повибивані; дворів нема, бо хати не то що не пообгороджувані, а часто обхідчасті, мов самітний курінь чабана серед степу.

З немалим трудом знайшли ми конець села опущену хату, в котрій щойно вмерла самітна вдова; от ми тут станули квартирою, перевівши попереду докладну дезінфекцію. Обійшов я потім з Нїною усїх недужих. У цїлім селї розгостили ся на добре всякі можливі заразливі недуги, а найбільше голодний тиф.

— Ну — кажу я до Нїни — тут є коло кого рук доложити!

— Дїйсно — промовила она — над селом, здає ся, тілько й витає що сама смерть. Але будемо бороти ся.

Цїлу ніч Нїна не спала, лиш провела її на роздумуваню і молитві; так нетерпеливо ждала дня, щоби чим швидше забрати ся до дїла. Другого дня, ще сонце спало, як я встав, — Нїни вже не було, чим сьвіт поспішила до недужих.

Так працювали ми вже місяць і підратували нещасну Киселївку. Оттодї то, а найбільше через перший тиждень нашої праці я запевнив ся, яка то незвичайно людяна, дїйсно сьвята душа ота жалібниця. Де була найбільша небезпека, де можна було найлекше набрати ся зарази, туди саме она йшла — та ще як ішла! Ішла до недужих як лицар на війну — тільки не бороти ся з людьми, розносячи між людий смерть, але навпаки, бороти ся зі смертию, тим найлютїйшим ворогом чоловіка, щоб їй не дати поглотити анї одного житя людського. Хтож се годен розповісти, яка хмара гризоти і розпуки обгортала Нїну, коли усї наші заходи показали ся безсильними супротив смерти? Затеж і не сказати, як она раювала-радїла, коли хорий видужав.

Дивлячись на єї працю, очам своїм не йму було віри, як єї органїзм виносить таку силу працї: де у неї снага́ бере ся! Я було обійду кілька хат з недужими і так ослабну, що, як ляжу, так не спроможу ся й ногою двигнути; а она, хоч скілько працює коло недужого, а скінчить із ним, зараз до другого, і не видно було на нїй утоми. Хоч як було придивляти ся їй, нї одною рисою не покаже она, що їй тяжко: бачиш було перед собою дивну-предивну людину, що про нїщо більше не думає, як лиш про недужих та про голодних киселївських жидів.

Алеж під конець третього тижня її не пізнати було, так дуже знемогла ся. Я почав її благати, щоб спочила.

— Побережіть — кажу — себе, не переводьте марне свого житя.

— Нї — відповідає она спокійно — такою працею не переводить ся житя. Як поїду звідсїль, отодї спочину.

Тимчасом прийшов приказ, щоби летючку розпустити та, обїхавши околицю, вертати до міста. Я так і зробив, а Нїна лишила ся ще при кількох недужих, що не вспіли ще піднести ся на ноги; та вже за моїм поворотом я мав жалібницю забрати з собою у місто.

Недовго тревала моя обїздка, а несупокій о полишену самітну жалібницю прискорив мій поворот у Киселївку. Приїхавши

навідую ся до війта та питаю ся про сестру-жалібницю. Війт каже, що її вже другий день не бачив, але она нїкуди не від-їхала, бо коний із села не брала. Тодї я поїхав чим скорше до хати, де була наша кватира. Хата була зачинена; я думав, що Нїна по премногих трудах уживає тепер відпочинку, та, не хотячи перебивати їй спокою, поглянув через вікно.

Як поглянув, так і не стямив ся — затремтїв увесь, захитав ся, так на приспу і присїв, наче менї хто косою ноги підтяв.

Мій товариш хірург глянув на мене й догадав ся; зирнув і собі у вікно та прожогом у двері. Я зібрав усї сили і пішов за ним.

Входимо у хату: Нїна лежить мертва посеред хати; знати було, що померла сеї ночи на холєру.

Не було що дїяти — поховали. Усе село збігло ся оплакувати добродїйку, що всїм спішила на поміч, а її саму нїкому було ратувати, нїкому було навіть води подати. Так самітною, без людської помочи, полягла велика трудовниця! То була у Киселївцї послїдна жертва холєри.

Олександер Кониський.

38. Візник.

(Із записок мисливця).

Вже минуло яких років зо два, як се було. Саме так кінець липня якось то полював я собі біля села Березівки в околицях Житоміра. Сего року менї з польованєм повело ся не зле, бо проти вечера я мав у дзьобнї крижня [1]) на прочуд, пару чирок [2]) та ще скілька там дуплїв. Час було вже вертати і я за годину перед заходом сонця був із своїм псом Османом уже на Березівській почтовій стації. Тут казав я дати собі коня до Житоміра, а за чверть години вже трусив ся на почтовому візку, запряженому парою миршавих потомлених шкапин.

Сонце йшло вже на спочинок і поливало землю пурпуровою повению. Згар на заходї все червонїйшав, далї став рожевим, поняв ся фіолєтовою імлою, аж нарештї зблїд і зник, неначе єго стерла якась незрима рука.

Потягло холодком. На притьмареному небі одна по одній заяснїли золоті та срібні зірочки. Зірок де далї ставало більше, аж он і вся безлїч їх висипала ся і заблестїла на геть темному

[1]) anas loschas (качка). [2]) рід качки.

вже небесному склепіню, а зпоза лїса помалу викочувало ся здоровезне червоне кружало місяця.

Спустила ся на землю чудова лїтня ніч у всїй своїй розкоші й красї. Довкола запанувала якась незвичайна тиша, серед якої прикро й одностайно дзеленькав почтовий дзвоник та гуркотїв повільний візок. Часом дало ся чути ще форканє коний. Здалека долїтали якісь непевні відгуки, тихі й таємничі. Чути було, як там десь далеко кумкають жаби, підпадьомкають перепели, деруть деркачі.

Побіч дороги простягли ся безкраї лани і хвилювали ся колосистим житом від подуву вечірнього леготу, напашеного бальсамічними пахощами полевих і лїсових квіток. Подекуди то по один бік дороги то знову по другий вилискували ся срібні плеса широко розлитої води і тїшили очи мягкі, зелені килими заросших густою травою лук. А ген-ген знову простягли ся розлогі поля. Ще далї поля з луками вже зникли, а натомість стали густими лавами високі темні сосни. Нас обвіяло запашним лїсовим повітрєм, у якому почував ся острий мішаний дух живицї з медом.

Стало ще тихійше, а заразом здавало ся, наче й скректанє жабяче лунало голоснїйше, ба й дзвоник почтовий дзеленькав острійше.

Захоплений чарами розкішної ночи, пахощами лїсового повітря, химерною грою місячного проміня, що протискало ся крізь гущавину дерев, я сидїв нерухомо, дивив ся й слухав.

Мій Осман, змордований цїлоденною біганиною, звинув ся клубком на днї брички, голову свою поклав менї на ноги і смачно хропів.

Візник, що ввесь час заховував мовчанку, тепер закурив люльку, пакнув разів кілька і повернув голову до мене.

— Певно, пане, полювали в Березівцї? — спитав він мене.

— Егеж бо.

— А чи панови післав Бог щонебудь?

— Та, як бачиш, забило ся таки з пару яку качок і дуплів.

Візник похитав головою.

— Яке вже те польованє, пожаль ся тільки Боже! А чи такеж оно було в нас колись! Еге-ге, чого тільки в нас не було!... Тодї, скажу панови, було всього доста: були і серни і дики і вовки. А вже що тих заяцїв, лисів та борсуків, так нїхто на їх і не дивив ся. Було, тай загуло... А тепер що. Самі качки та оті дзюбаті, як ви там їх зовете... Самий сьміх тай годї...

Візник махнув з погордою рукою.

— Так, кажеш, за давніх часів дичини всякої тут богато було? — спитав я.

— А чом би їй було й не бути; заведено, була... Та перше було всього богато, не так, як тепер. А тепер що?... Не стало звірини, не стало й стрільців.

— А хиба тут у вас і стрільці колись були?

— Яж вам кажу, паночку, було тут у нас усього. Були й стрільці. Був колись у Березівці один чоловік, що Іваном Церемуцем прозивав ся, так отой стріляв!... Не було, щоб хибив! Щось знав... Як піде в лїс на польованє, що йно схоче, то те й принесе. Може собі гадаєте, що тому неправда, так щоб я до Житоміра не доїхав, коли се брехня! Що правда, сам я того не бачив, але батько мій бачили, то й менї розказували. Пішли якось то они собі вдвох у лїс, а Іван і питає батька мого: „Панасе, каже, щоб який звір вийшов проти нас. хочеш?“ А батько сьміючись і кажуть: „Коли ти такий мудрий, то нехай проти нас вийде серна“. Чи договорили вже чи ще нї, а серна вже й вийшла. Іван — бах! а она сердешна вже й лежить. „Ну, кажуть батько, то се она так сама від себе вийшла. Але коли хочеш, щоб правда була твоя, то нехай зараз вийде проти нас ще вовк“. Коли гульк! — аж і справдї вибігає вовчиско. Як уздріли батько вовка, то й зміркували, що тут щось не теє. Узяли тай перехрестили ся. Коли дивлять ся: анї вовка анї кози! усе зникло. Тодї батько й кажуть до Івана: „Жили ми з тобою по сусідському, але від тепер то вже вибачай: Я тобі більше не товариш. Як ти з нечистою силою знаєш ся, як ти продав, каже, бісовому дядькови душу, то й води ся з ним; а я, хвалити Бога, таки хрещений.

— А Іван що єму на те?

— Щож Іван? Зареготав ся тай каже: „Тобі виднїйше, роби, як знаєш, а менї байдуже. Що, каже, з таким дурнем, як ти й час на балачки гаяти?“

— То невже від тодї они більш і не єднали ся?

— Розуміє ся, що нї, бо батько мій від тодї вже цурали ся єго, бояли ся... Тай було пак чого... бо, як Іван за рік умер, то став такий чорний як вуглє... Він усе ще й тепер по ночах ходить, людий полохає та все просить, щоб за него молили ся, бо не має спочинку в домовинї. Нечистий, бачте, і досї мордує єго...

Омелько замовк і взяв знову натоптувати люльку. Омелькове оповіданє так зацїкавило мене, що я спробував заохотити єго знову до розмови.

— Так он які тут у нас колись люди були — почав я. — Певнож не один тільки Іван був тут у вас такий? А може вже таких і не було більше?

Омелько пакнув свою люльочку і похитав головою:

— Чомуб же то не було. Були ще й красші. От хоч би вам той Іван Циганчук, старий-старезний дїд, що жив під Березівкою в лїсї. Заволока якийсь... Балачка така була, буцїм він до нас приплентав ся десь із Туреччини чи що. Пан наш дав єму за чинш шматок лїсового ґрунту, то він собі на таму ґрунтику поставив хатину тай сидїв у нїй. Спершу нї він до людий нї люди до него. А відтак пішла чутка, що він знахор, запомагає людям. Почали до него приходити. І щоб ви собі знали, помагав таки. Одному дасть зїля, другому щось таке над водою пошепотить і накаже ту воду пити, а декому возьме тай зашиє щось у шматочку тай накаже на грудях носити... І неміч немов рукою відійме. Відвертав замови, стинав закрутки. Алеж уже й коли він мав що проти кого, то тодї тому, щоб не робив, нїчого не поможе. Людина марнїла, марнїла, аж мусїла таки вмерти.

— Як же се він робив?

— Як? Замовляв до соснового коріня.

— А хиба проти сего нема вже нїякого ратунку?

Омелько витрусив люльку і заховав її в кишеню.

— Який уже може бути ратунок? — промовив і в голосї єго почув ся наче жаль над моєю темнотою. — Щож тут уже вдїєш? От що ви менї, пане, скажіть: чи ви коли бачили, щоб у сосни та був пасинок?

— Пасинок?... а що оно таке пасинок?

Омелько зневажливо усьміхнув ся.

— То ви не знаєте, що оно таке пасинок?

— Уяви собі, Омельку, справдї на превеликий мій сором не знаю.

Омелько похитав головою.

— А ще й учені... От, скажіть менї — спитав він за хвилину — чи ви бачили, щоб зрубана сосна пустила коли пагін від коріня?

— Нї, такого я не бачив.

— От, колиб она пустила, то себ і був пасинок. То, кажете — повів він річ далї — що ви не бачили, щоб у сосни та був пасинок?

— Справдї, сего таки я зроду не бачив.

— Отож бо то, і ви не бачили і я не бачив тай нїхто не бачив. Бо з коріня соснового пасинка нїколи й не буває.

— То до чогож то? — поспитав я свого візника.

— А те: що, коли хто знає, як замовляти до соснового коріня, то вже нїхто проти сего нїчого не вдїє... Людина мусить сконати так, як сосна не виросте. А такого характерника, як Циганчук, щоб здолав відвернути таку замову, може другого й на сьвітї не було.

— Скажи, голубе, щож стало ся із тим Циганчуком?

— Що з ним стало ся? — промовив він і собі. — Як жив, так і вмер. Одного часу поназлїтало ся над єго хату такого вороня, що вже аж не видко стало навкруги. Шугало, шугало оно понад хатою, галасувало страшенно, а в ночи й хата Циганчукова згоріла та ще, як люди кажуть, о півночи саме. Потому й кісток єго нїде не знайдено.

— Чомуж то не знайдено?

— Тому, що не знайдено... Тай як би то можна було їх знайти, коли єго як свого нечистий забрав до себе?

На сьому балачка наша стала. Мій Осман, що до того часу лежав тихо, раптом загавкав і загарчав. Певно єму приснила ся несчисленна сила качок і полежнїв і він хотїв показати свою бачність і чуйність.

Омелько перехрестив ся і затяв коний.

— От, хочби й пес — почав він по малій хвилї. — Нерозумне сотворінє, душі не має, саму лише пару, а все розуміє. І в мене був собака, звичайний собі кундель, але за кождим разом, як переїздимо бувало в ночи поуз могилки, де поховано Черемуця, конче завиє.

— Чогож то він вив?

— Чого вив? — промовив він і собі — чув десь, що людська душа спочинку не має, мучить ся... Але як вив!... довго так та жалібно!

Тут Омелько замовк і перехрестив ся ще раз.

— Гей ви, хлопцї! — ураз несподївано гукнув мій візник, сїпнув кілька разів віжками і замахав пугою, побуджуючи коний своїми рухами до прудкійшого бігу. Візок покотив ся швидше. За хвилину лїс скінчив ся і здалека заманячіло рясно осьвічене місто.

За хвилину наш візок торохтїв і підскакував по нерівному міському бруку, а ще за кілька хвилин став біля моєї господи.

М. Корчинський.

39. У полонинї.

(Спомини старого вівчаря).

Ти гадаєш, небоже, що то мала робота сїмсот овець! Атже то живе, атже то кожде свій розум має. Не великий розумець — звичайно нїмина — а все таки такий, як Бог єму дав. Ади, в лїс зайде чи в полонину, то все держить ся купи. Не розбігає ся одно туди, друге сюди так як рогата худоба. А все купкою.

А медвідь злодій тільки й чекає на те. О, він також має розум! Ще й який! Не даром вуйко, пан Кулаковський! Сидить за колодою і чекає, аж цїлий гурт овець увійде між виверти, а тодї тілько скік і має їх усї як у стайнї. І всї видусить до одної. А они біднятка вже навіть не бегечуть, тілько зібють ся в купку і чекають тихо своєї смерти.

Палиця в руцї, цївка через плече, сопілка за поясом — так я, небоже, що рана вирушав за вівцями. Три пси — цу-цу! На перед турми один, а два по боках, а я з заду. Іду тай постоюю. Овечки як рій пчіл розсипали ся по зеленому. Чорна купка, біла купка, чорна купка, біла купка. Тут ущипне травку, там ущипне, тай далї тай далї. Не пасе так як худобина, тільки щипле як дитина, нїби бавить ся, нїби поспішає десь кудись. А передом барани, коменданти. Турми не треба завертати, тілько їх. А бирь-бирь! А дря-у!

А гарно там у нас у горах, у полонинї! Ой гарно! Делїкатно!

Гарно там у нас! Ой Господи! Досить чоловік наймитував, гірко бідив, на чужих робив, а про те не жаль згадати. Вийдеш у полонину — зелено довкола, тілько головатнї тулять до землї свої білі головки, мов цїкаві очи визирають зпоміж трави та моху. Холодно. Вітер тягне. Дихаєш широко повними грудьми. Все довкола пахне, все так і дихає на тебе здоровлєм і силою. В низу лїс оперізує полонину чорною стїною, а над тобою піднимає ся круглий шпиль гори. Тихо довкола, тілько вівцї шелестять у папороти, десь колись пес гавкне, зелена жовна застукає в лїсї або закричить вивірка. А я йду собі помалу, стану, сопівку зза ременя, як не заграю, як не задрібочу, як не заведу думки, аж серце в грудях підскакує або сльози на очи навертають ся!...

Го, го! Вуйку небоже! То так не йде! Одна вівця, то нїби нїчого, але нинї ти зарізав одну, завтра заріжеш дві, а позавтра передусиш менї пів турми. Нї, небоже! Такої згоди в нас нема! Ти гадаєш, що я цївку тілько на пострах ношу? Го, го! Вже

я віджалую ночи, вже я засяду на тебе в тім виверті! Вже мені одно, смерть або житє, а з тобою мушу зробити справу!...

Злодій вуйко! Три ночи вимучив мене! Мабуть занюхав письмо носом — не приходив. Але не мене здурити! Вже як я завзяв ся, то не попущу. На четверту таки прийшов. Темно хоч око вийми. Вітер стогне у верхівях смерік. Потік шумить у низу, а я скуливши ся серед коріня величезного виверту, цівку при оці, сиджу, чекаю, надслухую. Вже чую, що йде; знаю, що мусить надійти попри мене; і сиджу, дух у собі запираю. Хрусь-хрусь — уже близько. Витріщаю очи — суне мій вуйко, мов копиця сіна в темноті. Морду підняв до гори, вітрить; суне звільна, обережно. У мене очи мало з голови не вискочать, так призираю ся, щоб виціліти єму просто під ліву лопатку. Нараз він став, голову на бік — фукнув. Занюхав порох. Обертає ся на місці, щоб дати драла — і в тій хвилі бух-бух! З обох люф по льотці так і впакував. Навіть не зїпнув вуйко, мов від грому гепнув ся на землю. Але то лише хвиля була така. За хвилю він зірвав ся з землі, рикнув, звів ся на задні ноги тай просто до мене. Видно не дістав у саме серце. Я вже сиджу, не рушаю ся. Втїкати нїкуди, набивати не час.

— Ну — думаю собі — коли я кепсько трафив, тілько задрапнув єго, то буде по менї. А втім — Божа воля. Раз мати родила.

Та поки що буде, маю ще сокиру за ременем. Сплюнув я у жменю, вхопив сокиру, перехрестив ся, поправив ноги, що були сперті на двох коренях, плечима опер ся о сплетене корінняче виверта, що мов стїна стирчало до гори, закусив зуби, похилив голову в низ, щоб бачити добре, тай жду вуйка. А він уже ось-ось. Хапає ся лабами за корінє, нюхає і ричить, так ричить, мов розгнїваний пяниця, що не може сказати слова розумного, тілько чує, що лютий, і ричить і пхає ся наперед. Ось він занюхав мою ногу тай досягає її лабою. Так немов би опік мене кропивою, не гірше. І в тій хвилї вістрє моєї сокири по сам обух утесало ся в вуйкову голову, розчерепило її до тла. Він ще раз застогнав — так тяжко, так жалібно, мов грішна душа на муках; і повалив ся до долу, щез у непрозорій пітьмі, в ямі під вивертом. Я й сокири не встиг виймити, таки з ним покотила ся в низ. А тодї як не скочу з виверта та хащами та на плай та лїсом та на поляну та понад яр ялівцями — одним духом опинив ся на полонинї коло кошари.

Стукаю.

— То ти Паньку? — питає бан із середини.

— Та я, отворіть.

Устав він, засьвітив лїхтарню, отворив.

— Ну, що?

— Та нїчого — кажу.

— Був вуйко?

— Та був.

— І пішов?

— Нї, не пішов.

— А деж?

— Лежить.

— Що, ти? — Бац не договорив. — Ой, любойки. а тобі що в нозї? — скрикнув.

— У нозї?

Я й сам не знав, що менї в нозї; і тілько тепер, поглянувши, я побачив, що весь ходак і вся онуча і вся волока — кровава і кров заливає слїди. Раз, однїсїнький раз мацнув мене вуйко по нозї і відразу продер і ходак і онучу і ногу аж до самої кости. Коли розвинули ногу, то я зомлїв — крови богато витекло. Але бац, спасибі єму, вмів примовити, спинив кров. приложив якоїсь масти і за тиждень я був уже здоров. А вуйка на другий день знайшли неживого з моєю сокирою в головищу.

Іван Франко.

VI. Оповіданя віршом.

40. Чума.

Чума з лопатою ходила
Та гробовища рила, рила
Та трупом, трупом начиняла
І „Со сьвятими“ не співала;
Чи го́родом чи то селом
Мете собі як помелом.

Весна. Садочки зацвили:
Неначе полотном укриті,
Росою Божою умиті
Біліють. Весело землі:
Цвите, красуєть ся цьвітами,
Садами темними, лугами...
А люди біднії в селї
Неначе злякані ягнята
Позамикали ся у хатах
Тай мруть. По улицях воли
Ревуть голодні; на городї
Пасуть ся конї, не виходить
Нїхто загнать, нагодувать,
Неначе люди тії сплять.
Заснули, добре знать заснули,
Сьвяту неділеньку забули,
Бо дзвона вже давно не чуть.
Сумують комини без диму;
А за городами, за тином
Могили чорнії ростуть.
Під ха́тами поміж садами
Зашиті в шкуру і в смолї
Гробокопателї в селї
Волочать трупи ланцюгами
За ца́рину і засипають
Без домовини. Днї минають,
Минають місяцї. Село
На-вік замовкло, онїміло
І кропивою поросло.
Гробокопателї ходили
Тай ті під ха́тами лягли;
Нїхто не вийшов вранцї з хати,
Щоб їх сердешних поховати,
Під ха́тами і погнилй.

Мов оаза в чистім полї
Село зеленїє,
Нїхто в його не заходить;
Тілько вітер віє
Та розносить жовте листя
По жовтому полю.
Довго воно зеленїло,
Поки люди з поля
Пожарище не пустили
Та не запалили
Села того зеленого.
Згоріло, зотлїло,
Попіл вітром розмахало
І слїду не стало.

От таке то людям горе
Чума виробляла!

Тарас Шевченко.

41. Брат та сестра.

Не зозуля в лїсї затужила,
Не пташина в лузї голосила;
То сестричка лист писала,
На чужину посилала
Тай до брата слїзно промовляла:

„Брате милий, брате-соколоньку,
Ти покинув сестру сиротоньку;
А я ходжу — покликаю,
Як зозуля в темнім гаю:
Ой вернися з далекого краю!“

„Сестро моя, сестро моя, руто!
Як я можу до тебе вернути
Через лїси темнесенькі,
Через ріки бистресенькі,
Через степи рівні-рівнесенькі?“

„Гаєм — маєм, лебедем — Дунаєм,
А степами — швидким горностаєм,
А на моє подвіренько
Пади швидким соколоньком,
А голубом на моє серденько!“

„Ой летїв я сїм день тай годину,
Прилетїв я до сестри в гостину;
Прилетїв я тай гукаю,
А сестрички не видаю —
Ой мабуть я вже сестри не маю!

Сестрож моя, лелїленько біла!
Скажи менї, де то ти подїлась?“
— „В гаю, брате, в гаю, в гаю
Там у ямі пробуваю
Та про тебе розмовоньку маю.“

Осип Федькович.

42. Три шляхи.

Ой три шляхи широкії
До купи зійшли ся;
На чужину з України
Брати розійшли ся;
Покинули стару матїр,
Той жінку покинув,
А той сестру, а найменьший
Молоду дївчину.

Посадила стара мати
Три ясенї в полї,
А невістка посадила
Високу тополю;
Три явори посадила
Сестра при долинї,
А дївчина заручена
Червону калину.

Не принялись три ясенї,
Тополя всихала,
Повсихали три явори,
Калина зовяла.

Не вертають ся три брати,
Плаче стара мати,
Плаче жінка з дїточками
В нетопленій хатї;
Сестра плаче, йде шукати
Братів на чужину,
А дївчину заручену
Кладуть в домовину.

Не вертають ся три брати,
По сьвіту блукають;
І три шляхи широкії
Терном заростають.
Було не йти, не кидати
Веселої хати,
Чуже поле не топтати,
А своє орати.

Тарас Шевченко.

43. Сон.

На панщинї пшеницю жала.
Втомила ся; не спочивать
Пішла в спони, пошкандибала
Івана сина годувать.
Воно сповитеє кричало
У холодочку за снопом.
Розповила, нагодувала,
Попестила і нїби сном
Над сином сидя задрімала.
І снить ся їй той син Іван
І уродливий і богатий,
Уже засватаний, жонатий
На вольній, бачить ся, бо й сам
Уже не ланський, а на волї;

І на своїм веселім полї
У-двох собі пшеницю жнуть,
А дїточки обід несуть
Та йдучи колоски збирають;
Мов тая доленька сьвятая,
Мов ангеляточки ідуть...
І усьміхала ся небога.
Прокинулась — нема нїчого!...
На Йвася глянула, взяла
Його гарненько сповила
І копу дожинать пішла,
Поки не чути ланового,
Останню може. Бог поможе,
То й сон твій справдить ся.

Тарас Шевченко.

Б. Лїрична поезія.

44. Коломийки.

1.

Ой нїхто так не закує, як сива зозуля;
А нїхто так не заплаче, як рідна мамуня.

2.

Зашуміли води, броди, зелененькі гаї;
Вилетїла зозуленька у далекі краї.
Перестаньте, води, броди, на той час шуміти,
Та як буде зозуленька до дому летїти.

3.

Ходить мати коло хати та плеще руками:
Дїти мої дрібненькії, най Бог буде з вами!

4.

Які тоті цьвіти красні, котрі зацьвітають;
Які тоті дїти щасні, котрі матїр мають.
Людські дїти як дїтоньки, а я сиротонька;
Людські дїти матїр мають, моя у Богонька.
Гей, умерла моя мати, бідонькож, бідонько!
Вже не скаже, не промовить: що чиниш дївонько?
Як я собі спогадаю мамусеньку свою,
Мене такі жалї возьмуть, що я ледво стою.
Нема цьвітку на всїм сьвітку, як на тій калинї;
Нїхто не є такий милий, як мати дитинї.
Ай бо в нашій полонинї житенько зростає;
Ай бо моя матусенька в Богонька витає.

5.

Ой, зозуле, зозуленько, ти сива, ти сива,
А ти одна, а я друга в сьвітї нещаслива.
А тн тому нещаслива, що летиш лугами,
А я тому нещаслива, що не маю мами.

А ти тому нещаслива, що летиш до броду,
А я тому нещаслива, що не маю роду.

6.

В переході води нема, бо випили воли;
Для сироти правди нема на сьвітї нїколи.
Пізно лягла, рано встає, кутає, хлипає;
До полудня без обіду їсти виглядає.
Отворіть ся райські двері, най сирота ввійде;
Там три слові заговорить, назад собі пійде.
Отворіть ся, райські двері, отвори ся, раю;
Най, сирота, умираю, бо правди не знаю.

7.

Мої любі коломийки, де я вас подію?
Занесу вас в чисте поле, там я вас розсію.
Та як буде добра доля, я вас позбираю:
А як буде доля лиха, то вас занехаю.

45. І досї снить ся.

І досї снить ся: під горою
Між вербами та над водою
Біленька хаточка; сидить
Неначе й досї сивий дїд
Коло хатиночки і бавить
Хорошеє та кучеряве
Своє маленькеє внука.
І досї снить ся: вийшла з хати
Веселая сьміючись мати,
Цїлує дїда і дитя.
Аж тричі весело цїлує,
Прийма на руки і годує
І спать несе. А дїд сидить
І усьміхаєть ся; і стиха
Промовить нишком: „Деж те [лихо?
Печалї тії? вороги?“
І нищечком старий читає
Перехрестившись: „Отче-наш.“
Крізь верби сонечко сияє
І тихо гасне... День погас
І все почило. Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

Тарас Шевченко.

46. Нїч у степу.

В яснім блакитному просторі
Гонять відвічні тихі зорі.
На степ широкий полягла
Легким серпанком сиза мла.
Стоять накладені снопами
Важкі вози. Лежать воли.
І наймити попід возами
На відпочинок прилягли.
Їх сон сповив... А скрізь лунає
І в небо хвилями летить
Гучна музика степовая...
І в чарах степ великий спить.

Микола Чернявський.

47. Осінь.

Останний птах в вирій летить,
Остання квітка вяне.
Листками вітер шелестить,
Немов говорить: Цить! ах цить!
Тепер спокій настане.

Усьо, що цвило на весні,
Усьо, що лїтом спіло,
Шукало прожитку собі —
У вічній з смертю боротьбі
Зівяло і змарнїло.

Втеряв розкішну барву цьвіт,
Розвіяв вітер воню.
Такий то вже отсей наш сьвіт:
На всьо, щó лиш дійде до лїт,
Смерть покладе долоню.

Богдан Лепкий.

48. Кобзар.

Я грав на весїллї, я грав над труною,
Під стріхою грав і в палаці;
Усїх розважав я, добоюж нічною
Притулку не мав після працї.

Годжу всїм бувало, пісні так і ллють ся,
В самогож нї роду нї хати;
Дївчата аж плачуть, а хлопці сьміють ся:
Хоч тяжко, а треба співати.

Довештавсь до краю, що й сили не стало,
Що й волос мій чорний білїє;
Богацько скрізь горя, та радощів мало...
Хто в сьвітї пригорне, пригріє?

Туман якийсь в очах, не слухають ноги,
Від кобзи легонької гну ся;
Давно погубив я всї рідні дороги,
Не відаю, де опиню ся.

Блукаю одинцем і вмру сиротою,
Без слїз поховає чужина;
Нехай же положуть і кобзу зі мною,
Бо се — моя втїха єдина.

Павло Грабовський.

49. Сипле снїг.

Сипле, сипле, сипле снїг...
З неба сїрої безодні
Мірiядами летять
Ті метелики холодні.

Одностайні мов жура,
Зимні мов лихая доля,
Присипають все житя,
Всю красу лугів і поля.

Білий килим забутя,
Одубіня, отупіня
Все покрив, стискає все
До найглибшого коріня.

Сипле, сипле. сипле снїг,
Килим важше налягає...
Молодий огонь в душі
Меркне, слабне, погасає.

Іван Франко.

50. Пташки.

Зима. Сумнїйшають хатини;
Поля замерли в тихім снї;
Пташки в далекії країни
Несуть коханє і пісні.
Та деб вони гнїздо не звили,
Все будуть край наш памятать;
Пташки, що в вирій відлетїли,
З весною знову прилетять.

Їх виганяє доля з хати.
І нам сумнїйш стає нїж їм:
Тепер нїхто нас утїшати
Не буде співом чарівним.
Летїть же ви в країни милі
Щасливим людям щебетать!
Пташки, що в вирій відлетїли.
З весною знову прилетять.

Вони нас бідних ізгадають.
І тільки вернеть ся тепло,
Старого дуба відшукають,
Де їх гнїздо торік було.
Щоб знали ниви почорнїлі,
Що прийдуть днї щасливі [впять,
Пташки, що в вирій відлетїли,
З весною знову прилетять.

Володимир Самійленко.

51. Колядка.

Зачорнїла ся чорна горонька, ой дай Боже!
Вийшла зза неї чорна хмаронька,
Чорна хмаронька, овець турмонька.
Вийшов за ними гордий молодець,
Гордий молодець наперед овець.
Заперезав ся гей ожинкою,
За ожинкою дві-три трубоньки:
Одна трубонька та роговая,
Друга трубонька та мідяная,
Третя трубонька та зубровая.
Ой як затрубив а в роговую,
Пішов голосок ой попід лїсок.

Ой як затрубив а в мідяную,
Пішов голосок по верховинах.
Ой як затрубив а в зубровую,
Пішли голоса попід небеса.

Народня колядка.

52. Щедрівка.

Погас учора день,
Заплакав Рік Старенький;
Сьогодня розсьвіло —
Сьмієть ся Молоденький.

Старенького нам жаль,
А плакать не годить ся;
Бо Молоденький Рік
Почне на нас сварить ся.

Що дав Старенький Рік,
Те бачили і знають;
Щож Молоденький дасть —
Сьогодня не питають.

І празникує люд,
Вигукує раденький:
„Прощай, Старенький Року!
Здоров був, Молоденький!“

Леонїд Глібів.

53. Христос воскрес!

Христос воскрес! Радїйте, дїти;
Біжіть у поле, у садок,
Збирайте зїлєчко і квіти,
Кладїть на Божий хрест вінок!

Нехай бренять і пахнуть квіти,
Нехай почує Божий рай,
Як на землї радїють дїти
І звеселяють рідний край.

На вас погляне Божа Мати,
Радїючи з сьвятих небес...
Збирайтесь, дїти, нум співати:
Христос воскрес! Христос воскрес!

Леонїд Глібів.

54. Тямлю, як на сьвята Великодні.

Тямлю, як на сьвята Великодні
Їздив я в село зі школи, з міста.
По дорозї баюри, безоднї,
Звільна тягнуть ся конї голодні,
Грає віз, як музика троїста.

У повітрі вже пахне весною,
Та зима ще не хоче вступати.
Хоч березовий гай під горою
Умаїв ся дрібною травою,
В дебрах сніг лежить як білі лати.

Між корчами цвитуть первоквіти,
З гір струйками біжать зимні води.
Вже дудки з верби скрутили дїти
І нуж грати, нуж тобі трубіти,
Аж луна по чорнім лїсї ходить.

І хотїло ся б тодї (не знаю,
Чому) злїзти з воза і полями
Йти і кожде дерево обняти в гаю
І цїлувати кожду квітку при ручаю
І до землї припасти як до мами...

Земле! Моя ти рідна люба нене!
Витай менї зі сьвятами, з весною!
Покрий ся збіжа лавою густою.
Най буря мимо йде понад тобою
І най імя твоє буде благословенне!

Зрости в своїм родючім, чорнім лонї
Кождіське зерно, що з сївнї упаде;
Най приберуть тебе сади, левади;
І тихий мир нехай між ними сяде,
Блаженні най будуть спрацьовані долонї!

Богдан Лепкий.

55. Україна.

Наша славна Україна,
Наше щастє і наш рай!
Чи на сьвітї є країна
Ще милїйша за наш край?
І в щасливі й злі години
Ми для неї живемо,
На Вкраїнї й для Вкраїни
Будем жити й помремо...

Нас не зможуть супостати
Взяти в кайдани свої:
Ми бороним наші хати
Наші тихії гаї.

Не вмирає наша слава,
Не вмирає наша честь,
Бо живе в нас сила жвава,
Бо робітники в нас єсть!

Гей, хто хоче всїм свободи,
Поєднаймось, як брати!
Сонцем правди, сьвітлом згоди,
Боже, шлях нам осьвіти!
Хай забудеть ся недоля
І неслава давних лїт,
Щастєж рівне й рівна воля
Засияють на ввесь сьвіт!

Володимир Самійленко.

56. Труби трублять.

Гей, на доли тай на гори
Труби трублять; наче море
Іде військо — буде бій!
Труби трублять, сурми грають,
Короговки наші мають —
Не пора на смуток свій!

Бють літаври, стяги мають,
Ставні полки виступають,
Сурми грають кличний зов.
Жінки мають хусточками,
Старші кличуть із сльозами:
„Вгору, вгору корогов!“

Василь Пачовський.

57. С т е п.

Іду шляхом; сонце сяє,
Вітер з травами говоре;
Перед мною і за мною
Степ колишеть ся як море.

А затихне вітер буйний —
Степ мов камінь не двигнеть ся
І як килимом богатим
Ввесь квітками убереть ся.

Он нагнулась тирса біла,
Звіробий скрутив стебельці,
Червоніє материнка,
Як зірки горять козельці.

Крикнув перепел в ярочку,
Стрепет триснув над тернами;
По кущах між березою
Ходять дрохви табунами.

Тихо всюди; тільки де-де
Вітерочок пронесеть ся
Та на землю ізпід неба
Пісня жайворонка ллєть ся.

Яків Щоголїв.

58. Тиша в морі.

В час горячий полудневий
Виглядаю у віконце:
Ясне небо, ясне море,
Ясні хмарки, ясне сонце.

Певно се країна сьвітла
Та злотистої блакитї!

Певно тут не чули зроду,
Що була негода в сьвітї!

Тиша в морі... Ледве-ледве
Колихає море хвилї;
Не колишуть ся від вітру
На човнах вітрила білі.

*

З тихим плескотом на беріг
Лине хвилечка перлиста;
Править хтось малим човен-
[цем —
Вєть ся стежечка злотиста.

Править хтось малим човен-
[цем,
Стиха весла підіймає;
І здаєть ся, що з весельця
Щире золото спадає.

Леся Українка.

59. Вечірна пісня.

Сонце заховалось за високі гори.
Тихо все дрімає: луг, дуброва, бори.
Дзвіночок там чути, місяць небом сяє,
В байраці маленький соловій співає.

Вітрець потягає, потічок шепоче,
Яскраво сияють зорі серед ночи.
Дрімає береза, заснула смерека,
Чути лиш фльояру вівчарську здалека.

Сьвіт мов церков Божа; мирно, тихо всюди.
Від тяжкої праці знемогли ся люди.
А місяць мов сторож ходить небом тихо,
Тїшить ся, що кождий забув своє лихо.

Ізидор Воробкевич.

60. В неволї.

Ой гляну я, подивлю ся
На той степ, на поле:
Чи не дасть Бог милосерний
Хоч на старість волї?

Пішов би я в Україну
Пішов би до дому:
Там би мене привітали
Зрадїлиб старому.

Там би я спочив хоч мало,
Помолившись Богу;
Там би я... Та шкода й гадки:
Не буде нїчого!

Як же його у неволї
Жити без надії?
Навчіть мене, люди добрі;
А то одурію!

Тарас Шевченко.

61. Переселенцї.

Продавай чужинцю хату
І вітрак і двір...
Сам іди кудись на страту
В проклятий Сибір...

Хай прощають ся і плачуть
Дїтоньки малі,
Бо вони вже не побачуь
Рідної землї.

Як сховаєш ти в могилу
Жінку і дїток,
Сам ти прийдеш через силу
В рідний свій куток.

Станеш ти, на кий схилившись,
Глянеш на свій двір
І, невтїшними залившись,
Проклянеш Сибір.

О. Олесь.

62. Самотою на чужині.

(Із Сирії).

Горді пальми... Думні лаври...
Манячливий кипарис...
Океан тропічних квітів...
Ще й цвите цитринний лїс...

Я хитнувсь, бо наче впив ся
З аромату тих квіток.
Аж погляну: коло пальми
Простий житнїй колосок.

— „Гей, земляче!“ — шепче колос,
Похилившись на стебло: —
„Ми чужі для сього раю,
Щож сюди нас принесло?“

А. Кримський.

63. Туга за рідною землею.

Не беріть із зеленого лугу верби
Нї на жовті піски нї на скелї,
Бо зовяне вона від жаги і журби
По зеленому лузї в пустелї...

І сосни не несїть на зелені луги,
Бо вона засумує в долинї
І засохне в водї від палкої жаги
І нудьги по далекій вершинї...

О. Олесь.

64. Ходить вітер по житї.

Ходить вітер по житї
мов господар спроволу,
колосочки налиті
стиха хилить до долу.

І шепоче колося:
„Вітре-брате, дай ведра,
щоб нам цїло вдало ся
достояти до Петра.

„Прогоняй ти боками
градовії навали,
щоб не стерлись над нами,
щоб ми марно не впали.

„Отрясай з нас що днини
пажерливі комахи,
най годують ся ними
ті співучії птахи.

„Дай нам спіти, нависнуть,
стебло луком най гнеть ся,
аж серпи тут заблиснуть,
жнивна пісня поллєть ся.

„Дай на копи погоду
і погоду на спряток,
щоб в селянську господу
війшли втіха й достаток".

Ходить вітер по житї
мов господар спроволу,
колосочки налиті
стиха хилить до долу.

Іван Франко.

65. Обжинкові пісні.

1.

Ой лане, ланочку,
Ой повідж нам правдочку:
Чи будемо ми вкінци,
Чи підемо ми в вінци?
Ой будеш, доню, будеш,
Лише ланочку діжнеш.

2.

Дивували ся лїси,
Де подїли ся вівси.
Женчики позжинали
Зелїзними серпами,
Зелїзними серпами,
Біленькими руками.

3.

Принесли ми полон
З усїх сторон.
Дав Пан Біг пожьити,[1])
Дай Боже повозити
З поля до обори,
З обори до стодоли,
З стодоли до комори.
З комори на ниву,
В щасливу годину.

Народнї пісні.

[1]) пожати.

В. Дидактична поезія.

VIII. Байки.

66. Осел і Лис.

Осел і Лис жили довгий час зі собою в дружбі і ходили разом на лови. Аж одного дня стрінула їх незвичайна пригода. Коли они йшли собі безпечно лїсом та розглядали ся за добичею, станув нагло перед ними Лев.

Осел із страху задеревів, а Лис скрутив ся сюди-туди, щоби дати драла. Але побачивши, що нема як утекти, пішов до голови по розум. З уданою щиростию приступив до Льва і промовив облесно:

— Я зовсїм не маю страху перед тобою, могучий царю! Я знаю, що ти великодушний і не будеш знущати ся над таким слабим сотворінєм, як я. А зрештою що тобі з мене за пожиток? Але наколи можу прислужитись тобі смачним мясом мого товариша, то лише скажи слово. Я заведу тобі єго в безпечне місце.

Лев кивнув головою, а Лис запровадив Осла до ями Льва. Наляканий Осел і сам не знав, як у нїй опинив ся. В сїй хвилині кинув ся Лев із лютостию на Лиса і крикнув страшним голосом:

— Сей дурень менї вже не втече, але тебе, зрадливого товариша, роздеру перш усього. Бо знай, що:

„Зраду приймають радо, але зрадником гидить ся всякий“.

Езоп.

67. Сонце та Хмари.

Ось сонечко зійшло і сьвітить нам і гріє;
І Божий мир як маківка цвите:
На небі чистому ген хмара бовванїє...
Та хмара надулась і річ таку гуде:

„Що вже менї се сонце надоїло!
Чого оно так землю веселить?
Хоч я насуплю ся, оно таки блищить.
Я полечу єму на зустріч сьміло,
Я здужаю єго собою затемнить".
Дивлюсь: хмарами пів неба замостило,
На сонечко мов нічю налягло...
А сонце висше підплило
І хмари ті позолотило.

Евген Гребінка.

68. Вовк і Кіт.

В село із лїса Вовк забіг...
Не думайте, що в гості, братця!
Нї, в гості Вовк не забіжить;
А він прибіг, щоб денебудь сховать ся:
Проклятий люд з собаками настиг...
І рад би Вовк в які ворота вскочить,
Та лишенько йому: куди не поглядить,
Усюди Вовченька недоленька морочить,
Хоч сядь тай плач;
Ворота, як на теж, кругом усї заперті.
А дуже Вовкови не хочеть ся умерти
(Бо ще він не нажив ся, бач!)
А гірше від людий, від видимої смерти...
Коли глядить:
На загородї Кіт сидить,
На сонечку мурликає-дрімає.
Підскочив Вовк і до Кота мовляє:
— „Котусю, братїку! Скажіть менї скорійше,
Хто із хозяїв отут усїх добрійше?
Я хочу попрохать, щоб хто мене сховав
На сей недобрий час. Яб у пригодї став!...
Чи чуєш гомін той? За мною то женуть ся!...
Котусю-батечку! Кудиж менї поткнуть ся?..."
— „Проси мерщій Степана,
Він добрий чоловік" — Кіт Вовкови сказав.
— „Так у його я вкрав барана".
— „Ну, так навідайсь до Демяна".
— „Е, і Демяна я боюсь:
Як тільки навернусь,

Він і згадає поросятко".
— „Біжиж, аж ген живе Трохим!"
— „Трохим? — Боюсь зійти ся з ним:
З весни ще злий він за ягнятко!"
— „Поганож!... Ну, а чи не прийме Клим?"
— „Ох, братїку, теля я в його зїв".
— „Так, бачу, ти усїм тут добре надоїв" —
Кіт Вовкови сказав.
— „Чогож ти, братїку, сюди і забігав?
Нї, наші козаки ще з розуму не спали,
Щоб Вовка від біди сховали!
І так-таки ти сам себе вини:
Що, братїку, посїяв, те й пожни!

Леонїд Глїбів

69. Метелик і Капуста.

Легенький як вітрець метелик над квітками
Лїтав: сїдав то на фасолю то на мак.
Капуста, що колись своїми пелюстками
Єго живила, каже так:
„Прилинь до мене, сядь хоч на одну хвилину,
Мій сину..."
„Пху! Не видав твого дурного качана,
Капусто навісна!" —
Сказало паненя летюче.
„Ти бачиш убранє лискуче;
Єго я понесу в рясний садок
До гарних, до пахучих квіточок".
Єму на сюю горду мову
Капуста каже знову:
„Згадай, мій сину, ти тодї не величавсь,
Як був ти гусеню та мною годувавсь.
Але таких, як ти, на сьвітї є доволї,
Що в красшій долї
Забули рід і хати відреклись,
Що годувала їх колись".

Із Пєрра Ляшамбоді переклав *Володимир Самійленко*

70. Собака й Кінь.

Був на селї Квачан собака,
Кудлатий ти товстий,
Хвіст здоровенний як ломака,
І сам такий страшний...
Раз, лежучи знечевя на травиці
У холодочку під кущем,
Він розбалакав ся з Конем
Про те, про се, про всякії дурниці,
А далї річ на те звернув,
Що він у господарстві — сила,
Не те, що Кінь або Кобила,
Усяк се може чув.
„Щож, Коню, ти? Попихач головатий...
Диковина тим возом торохтїть;
Велике дїло борону тягати
Або снопи возить!
Он я: і череду у полї доглядаю,
Весь двір, кошару стережу,
До току побіжу —
Цїлїсенькую ніч не спочиваю!“
На річ таку Собацї Кінь сказав:
„Се може й правда, хто вас знає?
На сьвітї всяк буває...
А яб тебе про от що поспитав:
Колиб я не хотїв у полї працювати,
Колиб я хлїба не возив,
То щоб стеріг тодї кудлатий
І щоб він їв?“

Леонїд Глїбів.

71. Десна.

Прийшла весна, шумить Десна
Та хвилї розганяє;
„Пора, пора, вставай із сна!“ —
До дїда промовляє.
Прокинувсь дїд — Днїпро старий,
Реве, гуде, клекоче;
Десна жартує, гомонить,
Радїє та регоче.

І міцно горнеть ся до усг
Дїдусенька старого,
Щоб той всї сни їй розгадав,
Ведуть они до чого.
„Я мучилась в тяжкому снї!“ —
Казати починає...
„Та дай пробуркатись менї!“ —
Днїпро перебиває;
І гнївно свій надувши вус
Він хвилї дме горою
Та, позїхаючи зі сну,
Несе й Десну з собою...
„Які там сни? Тепер кажи!“ —
Аж лїтом Днїпр питає...
Та в спеку спить, мовчить Десна
І мовить не здолає...
Лише вітрець шумить по нїй
І нїби тихо каже:
„Десна весною ожива,
Весною сни розкаже!...“

М. Кононенко.

72. Старець.

Ішов старець по долинї
З ламанцями у торбинї;
Кругом поле зеленїло,
Хлїбороба веселило.
„А у тебе, старче сивий,
Нема поля, нема ниви“ —
Вітер тихо промовляє,
Жалю серцю добавляє.
Скрізь безлюдно на дорозї,
Шумлять верби по облозї,
Вітер вїє-виграває;
Старець слїзоньки ковтає.
Аж на зустріч ізза жита
Вийшла доля грошовита;
Любо-мило засьміялась
І до него обізвалась:
„Не плач, старче, не жури ся,
Глянь ся на мене, звесели;
Буде поле, буде хата,
Будуть коники орлята
І усякая худоба
І розкошї і шаноба.
Золотїї бачиш грошї?
Із старого міхоношї
Они зроблять пана, дуку,
Проженуть від тебе муку;
Тобі добре в сьвітї буде.
Біля тебе будуть люди
На кишеню поглядати,
Медом речі поливати;
Пережив лиху годину —
Наставляй мерщій торбину“.
Кинувсь він... одна хвилина —
Настобурчилась торбина;
Грошї сиплють ся, аж сяють,
Старцю серце звеселяють.

„Буде“ — Доля обізвалась —
„Щоб торбина не прорвалась;
Бо тоді вже, як прорветь ся,
Все пропало, все минеть ся“.
— „Нї, не бій ся, Доле мила!“
Каже старець: „Торба ціла,
Помаленьку, потихеньку,
Ще, голубонько, хоч жменьку“.
Доля тихо засьміялась...
Торба трісь — і розірвалась...
Старець з ляку торбу в полу,
Потім кинув ся до долу,
Лап та лап — скрізь морожо-
[чок,
А хоч би тобі шажочок...
„Долеж моя, нене-доле!“ —
Він голосить на все поле:
„Гроші мої, грошенята,
Де ви дїлись, лебедята?
Ой, головка моя бідна
І голодна і безрідна
Тепер ляже в домовину
На порожнюю торбину!“
І попліївсь він по дорозі...
Шумлять верби на облозі,
Вітер віє-вигравае,
Старець слїзоньки ковтає.

Моя байка, добрі люди,
У пригоді може буде;
Я дорам вам раду щиру:
І при щастю знайте міру.

Леонїд Глїбів.

IX. Притчі.

73. Христова притча про сїяча.

(Мовив Христос до народу):

Вийшов сїяч сїяти.

І сталось, коли він сїяв, иньше зерно упало при дорозї і налетїли птахи й поклювали його.

Другеж упало на каменисте місце, де небогато було землї, і зараз зійшло, бо не глибоко було в землї. І як тільки сонце піднялось, зівяло і, не маючи кореня, посохло.

А иньше упало проміж терен; і виріс терен і заглушив його і не дало воно плоду.

Иньшеж упало на добру землю і дало плід, що сходив і ріс; і вродило иньше в трийцять крат, иньше в шістьдесять, а иньше в сто.

І сказав їм: хто має уши слухати, нехай слухає.

А як Він оставсь на самотї, то ті, що були коло Його з дванайцятьма, запитали Його про притчу.

І Він сказав їм: Вам дано розуміти тайни Царства Божого, а тим стороннїм усе буває у притчах, що вони очима дивлять ся, та не бачать, і ушима слухають, та не розуміють, і тим то вони не навернуть ся і їм не простять ся гріхи.

І каже їм: Ви не розумієте сієї притчі? І як же вам розуміти всї притчі?

Сіяч слово сіє.

Що при дорозї, то се ті, кому сіється ся слово; і як вони почують, зараз приходить сатана і одбирає слово, посіяне в серцях їх.

А що на каменистих місцях посіяно, то се також ті, що, як тільки почують слово, зараз з радістю його приймають, і не мають кореня в собі тай непостійні; а потім, як трапить ся туга або напасть за слово, то зараз блазнять ся.

А що проміж терен посіяно, то се ті, хто чує слово, але клопоти віку сього і принада богатства і иньші бажаня увійшовши глушать слово і воно не дає плоду.

Але що на добрій землї посіяно, то се ті, хто чує слово і приймає і дає приплоду в трийцять крат і в шістьдесять і в сто.

І сказав: Так і царство Боже, як чоловік, що вкине сїмя в землю, і спить і встає в ночі і в день, а сїмя сходить і росте; як? — він того не знає.

Бо земля сама з себе родить перш зїлє, потім колосє, а далї повне зерно у колосї.

А як поспіє врожай, зараз посилає серп, бо настали жнива.

І сказав: До чого прирівняємо царство Боже? або до якої притчі приложимо його?

Воно мов зерно горчишне, що, коли сіється ся у землю, то є найменьше від усіх зерен на землї; а як посіється ся, то виростає і буває більше від усякого зїля і пускає такі віти, що й птахам небесним можна ховатись під тїнию його.

З Євангелія Марка.

74. Притча Христова про сїяча.

Ось вийшов, щоб сїяти сїяч у поле і сїяв...
І вітер зерно єму всюди розвіяв:
Богато упало єго край дороги,
Та там і впало прохожим під ноги;
І хижая птиця з степів налїтала,
До долу спускалась і зерна клювала.

Немало зерна в камянистую землю лягло
І, доброго корня не давши, зійшло;
А сонце опівднї єго припалило,

Горячим промінєм єго присушило
І бідне пожовкло... Пожовкло й завяло:
Землї під корінєм було єму мало.

А деякі зерна то сїтер вхопив і поніс
В бурян навісний, що й несїяний ріс;
І там би то їх мов гаразд положив,
Та скоро бурян їх зовсїм заглушив.
Даремно там дощ пробігав полосою
І зорі кропили там землю росою:
Ті зерна лежать, мов рости не пора...
Немає від них і не буде добра!

Которіїж зерна та в добрую землю лягли,
То ті урожай шістьдесять або й сто принесли.
Так добра земля, як пора настає,
Не тільки що істу[1]), ще прибиль[2]) дає;
Її мов і сонце щадить і не сушить засуха.
Всяк, маючи уха, щоб слухать, хай слуха.

Володимир Александров.

75. Притча про однорога.

Ішов чоловік по широкій пустинї. Де не взяв ся лютий звір одноріг і, ревучи страшенно, кинув ся на него, щоб єго пожерти. Похололо серце в чоловіка. Не міг він знести реву лютого звіря і що сили кинув ся тїкати перед ним. Біжучи отак без тями, він нараз наскочив на глубоку яму і провалив ся в неї. Та падучи він простяг руки і вхопив ся за якесь деревце, що росло на краю ями. Повис чоловік на деревци, замахав ногами над безоднею, та по хвилї почув щось твердше, що стирчало зо стїни, і опер ся ногами о сю підставу.

— Ну — й думає собі — Богу дякувати, тепер я безпечний.

І віддихаючи з переполоху, він почав роззиратись по тім місци, в яке отсе попав ся. Зирнув до гори, аж бач! При коренї того деревця, за котре він держав ся руками, побачив дві миши, одну чорну, другу білу; они ненастанно гризли та підкопували корінє деревця — раз одна, потім друга; не богато вже й лишило ся їм робити, щоб цїлком підкопати те злиденне деревце. З жахом відвернув чоловік очи від сего виду, зирнув на дно ями, аж там бачить страшенного смока: вє ся він, випручає

[1]) те, що вкладаємо в якесь підприємство (капітал).
[2]) те, що приростає нам від нашого вкладу (процент).

ся, огнем дише, сверлує єго своїми очима, люто рознимає пащеку, силкує ся захопити єго і пожерти. Похололо на серци в чоловіка. Мимоволї якось зирнув він на ті підстави, на котрих оперті були єго ноги і побачив, що се не що, як чотири гадючі голови, що вистромили ся з камяної щілини.

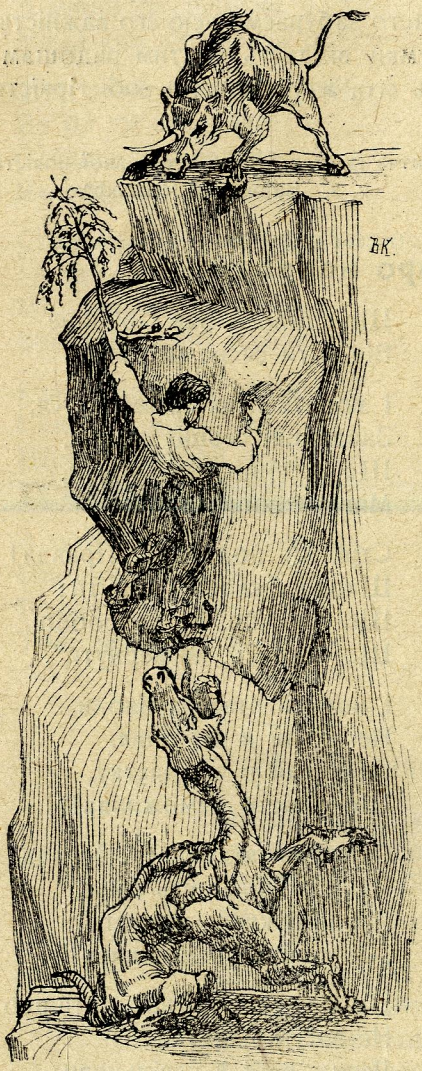

— Тепер пропав я цїлком! — шибнуло в голові у чоловіка, бо в тій же хвилї надбіг і лютий одноріг і став над берегом ями, ждучи, коли чоловік буде вилазити з неї. Бачив се чоловік і пізнав, що нема для него нїякого ратунку. Та в тій хвилї він побачив на гиляцї того деревця, за котре держав ся, просто над собою кілька крапель меду. І забув чоловік про всї ті страшні і грізні небезпеки, що були довкола него; забув про однорога над своєю головою і про смока під своїми ногами і про миший, що підгризали корінє деревця, і про гадюк, що на їх головах оперті були єго ноги: про все забув, а простягши руку, почав доставати пальцем той мід із гиляки і лизати єго і любувати ся єго смаком.

Як думаєш. брате любий, про кого йде річ в отсій притчі? Не про кого, братику, а про тебе самого. Ти сам той чоловік; а одноріг, що гонить за тобою, се смерть; а яма, в котру ти впадаєш, се обставини твого житя. Деревце, за котре ти держиш ся, се твій вік; а миши, що підгризають єго корінє, се день і ніч, що ненастанно вкорочують твоє житє. Смок, що грозить в низу — се вічна загибіль, що жде нечесних. А чотири гадюки, що на їх головах ти опер свої ноги, се красота, здоровлє,

сила та охота до праці, котрі, здавалось би, є найтривкійшою підвалиною щастя і поводженя та котрі в кождій хвилі можуть пропасти і зрадити надію людську. А що ті медові краплі, які смакує той чоловік? Се ті вбогі, скупі та минущі радощі нашого житя, за котрими ми так часто забуваємо всю єго важність. Горе тому, хто без глубшої думки віддасть ся тим радощам! Швидко минуть они, не наситять єго, а лишать по собі гіркість і жаль за змарнованим житєм.

Притча із староруської духовної повісти п. з. „Варлаам і Йоасаф".

76. Притча про нерозум.

Стрілець сильце заставив,
Спіймалась пташка вмить;
Він взяв її, щоб зараз
Головку їй скрутить.

Залебедїла пташка:
„Ой, стрільче, стій, пожди!
Я пташечка маленька,
Що з мене тут їди?

„Пусти мене на волю,
Я дам тобі за те
Три добрії науки
На все твоє житє".

Стрілець мій здивував ся:
„Чи бач, ся дробина
Мене навчати хоче!
Ну, що там зна она?"

І мовить: „Добре, пташко!
Коли з твоїх наук
Я хоч що то змудрію,
Тебе пущу я з рук".

І мовить птах: „Не жалуй
За тим — чи зле чи гоже —
Що сталось раз і більше
Відстати ся не може".

Стрілець подумав: „Правда!
За тим жаліть не гоже,
Що сталось раз і більше
Відстати ся не може".

І мовить птах: „Не рви ся,
Завдавши серцю скрути,
Що зробиш, розробити,
Минуле знов вернути.

Стрілець подумав: „Правда!
Шкода бажань і скрути:
Що зробиш, не розробиш,
Що сталось, не вернути".

І мовить птах: „Ніколи
Не вір нї в які дива,
Не вір нї в яку вістку,
Що просто неможлива!"

Стрілець подумав: „Правда!
Чи мало плещуть дива,
А розміркуєш, скажеш:
„Се спліткa неможлива!"

„Гаразд — сказав він — пташко!
Не злі твої науки.
Летиж собі й стрільцеви
Не попадай ся в руки".

І порхнула пташина,
На близькій гильці сїла
І до стрільця звернувшись
Таке єму повіла:

„Ей, тай дурний ти, стрільче,
Що дав менї здурить ся!
А мною ти, небоже,
Міг добре поживить ся!

„Бо, знай, в моїй утробі —
Як би ти знав отсе! —
Є перла так велика,
Як струсине яйце!“

Стрілець аж зойкнув з жалю:
„А щож я наробив,
Що так без застанови
Великий скарб згубив!“

І він підбіг під гильку
І скочив, що є сил,
Щоби спіймати пташку —
Та ба, не має крил!

А потім мовив: „Пташко,
Пташиночко моя!
Вернись до мене! Буду
Тобі за батька я.

„У клїтку золотую
Всаджу тебе я сам
І все, чого захочеш,
Тобі я радо дам!“

Пташина відповіла:
„Дурний ти є, як був!
Всї три мої науки
Відразу ти забув.

„Зробив ти добре дїло:
Менї летїть велїв!
І зараз по хвилинї
Сам того пожалїв.

„А потім забажав ти,
Мене дістать ще раз
І просьбою вернути
Назад минулий час.

„А чом? Бо несуразним
Повірив ти словам,
Що в менї перла більша
У двоє, нїж я сам.“

Іван Франко.

77. Причта про терен.

Як зійшли ся колись дерева
На широкім роздолї:
„Обберімо собі короля
По своїй вольній волї.

„Щоб і захист нам з него і честь
І надїя й підмога,
Щоб і пан наш він був і слуга
І мета і дорога.“

І сказали одні: „Вибирать —
На одно всї ми звані.
Най царює над нами во вік
Отой кедр на Ливанї.

І згодили ся всї дерева,
Стали кедра благати:

„Ти зійди з своїх гордих висот,
Йди до нас царювати“.

І відмовив їм кедр і сказав:
„Ви чого забажали?
Щоб покинув я сам ради вас
Свої гори і скали?

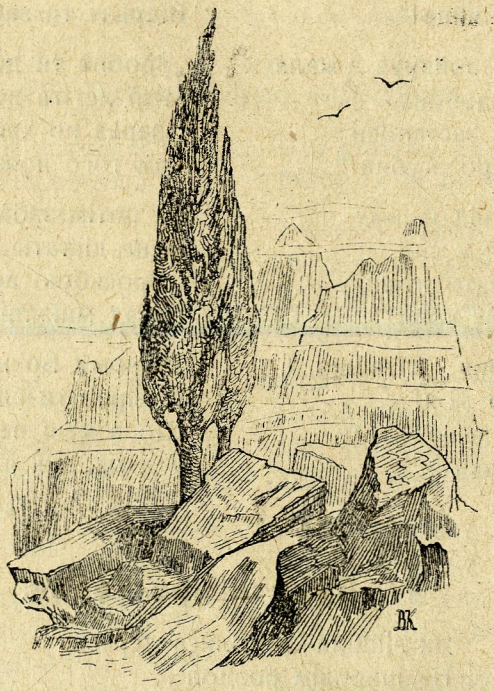

„Щоб покинув я сам ради вас
Блески сонця й свободу?
Бувши вольним, пустив ся служить
Збиранині народу?

„Ви корону менї принесли?
Шо менї се за ша́на!
Я й без неї окраса землї
І корона Ливана.“

І звернули ся всї дерева,
Стали пальму благати:
„Ти між нами ростеш, нам рідня,
Йди до нас царювати.“

І сказала їм пальма: »Брати,
Що се вас закортїло?
Царювати й порядки робить,
Се моє хиба дїло?

„Щоб між вами порядки робить,
Чиж я кинути в силї
Свої цьвіти пахучі та свій
Плід, солодкі дактилї?

„Малоб сонце даремно мій сок
Вигрівати що днини?
Мого плоду даремно шукать
Око звіря й людини?

„Хай царює, хто хоче, у вас,
Я на тронї не сяду;
Я волю всїм давать свою тїнь
І поживу й розраду.“

І погнули ся всї дерева
Під думками важкими,

Що не хоче ні пальма ні кедр
Царювати над ними.

Нумо рожу благать! Та она
Всьому сьвітови гожа,
Без корони цариця ростин,
Преподобниця Божа.

Нумо дуба благати! Та дуб
Мов хозяїн богатий,
Своїм гилєм, корінєм і пнем,
Жолудьми був занятий.

Нум березу благать! Та она
Панна в білому шовку

Розпуска свої коси буйні,
Тужно хилить головку.

І сказав хтось неначе на жарт
Оте слово дїточе:
„Ще хиба би терна нам просить,
Може терен захоче.“

І підхопили всї дерева
Се устами одними;
І взяли ся просити терна,
Щоб царем був над ними.

Мовив терен: „Се добре вам хтось
Підповів таку раду;
Я на вашім престолї, як стій,
Без ваганя засяду.

„Я нї станом високий як кедр,
Нї як пальма вродливий,
І не буду як дуб самолюб,
Як береза тужливий.

„Здобувати му поле для вас,
Хоч самому не треба;
І стелити ся буду в низу,
Виж буяйте до неба.

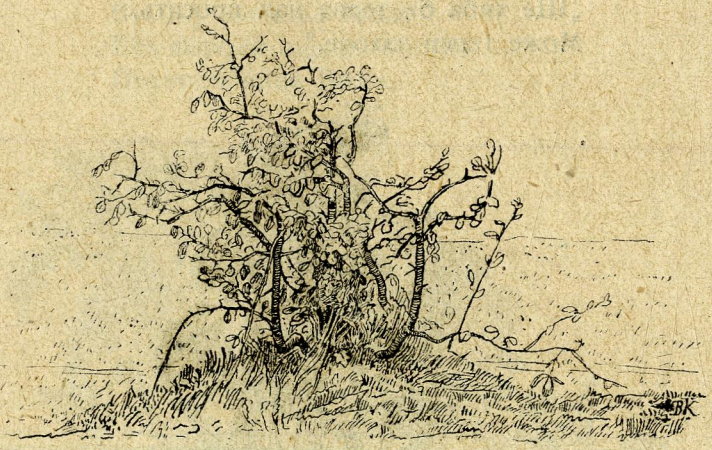

„Боронити му вступу до вас
Спижевими шпичками
І скрашати му всї пустирі
Молочними квітками.

„І служити му зайцю гнїздом,
Пристановищем птаху,
Щоб росли ви все красше, а я
Буду гинуть на шляху.“

Івась Франко.

II. ПРОЗА.

I. Життєписи.

78. Молодий вік Тараса Шевченка

Гірко плили Тарасови Шевченкови молоді єго роки! Ледви чи можна вказати якого иньшого ще великого поета, щоб у него був такий сумний, безрадісний, так скорботно охмарений вік дитинний, який був у нашого генія слова.

Кріпацька неволя вкупі з великими злиднями, сирітство, сварка, бійка, тяжке і несправедливе катованє, брудна сорочка, дірава свитина, ноги босі, голова і в літку і зимою не прикрита — отсе, що товаришило єму за ввесь час дїточих лїт. Зачала ся наука, а з нею голодованє і різки у дяка, ношенє ведрами води на гору.

Усе, що приголомшує людий, що знищує, нївечить у людий пориванє до сьвіта, до добра, до любови чоловіка як брата; усе, що гасить, заливає сьвятий огонь висшого дару: усе отсе немов наумисно згуртовало ся в одну густу, аж темну хмару і впало на Тараса Шевченка підчас найлїпшої доби віку людського, під час єго дитинного віку.

Але ті лихі умови щоденного житя не підбивають під себе Тараса, він їм не піддає ся; несьвідомо і сьвідомо, як уміє і як може, він боре ся з ними. Він рве ся з темного льоху неволї і темноти; він шукає хоч маленьку щілинку сьвіту в своїй кріпацькій темряві. Вбачаючи єго сьвяті пориваня, єго запал до малярства і єго охоту навчити ся малювати, ми ще гірш сумуємо і вболїваємо серцем, що навкруги него не бачимо ні одної поради, підмоги і підпори.

Ажь ось пан єго, Енгельгардт, забрав єго до себе в покої, щоб Тарас служив „козачком.“ Як їхав куди пан, то й козачок мусїв за ним їхати. Помітив пан, що Тарас любить малювати, то й віддав єго до маляря вчити ся у Варшаві, а потім у Петербурзї. Там бігав Тарас інколи в сад малювати статуї, що стоять у саду. І тут стрів єго молодий земляк, маляр Сошенко, привитав

і приголубив єго на чужині, познакомив із другим земляком, українським письменником Гребінкою, та иньшими добрими людьми.

Нові знайомі Шевченка хотїли єму помогти; они добре бачили і тямили, що найважнїйша запомога, яку треба зробити — се осьвіта Тараса і розвиток єго малярської кебети. Про систематичну шкільну осьвіту годї було й думати. Тарасови йшов 24. рік, а се не такий уже вік, щоб починати шкільну осьвіту, а починати її доводило ся трохи що не з букваря. А друга причина, що не давала й думати про шкільну осьвіту або хоч би й не шкільну та систематичну, було суспільне становище Шевченка: він кріпак, законтрактований в науку до маляря; і доки він кріпак, даремна річ думати, щоб він міг ходити до Академії штук красних, деб і про загальну осьвіту і про розвиток єго можна було дбати. Виходило, що першим дїлом: треба доложити рук, щоб визволити Тараса з кріпацтва. Иньшої ради в сїй справі не можна було й придумати, як тільки ублагати Енгельгардта, щоб він випустив Шевченка на волю. Подумати та піклувати ся сею справою взяв ся між иньшими маляр Брюлов.

А тим часом Сошенко журив ся про осьвіту Тараса, поради єму малювати акварелею портрети і наділяв єго за порадою Гребінки книжками. Шевченко загарливо кинув ся до читаня. Чим більше він читав, тим яснїйше бачив і тямив, яка єго мізерна осьвіта: а вжеж се ще більш примушувало єго читати. Він опріч книжок українських, яких тодї було вельми мало, читав історію Грецїї, читав повісти Дікенса, читав усе, що попало; Енеїду Котляревського він знав на память.

До Енгельгардта ходили Брюлов, потім Венеціянов, але не вспіли рушити твердого серця пана. За Шевченка зажадав він 2500 рублїв. Ціна, положена Енгельгардтом, показала ся муром, через який годї було перелїзти.

Брюлов із поетом Жуковським продумали стежку, щоб нею вивести Тараса з розпуки до житя, вивівши з пекла кріпацького на волю. Брюлов заходив ся намалювати портрет Жуковського, пустити єго в льотерію і за зібрані гроші викупити Тараса. Алеж і на се треба часу.

Тимчасом почала ся весна 1838. р. Властиво наступив квітень, петербурський негарний, непевний квітень! Зранку туман, к обіду ясно, тепло, через годину вітер з моря, дощ, а в ночи приморозок, а то й снїг. Така весна не могла не завдати Шевченкови ще більшої туги. Она нагадувала єму весну-розкіш на єго любій Україні, нагадувала „садок вишневий — коло хати...“ нагадувала Україну, скуту і повиту кріпацтвом!... І ще більш гнобила єго та надія,

велика надія, що блисне на хвилину сяєвом зорі-волі і сховається, а замість неї стоїть страшною марюкою кріпацька неволя.

Отодї саме граф Вельгорський заходив ся укупі з Жуковським і Брюловом коло льотерії. Нарештї льоси продано — закупила всї царська родина, бо поет Жуковський був учителем царських дїтий — а одержані гроші 2500 р. розбили кайдани кріпацтва, що сковували Шевченкови руки й голову... Тарасови Шевченкови куплено волю 22. квітня 1838 р. Він лежав як раз під той час недужий у шпиталї.

За кілька день Тарас вийшов із шпиталю на кватиру до Сошенка. Він був цїлком щасливий. Брав ся до роботи, але робота не йшла: покладе було свій малюнок у портфель, звідтіль возьме відпускну, перечитає її, перехрестить ся, поцїлує її тай лиш заплаче...

За кілька день після виходу із шпиталю, коли Шевченкови справили путяшу одежину і коли акт визволеня був уже затверджений урядом так, як про те приписано в законї, Сошенко пішов із Тарасом до Брюлова і з того дня Тарас став ходити до Академії художеств і небавом зробив ся одним з улюблених учеників, товаришів Брюлова.

Бачимо, що з кріпацтва „двері на волю“ відчинили ся Шевченкови аж за 24 роки і два місяцї без двох день з того часу, як єго мати повила у Моринцях! З Моринець у Вильну, у Варшаву, у Петербург — от який довгий шлях мусїв Тарас зміряти на своїм молодім віку, доки вийшов на волю! А чи за оті трохи не девять тисячів день кріпацтва, чи зазнав він хоч девять годин щасливих? Сьміливо можна сказати: нї! Такі люди, як Шевченко, в неволї не можуть бути щасливі.

Та кріпацтво не зломило великої душі і доброго серця Шевченка; але всеж таки оно лишило і не могло не лишити свого слїду тяжкого, який так і тягне ся довгою ниткою крізь чи не всї поетичні твори нашого найславнїйшого поета.

Олександер Конисський.

79. Григорій із Сянока.

Дорогою, що простягала ся серед зелених піль, ішов старший уже чоловік, а при нїм біг малий хлопчина. Старий підпирав ся грубою, сукастою палицею і час до часу тяжко зітхав; а хлопець біг безжурно та цїкаво розглядав ся довкола.

— Ну — сказав старий — треба нам уже й розстати ся з собою; дальше йти я вже не в силї, хоч би й як сего хотїв.

Тяжка жде тебе доля, але ти сам рвеш ся до неї; яж і дати тобі не можу нїчого, бо в хатї ще пятеро остало, яких живити треба. Не забувай, що ти син простого селянина, не забудь на братів своїх і на село, де ти вродив ся, де хата твоя стоїть, де могила твоєї матери. Коли сядеш над книжками й научиш ся із них мудрости, не горди ти тими, що на рілї за плугом ходять, бо й они чесно працюють і они потрібні на сьвітї. А через науку ти стань тільки мудрим і добрим, аби при єї помочи ти міг вказувати своїм ближним дорогу до щастя.

З плачем схилив ся хлопчина до рук батька, цїлував їх зворушений і розстали ся; старий вернув в село, а хлопець пішов гостинцем вперед. Кілька разів ще оглядали ся за собою, вкінци стратив один одного з очий.

По многих днях дороги, в якій малий Гринь чимало намучив ся та наголодував ся, побачив він одного вечера перед собою якісь мури, вежі і криші домів; коли поспитав людий по дорозї, що се за місто, сказали єму, що се Краків. Отже добив ся вкінци... Коли увійшов у рухливі улиці міста, сам не знав, шо з ним дїє ся. Блїдий із умученя, обдертий заслугував на милосердіє. Прохожі приглядали ся єму з цїкавостию і співчутєм. Несподївано почув чиюсь руку на своїм рамени. Оглянув ся: за ним стояв молодий сьвященик. Така доброта, спокій, така повага малювала ся на єго лици, що хлопчина відразу пристав до сего незнакомого. Сьвященик сей був настоятелем школи, що приготовляла до академії. Коли став розмовляти з хлопцем, довідав ся, що він родом зпід Сянока, скінчив сїльську школу, а бажанє дальшої науки привело єго аж до Кракова, хоч не мав ні гроший ні иньших середників до житя. Розумні відповіди хлопця сподобали ся сьвященикови і він рішив ся взяти єго під свою опіку; але наперед завів єго до вступного іспиту.

На одній із бічних улиць стояв гарний мурований будинок, порядний та великий. Сьвященик завів Гриня до великої кімнати. Стояли тут лавки, а в них сидїли хлопці; проти лавок стояв стіл для учителя. Сьвященик сїв за стіл, а Гриневи подав книжку. Хлопці стали надслухувати, як Гринь справить ся з читанєм, певні, що єму, як і їм, прийде се дуже тяжко. Але на превеликий їх подив Гринь прочитав гладко цїлу сторінку. Сьвященик похвалив єго і велїв відтак писати. Та і каліграфія вийшла добра.

Того самого дня сина бідного селянина зпід Сянока затягнено у спис учеників школи сьв. Анни. Як тільки дїти вийшли із школи, настоятель прикликав хлопця і повів єго до своєї келії, яка була на тім коридорі, що й шкільна саля.

— Про мешканє не турбуй ся — сказав — дам тобі куток до спаня; тільки про обід треба подумати. А й на се найде ся рада: будеш, як богато иньших, жити з милостині.

У бліде лице Гриня набігла кров.

— З милостині? — повторив питаючи.

— Зараз тобі се обясню; тепер полудне, підеш на обід. Всї, кому з дому не помагають, жиють тут з милостині; краківські міщани дуже милосерні.

Сказав се, повернув ся по келії, а за хвилю подав Гриневи глиняну миску, деревляну ложку і якусь карточку.

— Йди з тим на улицю і заковтай до першої хати за костелом; покажи ту карточку, а дадуть тобі їсти. Я знаю сих людий, що там мешкають; мають богато дїтий, то й ти при них поживиш ся.

Гринь дивив ся на сьвященика, споглядав на миску і не відповідав; нараз сльози полили ся єму з очий.

— І чогож ти плачеш? — запитав сьвященик — отже бажаня твої сповнені, будеш учити ся.

Хлопчина ковтнув сльози, поклонив ся сьвященикови, взяв миску, ложку і картку і вийшов з келії. Їсти дуже хотїв, але думка, що мусить жебрати, за прикра була, не спішив ся; йшов поволи і голову сумно похилив на груди. Нараз побачив кількох товаришів з мисками та ложками, які вийшли з шкільного будинку і йшли до домів, що стоя ли серед зелених дерев. В які тільки двері застукали, они отвирали ся. З одних вийшла маленька дївчинка з горнятком у руцї, усьміхнула ся до стоячого хлопчини і наляла єму в миску теплої юшки. З иньших вийшла старша женщина, то знов малий синок: Нї один з хлопців не відійшов з порожною мискою. Гринь глядїв на се і миле зворушенє обняло єго серце; бо й мило було глядїти, як місто помагає дїтворі, щоб на людий виросла. Тепер уже не так прикро єму було, що мусить просити; пішов в улицю і легонько застукав до дому, який вказав єму сьвященик. Двері зараз отворили ся, а на порозї станула румяна, усьміхнена женщина.

— Чого так несьміло стукаєш? — спитала — чи боїш ся, стидаєш ся? Ти певно недавно в Кракові?

Замість відповіди Гринь подав їй картку від сьвященика. Женщина й не глянула на неї.

— Не маєш чого бояти ся — говорила далї — ані стидати ся не маєш чого... Сегодня даємо ми вам, а відтак ви нам давати будете; і не страву на миску, але дорожше щось, чого

не купиш за золото... дасте нам науку, мудрість, сьвітло. Хто знає, може ти колись внуків моїх будеш учити.

Сказала й потягнула хлопця за собою, а за хвилю Гринь сидів уже за столом, прикритім білою скатертию над мискою добре помащеної каші.

Найгорячійше бажанє Гриня сповнило ся. Майже чудом найшов опіку: не потребував журити ся ні про кусник хліба ні про те, де голову склонити на спочинок; тож щиро взяв ся до науки. Скоро минали літа серед безперервної праці над книжками, аж вкінци єго пильність, витревалість і горяча любов науки принесла заслужену нагороду. Григорій із Сянока, син бідного селянина, із ученика краківської академії став єї учителем, а пізнійше навіть королівським дорадником.

З читанки Галля.

80. Пригоди молодечого віку.

Славний маляр Антін Лєбль був сином бідних родичів. Мати єго лишила ся вдовою, коли він мав ледви десять років; з великим трудом заробляла на хліб, прядучи до ткацьких фабрик. Здає ся, що се легке ремесло, але оно таке, що треба богато працювати на маленький заробіток.

Удержанє хлопця було великим тягаром для матери; тож, як тільки підріс, вивчила єго свого ремесла.

Замість буяти по смарагдових царинках, замаєних цьвітами, по лїсах, де доспівають ягоди та черниці, по гаях, де співають пташки — малий хлопчина мусів сидїти від ранку до вечера прикований до машинки, що обертала ся все рівномірно та все однаково глухо фуркотїла.

Тай ще одно: він мусів зректи ся свого найбільшого замилованя, а замилованєм сим було — малювати на стїнах углем або на піску патичком види знаних єму предметів; хлопчина без віддиху рисував, як міг найкрасше, дерева, скали, хати, людий і звірята.

Бачили часто, як він клячав по кілька годин у сїльській церковці, щоби вдивляти ся свобідно в образи приміщені над вівтарем, що їх опісля старав ся перемальовувати з памяти.

Як же тяжко мучив ся він, коли мусів сидїти над варстатом під той час, як душа єго горіла жадобою мальованя що раз нових постатий, що раз нових краєвидів.

Тож як тільки побачив, що мати не звертала на него уваги, зараз полишав у спокою своє колїсце, аби віддавати ся свому любому занятю. Не мав олівця ані паперу: але конець шпильки

полишав на темнім поручу крісла білі слїди; кусником соломи, замоченим у водї або послиненим, малював наче кистию хочби на своїй долонї.

Мати сварила на него, але надармо. Бідна жінка мала слушну причину жадати від сина кориснїйшої роботи, але голос покликаня приглушував у него єї слова.

Три роки Антось пряв із відразою; а за тих три роки кілько то він разів утїкав із хати рано, а вертав аж пізно в вечер! В часї таких мандрівок прогодовував ся тільки черницями, збираними в хащах; але скілько то ріжних рисунків полишав він на скалах? а скілько приносив їх передуманих у голові, що тільки ждали на те, аби перейти на дошку, стїну або щось подібного?

Нарештї раз бідна вдова, затрівожена сим нахилом свого сина до бурлакованя, заперла єго на цїлу днину в своїй комнатї. Він мав тодї пятнайцять лїт.

Антось присьвятив цїлу днину своєї неволї рисованю углем по стїнах комнатки; а коли єго випущено, сказав:

— Мамо, я вже за старий, аби бути вам довше тягаром; а ремесло, яке ви менї визначили, не подобає ся менї до тої міри, що я не можу полишити ся при ньому. Не журіть ся отже, коли я полишу вас сегодня і не верну нї завтра нї післязавтра, анї за якийсь час. Хочу працювати на хлїб після свого замилованя і не робити нїкому шкоди. Коли вас покину, моя дорога мамо, то тому, що вас люблю. Дав би Бог, аби я став колись богачем, то й ви тодї не будете бідні. Прощайте, дорога мамо!

Мати хотїла задержати єго, але постанова Антося була рішуча. Він покинув рідну стріху і прийшов до Парижа.

Тут пробував малий хлопчина ріжних способів заробітку на хлїб та на дах над головою; нарештї вибрав занятє, яке лишало єму найбільше свободи: став чистити людям чоботи.

Що день у ранцї ставав на Новім Мостї зі щітками і обслугував прохожих доти, доки не заробив кілька су на убоге своє денне удержанє. Решту часу кождої днини присьвячував відвідуваню церков та палат, що їх образи і статуї перерисовував; а одиноким єго учителем було сильне, з кождою хвилею кріпшаюче замилованє.

Принагідно дізнав ся, де мешкає один славний маляр. Зараз другої днини покинув своє давне місце і перенїс свій крам на кілька кроків від дверий маляря. Коли побачив того маляря вперве на улицї, наблизив ся до него із пошаною і просив, щоби в разї, колиб потребував післати когось за якоюсь орудкою до

міста, поручив се єму. Вираз лиця Антося подобав ся маляреви; і він, не надумуючи ся, обіцяв се зробити.

Якось одного ранку післав єго маляр до свого приятеля з листом, на який мав принести відповідь.

Антось побіг швидко і вернув небаром із відповідию. Маляр був тоді у своїй робітні, малював.

Заплатив хлопцеви і був певен, що він давно вже пішов, коли нараз повертає голову і бачить, як хлопчина приглядає ся уважно краєвидови, який він малював день перед тим із природи і на якому примістив без моделю кілька звірят.

— І щож? — питає ся хлопця радше, щоби пригадати, що вже повинен вийти, ніж, щоби почути єго думку про свій твір — Що думаєш про сю картину?

— Дуже гарна — сказав Антін — але голова сеї корови не конче добре нарисована.

— Не конче добре нарисована? Або ти знаєш ся на тім?

— Я бачив у житю стілько коров, що дуже добре тямлю їх постати — відповів хлопець не меньше наївно.

Маляр глянув здивований на свого оригінального критика, а хлопець тимчасом без найменьшого ваганя виймив із кишені кусник вугля, піднїс аркуш паперу, що лежав на долівці, нарисував щось і подав маляреви із словами:

— Отак виглядає голова корови.

Полишивши на боці подразнену власну любов, маляр мусїв признати, що критика бідного хлопця, який чистить чоботи, була дуже влучна.

Таким способом Антін Лєбль був наперед учителем великого маляр, а потім став найлїпшим єго учеником.

Але хоч опісля став славним малярем, нїколи не посьмів дорікати своїй матери, бідній удові, за те, що сварила на него і держала єго у запертю. Він знав, що мати потребувала тих гроший, які заробляв син, прядучи від ранку до вечера. А ще більше знав він, що єго мати, та проста селянка, імовірно нїколи не чула про те, що є такі люди, які можуть стати славні і богаті, малюючи образи; бо інакше не противилась би була синови.

* * *

Генуенець Антоніо Паганїні був торговельним комісантом, але не мав сливе нїякої клієнтелї. Оставав отже по більшій части дома та продумував, якби виграти на льотерії. Коли запримітив у свого сина Нїколя музикальний талант, почав учити дитину ня скрипцї (бо й сам був незгіршим скрипаком).

Музикальні спосібности Ніколя розвивали ся дуже гарно. Батько, людина грубшої вдачі і грошолюб, роздумував уже про великі користи із визисканя таланту свого сина; тож приневолював єго до безупинної праці. Ніколь цілими днями рад не рад сидів над скрипкою. Найменьший недогляд, найменьше занедбанє батько карав голодом і лозою так, що здоровлє хлопчини було ослаблене. Неоглядний і строгий батько забував, що дитина може вмерти або зненавидіти штуку, до якої мала велике замилованє.

І булоб се стало ся, як би не любов матери, те ніжне чутє, яке не лякає ся ніяких перепон, як би та материнська любов не прийшла була в поміч.

О скілько батько Ніколя був строгий, о стілько мати єго були лагідна.

Затрівожена здоровлєм свого сина і кріпшаючою у него неохотою, хотїла злагодити троха строгого батька. Але чим красші були поступи Ніколя, тим більше старий Паганіні, бачучи, як наближає ся хвиля користий, принаглював сина до праці. Всі переконуваня і просьби матери були даремні. Остав їй тілько один спосіб, якби підтримувати артистичний запал хлопця, щоби чим скорше покінчила ся єго наука, а з нею кари і вимоги.

Одного ранку, коли Ніколь, як усе, прибіг привитати маму на добрий-день, сказала до него, беручи єго в обійми:

— Слухай, синку, я мала сеї ночи прегарний сон про тебе. Зявив ся менї ангел і сказав, що, про що єго щиро попрошу, те й здїйснить ся. Я попросила єго, аби ти став першим скрипаком у сьвітї; ангел прирік менї се і я була дуже щаслива!

Чи сей сон був правдивий, чи був се тілько шляхотний підступ материного серця, се нас мало обходить. Досить, що Ніколь ані думав підозрівати добру віру своєї мами. Від хвилї, як почув обітницю ангела, вже не працював, аби вдоволити суворі вимоги батька, але щоби з усїх сил причинити ся до здїйсненя гарних надїй коханої матери.

Доси Ніколь робив великі поступи, але від часу відвідин ангела єго змаганя вінчали ся чудовими успіхами. Коли мав вісїм років, скомпонував сонату, у якій накопичив стілько трудних місць, що ніодин скрипак не був у силї виконати її... ніодин кромі него. В тім часї почав виступати прилюдно, грати в церквах і в театрах і сим зєднав собі велику прихильність людий у родиннім містї.

Батько не думав, аби хлопчина умів уже досить і тому завіз єго до Парми, де мешкав найславнїйший тодїшний скрипак

Ролля. Коли прийшли до артиста, казали їм ждати в першій комнаті, побіч якої лежав у ліжку Ролля, що якраз нездужав тоді троха. Ніколо побачив на столі скрипку і партитуру останнього концерту, який скомпонував Ролля. Заїкавлений узяв у руки скрипку і відразу відограв цілий концерт. Недужий запитав слугу, що се за артист грає річ цілком чужу для себе так вправно від першого погляду, а коли єму сказали, що сей артист — майже дитина, не хотів повірити; схопив ся отже з ліжка і влетів до першої комнати. На єго вид Ніколо перестав грати.

— Чого собі бажаєте? — спитав счудований віртуоз і композитор.

— Я приходжу просити, аби пан зволили приняти мене на свого ученика — відповів із поклоном Ніколо.

— На ученика? — здивував ся Ролля. — Алеж змилуй ся, мені буде незвичайно важко тебе щось небудь навчити!

Так славний скрипак приняв до науки дитину, що вже тоді не потребувала бояти ся нїякого суперника.

В чотирнайцятім роцї житя молодий Ніколо Паганїнї давав концерти у всїх важнїйших містах Італії; всюди приймали єго з окликами подиву і величаня. Потім звидів Нїмеччину, Францію й Англію, а всї єго подорожі були справдїшними трїюмфами. Він був не тілько найвправнїйший скрипак, але й великий композитор.

Наколи хто ще сегодня хоче надїлити якого скрипака найбільшою похвалою, мовить про него:

— Се другий Паганїнї. *Евген Міллєр.*

81. Геродот на олїмпійських ігрищах.

Було се на ігрищах в Олїмпії.

Очи кількатисячної товпи звернули ся на молодого чоловіка на підвисшеню. Він стояв, держачи в руках звиток паперу й глядів на зібраних спокійно, холодно, ждав на рішенє...

Зголосив ся читати на ігрищах свою історію. Тому горожани так цїкаво зглядали ся на него. Був новиком. Они привикли бачити на аренї завзяті змаганя, перегони, боротьби. На ті боротьби они дивились змалку, зжили ся з ними, радїли на їх вид. Правда, деколи й музика понеслась і загреміла пісня побіди та похвальний гимн на честь богів і героїв із уст грецьких поетів. Але отсе виступає незнана людина. Зачудовані глядїли по собі то кидали питаючий погляд на незнайомого чоловіка.

— Хто се? Звідки? — чулись притишені питаня з усіх сторін і вихилялись голови, щоби приглянути ся добре новикови.

— Геродот з Галїкарнассу! — ішли відповіди. А там вже подавали близші подробиці про него.

— Він майже не тутешний. Цїле житє своє дотепер ходив блукав по чужих землях і не показував ся до вітчини. Перед кількома роками повернув, але й тепер не богато знали люди про него. Сидїв замкнений у своїм домі на острові Самос, не показував ся нїде і нїхто не знав, що він дїє. А тепер у перше отсе виступив.

Слухали пояснення й глядїли просто в лице Геродота, немов бажали читати в єго очах.

Кождий вільний Грек має право виступати на ігрищах, з чим хоче; а вже річ народу судити про те, чи він має показувати ся тут і на будуче чи покидати се місце зі встидом.

Стало тихо. Геродот розвинув свій звиток і став читати.

Поніс ся чистий, ясний, гармонїйний голос бесїдника. Слова йшли з грудий звінко та гладко і сильно та велично доходили до слухачів. Залягла тишина, яку рідко було подибати на ігрищах. А слова лились сильні, безпристрасні, як велика спокійна ріка котить маєстатично свої филї. Здавало ся, що се не чоловік, а сам Аполльон зійшов з Олїмпу й радує людські серця своїм співом.

Зрозуміла їх нїжна грецька душа. Очи горіли цїкавостию, байдужні нахиляли ся близше і здержували віддих, аби не пропустити нї слова. На лицях слухачів проявляла ся повага.

Геродот зупинив ся. Він саме розказував про ті землї, ті народи, які довело ся єму бачити у своїй мандрівці. Се була історія-житє тих варвар, яких ненавидїти й поборювати було майже обовязком кождого Грека. Горожани знали се, але їм не довело ся дотепер чути, щоб хто так щиро, ясно й правдиво говорив про те, як Геродот. Они родили ся й умирали на своїй рідній грецькій землї, знали її добре й любили; але се вперше Геродот показав їм, яка та земля гарна, яка розкішномила, яка своя!

Через хвилину голос поніс ся дальше. Та вже не про чужих варвар. Слухають Греки й ухам своїм не вірять. Перед ними стають їх батьки-дїди, перед їх очима виринають безконечні полки своїх людий, що йдуть бороти ся за вітчину. Бачуть нещастя-грози, які наступають на них від варвар — серця стиска-

ють ся з жаху й болю — а за хвилю грудь розпирає їм пісня побіди й душа горить щастєм свободи.

Промовив Геродот Грекам до душі. Вже цїкаві посунули перед самого історика, вже байдужних очи горять дивним блеском. Нема цїкавих нї рівнодушних — тепер усї Греки, а Геродот володар їх сердець.

Нараз він перервав читанє і в тій же хвилї понеслись гучні оплески й оклики одушевленя і радости.

— Слава Геродотови з Галїкарнассу!

— Слава батькови історії!!

— Слава! Слава!!!

Кричали й плескали в долонї, піднимали ся з своїх місць і кидали вінцї та цьвіти. Тріюмф Геродота належав до найвеличавійших, які бували на олїмпійських ігрищах.

А Геродот стояв спокійно, холодний як з початку, і глядїв в одно місце між зібраних.

Там біля свого батька, знатного богатого Грека, тулив ся молодий хлопчина. Він від самого початку читаня впялив був зір у Геродота і спустив єго щойно перед хвилиною. І він слухав історії. Та не так слухав її, як єго батьки — не розумів ся на тім. Коли почув перші слова історика, звернув на него увагу, як звертає увагу дитина, коли говорить хто старший. Але по якімсь часї єго душу захопив сам предмет. Він не бачив уже нї місця, де він, нї окружаючої єго товпи нї бесїдника — чув тільки слова й уявляв собі дїйсність. І чим далї, захоплювала єго мова Геродота що раз більше, лиця горіли, зїницї розширювали ся, а серце товкло ся в малих груденятах, наче вискочити з них хотїло. А пізнїйше єго очи наче зайшли якоюсь мракою — він не бачив нїчого, чув щораз слабше голос історика, а за хвилю захлипав і сльози полились з єго очий.

Греки плескали, кричали, величаючи Геродота, а він — плакав...

Геродот скінчив. Оплески не вмовкали, та він не зважав на те. Милїйше над ту голосну хвалу було для него нїме признанє хлопчини, що присївши на лавцї плакав з радости.

Протиснув ся до него Геродот. Взяв голову хлопця у свої долонї й щиро притиснув до своїх грудий.

— Хто ти, хлопче? як називаєш ся? — спитав нїжно хлопчини.

— Я Тукидид, син Олора, з роду Мільтіяда — відповів хлопець.

— Ти славного роду парість! Люби й на далї славу так, як полюбив ти її тепер. А імя твоє буде велике й принесе честь Грецїї!

Зерно, що єго засїяв Геродот на ігрищах у молоде серце, принесло гарний плід. Єго віщованє сповнило ся.

Після Геродота Тукидид став найславнїйшим грецьким істориком.

Михайло Слобода.

II. Спомини.

82. Христос воскресе!

В р. 1882. припадали Великодні сьвята на день 7. цьвітня. Тямлю се добре, бо ті Великодні сьвята довелось менї провести перший раз у мому житю далеко від рідної сторони, далеко від знакомих, приятелїв і родини, в далеких, диких і пустих герцоговинських горах близько чорногорської границї; та хоч між славянським народом, недолею з нами дуже схожим, то серед таких обставин, що всякий Герцоговинець, бачучи мене в мундурі австрийського офіцира, вважав мене не за що иньше, як за свого ворога.

У Великодну суботу довідав ся я, що моя компанїя зараз після обіду призначена йти на передну сторожу до сусїдного місточка Броду, де трохи не від місяця все одна компанїя держала передну сторожу. На що се було і в якій цїли, я не міг анї сам догадати ся анї у других розпитатись; але велено, тож іди й не питай ся! Сей Брод був віддалений на південь від Фочі, де я був тепер, на яких 2 кільометри.

Після менажі зібрала ся цїла компанїя в числї 200 людий і ми пішли гірськими стежками по двох правим берегом бистрої Дріни до Броду. З цїлої компанії зробила ся довжезна гадюка, що хитала ся повзаючи, бо на такій дорозї про мірове машерованє не могло бути й бесїди, а наш тарабанщик ніс бубон хиба для того, що так велить реглямá [1]).

Після години такого маршу ми станули на місци, змінили попередну сторожу і стали таборити ся в полотняних шатрах,

[1]) Dienstreglement, службові приписи.

що тут стояли. Два більші шатра заняли жовнїри, одно менше призначенѣ було для офіцирів.

Ми розтаборили ся на правому боцї гірської ріки Дріни під самою височенною горою „Црни верх“. З другого боку Дріни підносились дві, одна за другою, великанські гори „Кмур“ і „Закмур“. Обі сї гори виглядали величаво дрімучо і страшно. Они якось так стояли між своїми посестрами, що нїколи їх із сього боку сонце не обгорнуло своїми промінями, они заєдно були чорно-синї, з облачною короною на вершку. Одна стояла за другою, друга висша першої. Справдї: „За горами гори, хмарами повиті...“

На північ близше мене лежала більше широка нїж висока гора „Градіна“. Она показувалась тим характеристична, що над самою рікою виростав із неї великанський камінь, скеля завбільшки одноповерхової каменицї. Така сама скеля виростала по сїм боцї Дріни з Чорного Верха на віддаль яких 500 метрів. Коли було глядїти на ті дві скелї та на їх насад гори, то здавалось, буцїм то розтрісла якась велика аркада. Як усюди, так і тут було повірє, що сї каменї-велити нїс чорт на якийсь монастир, та запіяв півень, а чорту було спішно до пекла, то й камені кинув; а що дуже при упадку глубоко вгрузли в землю, то вже їх не міг зрушити другої ночи. Так оповідав при огнї наш компанїйний горнїст Горняк, циган, додаючи від себе на розвеселенє товаришів таке порівнанє:

— Когутове „кукуріку“ для чорта те саме, що „штрайх“ для жовнїра: затрублять, так хоч що, усе кидай, біжи до касарнї, а то біда буде! Жовнїра запише пан капраль до рапорту, а чорта св. Михайло таки без пардону застрілить...

Годї менї було повірити в циганське оповіданє, хоч кляв ся на всї циганські святощі, що чув се від Босанців. Але дивлячись на ті два велити я подумав, що они становили колись одну цїлість, котра відтак розтріслась, пропускаючи серединою бистру гірську ріку.

До нашого табору прилягала з півдня якась герцоговинська оселя: нїчого більше, хиба хата й садок. Більше хат у тій сторонї не було. Мене взяла цїкавість поглянути, як оно в серединї, бо хата стояла пусткою. Те, що я там бачив, може й дасть ся описати; але відчути те, що чоловіка огортає, коли там поступить, може хиба той, хто бачив своїми очима ті благодати, які веде за собою війна.

Входжу до сїний виломаними дверми. В сїнях повно потовченого черепя, розбиті якісь судини боднарські, вивернені на

бік і поломані жорна. В хаті виломані двері також, піч розвалена, повно черепя, вивернена горі дном колиска, трохи соломи і якісь лахи, поломаний столець, а на середині помосту дїра завбільшки як голова чоловіка. Тут — гадаю — певно сам господар утїкаючи все понищив, щоб не дістало ся в руки „шваба“. Але звідки та дїра взяла ся? Гляджу, а та сама дїра в повалі і в даху. Сеж очевидно гарматна куля так справила ся, що аж три дїри вибила! Цїкавість бере мене: де та куля дїлась? — і лїзу в пивницю. Тут також руїна, бо тут саме експльодував гранат; от находжу ще відломки зелїза в стїнах пивничного муру, а от забита кітка лежить на купі гнилих бараболь. Чи приснилось коли біднязї, що згине такою лицарською смертию? Мене проняв якийсь гробовий холод, жах і жаль — та вжеж не за кіткою... Я вийшов на двір з другого боку хати. Тут була колись пасїка. Який десяток пнїв вивернених, поломаних; довкола кождого розлазили ся пчоли — они погинули на морозї.

Ось тобі війна! Менї нераз лучало ся читати про війну та єї руїну, але чи міг я собі уявити, що оно таке в дїйсности? Одна зруйнована оселя показала менї се наглядно. Скілько то коштувало труду бідного Герцоговинця, заки поставив таку хату, завів садок, пасїку!... А все зруйнувала одна драча воєнна, один фунт пороху, один т. зв. „Hohlgeschoß!“ А скілько тут слїз пролито, коли прийшло ся з тої гірської хатини утїкати з самим лиш житєм...

* * *

Не тямлю вже, що менї відтак в ночи снило ся. Знаю лиш, що мене сїпнув за чобіт капраль; і я прокинув ся. Була третя година рано. Пора йти до моста, котрий — як я відтак переконав ся — не більш був варт, як дві соснові платви, дві-три сукаті дошки, а єго пильнувало 50 вояків. Містоk був кинений через маленький гірський потік, що пливучи межи Кмуром а Градіною вливав ся в Дріну.

Я вийшов із шатра, протираючи очи. Мій цуг уже стояв готовий. Я приняв від капраля рапорт, замельдував капітанови, куди йду (хоч він сам знав теє дуже добре), закомандував: „Reihen rechts um! Marsch!“ і пішов на передї.

Уйшовши кількадесять кроків, ми мов з рукава на стіл висипались. Перед нами розлягалась чимала рівнина понад Дріною. Такої рівнини я тут в полудневій Боснї і Герцоговинї не бачив; а що я виховав ся і жив на рівнинах і до гір не міг чогось навикнути, то я врадував ся, мов би побачив знакомого. Моя грудь

віддихала свобіднїйше, я чув себе тут безпечнїйшим, нїж у горах, де мене могла ізза кождого корча поцїлити ворожа куля. На тій рівнині стояло перед місяцем місточко Брод — тепер руїна. Нї однїсїнької хати! Де хата стояла, там згарище і розвалини. Хиба де-де стремить зачадїлий комин наче чорний зуб у ротї трупа.

А тут показує на хорошу днину. На синьому небі одна звізда за другою погасає, нї шматка хмарочки. Небо від сходу щораз яснїйше, жайворонки пробудились і піснею стрічають сходяче сонце. Усюди пахне весною, всюди земля зеленїє, всюди — кромі тих місць, де стояли хати, довголїтня людська праця, а тепер жертва армат...

Я знов задумав ся над таким контрастом, машерую махінально дорогою серед мертвого місточка, пустивши думки гуляти...

Нараз чую за собою тихонький спів на стару добре менї звісну нуту: „Христос воскресе із мертвих, смертию смерть поправ і сущим во гробіх живот дарував". Я прокинув ся. Менї в першій хвилї здавало ся, що я в своїй церкві... Оглядаюсь — а тут замість мирян машерують за мною мої товариші долї. Они зараз перестали співати, бо було строго наказано машерувати тихо, без шуму. Та ба! Нинї такий день, що вибачай, пане команданте! Зрештою тут рівнина, неприятеля не видно.

— Співайте, хлопцї, дальше, лиш не голосно!

Мої хлопцї завели знов pianissimo „Христос воскресе". Я відвернув ся від них, та таки не здержав слїз... слїз радости. Ось і тут довелось почути воскресну пісню! Сего я ще вчера не надїяв ся та гадав, що я одинокий; забув, що коло мене свої люди, земляки, Русини-Бойки зпід Самбора. В менї серце віджило!

Переплили ми в двох гуртах човном бистру Дріну, перейшли стежкою попід темним Кмуром, тай уже ми на місци коло містка, що нам єго казали пильнувати, хоч се можна було зробити і з сего боку Дріни та в потребі так сильно острілювати цїлий міст, що не то Боснаки, але й кіт не поважив би ся туди наблизитись.

Я змінив попередну сторожу, поставив ведети та ждав лише, коли попередна сторожа відійде, щоби розпорядити ся по своєму. Тепер я був тут одинокий пан.

Під горою Градіною стояла одинока босанська куча (хата), причіплена до скали мов ластівяче гнїздо.

— Гей хлопці! покличте менї з онтої кучі Боснака! Не страште єго, кажіть, що я маю з ним щось поговорити...

За чверть години, бачу, ведуть мої два Бойки чорноволосого і чорнолицого Боснака-Турка. Турок, боячись якоїсь напасти, іде мов не свій, а дальше чую, що він перед жовнїрами звиняє ся, що він з повстанцями не має нїякого дїла, що „усташі“ погані люди, цур їм та пек!

Я вийшов против него. Боснак кланяє ся низенько.

— Добар дан, комшіо (сусїдо)! — кажу та, не даючи єму розпочати деклямації на тему прихильности до нас, прошу єго, щоби менї продав десять яєць, бо у нас сьогодня такий „рамазан [1])“, що без яєць годї.

Турок аж зрадїв, що тут ходило лиш о яйця, обернув ся, побіг мерщій до своєї кучі і за хвилю принїс у мішочку яйця, та ще з тяжкою бідою приняв гроші.

Поступив я собі в сім разу трохи нечемно, що непотрібно наполохав чоловіка, замість післати жовнїра купити у него яєць на місци. Але так треба було зробити. Якби був Турок відразу знав, о що йде, був би може не хотїв продати нї за що, як се нашим жовнїрам у тім краю не раз трафляло ся. Отже треба було зайти Турка полїтично: насамперед трохи наполохати, а відтак приступити до дїла. Тимчасом, заки Турок висказував менї свої жалї на всю християнсько-сербську братію, на „усташів“, що єго кумови ніс відірвали за те, що доносив на них нашим командантам, дальше про поганих Чорногорців, що перед десятьма лїтами розбили мурований турський міст на Дрінї, а тепер люди мусять човном перевозитись: хлопці розложили ватру, приставили до огню кітлики з водою і зварили яйця. Боснак розпрощав ся зі мною, бажаючи менї богацько здоровля і всього добра.

— Кілько є жидів у нашім цуґу? — спитав я.

— Є чотири — каже капраль.

— Ну, добре. Тепер панове жиди на ведети, а християни до мене сюда!

Всьо зроблено як слїд, а поки-що наш кухар виймив яйця з окропу і обібравши із шкаралущі поскладав на бляшаній покривцї від менажки.

— Є тут між вами, хлопці, який дяк? — питаю.

— Гир! [2]) — відзиває ся один, випрямившись передо мною.

— Молитвослов є?

---

[1]) празник. [2]) hier.

— Є, пане лейтнант!

— Тропарі воскресні знаєш співати?

— Чому ні! — каже мій дяк, та вже забув про свою вояцьку поставу, бо почав рукою сягати до голови, мов би хотів шапку знимати.

— Ну зачинай, та не голосно...

Мій дяк виняв з торнїстри старий молитвословець, отворив, де треба, відкашльнув, здоймив шапку і став стиха співати: „Воскресеніє Твоє, Христе Спасе...“ Ми всї, познимавши шапки, потягаємо за ним стиха. Прийшло з черги „Плотію уснув...“ Тут наш дяк не здержав pianissimo, затягнув голоснїйше, а чудова мельодія залунала герцоговинськими горами... При тім хлопцеви задрожали губи, сльози хлинули горохом і він, не можучи здержатись, розплакав ся як дитина за мамою. Нїхто з него не посьміяв ся, бо і всїм нам в очах стояли сльози. Кождий із нас був у тій хвили деінде своїми гадками — про Босну всї ми забули.

Проспівали ми вкінци тричи „Христос воскресе“, а тоді я привитав хлопців тричи словами: „Христос воскрес!“ — „Воістину воскрес!“ — відгукнули. Підчас того всї мої люди держали оружє в руках. Я так зарядив на випадок якого несподіваного нападу.

Відтак узяв я бляшанку з яйцями, перехрестив тричи і покраяв на кусочки. З великого зворушеня менї руки дрожали. Промовив я кілька слів до моїх вояків, згадав про родину, про дім на рідній далекій стороні та побажав усїм щасливо до дому вернути та своїх у гаразді застати. „Дай Господи!“ відповіли гуртом і кождий подїлив ся зі мною кусочком яйця. Хлопці почали між собою цїлувати ся. Настрій усїх був христіянський наскрізь. Кождому начеб камінь із серця зсунув ся. Забуло ся всяке горе і кождий здав ся на волю Божу, надіючись, що молитва єго буде принята... Менї прийшло на гадку питанє: чи не так само сьвяткували перші христіяни Великдень у катакомбах?...

Сонце вже показало своє ясне лице ізза „Чорного верха“, коли ми взялись до снїданя. А що ми їли? Ну, вгадайте! невже ковбасу, сир, масло і прочія снїди — звичайно Великодну їду? Та ба! не було у нас нїчого того, то треба було поживитись „кминовою зупою“ [1]) із звичайним насущним комісняком.

Коли вже хлопці і наїли ся і набалакались до волї, кажу:

— Матлак, давай сопілку! маєш?

---

[1]) Kümmelsuppe.

— Є, пане лейтнант! — відповідає Матлак Іван, перший соліст на сопілці в цілій компанії — але може ще не випадає грати... може ще не по Утрени...

— Щож порадиш? — кажу — у нас уже по утрени, другої не буде сего року, а сумувати годї.

Матлак виймив із кишені сопілку, лизнув язиком по дірках здовж сопілки, подув із другого кінця, попробував один-два тони і затягнув тужливої гірської пісні — зробив малу павзу і втяв дрібненької. Мої хлопці розохотились, один Бойцуньо таки не видержав, щоби не вівкнути собі з цілої сили, аж жиди на ведетах оглянулись — давай гуляти! І гуляли, гуляли по герцоговинській мураві, трохи не забули жидів злюзувати до снїданя.

Коли в полудне нас змінила друга варта, ми вертали до табору в веселім настрою духа наче з празника.

Андрій Чайковський.

83. Прогулька на Синяк.

Ой нема то краю, краю
Над ту Верховину!
Коби менї погуляти
Хоч одну годину!

Минув май, а з ним щезла й остання горстка снїгу, що покривала шпиль Хомяка, одного із найкрасших верхів східних Карпат. Верхи заворушились; у повітрю голоси, дзвінки коров і овець. Посунулись по збочах „полонинські ходи“ — з дзвінкою піснею на устах, з надїєю в серці. З цілим торжеством відчинив „ватаг“ ворота колиби, що цілу зиму стояли замкнені; відмовив молитву після звичаю, прогнав „уроки“, розклав свою невгасаючу ватру... І розпочав тверде, одностайне житє пастуха під вільним небом, серед цілого моря гір, відвічних лїсів і незмиренних просторів...

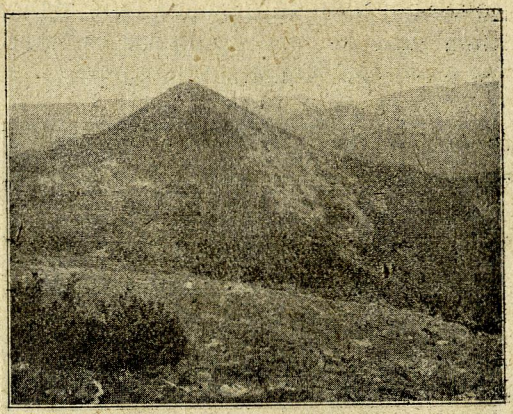

Верх Хомяк зі сторони Синяка.

І сей весняний подув, що наповнив таким житєм гори, дійшов і до нас у доли. Забажалось і собі поглянути на те житє, відотхнути-відмолодїти у тім воздусї та бодай кілька годин перебути серед г'рської природи.

Зібрали ся ми у трійку, а за ціль найблизшої прогульки вибрали верх Хомяк. Приладивши все до дороги, виїхали ми раненько поїздом з Коломиї до стації, звідки найблизша дорога на верх. Розглядаючи по дорозї околицю, ми і не счули ся, коли станули на місци, звідки вже треба було йти пішки. Тільки відійшли ми трохи від стації, а вже перед нашими очима виринув Хомяк у цїлій своїй величи. Овіяний легкими мраками він відбивав від погідного неба і нагадував грецький Гомерів Олїмп у часї, коли поранна зоря не прогнала ще зпонад нього мрачних тїний ночи. А здавав ся так близько, що ми певні були, що за хвилину й станемо на нїм; нам і на думку не приходило, що прийде ся нам помучитись єще довгих три годинї, заки дібємося на него.

По кількох хвилях дійшли ми до горла Жонки. Тут долина Прута зміняє свій північно-західний напрям на східний. З гостинця навернули ми в долину Жонки, а за хвилю опинили ся вже в глибокім лїсї. Спинаєм ся щораз висше по закрутах стежки, а по дорозї подивляємо всї тайни карпатського лїса. Оглядаємо величаві смереки, які стріляють високо в небо, немов старають ся дорівнати своїм горам і не хочуть остати позаду них. Серед них біліють пні буків, що своєю сріблистою корою розвеселюють темрявий вигляд лїса. А земля у лїсї покрита зломами, гниючими пнями та величезними відломами скал порослих мохом. Зпід того на силу пробиває ся молода соснина та розпростирає ся розкішно величезна папороть.

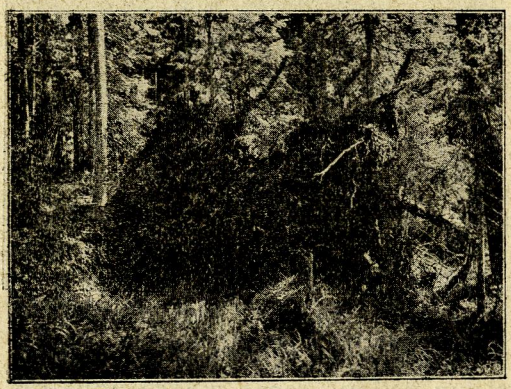

Корінє смереки поваленої вихром.

Після 3 кільометрів дороги переходимо з лїса у зруб. Звалені, з корінєм вирвані смереки, творять тут наче природну границю лїса, а заразом дають понятє про бурі та силу вітрів у тих сторонах. За зрубом знов лїс все дальше і дальше в гору, щораз густїйший.

Дорога через лїс тревала $2^1/_2$ години зі всїми закрутами около 8 кільо-

метрів довга. Тут ліс уже рідшав, а зпоміж дерев проглядав щораз більший клаптик неба; вже голос сопілки враз із подзвонюванєм коров долїтає до уший. Нарештї при горішній границї лїса блиснув широкий пояс ясної зелени.

Ми станули на краю бажаної полонини, а перед нашими очима вирінув у цїлій повнї образ вівчарського житя. Перед нами на горбку стояв чорний, осмалений вівчар з чорними блискучими очима та чорним мов гебан волосєм; стояв на стятім пни дерева і дув у сопілку свою невідлучну пісоньку; а довкола него отара кіз і овець спинала ся по убочи і скубла траву. А за отарою на полонинї сидять два пси, звернені в гущавину лїса, чи случайно який ворог не важить на товар, що єго стережуть.

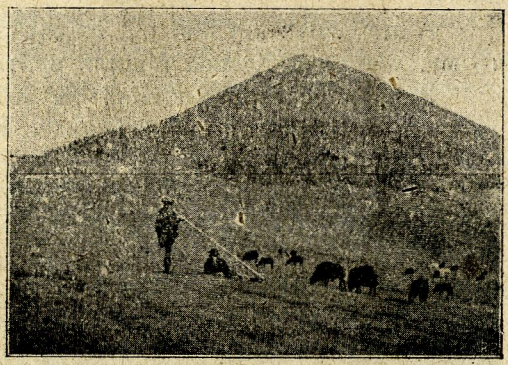

Під Хомяком.

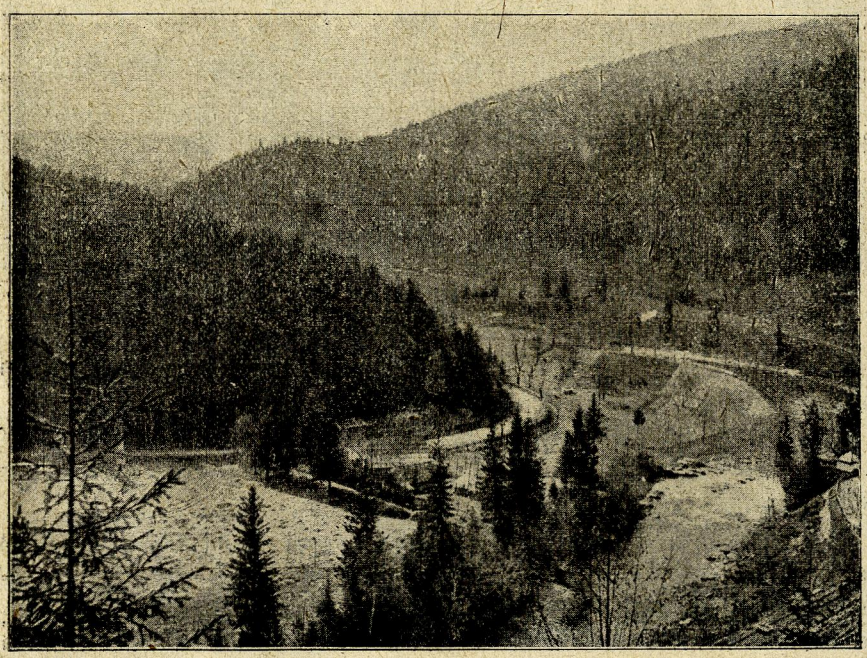

Прут під Хомяком.

На полонині перед нами була найвисша часть Хомяка; а дальше в напрямі північно-західнім лежав другий висший верх Синяк. А рівна як по столі дорога серединою прекрасної полонини, що вела лагідно на верх, заохочувала, щоб вийти на нього.

А що Синяк висший від Хомяка і, як ми чули, гідний уваги, то ми, минаючи Хомяк, рішили вийти на Синяк.

Зпід величезного каміня на Хомяку широкою струєю виливає ся потік Роскільський і спадає майже прямовісно в глибоку

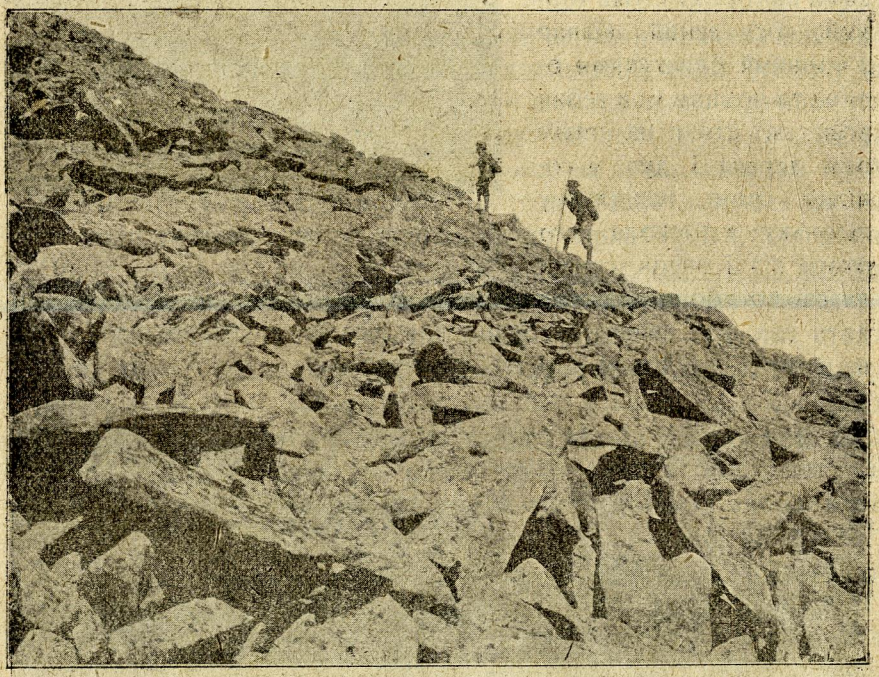

Скельні ломи під верхом Синяка.

долину Жонки. Над его обильним жерелом звисають повзучі корчі жерепу.

Тут станули ми на відпочинок. Чиста як хрусталь, зимна як лід (+2° С) вода відсьвіжила наше струджене тїло. Снїданє підкріпило сили і ми рушили дальше.

Дорога через рівну як стіл полонину була якби дальшим відпочинком, а прекрасний вид бавив наші очи. За якийсь час входимо на збіч; дістаємо ся до лїса, вже значно рідшого — а вкінци находимо ся вже в країні моху так буйного, що разураз западаємо в нього по колїна. Перед нами, висше моху про-

стягав ся великий простір, покритий жовтим камінєм. Їим скорше стараємо ся добитись до него, бо дорога через мох вже надто нас змучила. Нарештї ми добили ся там. Довкола нас цїле море скельних відломів, яскраво жовтих, порозкиданих в неладї по нерівній, то западаючій то виринаючій, поверхнї. Надія на лїпшу чим по мосї дорогу завела! Майже годину тревало дальше спинанє, перескакуванє з одного каменя на другий. Камінє висуває ся нам зпід ніг; один непевний крок, а здорово можна заплатити за свою неувагу чи незручність!

Нарештї о 1. годинї вийшли ми на сам верх (1664 m). Довкола нас не було вже висшого шпиля.

З усего найбільше бажали ми спочити, бо й так приставали вже від умученя по дорозї і гадали, що вже не дібємо ся на верх. Ми порозсїдали ся на каменю, а відтак свобідно приглядали ся краєвидови. Здавало ся, що ми в осередку безмежного океану. Здавало ся, що се филї води закляті якоюсь всемогучою рукою замерзли й спинили ся на місци... І ледви по добрій хвилї того загального вражіня ми могли придивитись подробицям... Перше, що паде нам в очи, се найкрасший хребет скелистої Добошанки; на овидї далеко ще снїгом покрита Сивуля — цариця в Горганах; а довкола нас самі верхи, шпилї й стіжки. А між ними села: із нашої сторони Яблониця, з угорської просторий Ясень. А там далеко, скільки оком засягнеш на овидї простягла ся з одної сторони велика угорська низина, а з другої наше просторе Покутє, якого й не обіймеш зором!

Довго стояли ми на верху, любуючи ся пречудовим видом. Та треба було числити ся з тим, щоби на час станути в Татарові. Ще пять годин мали ми перебути серед гнїзда розкішних гір, пять годин ще подивляти ту природу і дихати вільним, гірським воздухом.

І знов треба було продирати ся через густі корчі жерепу, наражати свої ноги на тверді, жовті скельні зломи, западати ся в мягкий, глибокий

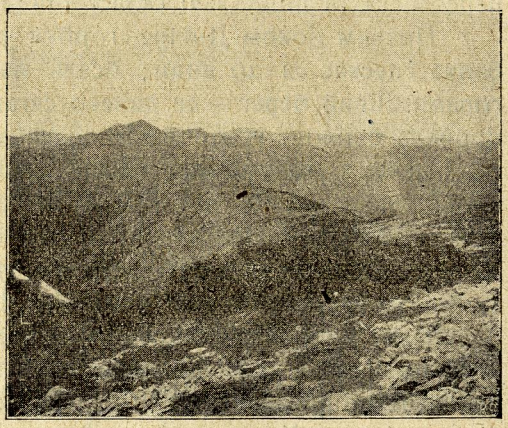

Вид із Синяка на Добошанку.

мох і продирати ся через лїсову, неприступну гущавину, що своїм острим галузєм ранила нам руки і лиця.

Перед нашими очима пересунув са вдруге Хомяк зі своєю величавою полониною. Ще раз стануло нам перед очима те казочне полонинське житє з отарами білих кіз і овець, що за голосом трембіти повертали до вечірного подою. Ще раз кинули ми оком на те незмірime море гір — а за хвилю потонули знов у той темний, холодний, поважний бір.

Смеркло. Ще година ходу, ще хвиля і зелїзниця везе нас назад у доли...

Г. Гонсьоровський.

84. На Тарасовій могилї.

На Тарасову могилу! Хтож не пійме сего радісного зворушеня, з яким ми в сю дорогу вибирали ся? Хоч кілька лїт з того часу минуло, а менї перед очима наче живий сей ясний лїтний ранок, коли ми на пароплаві „Імператор" випливали з київської Днїпрової пристанї зпоміж лїса суден та безлїчи дрібних лодочок, що збитою лавою розмістили ся перед стацийним будинком.

Пароплав суне повільно, тихо. Перед нашими очима пересуває ся у ранних сонїшних промінях Володимирська гора, Купецький сад, царський парк, гень дальше виднїє Аскольдова могила та високі вежі церкви і дзвінниця Лаври. Старий Київ з безчисленними золотоверхими церквами, з ріжнобарвними будівлями, з яскравими кришами та густими зеленими садами, помаленьки наче відсуваючись, зникає нам зперед очий. Минаємо й київські передмістя та поблизькі села і випливаємо у чисте поле.

Правим боком Днїпра горбки вкриті темним лїсом, зрідка балка спускає ся до води; осель майже не видно, скрились за горами. Лївий берег — се далеко сягаюча незмірима степ-рівнина, поросла буйною травою або зеленим збіжем.

Наче в задумі над своєю славною минувшиною Днїпро пливе так поважно, що майже не замітно, в котру сторону котять ся єго филї. Незвичайні посухи обнизили воду, поробились мілини, повиринали жовті острови, денеде ріка наче подїлилась та пливе трома-чотирма рукавами. Через те плавба йде вельми повільно; пароплав з трудом находить потрібні єму глубокі місця; а нам аж зависно дивитись, як маса дрібних чайочок перепливає попри нас прудко, тільки весла мигають та бризкають білою піною. Часами підпливе сплав дерева враз зі шатром і цїлим хозяйством керманичів. Іноді й другий пароплав стріне ся;

але коли се трапить ся між мілинами, буває трудна справа: довгий час оба то вертають то опять їдуть вперед, заки їм удасть ся щасливо обминутись. А капітан, що попиває чай на покладї, рад, що минула халепа, кликне одно слово; „по́лний!“ і хвилину пливемо жвавійше.

Посуха, брак води у Днїпрі, становлять головну тему розмови між подорожними. Молодий, рижий батюшка в довгій рясі з кіскою заплетеною зеленою биндочкою впевняє другого, котрий своє довге волосє заплїв аж у дві коси та звязав до купи

Берег Днїпра і пристань у Києві.

неозначеної барви стяжечкою, що за єго дїточих лїт Днїпро виглядав широкий як море, другого берега трудно було доглядїти, а тепер часті посухи висушили воду та відсунули її геть від зелених прибережних лугів. Нам він і тепер імпонує своєю величиною; здає ся майже так широкий як Дунай.

Я тону цїла у гарній природї, що приманчиво красує ся скрізь берегами. Якраз минаємо прегарний зелений луг зі шовковою смарагдовою травою. На краю виднїє густий лїсок; високі дерева кладуть свої довгі чорні тїни. Так хотїлось би покинути розпалений сонцем пароплав, перебігти босою ногою сей сьвіжий оксамітний килим, скупатись у Днїпровій водї, а опісля лягти

під кущиком лїщини та снити, снити на яві — слухати таємного шепоту Днїпрових филь... Може би приснилась колишня доля, може би причув ся вольний козацький спів, загомонїлаб рідна мова, рідна пісня...

Але ми пливемо далї. Минає перестанок за перестанком: ось Трипіле, Стойки, Ржищів, Ходорів. Неділя, тож у кождій пристанї стрічає нас богато народу, що виходить цїкаво поглядїти на пароплав. Синїють широкі шаравари парубків, білїють мережані квітками сорочки жінок, червонїють намиста, наче сьмїють ся весело розкішні квітки та стрічки на головах дївчат. Щось дивно рідного, знакомого для нас у сїм народї і его бесїдї.

На однім із послїдних перестанків прибиваємо до берега майже в чистім поли. Замість містка з нашого парохода кидають до берега вузку дощечку, а по нїй сходить від нас кількох мисливих зі своїми псами. Зате дістаємо двох студентів університету. З гори видимо, як зручно спинають ся по імпровізованім містку, далї зникають у широких воротах пароплава, а за хвилину — вже й між нами. Один високий дужий мужчина з великою головою, вкритою ясною буйною чуприною; другий меньший, молодший, з гарним нїжним, майже дїточим личком. Мундури їх вилиняли, шапки ледви-ледви нагадують приписану форму й барву; але проте руки їх певні, енергічні, на устах голосна українська бесїда. Ах, милі хлопцї! Які ми вам вдячні були за сам звук нашої мови! Так дивно було їхати славним запорожським шляхом, не чуючи вокруг рідного слова... Аж ось діждала ся.

Не треба й казати, що ми скоро познакомились, і на милій розмові швидко зійшла решта недовгої вже дороги.

Около четвертої доїхали ми до Канева.

Коли лишили корабель і будинок стацийний, ми опинили ся серед юрби перекупнїв, що тут завели справдїшний базар з усяким добром. Молоко, бублики, навіть пахучі сьвіжі ягоди у плетених з кори коробочках — всего мож дістати. А за перекупками кільканайцять сїльських візочків чекає на гостий. Хмара малих лодочок колише ся при березї; їх керманичі зараз нас обскочили: „Може на Тарасову гору“? А поки ми щонебудь відповіли, тут уже й візники з батогами в руках продирають ся через юрбу до подорожних зі своїми пропозиціями.

Постановляємо поїхати возом. Вибирати екіпаж нема що: всї они однакі, простенькі, запряжені одним або двома малими кониками. Але з візників впадає нам в очи симпатична стать старого міщанина, що бритою бородою вказує на українське походженє. Без торгу годить ся за кількадесять копійок перевезти нас до могили, пождати і опять відвезти до міста або до пристанї.

— Тут усї знають дорогу на Тарасову могилу? — починаємо розмову з нашим товаришем.

— Якже не знати? Атже день в день когось возить ся. Коли сухо, як ось тепер, то долиною, лугами; а болото, то верхом горою дорога провадить.

— Хибаж там так часто народ навідує ся?

— Як лїто боже, що днини люди їздять або й пішки ходять з Канева або й з подальших сторін.

— Чогож они там ходять?

Візник поглянув скоса, а далї хвильку помовчавши додав:

— Гарно видно звідти навкруги, то Канівцї люблять іти на Днїпро дивитись, а дальші — може знакомі, може свої, йдуть могилу відвідати; самі лїпше знаєте, коли приїхали.

Тихо котить ся віз по мягенькому пісочкови поміж зелений густий луг. Від Днїпра повіває легким сьвіжим воздухом, заносить запахом цвитучої лози. По дорозї стрічаємо богато інтелїгенції та міщан, що вертають з проходу з руками повними пільного цьвіту.

— Се все з Тарасової могили — обяснює візник.

На містку минає нас гурток селян, співаючи на два голоси якусь мельодийну українську пісню.

— Ви тутешнї, з давна мешкаєте в Каневі? — пробуємо навязати дальшу розмову.

— Я таки відси родом, з Монастирця; недалеко могили мешкаю. Гей, памятаю — вже більше сорок лїт тому, я був тодї молодим парубком — як Тараса тут привезли і похоронили. Був дуже розливний рік. Тут, де ми їдемо, скрізь непроходимі води стояли. Везли єго горами. Болото страшенне, трудно колесам у возї обертатись; а люди, студенти й пани, відпрягли коні і самі тягли віз з домовиною, вкритою китайкою. Тож то народа було! Господи!

Віздимо в сїльце, а радше передмістє Канева. Скрізь попри дорогу білі чистенькі хатки всьміхають ся привітно з зеленї садочків-огородів. Вікна обведені фарбою, приспи вимазані жовтою глиною.

Наш візник підїздить до одної з них, що стоїть у підніжа високої гори і задержує ся біля перелазу.

— Злазїть! Попри сю хату йде стежочка, що заведе вас на саму могилу; я підожду.

З хатини виходнть проти нас гарна молодиця і запрошує до столика, що вкритий білою скатертию стоїть у садочку під яблінкою:

— Може позволите чаю, ба́риня?

Але надія, що за хвилину станемо на тій сьвятій землі, що вкриває останки безсмертного Тараса, не успособлює до їди; тож, не теряючи й хвилини, спішимо в дальшу дорогу.

Стежка стрімка і довга, досить утяжлива до ходу. В прикрійших місцях кинена дощечка, у відступах набито кусниками дерева, що має заступати східці. Поруче повихолїтуване, іноді й зовсїм відхилилось від стежки. Нї слїду якоїсь дбалости про вигоди публики, все вказує опущенє. Одиноке богатство — се пишний зелений килим буйної трави, що мягко вкриває цїлу гору, густо уквітчаний барвними пільними квітками. Денеде купка білих плакучих беріз, де в тїни може відпочити та налюбуватись гарною природою і чудовим сьвіжим воздухом.

Під самим вершком звичайна сїльська хатина. Двері замкнені на колодку. Малий хлопчина цїкаво виглянув ізза угла і зник у тійже хвилї. Але про хату й про него нам байдуже; цїль нашої далекої дороги осягнена: перед нами висока могила.

Широкими, але збутвілими деревляними сходами, добре уважаючи, щоби не ступити в дїру, виходимо на сам верх могили, обгородженої зелїзними штахетами, засїяної травою, блаватом, червоним маком та иньшим цьвітом. На серединї високий білий хрест, на ньому з одної сторони буквами одно слово „Шевченко“ і дата уродженя й смерти, з другої поважний профіль великого поета дивить ся сумним, лагідним поглядом на свій милий Днїпро...

Воколо нї живої душі. Тихо, спокійно; навіть вітер, що цїлий день так докучав на пароходї, утих і не рухне й стебелиною; все наче здержало віддих; нїчо не перериває нашої повної глубокого зворушеня задуми. Не говоримо нїчого. Гадка, що стоїмо на могилї нашого незабутного Кобзаря, що дивимось на се, на що єго очи тільки разів з такою любовю дивились, за чим єго серце в чужинї-неволї не переставало тужити, витискає нам сльози з очий і млою зворушеня заслонює краєвид, котрий хотїлось би затримати в душі на віки, заховати в памяти як скарб найбільший на дальше житє. Хоче ся подивитись на сї зелені покриті лїсом гори, на сї золото-червоні від блеску заходячого сонця широкі води Днїпра, на сей, здає ся, безмежний степ, що мрїє перед нами широким зеленим морем. Довго-довго не відриваємо очий від чудового виду, аж сторож могили, що тимчасом підійшов до нас, будить неначе з чарівного сну, запрошуючи вступити до хатки. Ах, правда, час вертати! Сонце

вже сховалось, а вечірні мраки наче легким синим серпанком огортають степи, лїси, воду й надбережні луги.

— Нарвіть квіток на спогад! — І крізь зелїзну огорожу помагає нам нарвати жмуток пільного зїля.

В хатинї, звичайній сїльській чистенькій хатцї обширна кімнатка. Зі стїни витає нас великий портрет поета (після картини Рєпіна) з незвичайно симпатичним, сердечно-добрим виразом лиця. Образ украшений вишитими ручниками та китицями живих цьвітів. В углї золотиста ікона з лямпадкою; на довгім столї, прикритім вишитою скатертию, кобзар Шевченка і памяткова книга. Сю послїдну подає нам хозяїн для записаня наших імен.

На самім початку книжки вложений друкований зшиток з просьбою до відвідуючих прочитати єго, поки возьмуть ся до писаня в сїй книжцї. Там пояснено значінє поета для України, зазначено з жалем, що не всї ті, що тут свої імена записували, здавали собі справу, кому посьвячено се місце; вкінци просьба не мазати легкодушно книжки, а хто не розуміє ваги і значіня сеї самотної могили, хай лїпше не бере пера в руки.

Переглядаємо та перечитуємо книгу та знаходимо побіч маловажних віршиків та нїби дотепних уваг, написаних видно тими, що звикли видїти на Тарасовій горі місце звичайних лїтних прогульок, письма тих, що з далеких сторін спішили нарокм поклонити ся памяти великого поета і ясно відчували значінє єго для всего народу.

Є там приміром письмо батька, що сам молодим хлопцем відвідував могилу поета, а тепер привіз своїх малих синків, щоби поклонились могилї того, котрого ідеї мають їм бути провідною звіздою в дальшім житю. Невправні підписи хлопчиків під іменем батька роблять вражінє присяги на сьвяте дїло. Другий російською мовою каже, що „з далека сюда рвала ся мечта моя“, щоби могилї славного Тараса „поклонъ отдать“.

Є немало й Поляків, що складали поклін „wielkiemu piewcy Ukrainy“; і Нїмцї і Жиди підписались, складаючи честь Кобзареви.

З Галичини ледво кільканайцять осіб здобуло ся на відданє могили, а яка то просто конечна річ зробити прогульку до Києва, Канева, а дальше Днїпром до Катеринослава, до порогів та місця давної козацької Сїчи.

Вже добре вечеріло, коли, переглянувши книгу, ми віддали її з нашими підписами сторожеви. На прощанє ще раз вийшли ми на могилу, щоби в послїдне кинути оком на дорогий краєвид,

що тоне вже в лїлїєвій вечірній млї. Зриваємо ще пару квіток та поздоровившись приязно з нашими знакомими студентами, котрі тим часом вспіли також тут знайтись, з жалем покидаємо незабуте дороге місце.

Олена Галичанка.

85. На Запорожу.

Простір, де були в ріжних часах запорожські Сїчи, тягне ся яких сто кільометрів, від села Кічкаса, що лежить на правому березї Днїпра біля острова Хортиці, аж до річки Базавлука, що впадає в Днїпро з правого єго берега. Се той славний низ, куди утїкали в 16, 17 і 18. віці всї утиснені елєменти з Польщі, з Московщини й иньших сторін сьвіта. Приходили сюди також люди, що хотїли дати волю своїй буйній житєвій силї; до таких треба зачислити наприклад козака Байду (князя Вишневецького). Се той низ, де жили вічно неприборкані узброєні козаки, неслухняні нї Польщі нї Московщинї нї Татарам, де жили по словам самих Запорожців „славні молодцї“, „славне війско запорожське“, пострах бісурманів.

Біля Кічкаса дїлить ся Днїпро на два русла. Східне русло називає ся новий Днїпро, західне — старий Днїпро. Они обпливають найбільший Днїпровий остров, Велику Хортицю, довгу щось на 8 кільометрів, а широку на 3 кільометри. Островів на Днїпрі дуже велике число. Почавши від Києва аж до Нїкополя стрічає ся все безлїч островів ріжної величини, а крім того в пороговій части Днїпра богато скель. В самій запорожській части Днїпра подає Яворницький число островів на 265, а з них найбільша є саме Велика Хортиця.

Сей остров має форму клина; грубшим боком зверненого на північ, а звуженого на полудне. Північний беріг є високий на яких 50 метрів, а полудневий сходить помалу аж до ріженя води. Обвід Великої Хортиці буде яких 25 кільометрів. Се та „Хортиця сестра“, згадувана у Шевченка. Слїдів по Запорожцях на Хортиці дуже мало. Є на найвисшій части єї північного кінця щось нїби останки кріпосних валів — більше нїчого. На острові живуть сегодня Нїмці кольонїсти, спроваджені сюди ще царицею Катериною. Господарств є 18, як за Катерини, але хат уже є 83; значить, більшість є люди, що живуть із зарібку. Богато землї на Хортиці лежить облогом, степ такий сам, як за сусїдним берегом Днїпра, бо кольонїсти управляють лише частину землї.

Головно родять ся тут дині[1]) і кавуни[2]); мені розповідали, що під сими плодами дасть десятина і 300 карбованців доходу в рік. Німецькі кольоністи розвели біля хат садки тай иньшу деревину, головно акацію і тополю, що їх по степу ще найлекше подибаєш. Я бачив при 2—3 дворах гарні черешні, може 16-літні, високі на 4 метри з зовсім зісохлими галузями і зісохлим листєм на них. Видно ще на весну сего року они пишали ся, аж нагло в літі від спеки прийшло їм загибати. Кольонія називає ся „Остров Хортиця".

Мала Хортиця лежить на захів від Великої, віддїлена лиш Старим Днїпром. Она нині вже не остров, тільки злучена з су-

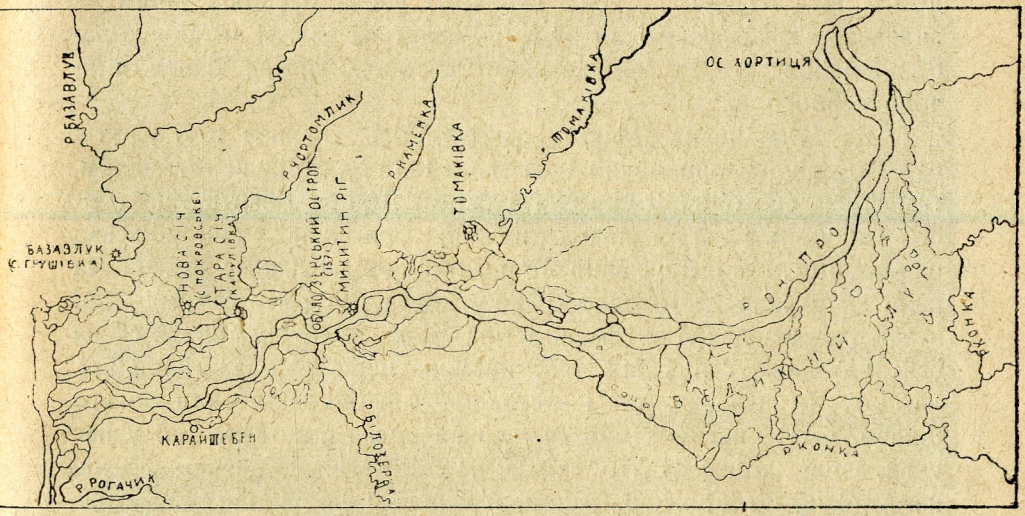

Запороже (низ). В скобках теперішнї назви сїл.

шею, бо, видно, рукав Днїпра, що робив колись із неї остров, тепер замулений. На місци давної Вирви, де Запорожцї ставили свої байдаки, є нині плавня т. є. низька долина, заросла всякою деревиною й травою, коли противно сусїдний степ випалений від сонця. Навіть імя змінене; нині називає ся Мала Хортиця Канцерським островом (хоч не є островом), а в плавнї є два гарні нїмецькі села: Канцерівка і Висша Хортиця. На тому місцї, де Вирва виходила з Днїпра, є маленький залив, званий Царською Пристанию; тут нині стає малий паровець, що їздить по Днїпру між Канцерівкою, Кічкасом і повітовим містом Александровськом на східному березї Нового Днїпра, напроти Великої Хортицї.

[1]) Zuckermelone. [2]) Wassermelone.

Сей східний беріг Днїпра є гладкий і низький (у противенстві до західного, трохи висшого і легко хвилястого) і се той славний Великий Луг Запорожців, згадуваний у Шевченка і названий братом Запорожців. Великий Луг є все зелений, навіть тепер у липні на ньому трава не вигоріла так, як на степу; він тягне ся здовж берега відай на яких 150—200 кільометрів, Часть плавнї (Великого Лугу) біля самого Александровська називає ся Шенвізе (Schönwiese) — знак, що тут живуть зовсїм чужі люди для колишнїх Запорожців, подібно як на Великій Хортиці, Меноніти-Нїмці.

Простір Сїчий від Хортиці до Нїкополя проїхав я пароходом у пяти годинах. Серед великого числа островів нїчим не визначає ся Томаківка, де була Томаківська Сїч. Я питав у корабельної прислуги за томаківським островом, але не дізнав ся нїчого певного.

Де була Сїч на „Микитинському Розї", куди в 1647 р. утїк був Богдан Хмельницький і де єго в 1648 р. вибрали гетьманом, там пливе сьогодня Днїпро. На березї Днїпра лежить тепер місто Нїкополь і тут стояла до недавна оригінальна запорожська церква, що її модель заховано в Катеринославському музею. На взір тої церкви виставлено більшу церкву на тому самому місцї з задержанєм усїх єї питоменностий. Дуже приємно дивити ся на сей відмінний стиль від усїх иньших церков — оригінальний, легкий. Як із верху, так і в серединї є в будові церкви богато цїкавого і я певний, що ся церква дуже подобала сяб у нас у Галичинї, колиб її хто схотїв наслїдувати. В церкві є деякі памятки по Запорожцях, заховані у великім порядку: Євангеліє з р. 1763. оправлене в срібло (позолочуване) ваги 28 фунтів; плащениця, вишивана золотом, дар з р. 1760. від Баркуші з куріня Томашівського; два срібні кубки обєму пів цїлого лїтра. Головно сей більший срібний збаночок із накривкою дуже гарний. На ньому витиснені дуже удачно ріжні пташки, а був він у посїданю отамана Сїрка († 1680. р.). Звертає ще увагу аналой із вкладаною перловою матицею дуже мистецького взору. В старій „запорожській" церкві були в іконостасї два брати Шияни, Яків і Іван, поміщені 1784 р. зараз біля образів Матери Божої та Ісуса Христа і такої самої величини і так само намальовані олїйною фарбою. Підпис на образах каже, що тому їх образи тут поміщують ся, щоби було їх видно на місцї їх дїяльности і заслуг коло церкви. Люди з часом видїли в них „сьвятцїв" і цїлували сї „сьвяті" образи і хрестили ся перед ними. А они оба убрані в богаті козацькі строї: у одного з них здоровенний

оселедець (другий був лисий), в обох цьвітисті жупани і червоні чоботи. Аж якийсь владика при візитації казав віддалити сих „сьвятих“ з іконостаса й они нині в музею „древностий“ в Одесї, де я їх видів пізнійше, а в нїкопольській церкві є лише вірні кольорові копії, величини пів аркуша канцелярийного паперу.

Сї всї річи і церкву показував менї з великою сердечностию і гумором місцевий сьвященик, до котрого мене справив проф. Яворницький і в котрого домі я провів вельми мило вечір.

Слїди давних Сїчий, а саме Чортомлицької, Покровської і Базавлуцької я обїхав кіньми. Усюди дуже мало слїдів. Але мене тягнуло найбільше до Чортомлицької Сїчи (1652—1709),

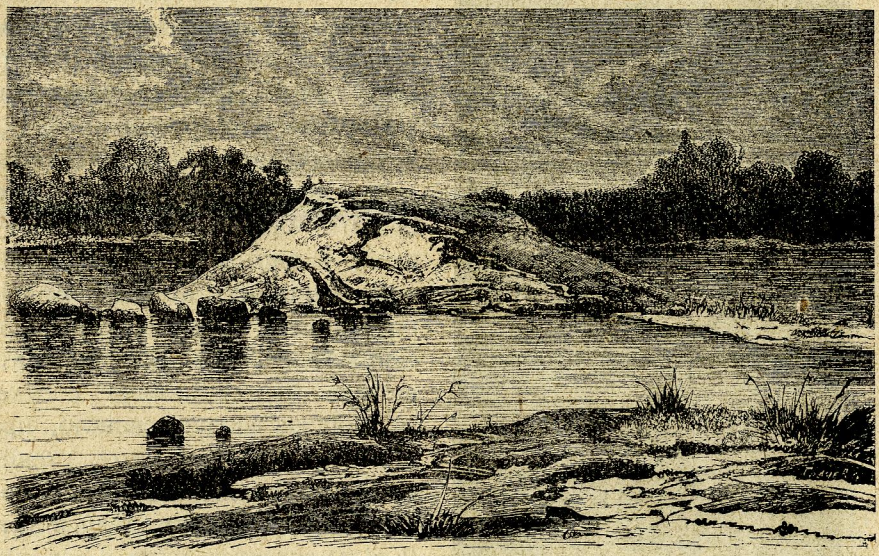

Чортомлицька Сїч.

котрої руїну за Петра І. описують Костомарів і Яворницький так, що годї не плакати читаючи. Тут ходиш по невеличкім островци, по Чортомлицькій Сїчи, і ти певний, що кожда пядь землї полита була кровю. Стоїш на тім островци, зарослім буряном і надводною деревиною (вербами, тополями і шовківницями) і мимо волї линеш думкою в ті хвилї, коли перед майже 200 лїтами тут стояли проти себе два сьвіти, які попри себе не могли жити, так, що один мусїв улягти. І улягли Запорожцї вибиті до ноги військом Петра І., під проводом колишнього Запорожця Галагана. На островци самім нема найменьшого слїду по Запорожцях. Однако як із Чортомлицького острова так і з землї надбережного

села Капулівки вода вимиває кости давних лицарів. В селї Капулівці в дворі баби Мазайки стоїть старанно удержана могила Сїрка, що ввесь свій вік не хотїв корити ся ні Польщі ні Москві. Камінь на могилї добре збережений, напись читка. Могила обсаджена тополями, шовківницями та иньшою деревиною. В хатї баби Мазайки більш як шістьдесятьлїтньої селянки, яка при своїх лїтах ще добре тримає ся, лежить книжка, де записують свої імена не дуже то численні туристи. Ся книжка удержана в добрім ладї, не так, як книжка на могилї Шевченка близь Канева. Баба Мазайка дуже ввічлива і розвідувала ся з великою прихильностию про „Дмитра Івановича“ тобто проф. Яворницького, що хотїв закупити від неї часть огороду, де лежить могила Сїрка. В хатї Мазайки нема помосту, який, видно, на Українї є великою рідкостию, коли в народній пісні згадує ся як окремий знак богатства: „У тієї Катерини хата на помостї“. „Долівка“ є вимазана дуже гладко глиною, про що звичайно згадують українські письменники в описах селянських хат на знак ладу в хатї. В кількох хатах, куди я заходив за час моєї проїздки по Українї, я сю обставину все стрічав. У нас у Галичинї лиш хати зовсїм бідні мають „долівку“ і тому задля загальної нужди не прикладають ваги до удержуваня єї в ладї. Хтож не зовсїм бідний, той кладе в хатї поміст; але се знов не є у нас таким знаком богатства як на Українї, бо в Галичинї лекше дістати будівляне дерево, яке в степовій Українї дістане лиш за добрі гроші.

Рєпін: Запорожець Яків Шиян.

В селї Покровськім на місци давної Сїчи, що була там (1741—1775) після зруйнованої Чортомлицької, був на звінниці іконостас із старої Запорожської церкви; він сегодня в катеринослав-

ським музею. На місцях церкви стоїть лиш купа каміня, накрита дашком із маленьким хрестом, на знак, що там був престол. За плотом стоїть нова церква, збудована відай на старий козацький спосіб, бо не подібна до загально розповсюдненого тепер типу; але до неї я не зайшов, бо не було дома пароха ні меньших церковних чинів, а жінка пароха не відважувала ся повірювати ключі від церкви комунебудь із людий. Так і я не видів козацьких хоругов і ще дечого із запорожської старовини, захованої в середині церкви.

В Базавлуцькій Сїчи над рікою Базавлуком, допливом Дніпра з правого берега, видів я один камяний хрест із написом: „Здѣ упочивае рабъ божій Іванъ Бѣлый, вѣска Запорожского, Куреня... 1763“. Сей хрест стоїть нині на птичому дворі економії великого князя Михайла Николаєвича, що до него належить село Грушівка (на місци Базавлуцької Сїчи) і село Покровське з довколишним степом, разом около 70 тисяч десятин землї.

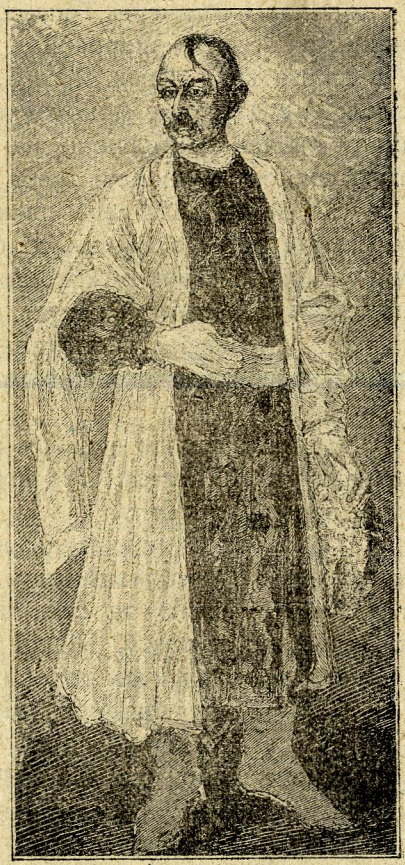

Рєпін: Запорожець Іван Шиян.

Вся їзда кіньми по землї Чортомлицької, Покровської і Базавлуцької Сїчи обняла яких 25—30 кільометрів. Назад вернув я зелїзницею з Грушівки до Кічкаса (яких 100 кільометрів), а звідси возом до Александровська, де я пробував за увесь час моїх прогульок на землї давного Запорожа. Дорога зелїзницею, яких 100 кільометрів через безкраїй степ, тревала пять годин.

Михайло Кос.

86. В Гімаляйських горах.

Я був радий та відітхнув свобідно, коли покинув Калькуту. Мені здавало ся, що я утік від великої небезпеки, коли мені удало ся здорово вийти з того плідного ложа усяких бакцилів і бактерий, великих і малих паразитів. Я радував ся, що сидів сам у купе́ і спішив у гори Гімаляйські.

Шлях ішов через Гангесову рівнину. Вид монотонний. Кажуть, що й „степ широкий — край веселий“ має свою поезію і співають те у піснях. Я сего ніколи не відчував. І степ український був для мене монотонний і мадярська пушта. Безкрайність степу впливає усипляюче на мозок і на нерви. Але того сну, того спокою було мені треба після вражінь у Калькутї.

Зелізниця вела через рижові багнисті поля. Тут то там замигкотїла оселя зі своїми соломяними кришами; тут то там промигкотів індийський мужик, що своїм передпотоповим ралом порпав землю; онтам закракали на дротах ворони або заверещала папуга, або шакаль сполоханий шумом машини загнув хвіст під себе і перебіг нам із поспіхом дорогу. Зрештою всюди мирно і спокійно.

Коло 9. години вечером прибув поїзд до Дамукджа-Гат на правім березі Гангеса. Тут пересідає ся на парохід, що перевозить на другий беріг.

На пароходї прилагоджена вечеря. За кождим гостем стоїть нерухомий і мовчаливий Індиєць. Ніхто нїчого не говорить, всї тихо. Сядь тілько за стіл, а тихою босою ходою приносить слуга все по порядку. Нїякої суятнї, нїяких клопотів із платою. Положу дві рупії і все готово.

У Вара-Гат пересїлись ми у другий поїзд на лївім березї Гангеса. Се був нічний поїзд.

Дивне диво для европейського подорожника: вагони тут уладжені до спаня! Се не спеціяльні sleeping car[1]), що за них в Европі годї доплатитись — нї, се звичайні вагони, тілько англійські інжинїри додумались до того, до чого не додумали ся в Европі, що подорожник хоче часом заснути в дорозї. Поверх кождої лавки є тут ще одна лавка присилена до стїни вагона так, що лиш треба її спустити за потиском пружини, а стане в кождому вагонї чотири вигідні постелї. Нї кондуктор в ночи не мішає нї нїякий контрольор не загадує переглядати карти як раз тодї, коли пасажири тільки-що задрімали... При кождому купе́ є маленький кабінет тоалєтовий, де з чопика можна спустити

[1]) Читай: слїпінґ кер, значить: вагон до спаня.

до умивальниці теплої й зимної води; і зеркало тут є і взагалі де-що потрібне в подорожи.

Рано прибули ми до Сілїгірі у підніжа Гімаляйських гір. Тут знов снїданок — breakfast[1]) по англїйськи. Взагалі ті Англичани тїшать ся добрим апетитом і уладились по зелїзницях до того апетиту. Рано о 6-ій у них tea[2]) з прикускою, — о 9-ій breakfast з трох або чотирох мясних страв, — о 2-ій tiffin[3]) також з трох або чотирох страв, о 8-ій dinner[4]) з пять або шість страв — наконець о 10-ій знов tea до вподоби. Цїлу подорож до Дарджілїнг треба проїстись і я проїдав ся здорово, як і проїдались молоденькі леді, що їхали зо мною в одному поїздї.

В Сілїгірі починає ся уже зелїзниця гімаляйська. Сї мікроскопійні вагони женуть із дивною скоростию під гору. Піднесенє доходить тут декуди до 5%.

Шлях веде через чайні плянтації. По обох боках шляху тягнуть ся непрозорими темно-зелені корчі, що їх листє сталось конечностию для зденервованої европейської раси. З чаєм іде тут на переміну кава. Тут то там серед чайних корчів стоїть гнучка хіна. Я висїв на поблизькій стації з вагона, щоби придивитись близше тому добродїєви людства, тій благодїйній ростинї. Мало на сьвітї ростин, на які я споглядав із щирійшим „благоговінєм“, мало було таких істот, що їм я складав щирійшу заяву поважаня. Коли кава та чай є більше люксусом чи середником, як хто думає, для піддержаня енергії — то хіна є тою добродїйною істотою, що годує „алчущих“, напоює „жаждущих“ і усмирює „страждущих“.

Недавно заведено ті ростини в Індії; не більше як 40—50 лїт, як зроблено із ними перші проби, а досї управа їх розширилась так далеко, що тепер становить один із головнїйших доходів в Індії. Індийські плянтатори опанували сьвітовий торг. Тай не дивно, що они дивлять ся тепер із завистю на всї нові проби акліматизації тих ростин в Европі та Америцї. Поки-що почали садити чай у підніжах Кавказу і в Канадї. Хоч після т. зв. научних дослїдів англїйсько-індийських кавказський чай не спосібний до ужитку, бо за гіркий, неароматичний і т. д. — то все таки плянтації в Кавказї розширюють ся. Надїймо ся, що козацькі потомки, що їх царська полїтика пересадила у багнисте підніже Кавказу, не вигинуть від пропасниці, але знимаючись у гору Кавказу стануть здоровими плянтаторами і піднесуть із успіхом одиноку в сім столїтю можливу боротьбу — боротьбу економічну.

[1]) Читай: брікфест. [2]) ті (чай). [3]) тіфн. [4]) дінé.

Гімаляйська зелїзниця знимає ся із заворотною скоростию в гору. Вже стоїть таблиця: Elevation [1]) 2000 стіп, далї 3000 стіп... Шлях веде знимаючись у заходи. Дорога йде понад пропастию з одного боку, а скелею з другого. Здає ся, що розігнана машина туй-туй розібє ся о скалу, що заставляє їй дорогу. В тім поїзд задержує ся на хвилинку перед самою скалою, сторож переставляє шини — і зелїзниця знимає ся знов у другий бік. Дальше веде шлях через передвічний лїс. Старі дуби покриті мохом, а папороти ростуть високими пнями. Вітер, що недавно шумів цїлуючи гімаляйські шпилї, сипле в лице густу мраку. Поїзд жене через сїдло в верху Кірсонґ. На таблиці стоїть: 5000 стіп понад поверхнею моря. Ми піднеслись понад мраку. Пропасть перед нами і під нами, покрита густою непрозорою мракою. Відвічні дерева шумлять від повіву вітру. Мене опанувало почутє, мов би я летїв у повітрю межи шумлячим морем, а ясним небом — як колись і будуть лїтати наші потомки в двайцятім і котрімсь столїтю.

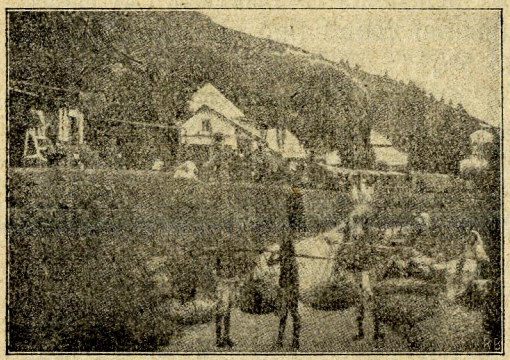

Кірсонґ — зелїзниця в Гімаляях.

На стації в Кірсонґ (Kurseong) стрітив я перші скісні татарські очи. У мужиків підголені чуби, лиш оселедець з тїмени теліпає ся по плечи або у парубків завитий за ухо. Одягнені они всї як Москалї. Широкі кратчасті штани, червоні або сині кафтани, запинані на рамени. Жінки і дївки в московських сарафанах підвязаних високо під грудьми. Кремезна дївка, обвішана тяжким намистом із пацьорків та дукачів, підійшла до мене і усьміхаючись — при чім показала свої здорові зуби від уха до уха — предложила менї свій базар на покуп. Одно слово sir она знала по англїйськи, а так беленкотїла по татарськи. Не знаю чому, але она своєю кремезною постатию і здоровим виразом лиця, що на ньому через жовтаву кожу пробивав ся здоровий румянець — перший, який я бачив від року — нагадала менї Гуцулку Параску, що служила у моїх родичів коло товару. Она до мене по татарськи, а я до неї по нашому та ще з гуцуль-

[1]) Читай: елєвешен — піднесенє.

ським акцентом. То був пречудний розговір межи Сіккімською дівчиною а Українцем. Але коли моя Параска порозуміла, що ми не можемо наших звуків привести до згоди — кинула мені здоровим рухом, що мав бути щирим а заразом елєгантним, кілька помаранч у купе́, а я кинув їй у кіш кілька мідяків у заміну. Тут між веселими Сіккімцями, що так відбивали від поважних Індийців, я чув себе як дома. Мені видїлось, що бачу перед собою такого то Івана або Грицька або Николу в такій самій клепани або кучмі, яка уживає ся у нас у карпатських горах.

О 4-ій зполудня прибули ми до Дарджілїнґ.

Се новомодна оселя на висотї 7800 стіп посеред пречудної гірської околиці і сотворена енергією Англїйців. Присилувані денервуючим індийським кліматом шукати місця, де би їм жилось природнїйше, винайшли те чарівне місце Дарджілїнґ. Тут на висотї нашої карпатської Чорногори стоїть вілля при вілли, одна красша другої, одна величавійша другої. Тут стоїть одна англиканська церква, тут і санаторія для хорих, тут на границї індийського царства стоять червоні мундури вояків, однакові всюди: під пекучим небом Африки, на півострові Доброї Надії і перед лицем відвічних снїгів гімаляйських — Англичанин усюди дома. В Европі і на цїлій кулї земській усюди звучить англїйська бесїда, усюди панують єго звичаї. І тут у Дарджілїнґ грає англїйська молодїж в свій lawn-tennis і crocket, як на березї Темзи — тут на прегарних дорогах гарцюють на конях gentlemen-и і ladies і як би в Hyde-park-у — тут при вечірньому dinner в готели царює фрак і біла краватка, як би в сальонах якого синьокровного льорда.

На дворі стояла зима. Термометер безпечно брехав зухвало, коли показував 4° R. понад нулю. Із студени я дзвонив зубами, але все таки радував ся, як радує ся чоловік, коли побачить доброго старого приятеля. До мого приїзду в Гімаляї я прів майже два роки без перестанку, коли волочив ся по самих найгорячійших сторонах земської кулї. Зимно має в собі щось симпатичного. Зимно сталить людську натуру і додає їй гнучкости ума й енергії волї. То й не дивно, що всюди на сьвітї панує північна раса над полудневою... Отже коли я так ішов за сіккімськими молодцями, що похватили мої пакунки до готелю, з червоним від зимна носом і синїми ухами, я почував у собі вдоволенє, якого не зазнав уже від років. А коли симпатичний господар Woodlands hotel-ю [1]) дав менї комнату, в котрій палахкотїла жива поломінь у коминї, і я, дожидаючи dinner, розложивсь вигідно

[1]) Вудлєндс.

в англійському кріслі пятами в гору — то я чув ся паном над панами, царем над царями. Усякі пессимістичні думки щезли і я радував ся, що „живу на сьвітї“.

Ярослав Окуневський.

87. Прогулька з Пекіну.

Як ви уявляєте собі наше пожитє в Пекінї?

Кождий Европеєць уоружений від голови до ніг. В европейських посольствах повно жовнїрів. Китайцї тільки й чигають, щоб усїх „білих чортів“ вирізати, а коли покаже ся бідний Европеєць на улицю, то з усїх боків кричать єму „фанце“ і в очи плюють...

Таке думають собі про Китай в Европі.

Може оно коли так було, а тепер оно інакше. Зелізна дорога привозить сюди Европейцїв та Американцїв не лишень для „бізнесу“, але й просто для потїхи. Ходимо собі по містї з паличками мов би у Відні або в Берлїнї і торгуємо з Китайцями як з нашими жидами. Що на нас Китайцї покищо ззирають ся, нїщо дивного. Най Китаєць у своїм одязї та з своєю косою покаже ся на улицї в Европі — чи не будуть ззирати ся на него? Ще й полїцїянта треба буде, щоб охоронив бідного Китайця перед европейською цїкавою товпою...

Одного гарного поранку вибралось нас шість чоловіка верхом з порошних мурів Пекіну.

По дорозї виднїє у кипарисових лїсках тут то там висока 10-поверхова китайська пагода, що як високий обелїск знимає ся до неба. Тут то там білїє мавзолей або капличка, збудована дїтьми на „вічну память“ своїм родичам.

Місточко Гай Тієн. Тут виднїють ся розвалини лїтної царської палати. Все в руїнах. Сполучена англійсько-французька армія збомбардувала все і розказують, що не то ґенерали, а й кождий вояк забрав зі собою стілько добичи в золотї і шовках, кілько міг удвигати. Найкрасші і найдорогоцїннїйші річи післали ґенерали Наполєонови III. і королевій Вікторії, а між ними скиптр і шаблю китайських царів.

Дальше йде місточко Ву-су-шан. Там на горбочку виднїє ся лїтний дворець царицї-вдови. Перед двірцем, обведеним муром, два з бронзу вилиті стилїзовані льви — ознака офіціяльности. Та тілько ми звернули туди свої конї, а вже проти нас вибігли засапані товсті сторожі. „Мепо! мепо! проч“! Прогнали нас. Ми обїхали кругом і бачили, що можна було бачити: жовті дахи

з поливаної цегли, тут то там на горбочку яку альтану або копулу пагод. А серед площі і на улицях носилки з усякими великими і меньшими мандаринськими чинами з різнобарвними ґузиками на капелюхах, з кінськими хвостами себто ознакою генеральською і з павяними перами. Сими днями мав до цариці-матери зголосити ся сам цар-богдихан. По дорозі так і товпили ся манджурські їздці з луками і сагайдаками на плечах. І піхотна сторожа там була з заржавілими шаблюками без похвів і з перевязаними мотузком самопалами. Таких самопалів у нас вже не видати, хиба в музеях. Один чоловік ледво двигає сего Manlicher-a на плечах, а до вистрілу мусить опирати дуло на плече попередущого мужа — тай то, кажуть, небезпечно...

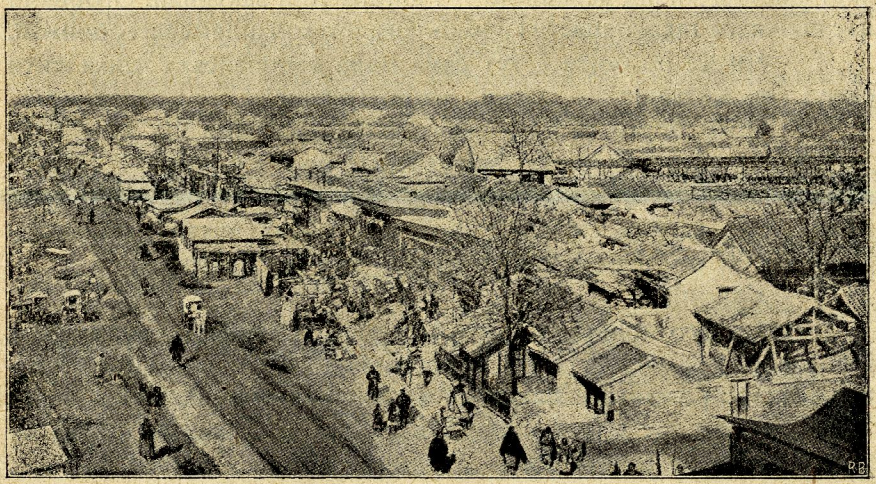

Головна улиця в Пекінї.

Ми пігнали рижовими зеленими полями. Китайські мужики, що були на полях, здоровили ся з нами і питали, звідки ми і куди. Сонце почало припікати на добре. В дали білїли марморні мури сьвятинї Пі ен-ссе, а поруч зеленїв царський величезний сад, обведений муром, з високою блискучою зеленою пагодою і жовтим царським лїтним двірцем.

Сегодня якесь китайське сьвято. По дорозї здибаємо сьвяточно одягнених богомольців, а між ними найбільше жінок. Дївчата, розмальовані на біло і рожево як ті ляльки порцелянові, тупцяють на скарловатїлих ніжках і прохолоджують ся вахлярами. Дїтвора здорова, повнолиця, з маленькими пятьма або шістьма кісочками, що їм сторчать на голові як ті ріжки у чортиків, біжить за нами, сьміє ся з нас або й радує ся нами.

В селї Пі-ен-ссе віддали ми свої конї нашим китайським мафу т. є. конюшим, що прибули сюди разом із нами, і знялись по ступенях в гору до церкви.

На порозї привитав нас товмач нїмецького посольства. Обмившись та очистивши ся від пороху, зявились ми в сальонах баронової Гейкінг.

Стіл був заставлений білесенькою скатерткою, а на нїм кришталева посуда. Китайцї-слуги звивали ся своєю тихою ходою в фільцових підошвах і міняли нам тарілку за тарілкою. Обід европейський і вина европейські. Пані була так любязна, що перед кождим із своїх гостий поставила карту з „menu“ [1]), а на тих картах вималювала власноручно види із сьвятинї Пі-ен-ссе. Чорну каву випили ми під верандою — і цигара собі закурили. Огорнуло нас почуванє такого щастя і вдоволеня, що хоч цїлий сьвіт обнимай.

— Чи ви не боїтесь тут сама одна европейська жінка жити серед сих Китайців? — питаю паню Гейкінг.

— Чого бояти ся? О. ігумен дуже ласкавий для мене. Що день приходить до мене звідуватись про здоровлє і слїдить дуже пильно за моїми акварелями. Він страх як радує ся, коли пізнає, що якийсь сюжет у моїх карточках взятий з околиці Пі-ен-ссе. А от моє „menu“ возьміть собі на памятку.

— Спасибі!

Незадовго прийшов і сам о. ігумен. Старушок чистенький, одягнений у жовту сутанну, з виголеною чисто бородою, в руках вахляр і рожанець. Виглядав як милий католицький ксьондз... Привитав він нас щиро і предложив нам свої услуги, коли захочем оглянути сьвятиню.

Се не одна сьвятиня, а яких двайцять. Терасами знимають ся під верх зеленого горбка, а на самім шпилю прегарна буддийська пагода, з котрої розстелює ся вид на цїлу рівнину Пей-го. Там в дали старинна столиця „небесного царства“. Голос дзвона звав богомольців на молитву.

Один будинок тут красший від другого. Усе з мармору і різьблене.

В одній сьвятинї сидить на тронї золочений превеликий Будда і усьміхаючись добродушно десницею благословить правовірних. У другій якісь дві жорстокі прояви. Се боги війни — пояснює товмач. Там знов у одній сьвятини більше як 500 золочених Буддів у ріжних видах і в ріжних поставах. То всї вчоловіченя великого сьвятця, що зявили ся до сегодня.

---

[1]) Читай: меню.

В одній церкві представлені ад, чистилище і пекло. Я виражаюсь термінольогією християнською, бо інакше й не можу. Дивлячись на ті муки грішників, я мимоволі нагадав собі деякі образи з наших сільських церквів. Ось чортяка — він тут представлений білим — веде на мотузку грішника і тягне єго на скалу, з котрої вже поскидано велику товпу у дебри і вертепи. Їх ноги, руки, голови так і сторчать на шпилях у дебрах. Там котел, а в кітлї жарять ся грішні душі. Якогось грішника повісили за ноги і паси з него деруть; иньшого розпиловують, а иньшого четвертують. І жінкам кара єсть і дїтям, що родичів не шанують. Усе те вирізьблене з дерева і виконане так жорстоко, що чоловікови аж мороз переходить по спинї.

О. ігумен і клирики були для нас дуже любязні і сьміяли ся з нас. Дїтвора, хлопцї і дївчата так і сунулись лавою за нами.

По прогульцї вернули ми назад до Пекіну.

В Пекінї всї европейські посольства так і розривали нас між себе; але що найкрасше, що найлїпше, то розкажу тепер на конець.

Пані Корсакова в росийськім посольстві співала українські пісні, що аж серце радувалось.

— Вже годї! — кажу — перестаньте, бо не видержу і всїх вас тут розцїлую з радости.

Тут у Пекінї нераз я забував, що я між Китайцями, і здавалось менї, що я дома, тай ще й як дома.

Ярослав Окуневський.

108. Пе́ред битвою.

Тирново. Невеличкий болгарський го́род на дорозї в балканські гори. І стоїть він якраз на границї гірської щілини, якою далї йде шлях аж до Шипкинського перевалу, а звідтіля в долину Тунжі на Казанлик. Будівлї в ньому майже всї в два поверхи, але деревляні і з ґанками на верхньому поверсї на взір татарських у Криму. Улицї такі криві і вузенькі, що двома возами не розминеш ся; і так гарно бурковані, що треба по них ходи́ть уміючи та до того й ноги треба міцні мати, щоб не поломать — особливо у ночи, коли до всього ще й темно, бо лїхтарець тут дасть Біг. І як Бог згляне ся, пішле блїдолицього посьвіти́ть, то й видно; а нї, то хоч лобами штуркай ся. Видко, що тут тільки на Бога здавна надії покладали! І не помилились!

Коли ми проходили через го́род, Болгари всї висипали на улицї і кождий хозяїн виставив біля своїх воріт коновки з ви-

ном. Вояки, не вважаючи на те, що духота була страшенна, смоктали нахильці, скільки духу стане.

Ми пройшли ще верстов зо шість і стали табором під Лїсковацом.

Болгарське село. Розкішне місце. Широкополі лани пшениці і виноградників. Ледви мріють високі гори, сизою млою повиті. Помежи ланами вє ся срібною стежкою річка. Покрутивши між ними хвостом заховала свою голову далеко в гущавині корчів, щоб захистить її від горячого як пекло сонця. Навколо, скільки оком сягнеш, витяглись мов по шнурі, ряд за рядом, білі якісь птахи і наче поприсїдали до землї. А між ними иньші, більші стояли мов на сторожі журавлї!... То табор 14. дивізії під Лїсковацом.

— А що, братця, як думаєте, чи скоро ми вже понюхаєм пороху? — допитував ся Гавриш у товаришів, протираючи рушницю ганчіркою, промоченою костяним салом.

— Що, ще не вчадїв на переправі? — відповів Бойко прищуривши одно око, а другим зазираючи в дуло рушниці, що її поставив прикладом проти сонця. — Нанюхаєш ся ще, аж обридне! Підожди трошки.

— Я вже забув, чим він і пахне! — зареготав ся Гавриш.

— Тухлим яйцем! — відповів Гайдамака — пригадав?

— Гайдамака! — гукнув з офіцирського намету чийсь голос.

— Я! Ваше Благородіє. — Гайдамака хутко схопив ся і підбіг до намету.

— Ти завтрішнього дня у мене денщиком. Желаєш?

— Так, тошно, що желаю, Ваше Благородіє.

— Обідать варить, кажуть, ти добре вмієш?

— Так тошно, що красше всякого куховаря зварю:

— Побачим! Так от що: завтра я ймениник, так ти зготуй обід. Шкода, що пирога не можна спекти!

— Чому? Можна, Ваше Благородіє.

— Ну? На чомуж ти тїсто замісиш? Може на своїй шинелї? — засьміяв ся офіцир.

— Нїкак нєт, Ваше Благородіє. Чому на шинелї? Я тільки шинелю підложу, а зверху полотнищем накрию, замішу і...

— Ну його к Балканам з таким пирогом! Красше звари борщ, порося з кашою і ще щобудь солодке!

— Можна блинчики, Ваше Благородіє.

— Блинчики? Ну хоч і блинчики, тільки щоб не були піджаристі. Пожди, сеж знову з тїста, знов на шинелї будеш місить! Нї, не треба. Скількиж тобі дати гроший на обід?

— Копійок з двайцять, Ваше Благородіє. Ніяк не меньше. Так, що порося...

— Пожди, як двайцять копійок?

— Ніяк не можна меньше, Ваше Благородіє, порося...

— Та яж кажу, щоб двайцять мало буде.

— Двайцять доволї буде, Ваше Благородіє.

— Ну дивись, щоб усе було гаразд.

— Будьте певні, Ваше Благородіє.

Офіцир виняв франк, дав Гайдамацї, а сам пішов у намет. Гайдамака вернув ся до своїх,

— Чого се тебе кликали? — спитав Гавриш.

— У денщики бере до себе полуротний.

— От тепер уже пороху нюхать не будеш! А от, що кури болгарські пропали, то певне!

Всї зареготали ся. Гайдамака щось хотїв сказати, але в селї в сю мить сурма засурміла:

Бери ложку, бери бак,
Нема хлїба — іди так! —

себто сигнал на вечерю, а вояки приклали до музики слова. Всї рушили. Сонце спускалось за далекі гори і золотосяйвим сьвітлом своїм поняло весь краєвид. В повітрі не шелесне. Після денної духоти від ріки потягло живучою прохолодою.

„Не один салдат бідной
Без горя дни ве-дьо-о-оть!“ —

виводив після вечері Сердюк, запївало 10 роти. За ним підхопило пісню шістьдесять вояцьких горлянок, аж луна пішла далеко-далеко, немов ударилась аж об скалистї ребра гір, що ледви мріли, і там в їх безоднїх нетрах замерла.

Вийшли в поле косарі
Косить рано на ярі —

затягнув Певний, запївало другої стрілецької роти.

Гей нумо косарі,
Бо не рано почали —

підхопив зразу гурт, аж у мене у грудях занило. Мов цїлющої-живущої води налила менї в серце ся українська пісня. Мов вітром прилинула хмара думок і навколо опосїла менї голову. В одну мить я думками був уже далеко, далеко!... Я вже був у своїй рідній країнї: Серед пишних ланів та безкраїх степів! Вмить усе зникло — і табор і турецька земля і війна. Я вже серед степу широкого на сїнокосї. Зелена, шовкова трава хвилює ся. Легесенький вітрець подихає. І ряд косарів, у білих сорочках та чорних штанах мов чорногузи нога за ногою повагом блискають

на сонці своїми гострими косами. Кладуть трами-покоси зеленої пахучої трави. Дзвенить коса під брусóм. Недалеко бє перепел, немов дає звістку товаришам, щоб ховались від гострих кіс. Деркач дере. Сонечко швидко котить ся поспішаючи на спочивок і немов виціджує з себе остатнє сьвітло, яке сдїпуче яскравим, але холодним промінєм обливає весь краєвид. А весь степ дихає пахощами:

А Певний все своєї:

Накосили стіжок сїна,
Що за тиждень коза зїла!
Гей нумо косарі,
Бо не рано почали. —

Нї, вже не накосúть вам дома сїна, думалось менї, хоч би стільки, що за тиждень козаб зїла! Не косить уже вам рідної ниви, не бачити вже вам рідної хати! Не почути соловейка, сидячи під хатою на приспі за вечерею. А косити мете ногами до знемоги турецькі шляхи і поляжете спати вічним сном на чужій чужинї і присплять вас турецькі кулї та заспівають вам на вічну память гуркливі гармати!

Навіщо все се? Кому користь? Кому оно потрібне?

Сонце сїло за далекі, синї, блакитні гори. Настала тиша. Затуркотїли барабани.

— На молитву! шапки скидай! — пролунала команда дижурного по полку.

— Отче наш! — загудїла перша рота, за нею друга, а там третя, четверта... і весь табор голосно співав молитву Господню. Незабаром усе злилось в один оригінально-мельодийний голосовий гармідер. В однім місцї чуло ся: „І не введи нас во іскушенїє“, а в другім: „Іже єси на небесах“, а там десь: „Да прийдет царствіє Твоє“. Нарештї весь галас потрошки зменьшував ся, зменьшував ся — чулось там: „От лукаваго“, а там десь „каваго“, там ще десь: „каваго“. Закінчив ся одною ротою, яка відстала: „Но ізбави нас от лу-ка-ва-го“! — вивів підголосник і враз усе втихло. Барабан загуркотів ще раз.

„На-а-крий ся! По наметам розходись!“

Жовнїри розійшлись по наметах, табор затих, наче все вмить вимерло. Навіть не вірилось, що нема й години, як тут лунала пісня із присвистом, жартовлива і розложисто-сумно журлива.

Микола Садовський.

89. Великдень в Атенах.

Було се в р. 1905. Я заздалегідь вже тїшив ся, що, позіставши через Великодні сьвята в Атенах, в столиці держави і головнім осїдку грецького митрополита, буду міг побачити ту виставну величавість грецького богослуженя, яка то так дуже подобала ся була висланникам нашого князя Володимира Великого, що они радили єму приняти віру Христову з Царгороду (бо там они були на Богослуженю в церкві св. Софії), від Греків. „И не свѣмы, на небѣ ли есмы были, ли на земли: нѣсть бо на земли такого вида, ни красоты такоя... и есть служба ихъ паче всѣхъ странъ. Мы убо не можемъ забыти красоты тоя“ — так говорили посли Володимирови після лїтописи Нестора.

Отже я надїяв ся щось такого побачити і почути. Але завів ся. Не побачив я нї величавого виступу многоти сьвітлого духовеньства під проводом митрополита, навіть такого нї, як можна побачити у нас у Львові з нагоди великих сьвят. Не почув я й ангельського співу, бо таким преціньне мож назвати монотонного витяганя ірмологіонових арій одного дяка з второванєм кількох дячків. Як значно відбиває від того або хоровий спів у наших церквах і в грецькій церкві у Відни або наш самійлівковий спів, в котрім бере участь цїла церков — спів, що кождого в церкві присутного з собою пориває і робить вражінє, що дїйсно всї одними устами і одним серцем заносять молитви до небес! Не видно було й тої великолїпности в самій церкві, хоч би і митрополичій, яку лучає ся бачити в наших церквах або яку я бачив н. пр. в Сьвято-Володимирській церкві у Києві.

На „Христові страсти“ в четвер вечір зайшли ми до церкви панагії Хризоспілїотісси. Церков нова, дуже велика, ясно осьвітлена, була переповнена людом так, що мусїли ми станути в притворі. Однак добре було чути, як читано євангеліє по старогрецьки з новогрецьким виговором. Читанє євангелія було зовсїм не подібне до нашого: не було в нїм нїякого співу, а звичайне, природне говоренє, наче оповіданє казки. — В пятницю о год. 9. вечером були ми в митрополичій церкві на вечірнї й обходї з плащеницею. О 10. год. рушив з церкви хрестний хід. Передом несено чотири хоругви, відтак ішла військова музика і грала — також оригінальне — похоронний марш Бетовена. Дальше несено великий чорний хрест, в котрий були встромлені три довгі, засьвічені сьвічки. За хрестом поступало військо з карабінами на раменах. Відтак ступали співаки (мужчини

з хлопцями) і виводили монотонні арії, а за співаками йшов митрополит, сам без асисти, несучи євангеліє, сперте на лівe рамя. За митрополитом несли чотири сьвященики плащеницю, за котрою поступали представники сьвітських властий, а відтак тьма народа. Всюди повно сьвітла; більша часть народа держала в руках яріючі сьвічки; вікна і балькони прилежних домів осьвітлені сьвічками; часто тут і там зпоміж товпи вистрілюють високо в гору штучні огні. Цїла та маса народа і сьвітла двигає ся улицею Митрополичою горі попри площу Конституції перед короліївську палату. Тут похід задержав ся, бож він сюди й умисно був спрямований, щоб по візантийському ритуалови віддати при такій нагоді честь і короліївському домови. Длятого то відчитано тут ектенії за здоровлє короля, королевої, діядоха й иньших членів короліївської родини і відспівано кілька разів „Многая лїта". Потім потяг ся похід дальше і вернув назад до церкви. Скінчив ся о 12. годині в ночи. Цїлому походови сприяла погідна, чудова атенська ніч з темною синявою неба і ясно-ясно, аж промавляючо, сьвітячими зірками. А тепло було, як у нас на Зелені сьвята.

* * *

Ще величавійше відбуло ся слїдуючої ночи „Воскресеніє" в тій самій церкві. Перед церквою серед широкої площі уставлено високу і велику естраду. Естрада і цїла площа палає в елєктричнім сьвітлї. Рівнож притикаючі до площі доми горять від сьвітла у своїх вікнах і бальконах. Цїлу церкву, сходи перед церквою і площу залягають незмірими маси людий, з котрих дуже велика часть держить в руках горіючі сьвічки. Між церквою а естрадою заняли місце ріжні офіцири з зеленими, червоними, синїми та білими китами на чаках. На естрадї по лївій стороні станули пані, видно з висших товариських сфер, а по правій руцї ріжні представники властий. В задній части естради стоїть престіл, а на нім горіючі сьвічки. Військо стануло шпалїром в улиці Митрополичій.

Всьо очікувало приїзду короля.

Вкінци надійшла 12. година опівночи. Дав ся чути трубний сигнал, посипались слова військової команди, музика заграла народний гимн і ото приїхав повозом не сам король, але діядох (наслїдник престола) з дружиною і вийшов на естраду тай станув близько престола. Тоді вийшов із церкви митрополит з євангелієм в супроводї трох иньших сьвящеників, станув на естрадї перед престолом і почав відправляти воскресну утреню. Заінто-

нував воскресний тропар „Хрістос анесті“ (Христос воскресе), а відтак дяки повторяли єго на арію, подібну до тої, на яку у нас співають сей тропар по грецьки. Однак не розливав ся він широкими струями мельодії поміж масами народа, як у нас, а обмежав ся тільки на дяків і сьвящеників. Длятого і не робив того вражіня, що у нас, коли то всї ту пісню заспівають. Так тревало пів години. Відтак відчитав митрополит довшу молитву, в якій виіменував всїх членів королївської родини, дав поцїлувати діядохови євангеліє і вернув до церкви. Тодї також і діядох з дружиною, вклонившись, зійшов з естради, сїв до повозу і серед салютованя війська відїхав. Почесні сальви війська підчас бодослуженя, які є у нас в уживаню, в Греції незнані.

Відтак став розходити ся нарід. Хто держав у руках запалену сьвічку, той ішов дальше через місто з горіючою сьвічкою. охороняв сьвітло і старав ся занести єго аж до дому. Длятого видно було, як в чорну ніч по улицях Атен порушали ся численні сьвітла; ба й ті, що фіякрами вертали, держали в руках запалені сьвічки. Оригінальний був се вид. Між тим на дзвінниці розщибали ся усї дзвони, голосячи радісну вість, а понад ними від часу до часу сильно загудїв великий дзвін. Попередних двох днїв т. є. у Велику пятницю і суботу дзвони вправдї не мовчали, як у нас, але й не дзвонили, а тільки наче стогнали; від часу до часу по усїх дзвінницях Атен ударювано три рази в крису великого дзвона. Повстало вражінє, мов би хто присилував дзвони дзвонити, а они знемогли і тільки часом видавали зойк. Так скінчило ся се велике торжество. Було вже по 1. годинї в ночи, як ми вернули до нашого готелю.

В Сьвітлу недїлю рано по відправленю Служби Божої відбуло ся в церкві посьвяченє пасок. Паски мають форму круглих, досить плоских, плетених хлїбів, в котрі є встромлені одна, дві або й більше крашанок, що разом з паскою пекли ся. На вечірнї того самого дня, що розпочала ся о 2 год. пополудни, відбуло ся читанє євангелія на тему: „Що розрішите на землї, буде розрішене на небеси“ — в девяти ріжних язиках з девяти ріжних місць у церкві — по поодиноким точкам. Перший почав читати митрополит в царських вратах по старогрецьки. Другий читав сьвященик з амвона по церковно-славянськи переважно з виговором таким, який є у нас, т. є. українсько-руським. Дальше читано по єврейськи, арабськи, вірменськи і т. д. По кождій точцї дзвонено у всї дзвони.

Додати ще належить, що через той цїлий час т. є. у Великий і Сьвітлий тиждень панувала в Атенах мила і лагідна по-

года, як у нас у половині червня, мовби сама природа хотїла причинити ся до збільшеня торжественного настрою сьвята.

Ілия Кокорудз.

90. Вечір у Венеції.

Безмір блакиту! Над нами, під нами, довкруги нас скрізь синє небо, синє море. Вузкий насип землї, яким мчить ся наш поїзд, омивають з обох сторін синї филї, він губить ся в голубім морі — і здає ся, що ось-ось поїзд опинить ся на сафірових морських филях.

Недавно ще від заходу рожевів мягкий відблеск сонця. Золото-червоні промінї єго перетикали дискретними ниточкамн синї морські простори; але от вже тихий лїтний вечір спускає ся над море, вкриває єго своїм покривалом і помалу все гасне, тихне, темнїє...

Аж ось здалека заблисли перші сьвітильця, замиготїли численні лїхтарні: се ми доїздимо до венецького двірця. За хвилю товпа нетерпеливих подорожних висипає ся на ясно осьвітлений перон і мішає ся з галасливими, рухливими Італїянцями. Мов голодні птахи на розсипане зерно кидають ся до подорожних всякі зелїзничі та готелеві послугачі. Назви найріжнороднїйших готелїв, гостинниць падуть із їх уст, а руки жадно витягають ся по пудла, шалї і куфри подорожних.

Боронимо як можемо своїх річий та трохи роздратовані, трохи розбавлені сим нападом на гладкій дорозї на силу пробиваємо ся крізь ту верескливу юрбу. От вже удало ся нам пробрати ся на вільнїйше місце і думаємо: тепер вже свобідно добємось до парохода! Але де! Сейчас побачило нас кількох обшарпаних хлопчиків і в тій же хвилї їх тонкі чорні ручки, як кігтї пташенят, чіпають ся наших клунків. Енергічний рух парасолем і они розскочились, але не спускаючи нас з очий женуть за нами в підскоках з голосним впертим кличем: Сольда, сольда, сіньоріна! На щастє наша дорога недалека, бо тут же пристань повна човнів, ґондоль, пароходів. Всїдаємо на невеликий пароход т. зв. »вапорето“, кинувши малим хлопцям на прощанє пару сольдів. В мить збились они в клубочок — тільки копаючі ніжки та бючі кулачки з трудом мож розріжнити.

Великим каналом впливаємо до Венеції. Темно-синя, майже чорна вода каналів посипана наче брилянтиками, відблесками зірок, мерехтить злегенька здрігаючись у якійсь таємній дрожі — розкоші. Довгі ряди ярко осьвічених домів-палат, сьвітла лїхта-

рень і ґондоль відбивають ся у чорній глубині і нам здає ся, що на днї води є якесь друге зачароване місто.

Як дивно тихо! Нїде гамору, метушнї, руху великого міста, за яким чоловік мимоволї шукає. Нї дзвінків трамваєвих нї гуркоту колїс нї крику візників! Довкруги якась повага, спокій, тишина. Тільки на бальконї палати мигне людська постать, а на східцях домів, що спускають ся прямо у море, відпочиває якась біднїйша родина. Коли переїздимо попід луковато вигнутий місток, подибуємо на нїм гуртки прохожих — впрочім все житє, весь рух на морі. Минаємо по дорозї сотнї ґондоль, повних народа. І наш пароходик часто то тут то там прибиває до берега і щораз більше заповняє ся живою, галасливою публикою. З ґондолї доходить нас тихий гамір розмови, часом уривок якої пісні, часом кілька звуків мандолїни, але ще й не розбереш мельодії, а вже нїміє все у віддали. Нараз звуки далекої музики мов дорогі жемчуги поточились до нас по чорних филях. За хвилю перед нами велика площа, обведена вокруг найчуднїйшими палатами, із гарним костелом, залита повенію елєктричних сьвітел, оживлена тисячною публикою.

Се площа св. Марка.

На хвилю пароходик наш прибиває до берега і більша часть подорожних висїдає, щоб побавитись, послухати концерту. Ми їдемо аж до кінця каналу на Лїдо.

На острові теж гамірно. Численна публика гуляє в садї між затишними цьвітами, грядочками.

Майже на самім кінци довгої алєї находимо поручений нам готель, а передягнувшись у малій, але з комфортом урядженій кімнатцї, йдемо до другого будинку, де містять ся реставрацийні салї. Пишне уладженє, безлїч зеркал, пальм, сотнї елєктричних сьвітел, укритих в кришталевих лїлїях, рожах, в орнаментах стїн і стелї, кидають на велику салю лагідне сьвітло. Дрібні і більші столики, вкриті снїжно білими скатертями, украшені кришталами та живими квітками. Підчас вечері концерт доволї добрих співаків при акомпанїяментї мандолїни спричинив нам розкішну годину відпочинку.

Вже досить пізна пора, але що жаль переспати перший вечір у Венеції, йдемо до опустїлого майже городу і блудимо тут висипаними пісочком доріжками, впиваємось сьвіжим воздухом та запахом цвитучих троянд та виткого мелїєвого цьвіту, що запашними звоями звисає з дерев аж понад дорогу.

А на добраніч ще раз над море!

В пристані вже пусто, ледво кілька ґондоль колише ся сонно біля берега. Перевізники раді пізним гостям запрошують нас на море. Тай справді! Може би проїхатись хоч до площі св. Марка! Сїдаємо на мягких сидженях ґондолї і сейчас відбиваємо від берега.

Тихий звіздистий вечір і тихе, сонне спокійне море. Гаснуть сьвітла в прибережних палатах, наче засипляє земля і море. Тільки плюск весел нашого керманича якось несьміло перериває окружаючу нас тишину...

Минають довгі хвилї, доки допливаємо до цїли. Площа, така оживлена недавно військовою орхестрою і хвилюючою публикою, тепер тиха й нїма. Погасли сьвітла біля богатих крамниць, лише денеде поодинокі лямпи кидають вокруг себе непевні блиски.

Так пусто!

Дрімуча палата дожів з чудовими філїграновими прикрасами з білого мармору стоїть наче дїло богів моря, сотворене із снїжної морської піни. Глядимо мов зачаровані і лячно нам, що ми звичайні смертні відважились вдерти ся в се царство краси, заколочувати єго тихий супокій... Мимоволї оглядаємось, чи попід коронковими зводами не вирине хоровід давних вельмож або зпоміж мармурових стовпів пишного костела не висипле ся давний венеціянський народ — горде лицарство!

А з понурого мосту слїз, здає ся, доходять жалісні стони колишніх мучеників... На чорно закрашеній ґондолї, прикріпленій ланцюхом до мурів старої вязниці, немов дзвонять кайдани невольників!...

На вежі годинник показав північ, а рівночасно виходять два зелїзні великолюди і рівномірно й поважио бють у дзвін своїми молотами.

Як лячно, але як гарно тут заразом! Моя товаришка трівожно пригортає ся до мене, в своїй руцї чую єї тремтячу ручку. Ходїм дитино! Он жде на нас ґондоля. Повернемо завтра, коли заясніє ярке полудневе сонце, коли хмара голубів вкриє сю пусту площу, коли народ всего сьвіта збіжить ся оглядати сї чуда, коли ґомін мельодийної італїйської мови мов піснею оживить сї нїмі мури... Ходїм дитино!

Олена Галичанка.

III. Історія.

91. Княжий город Галич.

Галич згадує ся перший раз у лїтописях 1141. р. Початок міста виводили від якогось Галиці і в давних часах показували коло міста Га́личину могилу; але нині не знаємо навіть, де стояла та Галичина могила, бо коло Галича могил є богато. Галич належав до найстарших наших го́родів. Ще в нинїшних часах знаходять у землї камінні сокири, прилади з рога, глиняну

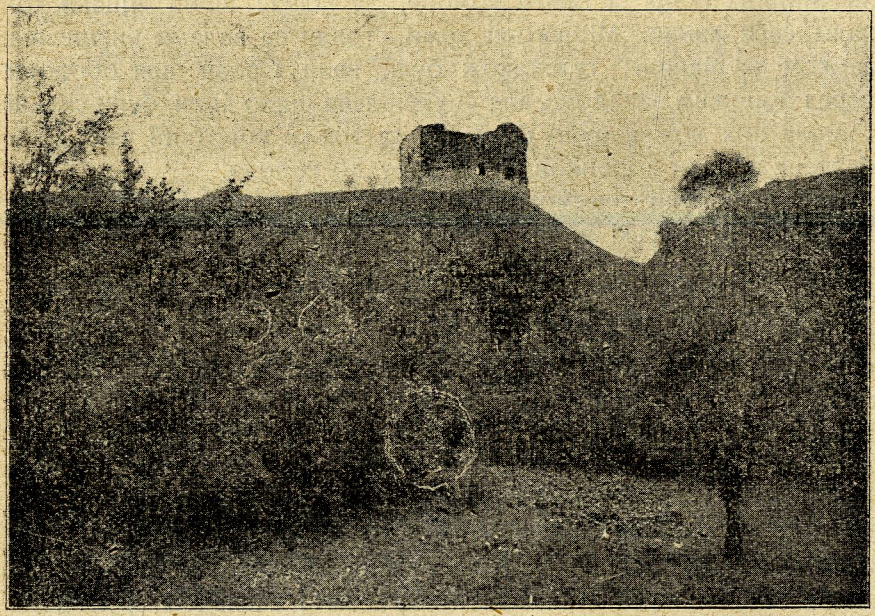

Руїни старинного замку в Галичи.

посудину, старе оружє — все те памятки з непамятного часу, зперед кількох тисяч лїт; на місцї, де нині стоїть Галич, колиєь були села, по котрих навіть назва не лишила ся, мешкали люди, про яких память загинула. До більшого значіня прийшов Галич аж тодї, коли в Галичинї запанували потомки князя Володимира Великого, а особливо, коли 1144. р. перенїс тут столицю князь Володимирко. Тодї з незначної наддністрянської осади став Галич великим і славним містом.

В давних наших містах по середині стояв усе оборонний замок, го́род. Єго ставлено на високій стрімкій горі, серед яруг

або над рікою, щоби легко було оборонити ся перед ворогом. З тих боків, де приступ був лекший, го́род обезпечували високими валами, висипаними з землї, в деяких місцях був тільки один вал, деинде йшли два або й три вали, один за другим. Крім сего будовано ще деревляні укріпленя, стїни; се були пні і бальки дерева, споєні разом; поверх засипували їх землею або мастили грубо глиною, щоби вхоронити їх перед огнем. Між укріпленями стояли вежі або стовпи, будовані з дерева або каміня. До замку вели в однім місцї ворота, муровані з каміня; через рови були перекинені движимі мости, які можна було на ніч зводити. В серединї серед валів і стїн стояв княжий двір, церкви, доми визначнїйших бояр, а також комори, де підчас війни міщани ховали своє майно. Міщанські доми стояли за валами низше під замком на рівнинї; тут також були вали і рови для оборони перед ворожим нападом; але сї укріпленя рідко коли були сильні і зпоза них можна було боронити ся тільки короткий час: в небезпеці міщани хоронили ся на гору до го́рода.

З лїтописий знаємо, що Галич був збудований так само, як иньші українські міста. На горі стояв го́род і там містив ся княжий двір; в го́родї була церква Богородиці, дуже сильно збудована так, що деколи підчас війни заміняли її на замок і звідтам били ся; була там і друга церква Спаса і від неї вів перехід (галєрія) до княжого двора — звідтам був вид на цїле місто. В го́родї був також монастир св. Івана. З воріт знаємо тільки про „нїмецькі ворота". Се і все, що нам переказали лїтописи.

Але з лїтописий не можна довідати ся про найважнїйшу річ, де і в якому місцї стояв го́род із княжим замком. Учені історики, які хотїли означити положенє давного Галича, зачали шукати з великим трудом і накладом за слїдами старого міста; бо, хоч місто давно пропало, то по ньому мусїли лишити ся якісь памятки і знаки. І справдї коло Галича найшло ся дуже богато руїн, могил, звалищ, валів і т. п., що тягнуть ся далеко аж поза сусїдні села. Ті останки старих будівель знаходять ся в цїлій околицї нинїшнього Галича: в Залукві, в Сьвятім Станиславі, Соколї, Підгородю, Пітричу; займають они над Днїстром простір на пів милї і на цїлу милю від Днїстра над Луквою і Лімницею. Такий великий простір займав колись Галич.

Але де була середина міста з княжим го́родом? Сего не можна дотепер напевно сказати.

Дехто думає, що старинний Галич лежав на тому самому місцї, що сьогодня, а княжий го́род стояв на нинїшнїй замко-

вій горі, де лишили ся звалища; але ся будова походить із XVIII в. — в давнійших часах про замок не знаємо нїчого. Церква Рождества в містї коло мосту може й походить із княжих часів; але тільки стїни задержали ся старі, верх збудований у новійших часах.

Иньші шукали старого города над Лімницею, де також є стрімке місце, добре до оборони. Недалеко стоїть костел св. Станислава, що був колись церквою св. Пантелеймона; але тут також тільки стїни і фундаменти старі — покрівля нова. В иньшому місцї віднайдено фундаменти двох церков — одна з них звала ся церквою Спаса; дещо дальше є слїди вежі округлої форми. Але в сьому місцї нема слїдів нїяких валів і не можна знайти місця, де стояв княжий город.

Третє місце, де міг стояти замок — се село Крилос. Є там висока гора над рікою Луквою, дуже добра до оборони. Гора обведена довкола валами, з одного боку ті вали йдуть у три ряди: се видимі слїди, що колись стояв тут город. Церква Богородицї, яка стоїть у Крилосї серед валів, є старого походженя; недалеко є також фундаменти вежі. Довкола знаходять ся урочища, як Іванівське, Воскресенське, Юрівське, Данилівське, Ілійщина; є між народом перекази, що колись були там церкви — і справдї в деяких місцях відкопано старі фундаменти, богато тесаного каміня, підлог з поливаної цегли, різьблені стовпи, хрестики, печатки і т. п.

Тяжко вгадати, в котрому місцї стояв княжий город. Але з тих малих слїдів, які до тепер лишили ся, бачимо, який широкий був старинний Галич, кілько місця займав. Розтягав ся він далеко понад Днїстром, Лімницею і Луквою — не тільки там, де стоїть нинїшне місто, але й там, де нині лежать села! Залуква, св. Станислав, Сокіл, Підгородє, Крилос, Пітрич. Простір вшир займав пів милї, здовж більше як милю. О скілько більший був княжий Галич від нинїшнього міста!...

II.

Гарно виглядав старий Галич. Розкинув ся широко понад Днїстром по горбах і долинах, здалека сьвітили верхи церков, муровані двори й палати. На улицях панував великий рух. З усїх сторін їхали в місто вози, повні всякого богатства; з поблизьких сїл везли селяни дерево то збіже то всякі вироби, то гнали на продаж худобу і коні. Одні прямували до торговиці, иньші над

Дністер до пристані. Над рікою рух був найбільший. На воді стояли десятки кораблів, сотки більших і меньших суден та човнів; маяли в повітрі вітрила й ріжнобарвні прапори. Одні кораблї прийшли здалека, від Чорного моря; они привозили до Галича грецьке вино, полудневі овочі, пахуче корінє, дорогу посудину, східні убраня, збрую. На иньші з поспіхом накладали галицькі товари, дерево, мід і віск, скіри і футра, збіже, сіль — все те йшло Дністром до моря і дальше в грецькі й азийські країни. Над берегом ходили купці — одні місцеві, з Галича, иньші з чужих земель: Араби, Татари, Жиди, Італійці, Серби; говорили на всяких мовах. Порядку пильнували княжі урядники — митники й осмники; они мусіли бути при кождім купні й продажи та збирали оплати з купців. Князь мав із торговлї великі доходи.

Але з торговлї збирали й міщани великі достатки; богатство знати було всюди. Боярські і міщанські маєтности розтягали ся далеко за містом; неодин мав тоді власні фільварки, великі стада худоби, численні стоги збіжа, богато слуг; доми Галичан виглядали як двори, обійстя були широкі, комори повні всякого добра. Як виїздив з дому богатий боярин, то їхав у дорогій одежи з золотими ґудзиками, перетиканій золотом і сріблом, з дорогими ланцухами на грудях; вели перед ним коні прибрані богато, а ззаду поспішала юрба слуг і підлесних прислужників. Жіноцтво ходило в по́казних футрах, на руках носило срібні брансолєти, в ухах золоті ковтки, на головах вінці з дорогим камінєм — побренькувало золотом і сріблом. Церкви були мурованї, прикрашені різьбленими стовпами, в середині уладжені з розкішю: підлоги були з ріжнобарвних цеголок, вікна з ріжноцьвітного скла, стїни з білого й зеленого мармору, деколи мальовані в гарний спосіб. Образи й ікони сьвітили від золота.

Найбільший рух був на княжому дворі. Тут збирали ся визначні бояри і міщани, черцї і сьвітське духовеньство, чужі купцї і гостї; княжа палата все була повна людий. Богато було й княжих урядників. Княжим двором заряджував дворецький, що мав під своїм доглядом все господарство, а в неприсутности князя вів провід у цїлому го́родї. Княжу канцелярію мав у своїх руках печатник: він підписував усї княжі грамоти і листи та державні документи. Стольник пильнував княжого стола, покладник мав нагляд над спальнею, ключники й тивуни займали ся иньшим господарством: до низшої служби уживали дїтських або отроків.

На двір сходив ся нарід з усїх сторін, бо тут був осїдок усїх урядів, тут можна було полагодити всякі справи, які хто

мав. В товаристві значнїйших бояр відправляв князь щоденно суд на площі перед двором. Покривджений вів виновника і сьвідків і розповідав перед князем свою жалобу, обжалований боронив ся і давав своїх сьвідків. Коли хто внїс несправедливу жалобу, того карали як винуватого; за злочини не засуджували на вязницю, але виновник платив звичайно кару в грошах — частина йшла на покривдженого, частина на князя. При великих злочинах, коли обжалований мимо доказів не хотїв признати ся до вини, примушували єго силою до зізнань: били, дерли єму бороду, мучили иньшими способами. Коли яка справа була дуже темна, уживали „божого суду", кидали обжалованого в воду: як потопав, був знак, що є невинний; як плив по верху, се значило, що провинив ся, бо — казали — вода не приймає грішного чоловіка. Часом робили пробу розпаленим зелїзом, чи попече виновника; иньшим разом спорячі били ся з собою мечами: хто побідив, той був невинний. В неприсутности князя судив справи княжий урядник т и в у н.

Часто сходили ся на княжий двір бояри і поважні міщани на раду у важних справах; обговорювали важні державні дїла, обдумували способи, як обезпечити країну перед ворогами, як піднести богатство і заможність землї. Деколи в дуже важних справах скликував князь в і ч е, раду всїх бояр і міщан з го́рода. Тодї роздавав ся голос вічевого дзвона і всї горожани збирали ся на широкій площі серед міста. Головою зборів вибирали якогось старшого, заслуженого чоловіка і він вів наради. Князь або бояри ставили під раду всякі справи; народ обдумував їх і голосно окликами давав знак, яка думка єму подобає ся. Віче відбувало ся все перед війною; тодї князь разом із воєводами відбував перегляд війска.

Як усї державні справи були полагоджені, князь виїздив на місто. Данило як їхав, кінь під ним був на причуд гарний, кульбака з червоного золота, лук і шабля також прикрашені золотом і ріжними дивними прикрасами, кафтан на ньому з грецкого золото-тканого шовку, обшитий золотими і дорогими кружевами, чоботи з зеленої скіри, вишивані золотом. Довкола князя їхали бояри й урядники, деколи їхав за ними і віддїл війска в блестячих збруях із червоними щитами під прапором. Князь їздив оглядати свої маєтности, відвідував свої стада, що годували ся під доглядом конюхів. Часто відбували ся лови в галицьких лїсах, що тодї були ще повні всякого дикого звіря; їхав тодї князь із усею дружиною, з ловчими і сокільниками, при звуках труб і ловецьких рогів.

В сьвяточні днї відбували ся на княжому дворі забави і бенкети. Столи заставляли срібними мисами, золоченими чарками й иньшою дорогою посудиною; подавали всякі страви: гуси, лебеді, журавлї, голуби, кури, заяцї, оле́нину, вепро́вину, теля́тину, воло́вину — вес те приладжене на ріжний спосіб: пили всякі напитки, найбільше вино, мід чистий і мід варений з корінєм; богато кухарів трудило ся коло варива, иньші знов слуги бігали, носячи тарелї, иньші тримали срібні умивальниці, иньші посуди з горячою водою, иньші фляшки з вином, иньші махали обержно віяльцями для прохолоди. Комнати були прикрашені по княжому; всюди було повно килимів з витканими взорами, столи і лави були застелені дорогими прикривалами. При бенкетї пригравали музики на гуслях, дудах, сопілках, трубах; иньші співали пісні в честь князїв; а ще иньші танцювали, оповідали байки і сьміховинки. Деколи, головно як приїхали гостї з далеких країв, відбували ся лицарські ігрища, турнїрі; лицарі визивали себе і бороли ся з собою на конях у повній збруї, хто кого побідить.

Деколи вкривало ся цїле місто сумом — тодї, як умер князь; по всїх церквах заводили тодї дзвони, всї люди надягали чорну одїж на знак жалоби. Але недовго по похоронї приходили знов сьвяточні днї, як засїдав на престолї новий князь: тодї знов звенїв Галич піснями і весїлєм.

Іван Крипякевич.

92. Татарський погром України.

Середно-азийскі степи нашкодили богато українському житю й культурі. Они викидали в наші степи разураз нові хижі орди кочові, які займали місце тих, що вже ослабли у боротьбі з українськими землями і стратили свою дикість у пожитю із ними. Нарештї в XIII. в. викинули ще раз хижу і дику орду на шкоду і погибіль українського житя. Були се Монголо-Татари, що в 1230-их рр. рушили на Україну.

Сей новий рух звісний нам досить докладно у своїх початках. Знаємо, що причина до нього вийшла від монгольських орд полудневої области Амура. Племена сї довго не грали нияκої значнїйшої ролї, стоячи від властию своїх західних сусїдів Турків. При кінцї XII. в. обєднив їх один із племінних вождів, Темуджін, і почав підбивати з ними сусїдні племена турецькі й татарські. Темуджіна проголошено „чінгісханом“, самодержавним володарем. Він підбивав дальші краї; Тангути, північний Китай,

потім зачепив ся з ханом Туркестану або Ховарезму, як єго тоді називали, погромив єго (1219. р.), а за сим виникла справа походу в каспійсько-чорноморські степи, що служили продовженєм степів туркестанських. Є звістка, що й Половці брали участь у боротьбі Туркестанців із військами Темуджіна. Зараз по погромі Туркестану Темуджін вислав двох воєводів на полудневе побереже Каспійського моря в погоню за туркестанським ханом, що втїк туди. Они завоювали північну Персію і тоді предложили Темуджінови проєкт завойованя прикавказських степів. Чінгісхан згодив ся і визначив у похід свого сина Джучі, а коли сей ухилив ся, післав у похід воєводу Субутая. В 1220. р. Субутай зни-

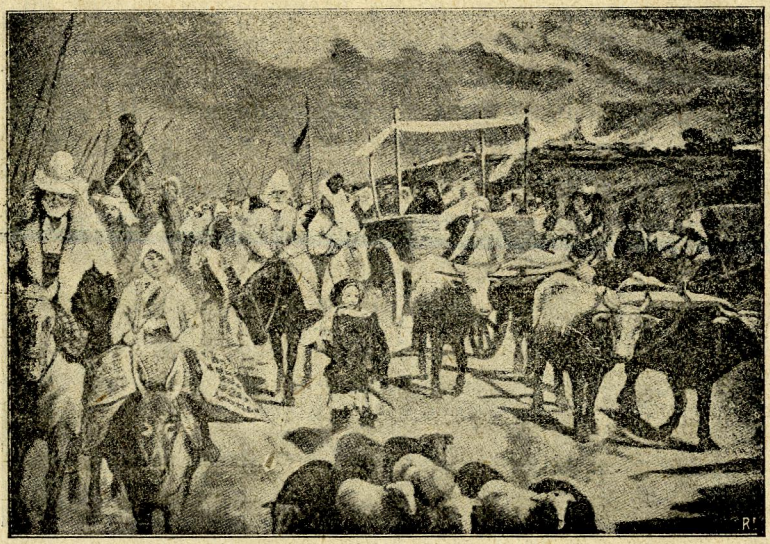

Орда іде!

щив Закавказє, потім через Дербент пройшов на північний Кавказ; Половці стріли єго з ріжними сусїдними племенами — Ясами, Черкесами й иньшими, але Субутай намовив Половців, аби відступили від них, погромив згадані племена, а потім звернув ся проти самих Половців і страшенно знищив їх на Подоню (1222. р.).

Половці звернули ся до наших князїв і просили у них помочи. Останнїми часами українські князї жили з Половцями в більшій згоді; Мстислав Удатний був жонатий з донькою половецького хана Котяна і намовляв иньших князїв помогти Половцям: „Як їм не помогти, казав, то они піддадуть ся Татарам і ті ще з більшою силою впадуть тоді на Україну". Се було по

трохи правда, тільки та була біда, що князї, рішивши помагати Половцям, занадто далеко пішли в своїй услужности. Они зібрали військо з цїлої України і пішли з ним у глубину степів, шукати Татар (1224. р.). Битву звели над рікою Калкою (що тече в Азовське море під Маріюполем). Українські полки били ся добре, але Половцї не додержали полку, кинули ся втїкати й наробили замішаня в нашім війську. Наші кинули ся теж втїкати і настав страшенний погром. Сила людий згинуло. Тільки Мстислав київський зі своїм табором не втїк, але боронив ся; врештї й він піддав ся на слово степовим бродникам, що були в татарськім війську, але ті не додержали слова, видали єго з иньшими кня-

Батий під Києвом.

зями Татарам, і їх задушено, положивши під дошки, на котрі посїдали потім Татари обідати.

Після сего татарське військо вернуло ся назад і, попустошивши Поволже, пройшло степами до Туркестану. На Україні забули про них думати, а тим часом завойованє Чорноморя по сїм походї у Татар стало рішеною справою і її тільки відкладали до слушного часу. В 1227. р. Темуджін умер, а державою єго подїлили ся сини; они мали володїти під зверхною властию великого хана, котрого мали вибирати зпоміж себе. Західні краї віддано Бату, Джучієвому синови. Бату (або Батий, як єго звуть наші лїтописи) мав заняти ся завойованєм Чорноморя. Р. 1236. він рушив сюди із старим Субутаєм. Самих Мон-

голів в єго війську не могло бути богато, головно були там Турки; в наших жерелах они звуть ся Татарами.

Похід почав ся від каспійсько-уральських степів. Татари спустошили волжську Болгарію, землї московсько-суздальські й рязанські і пройшли аж на верхівя Волги все нищачи й побиваючи. Відси подали ся в чорноморські степи — кінчати з Половцями. Тут пробули коло двох лїт і розгромили Половців, що подали ся тїкати на захід, головно на Угорщину. Потім Татари завоювали північний Кавказ, а з осени 1239. р. взяли ся до українських земель. Взяли приступом і погромили Переяслав, а людий побили, кого лиш запопали; навіть владику вбили, хоч Татари взагалї мали звичай не зачіпати духовеньства. Друге військо татарське приступило під Чернигів; тутешнїй князь став до бою з усїми силами, але не устояв і з великими стратами мусїв уступити ся. Після сего місто здобуто і спалено. Підчас сего походу хан Менке приступив і під Київ: ставши над Днїпром оглядав єго. Дивував ся великости й красї єго і післав намовляти Киян до здачі, але они не піддали ся.

* * *

Потім минув рік. З кінцем 1240. р. Татари, перепочивши в степах, рушили на захід і приступили під Київ та обложили єго своїм величезним табором. Страшенне вражінє робила ся хижа і дика орда. Від рипу возів, від реву верблюдів та іржаня кінських стад не чути було голосу в містї, каже лїтописець. Та Кияни, які бачили по Переяславцях і Чернигівцях, що чекає їх, сьміло взяли ся до оборони під проводом воєводи Дмитра, присланого сюди Данилом. Бату приступив від Днїпра і поставив тут свої тарани до розбиваня стїн. Татари взагалї були досить зручні в облозї городів. День і ніч безустанно били они в стїни; мури почали валити ся, люди під проводом Дмитра кинули ся боронити пролому і страшно було дивити ся, як ломили ся списи, як розбивали ся щити і сьвіт затьмив ся від стріл — каже сучасник. Оборону відбито, Татари здобули стїни. Втомлені атаком, відпочивали они потім цїлу добу. Користаючи із сеї перерви, Кияни напружили всї свої сили, поставили укріпленя наоколо церкви Богородиці Десятинної, старої Володимирської катедри, і сюди зібрались боронити ся далї. Укріпленя були слабкі, Татари взяли їх другого дня відразу. Тодї люди з відчаю кинулись ховати ся на хори Десятинної церкви. Та величня будова, не витримавши тягару такої маси людий, впала

*

і покрила їх своєю руїною. Скінчила ся історія старого, княжого Києва.

Було се 6. грудня 1240. р. Що стало ся з київськими недобитками, жерела не кажуть; згадують тільки, що Дмитра Бату помилував „задля єго хоробрости".

Стративши чимало часу під Києвом, Бату спішним маршом пройшов через Київщину, Волинь, Галичину; спішив ся на Угорщину по слїдам Половців. Нїхто не ставив ся проти него: вість, що Київ упав і Татари йдуть далї на захід, навела тут такого страху, що втїкали, куди видко: князї, бояри і простї люди. Бату здобував городи, які легко здобували ся, або намовляв людий піддати ся і, як послухали, то побивав; котріж городи тримали ся міцно, минав їх і йшов далї. Взято приступом Володимир, столицю Волини, побито людий; лїтописець каже, що в Володимирі не зістало ся живої людини, церкви були повні трупа. Галич взято теж і иньших городів богато. Осібні полки татарські спустошили Польщу, Шлеск, Мораву, розбиваючи війська, які пробували їм протиставити. Бату з головними військами пройшов на Угорщину і показував охоту осїсти ся тут. Але прийшла вість про смерть головного хана і Бату, що сам хотїв заняти єго місце, пустив ся назад, щоби взяти участь у виборі. Весною 1242. р. він спішно перейшов назад через Україну, не бавлячись нїде, і подав ся далї на схід.

Головним ханом Бату не удало ся стати й він зістав ся із своєю ордою кочувати в каспійсько-азовських степах. Ханський двір отаборив ся на низшій Волзї, де потім зявило ся цїле місто Сарай (коло теперішнього міста Царева). Підвласні орди розложили ся у степах до самого Днїпра. Бату вислав до князїв приказ, аби приїздили до него з поклоном на знак покори, й розіслав своїх людий збирати данину з „улусів" тих країв, які вважав собі підвласними. Для східної України як і великоруських земель почала ся темна і гірка татарська доба.

Старе українське житє полїтичне, громадське й культурне супроти того всього мало тепер захист і прибіжище у нас тільки в західній Україні, в державі Галицько-волинській. Саме тепер вийшла она із внутрішніх замішань, стала сильна, одностайна. Скоро по Батиєвім походї 1245. р. Данило з Васильком поділили між себе галицько-волинські землї: Данило взяв собі Галичину, Василько Волинь, але брати жили в незвичайній згоді і тїснім порозуміню так, що того поділу між ними не було слїдно й обидві землї були властиво одною сильною, одностайною

державою. Татарський погром пролетів над нею, починив руїну по дорозі, але не захитав тутешнього устрою й тутешніх відносин.

Михайло Грушевський.

93. Про перші друкарні на Руси.

Дивна доля судила ся тим людям, що друкували перші руські книжки. Замість нагороди за працю і труди стрічала їх невдяка і переслїдованє.

Першим з них був Нїмець з роду, Швайпольд Фіоль. Видрукував він 1491. року в Кракові дві церковні книги: Октоїх і Часослов. А що книжки ті були друковані кирильським письмом, то посудили єго о схизму і вкинули до вязниці. Він утїк з Кракова на Угорщину і вмер там 1525. року. Єго книжки забрало правительство і тому тепер їх не можна дістати. Були то перші друковані славянські книжки.

Другим руським друкарем був Франц Скорина. Він учив ся в Кракові в академії, а потім у Падуї, де одержав степень доктора всїх наук лїкарських. Скорина видрукував 1517. р. в Празї руську біблію „Богу на честь, а людям посполитим на пожиток". Він випечатав також Апостола і збірник ріжнородних молитов. Зразу мав Скорина також немало всїляких клопотів; але пізнїйше взяв єго король Жигмонт I. під свою опіку і звільнив єго навіть від воєводських і каштелянських судів, задержуючи суд над ним собі самому.

Правдивим мучеником за друкарську штуку був Іван Федорів. Він жив у Москві за часів царя Івана Грізного. Той цар, довідавши ся, що в Нїмеччинї не переписують книжок, тільки друкують, спровадив до Москви якогось Нїмця, котрий заложив друкарню. Від него научили ся друкарської штуки Іван Федорів і Петро Мстиславець. Десять лїт працювали они, заки видали дві церковні книги. Та деякі монахи, мабуть тому, що друковані книжки відбирали їм заробок за переписуванє, почали голосити серед народа, що друк се чортівська штука, що Федорів і Мстиславець стоять у змові з чортами і фалшують церковні книги та що они єретики.

Темний, підбурений нарід кинув ся на друкарню, розніс її, збурив і спалив разом з домом, в котрім була приміщена. Оба друкарі ледви утїкли з житєм та опинили ся в Заблудові у гетьмана Ходкевича. Тут заснував Федорів нову друкарню і видав

небавом проповіди і псалтир. Мстиславець заложив знов друкарню у Вильні.

З Заблудова перенїс ся Федорів до Львова і заложив тут першу друкарню. Але незабаром занедужав, попав у велику нужду і мусїв свою друкарню заставити.

Коли видужав, не мав за що її викупити і забрав ся зі Львова. Пішов до Острога, де славний князь Василь Константин Острожський, чоловік дуже сьвітлий, заложив був висшу школу, щоби ширити осьвіту між Русинами. При тій школї отворив Федорів друкарню, четверту в своїм житю, і видрукував року 1581. славну Біблію Острожську. Потім вернув до Львова і умер тут у великій нужді.

По єго смерти викупило братство Ставропігійське ту друкарню, яку він був заставив, і почало вести її у своїм заряді.

Та друкарня є до нинїшного дня.

Богдан Лепкий.

94. Український замок у Коблині.

Недалеко від повітового міста Дубна, верстов може з десять низше по річці Ікві на правому єї березї, лежить село Коблин. Тепер се незначна оселя, в якій навряд чи й найде ся сот чотири селян. Не такий був Коблин триста років назад. В XVI. в. звав ся він не селом, як тепер, але містом, мав торги й ярмарки, був захищений добрим замком і дїлив ся на дві частини: „Старе місто“ і „Нове місто“.

Правда, в ті часи дуже легко було саму незначну оселю перетворити в місто: хай би тільки який пан дїдич звернув ся до короля з заявою, що для захисту від Татар він має охоту в такій то своїй маєтности заложити і збудувати власним коштом і накладом замок і осадити місто, то уряд, що дуже дбав про воєнний захист України від Кримців (тількиб не державним коштом), охочо дозволяв якесь там село перейменувати в місто, закликати туди нових поселенців, купців і ремісників (аби тільки з вольних людий, а не чужих кріпаків) і завести там ярмарки й торги. Спокійне житє під замковим захистом і ріжні пільги, які звичайно давались новим поселенцям, се все вабило людий до нової осади. І коли тільки державець поводив ся як слїд з прихідьками і не дуже обтяжав їх данями після того, як виходили пільгові роки, то колишнє село за короткий час перетворялось у справжнє місто з численною торговою та промисловою людностию. Таким чином виникли трохи не всї теперішнї

місточка на Україні і більша частина повітових городів; так же само повстало в першій половині XVI. ст. й місто Коблин заходами свого державця пана Монтовта.

Коблинський замок був збудований на невисокій площі над берегом болотної Ікви. Він мав форму многокутника, обведеного високим земляним валом. По гребени сего валу стіною йшов „острог“ або частокіл із дубових колод; щілини поміж ними були обвальковані глиною. На рогах частоколу де-не-де стреміли високі вежі або башти збудовані з дубових колод і покриті гонтами. В нижних коморах сих башт ховали зброю і всякі військові припаси, а з верхних стріляли в ворога і назирали за его рухами. Навкруги замок був обведений глибоким ровом, у який напускали воду з річки. Один тільки вїзд у замок був із боку місточка; тут стояла „брама“ і перед нею звіднйй міст через рів. Над воротьми також була зроблена вежа, де жив воротний; его повинність була пильнувати, щоб нїхто чужий не забрав ся в замок. Велика дубова брама рідко коли відчинялась, а до замку входили звичайно через фіртку, що від неї ключ держав у себе воротний.

Замкова зброя була невелика: так звана тодї „стрельба огнистая“ складалась усього з чотирох гармат, 52-ох ручниць і 20-ти гаківниць; крім того було дві бочки пороху, пять барил куль до гаківниць та гармат, бочка салїтри і пів бочки сїрки. Була й сїчна та ручна зброя: шаблї, мечі, луки зі стрілами „пятигорськими“, рогатини, „ощепи козацкі й кошубскі“, чекани, сокири воєнні, а до того ще й така військова зброя: панцирі, „прилбиці“ (про які є згадка ще за часів перших київських князїв), шишаки козацькі, кіраси і щити полосаті — червоне по білому.

От такий був звичайний тип українського замку в XVI. ст., вироблений ще мабуть за часів Бог-зна колишніх. Тільки в деяких більш значних містах, як от в Луцку, в Кременцї, в Острозї були великі камяні замки, збудовані по типу західно-европейському і оборудовані чималим запасом артилєрії; рештаж панських і навіть королївських міст і місточок мала такіж самі деревляні замки, що і в Коблинї. А проте й такі невеликі фортеци ставали у великій пригодї людям, бо Татари підчас своїх нападів не возили з собою гармат і через те не здатні були дати собі раду і з абияким замочком і звичайно обходили его.

В серединї замку кругом попід его стїнами були пороблені невеликі прибудовки, так звані „городнї“, куди люди зносили своє добро і самі ховались підчас ворожого нападу. Взагалї

треба зазначити, що невеличка площа замкова дуже тїсно була забудована: окрім головного дому, в якому жив сам господар, тут же стояло кілька домів, де містились слуги й „челядь“, а далї йшли „пекарнї“ і рїжні господарські будівлї: стайнї, обори для скотини, шпихлїрі, спїжарнї, возівнї, пивницї і т. п.

В передній частинї замкової площі чолом до брами стояв деревляний одноверховий дім, у якому жив господар пан Монтовт. Як і вся будівля в замку, дім той був обмазаний білою глиною і критий гонтами. У вузких довгувастих єго вікнах блищали „оболони скляні“, заправлені в олово, тодї як в иньших надвірних будинках здебільшого були „оболони паперові“. Панський будинок був поставлений на високім фундаментї, змурованім із цегли, а під ним були муровані льохи.

Щоб увійти в дім, треба було піднятись по східцях на ганок з виточеними стовпами, що підпирали дах; з ганку вже входило ся у великі сїни з грубами. Сїни були прохідні і виводили на такий же ганок із противного боку дому. Важкі дубові двері на міцних зелїзних шпугах уводили із сїний в простору сьвітлицю, де звичайно витали гостий. У глухім кутку єї стояла чимала груба, зложена з поливяних кафлїв, зелених із вишневими розводами; попід стїнами простягались липові лави, покриті „полавочниками“ з червоного сукна, і з тогож дерева „услони“, замість теперішніх стільцїв; підлога вся була вистелена килимами. В кутку під образами стояв великий стіл накритий дорогим турецьким килимом; в иньшім кутку був меньший стіл на точених ніжках зложений із шматочків рїжних пород дерева, підібраних що до краски так штучно, що він здавав ся перістим, немов мережаним. Така мебель дорого цїнувалась у ті часи і звалась „флядровою“ (з нїмецького Flader), її нїколи не фарбували, тільки злегка полїрували.

Рядом із сьвітлицею була меньша кімната-сьвітличка, майже так само оздоблена як і перша, тільки в нїй замість „услонів“ були прості деревляні „зиглї“, які в той час тільки що починали входити в ужиток на Українї; тут же на поличках впродовж стїн розставлений був коштовний посуд: ковші червоні, миси і тарілки срібні, кубки позлотисті нюремберської роботи, глеки і збани червоні, чарки, коновочки і т. п. За сьвітличкою була знову простора кімната — „покой“ себто спальня господарів. Тут стїни скрізь були вкриті килимами, а поверх їх розвішена коштовна зброя: шаблї, „корди“ (мечі), чекани, булави — все те в срібній оправі з коштовними самоцьвітами; тутже висїла й кобза. Дубове ліжко з цїлою горою подушок, гаптованих

червоним шовком, було покрите ковдрою з червоної адамашки, обшитою довкола китайкою. Тут стояли оковані зелізом скрині з грішми та з иньшими коштовними річами і скринки із „справами“ себто з документами, які переховувались тоді з не меньшою старанностию як і гроші. На другій половині дому через сіни знаходилась „ізба велика“, що служила робочою і разом їдальною комнатою; дальше „гридня“, де містились домові слуги; і нарештї комора, сказатиб, гардеробна комната, в якій стояли скрині з одежею, хустами, і ховались иньші домові річи. Пекарня завсіди місгилась в осібнім будинку.

Отака була домашня обставина волинського пана в XVI. ст., навіть такого, що мав свої замки. Не відзначалась она ні великими розкошами ні особливим комфортом. Люди того віку жили взагалі не погано: солодко їли, розкішно одягались, але в будованю і в оздобі своїх домівок заховували скромність і простоту, заповідану прадідами. Дещо вже й тоді перенято з побуту иньших европейських народів, переважно те, що дотикалось військової справи, повозів, уборів, особливо жіночих; але що до обставини домашньої, то тут чужоземний вплив і в пізнійші часи довго не одержував рішучої перемоги над власними старосьвітськими звичаями.

Орест Левицький.

95. Морські походи козаків.

I.

Походи козаків на море доходять у рр. 1613—1620 небувалих розмірів і нечуваної відваги; згадані роки — се героїчна доба тих походів. Козаки швендяли ся тоді на своїх убогих чайках по цілому Чорному морю, не даючи спокою турецькому царству, перед котрим дріжав увесь тодішній европейський сьвіт, і до божевіля доводили всесильних турецьких султанів, що навіть у своїх царгородських палатах не чули себе безпечними від козаків.

Тоді ото козаччина наша здобуває собі сьвітову славу своєю незрівнаною відвагою і зручностию. Сучасний турецький історик, описуючи морські походи козаків, каже: „Можна сьміло сказати, що не знайти на цілім сьвіті людий сьміливійших, які меньше дбалиб про житє, меньше бояли сяб смерти; люди обізнані з морським ділом оповідають, що ся голота своєю зручностию й відвагою в морських битвах страшнійша від усякого

иньшого ворога". А французький посол у Царгородї, що був сьвідком тих козацьких походів, не знаходить слів похвали козацькій хоробрости та радить свому правительству не пожалувати яких 50 тисяч талярів, щоб козацькою фльотою звязати зовсїм турецькі сили і не дати їм нїякої змоги висунути ся на Середземне море, де Турки тодї воювали з Єспанїєю.

Особливо вражали ті убогі засоби, з якими козаки пускали ся проти могутньої турецької фльоти. От як оповідає Боплян (Beauplan) про морську техніку козацьку:

Висилають наперед на Запороже всякі річи потрібні до походу і для будови кораблїв і потім ідуть там самі козаки

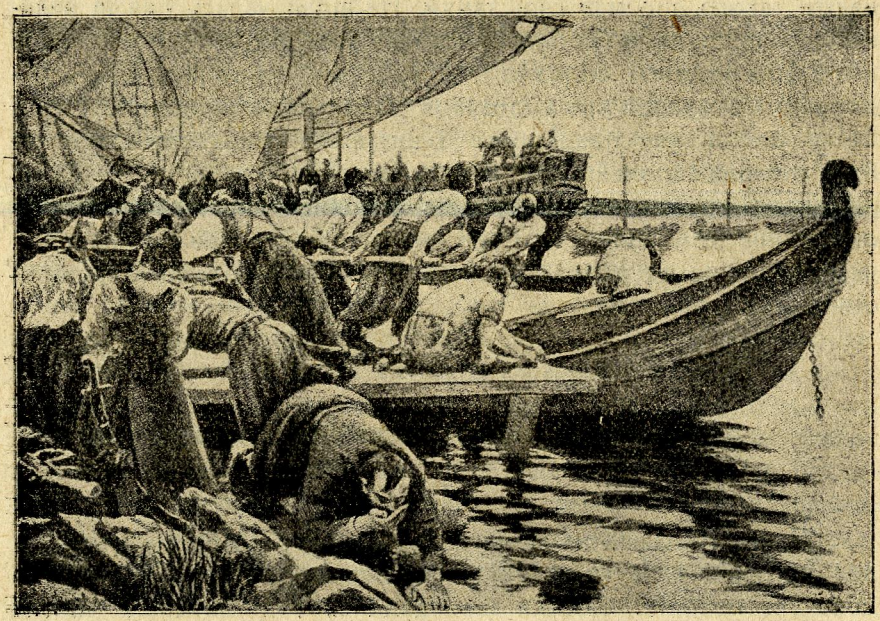

Запорожцї ладять ся до морського походу.

й будують чайки. До одної чайки бере ся їх душ шістьдесять і виготовляють її за два тижнї — бо они майстри на всї руки. Основою служить вербовий або липовий човен, довгий на 45 стіп; на него набивають із дощок боки (борти) так, що виходить човен довготи шістьдесяти стіп, а ширини 10—12 стіп і такоїж глубини. Наоколо обвязують єго щільно і міцно обвідкою із снопків очерету. Роблять дві керми, з заду і з переду; ставлять щоглу на вітрила і з кождого боку 10—12 весел. Помосту в човнї нема і хвилї заливають єго водою, але та очеретяна обвідка не дає єму потонути. Пять до шість тисяч

козаків виробдять за два-три тижні 80 до 100 таких чайок. В одну чайку сідає 50—70 чоловіка; кождий має дві рушниці й шаблі, 6 фунтів пороху й олова подостатком. На боках чайки 4—6 гарматок, у бочках сухарі, пшоно і саламаха. На кождій чайці квадрант [1]).

Так зібравши ся пливуть Дніпром; на передї отаман, з корогвою на щоглі. Човни йдуть так тісно, що сливе один торкає ся другого. Турки звичайно тримають свої галєри на устю Дніпра, щоб не пропустити їх, але козаки вибирають темну ніч перед новим місяцем і викрадають ся очеретами. Коли їх помітять, іде пополох по всіх краях, аж до самого Царгороду; султан розсилає гонців по всіх побережних краях, остерігаючи людий, але се мало помагає, бо за 36—40 годин козаки вже в Анатолії (на малоазийському побережу). Приїхавши лишають при кождому човні тільки по двох козаків та двох джур на сторожі, саміж із рушницями нападають на міста, здобувають, грабують, палять, забігаючи і на цілу милю від берега і з добичею вертають до дому.

Коли доведе ся їм стрінути турецькі галєри чи иньші кораблї, поступають ось як. Їх чайки підіймають ся над водою тільки $2^1/_2$ стопи, тому все перше они побачать корабель, ніж звідти їх побачать. Тодї спускають щогли, заходять від заходу сонця і тримають ся до півночи так, щоб тільки не спустити корабля з виду. О півночи з усеї сили гребуть до кораблїв і половина приготовляє ся до бою, щоб, приставши до корабля, кинути ся в єго серéдину. Неприятель несподївано бачить, що 80—100 човнів обняло кораблї, разом наповняють їх своїми людьми і здобувають відразу. Здобувши забирають гроші і всякий дрібний крам, що не боїть ся води, саміж кораблї із людьми топлять.

Коли галєри стрінуть козаків на морі в день, то тут справа труднїйша: Турки розпочинають сильну стрільбу з гармат і розганяють козаків як шпаків; одні тонуть, другі тїкають. Але знов як возьмуть ся до бою, то вже тримають ся: одні стріляють, другі набивають рушниці й по кождім вистрілї подають товаришам; стріляють добре, але гармати турецькі чинять козакам великі шкоди так, що в такій стрічі гине добрі дві третини козаків, рідко коли верне ся половина. За те хто вертає, приносить богату здобич: еспанські й арабські червінцї, коври, золотоглави й ріжні шовкові матерії.

---

[1]) Приряд до означуваня напряму дороги.

Так оповідає Боплян.

І в народних піснях у живій памяти заховали ся оповіданя про сї походи. Малює ся в них і галєра турецька, на котрій працюють заковані українські невольники (в думі про Самійла Кішку):

Із го́рода Козлова до го́рода Трапезунта
Гуляла галєра цьвіткована-мальована,
Чотирма цьвітами процьвітана.
Першим цьвітом процьвітана —
Златосиними киндяками побивана;
А другим цьвітом процьвітана —
Турецькою червоною габою обвивана;
А третим цьвітом процьвітана —
Християнською кровю фарбована,
А четвертим цьвітом процьвітана —
Невольниками осажена,
Козацькими гарматами обриштована.
У тій галєрі Алкан-баша,
Трапезонськеє княжа́, гуляє,
Ізбраного люду собі має:
Сїмсот Турків, яничар чотириста
Та бідного невольника півчвертаста.

Живо і сильно описують незнані нам на імя старі поети народні страшні бурі чорноморські, де загибали нераз цїлими десятками козацькі чайки безвістно (Дума про Олексія Поповича).

II.

Згадані роки були найгорячійшим часом тих козацьких походів на море. Що року по кілька разів вибирає ся козаччина на море, забігає так далеко, як перед тим не важила ся, та сьміло кидає ся на турецьку фльоту.

1613. р. они два рази ходили на море і починили великі шкоди в турецьких зеилях — оповідає Жолкевський. Султан выслав чималу фльоту свою, галєри і чайки, до очаківського порту, щоб погромити козаків, як будуть вертати із походу на кримські го́роди. Та вийшло навпаки: козаки придибали нічним походом необачних Турків і погромили їх. На весну (1614) вибрали ся знову на море, та сим разом не пощастило: розбила їх буря. Але козаки сим не журили ся і на лїто вибрали ся вдруге; було їх коло двох тисяч, значить з сорок чайок. Переплили Чорне море навпростець під Трапезунт і почали пустошити турецьке

побереже, засіяне богатими містами й селами, що жили тут безпечно, не знаючи страху. Утїкачі Турки були козакам за провідників і они тут швендяли скрізь. Напали на розкішне місто Синоп, здобули тутешній замок, знищили залогу, спалили великий турецький арсенал — всякі кораблї й галєри. Перше ніж встигла зібрати ся на них місцева людність, забрали здобич і пустили ся назад. Почувши таку пригоду, султан впав у страшенний гнів, велїв повісити великого везира (головного мінїстра) — насилу жінки і донька султанські випросили єму житє: везир виправдував ся, що вислав військо і кораблї, аби знищили козаків, як

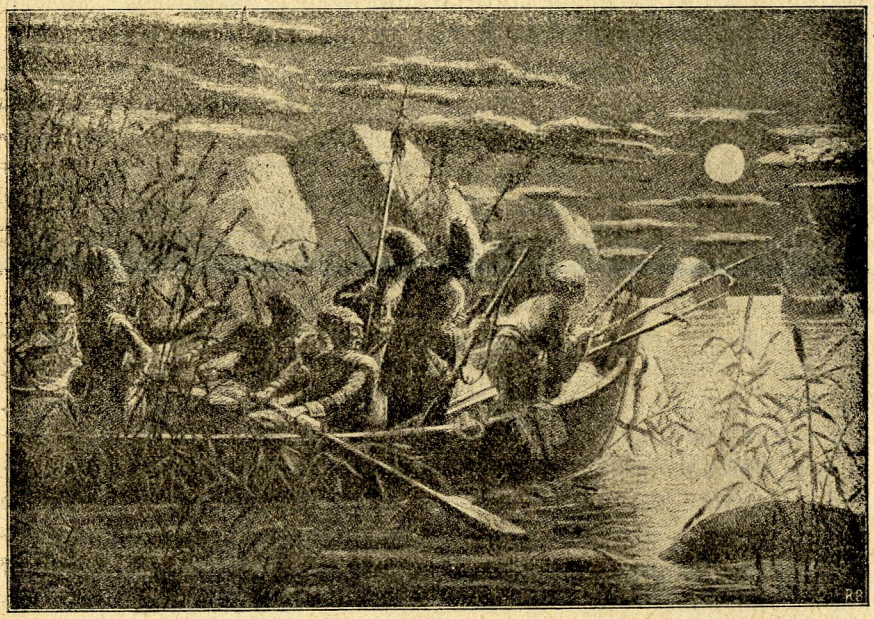

Запорожцї засїдають на ворога.

вертатимуть, і скінчило ся на тім, що султан сильно оббив везира булавою. Знову турецькі кораблї поплили ловити козаків під Очаковом. Але козаки довідали ся про се завчасу і розділили ся на дві части: одні повисїдали на сушу далї на схід за Очаковом і задумали на валках протягнути чайки через землю в Днїпро повисше Очакова; та напали на них Татари і козаки потратили богато людий і добичі, одначе вернули до дому. Иньша часть пішла пробоєм через очаківський лиман; теж стратила богато здобичі: самі своїми руками мусїли кидати її в воду, щоб облекшити свої чайки; але пробили ся. Турки зловили тільки двайцять козаків і післали їх до Царгорода, аби було на

кім зірвати серце: як прийшли люди з Трапезунта до султана і стали жалувати ся на козаків, видано їм тих козацьких бранців, аби мали на кім помстити ся.

На другий рік (1615) козаки вибрали ся ще більшим походом на 80 чайках не більше не меньше як на сам Царгород — „обкурити мушкетним димом мури царгородські", як говорило ся. Вийшли на берег між двома константинопольськими портами, Мізевною і Архіокою, і спалили їх. Султан, що був на ловах під мостом, сам на власні очи із свого покою бачив дим своєї столиці від того козацького огню. Страшенно розгнівaний наказав, щоб зараз турецькі кораблї прогнали козаків. Але козаки не сполошили ся; грабили, кілько хотїли, потім забрали здобич і пішли назад. Турецькі кораблї догонили їх аж коло дунайського гирла. Коли їх помітили козаки, кинули ся на турецькі галєри і погромили Турків. Самого адмірала турецького раненого взяли в неволю; давав за себе окупу 30 тисяч, але так і вмер у неволї. Иньші турецькі кораблї утїкали. Козаки забрали кілька турецьких галєр, привели їх під Очаків і тут на глум спалили їх на очах очаківських Турків. Потім напали на Очаків, заняли худобу і без перешкод вернули ся до дому.

Коли они на другий рік вийшли на море, Турки по торішній пробі завчасу вже вислали свої кораблї, щоб не пустити їх на море. Кораблї заступили їм дорогу під Днїпровим лиманом, але козаки не злякали ся, вийшли на зустріч і, вдаривши на турецькі кораблї, побили і погромили їх. Взяли кількanайцять турецьких галєр і ріжних меньших човнів до сотні. Прогнавши таким чином Турків, звернули ся на кримське побереже, порyйнували, пограбили, здобули і спалили Кафу — той головний проклятий ринок українських невольників. Силу забрали там невольників із наших сторін і пустили на свободу. В Царгородї страшенно переполошили ся, почувши про сей другий погром турецької фльоти; позбирали козаків, які були в турецькій неволї, питали ся, яким би способом можна було загородити козакам дорогу. Не знати вже, що там ті їм сказали, але Турки не бачили иньшого способу, як іти походом на Україну, щоб забрати в свої руки всї пограничні українські замки — Камінець, Черкаси, Канів, Білу Церкву, обсадити їх турецьким військом і не пускати звідти козаків на турецькі землї.

Козаки тимчасом на осїнь того року (1616) вийшли новим походом на море. Не було їх сим разом більше як 2000, але похід удав ся їм на прочуд! Они вибрали ся знов на малоазийське побереже. Їхали на Самсун, але вітри віднесли їх під Трапе-

зунт. Вийшли тут із човнів, пройшли берегом під Трапезунт пішо, здобули місто, пограбили й спалили. Ударила на них турецька ескадра під проводом генуезького адмірала Цїкалї-баші; було там шість великих галєр і богато меньших кораблїв, але козаки погромили їх, здобули три галєри і потопили. По сїм погромі довідали ся, що султан післав кораблї під Очаків, щоб їм там заступити дорогу. Тодї козаки пішли на безборонний Константинополь, пограбили і наробили бешкету, скільки хотїли, і так посьміявши ся з усїх заходів турецьких, пішли туди, де їх несподївали ся — в Азовське море. Через тутешнї ріки пройшли на Днїпро (мабуть через Молочну, перетягиувши відти човни в Конку) і так вернули ся на Запороже.

Турецький баша простояв даремно під Очаковом, а щоби бодай чимсь показати ся, вичекав, аж козаки з Сїчи розійдуть ся і на своїх човнах пройшов Днїпром на Запороже. На сїчовому коші було всього кілька сот козаків, що остали тут зимувати. Коли они побачили турецьке військо, уступили ся з Сїчи і баша міг помстити ся бодай над порожним козацьким гнїздом; узяв кілька малих гарматок, кілька козацьких човнів і повіз то з великою парадою до Царгороду — дурити султана і весь турецький двір, що ось то він розгромив страшну козацьку Сїч!

Михайло Грушевський.

96. Як Запорожцї стрічали Новий Рік?

Поділ землї і вибір усеї старшини відбувались у Запорожців першого сїчня кождого Нового року.

Ще на кілька днїв перед Новим роком козаки, що жили на зимівниках, на річках, озерах, степах та занимались там хто домашним господарством, хто риболовлею, а хто польованєм — всї спішили до столицї свого козацького товариства, до Сїчи, ізза того, що зближав ся час поділу землї і вибору старшини. В самий день Нового року они вставали вельми рано. Зараз таки вмивались, вбирались у найлїпшу одїж, в „матеріяльні“ квітчасті жупани, червоні черкески з довгими вильотами, в чоботи-сапянцї, високі шапки, мережані шовкові пояси, узброювались шаблями, пистолями, кинджалами, ятаганами, і спішили на відгомін дзвонів в Сїчову церкву Покрови Пресьвятої Богородицї.

В церкві они слухали спершу утренї, а опісля обідні, котру у них співали все два сьвященики, черцї київського Спасо-Преображенського Межигірського монастиря. Від тих сьвящеників вимагали особливої прикладности житя і краснорічивости в про-

повідях. При черцях було двох діяконів з дуже добрими голосами, два дячки, паламар і цілий хор співаків старших і молодших, що учились читати і співати в Січовій школі і жили після осібних товариських прав независимо від загальної Січової управи. Увійшовши в церкву, козаки ставали на осібних місцях: старшина за так званими бокунами або стадіями, простіж козаки довгими рядами один за одним серед церкви. Хвалу Богу відправляли вельми торжественно.

Коли сьвященик читав євангеліє, козаки брали за ручки своїх шабель і виймали їх до половини з похви на знак, що готові битись за слово Боже з невірними народами.

Коли скінчилась Хвала Божа, козаки розходились із церкви по куренях, щоби пообідати. Тут они молились перед образами, поздоровляли один одного з сьвятом, відтак здіймали з себе на часок коштовну верхну одіж і садовились за стіл, званий сирним, лишаючи все курінному атаманови місце в кутї під образами, де висїла невгасаюча лямпа і стояли бляшанки, щоб кидати в них гроші. Пообідавши чим Бог дав, тетерою, щербою, рибячою юшкою, рибою, а іноді й дичиною, рідко галушками, а ще рідше варениками, і випивши ради великого сьвята пива і меду, козаки вставали зза столів, молились Богови, дякували отаманови, курінному кухареви, один одному, кидали по одному, інколи по два, по три шаги в бляшанку на купно їжі на найблизшу днину і опісля всї виходили з куренів на майдан на військову раду.

Тут перш усего кошовий отаман приказував військовому довбушеви взяти довбеньки, що опікував ся ними довбуш в курені, відтак іти до церкви, де у Запорожців переховувались військові клейноди, винести з неї литаври, а опісля бити в них, щоби зібрати козаків на раду. Довбуш ішов до церкви, виносив звідтам литаври, бив в них спершу один раз; і на сей звук спішили, як пчоли на мід, козаки на радний або вічевий майдан, котрий був гладко вирівнаний, висипаний піском, обставлений навколо наче правильна підкова 38 курінями і кінчив ся звичайно в полудневім боцї Січовою церквою з осібною при нїй дзвінницею, що заступала башту.

Вибивши один раз в литаври, довбуш знов входив в церкву, брав звідтам великий військовий стяг, корогву, виносив її на майдан, ставив коло церкви, а відтак знов бив у литаври два рази. Після сего на майдан виступала Січова старшина і кошовий отаман, військовий судия, військовий осаул і трийцять і сїм курінних отаманів, кождий із знаком своєї гідности: кошовий — з великою

булавою, судия — з великою срібною печаткою, писар — з пером і срібним каламарем, осаул — з малою палицею. Довбуш, побачивши йдучу старшину, віддавав їй честь, бючи в литаври.

Вся старшина йшла з відкритою головою і, вийшовши на середину, перш усього приближалась ід стоячому там столикови, клала на него шапки; відтак ставала на майдан в один ряд, один побіч одного, після старшеньства своїх чинів і кланялась на всї чотири боки зібраному славному низовому товариству. Товариство також з відкритими головами ставало за курінними отаманами навколо церкви, зачинаючи правим крилом від кошового, а кінчаючи лївим крилом побіч військового осаула; а іноді при повнім військовім зборі, не можучи помістити на майданї, влазили на дзвінницю, в рівцї або спускались на ріку. На поклони старшини відповідали поклонами. Невдовзї опісля на майданї являв ся сьвященик і, заки зачалась рада, служив церковну службу. Коли скінчилась відправа, кошовий отаман оповіщав зібраному товариству, над чим радити ме.

— Панове молодцї! У нас тепер Новий рік; треба нам по старому нашому звичаю зробити між товаришами подїл річок, озер, польованя і риболовлї.

— Та треба, треба! Будемо дїлити, як від давен давна.

Тодї виступав військовий писар, котрий заздалегідь розписував після куренів всї річи, призначені до подїлу, на маленьких карточках, перемішував їх потрясаючи і завзивав курінних отаманів підходити ід шапцї і розбирати карточки. Отамани підходили і розбирали. Писар прочитував; а що якому куреневи припало, тим він і володїв через цїлий рік до нового подїлу. Тут спорів і суперечок не бувало: отамани дякували старшинї і ставали на свої місця. Так дїлилась вся земля Запорожців від устя ріки Самари до верхівя ріки Конки і від порожистої частини Днїпра до устя Буга.

Скоро подїл скінчив ся, довбуш знов бив у литаври і козаки знов прибували, інколи до 5000 людий. Кошовий отаман знов звертав ся з бесїдою до Сїчового товариства:

— Панове молодцї! у нас нинї Новий рік; не схочете ви, як то велить старий звичай, перемінити старшину і замість неї вибрати нову?

Коли товариство було вдоволене своєю старшиною, то в такім разї на питанє кошового відповідало:

— Ви добрі пани і пануйте ще над нами.

Тоді кошовий, судия, писар і осаул кланялись козакам, дякували їм за честь і розходились по куренях. Колиж товариство було невдоволене чогонебудь на свою старшину, тоді після запитаня кошового взивало єго, щоби він віднїс свою булаву до стягу і щоби положив її на шапку. З кошовим, що оказав ся несправедливим або в чімнебудь провинив ся, козаки зовсїм не церемонились.

— Покинь, іродів сину, своє кошевє; ти вже козацького хлїба наїв ся! Йди собі геть, негідний сину, ти для нас не годиш ся!

Кошовий слухав волї козаків не гаячись; він клав свою булаву на шапку, кланяв ся товариству, дякував єму за честь, котру оно оказувало через цїлий рік, і відходив до свого куреня. Те саме робили судия, писар і осаул. Опроче, коли котрий з них сподобав ся козакам та був їм на руку, то они кричали, щоби він не відходив. Увільнивши старшину, товариство жадало від неї справозданя з ріжних єї поступків, рахунків та завдавало їй ріжні питаня. Вкінци показувалось, що старшина рідко коли завинила. Користаючись своєю властию всього тільки один рік і памятаючи на те, що на Новий рік можуть її потягнути до одвічальности, она робила своє дїло не самовільно, а після волї усего війська; тим то й рідко коли показувалось, що она завинила.

Коли відправили старшину, приступали до вибору нової. При тім ані курінні отамани ані хто иньший із старшини не мали нїякого голосу, а цїлим дїлом правило товариство. Не обходилось без сварнї і колотнечі. Сперечались перш усего над тим, кого вибрати на кошового отамана: кождий курінь клав свого кандидата і наставав на єго вибір. Суперечки тягнулись інколи по кілька годин. Всї кандидати, котрих імена викликували на майданї, мусїли таки зараз полишати майдан і відходити до своїх куренів, щоби особистою участию не помагати свому виборови.

Вкінци по довгих суперечках годились на одного із всїх названих кандидатів. Тоді із усего товариства вибиралось десять козаків або й більше і ті йшли до того куреня, де сидїв козак, вибраний кошовим. Они виявляли вибраному волю усего товариства і просили єго приняти сей почесний чин.

Коли вибраний стане змагатись та випрошуватись, то одні беруть єго попід руки, иньші попихають ззаду, иньші штовхають в боки і ведуть на майдан приговорюючи:

— Іди, іродів сину, бо нам тебе треба; ти тепер наш батько, ти будеш у нас паном.

Так приводять вибраного на раду; тут вручають єму булаву і виявляють бажанє усего війська, бачити єго кошовим отаманом. Але вибраний після давного звичаю повинен був спершу два рази зректись вибору і тільки після третого зазиву брав у руки булаву. Тодї військо приказує довбошеви вдарити в литаври на честь новому кошовому отаманови; а старі сїчовики, славні низові лицарі, за чергою приходять ід нему і сиплють на підголену голову піску або мажуть тїмя болотом, коли в тім часї лучить ся дощеве время, на знак того, щоби він не забував про своє походженє і не вивисшав ся над усе товариство. Кошовий після звичаю мусїв кланятись на всї чотири боки і дякувати товариству за честь, на що товариство відповідало єму криком:

— Будь, пане, здоровий та гладкий! Дай тобі, Боже, лебединий вік, а журавлиний крик!

Тим і кінчив ся вибір кошового.

В той сам день і таким самим порядком відбував ся вибір судиї, писаря, осаула і курінних отаманів.

Але не все так спокійно та швидко кінчились вибори нової старшини. Інколи при загальнім голосованю страсти козаків до того розпалювались, що дїло доходило і до убійств. Суперечні сторони дїлять ся вкінцї на дві половицї: одну становлять так звані низші куренї, а другу т. зв. висші куренї; і кожда сторона, бажаючи бачити кошовим отаманом свого кандидата, не признає другого. Тодї починає ся спір; за спором наступає колотнеча, а за колотнечею деколи й бійка.

Коли скінчив ся вибір військової старшини, виносять з майдану всї знаки військові і тоті, що означають власть. Відразу переміняє ся картина. На майдан виходять співаки, являють ся музиканти, привозять цїлі гори бубликів, цїлі вози риби, ковбас, сала і всяких ласощів на рахунок вибраної старшини; і починає ся гульня в цїлій Сїчи і в куренях і на майданах і на козацьких слободах... Тут звенить кобза, там свище сопілка, онде глухо гуде бубон, а там розлягає ся пісня з уст цїлої сотнї сїчових школярів, пісня, що голосно, гучно і дзвінко розливає ся по чистому морозному воздухови. А під звуки музики вже носять ся наче легкі тїни веселі козаки. І чого то они не доказують! Той несподївано присяде, в одній хвилинї підскочить горі, знов спустить ся долї, потім бадьорно возьме ся за підбоки, а далї піде

писати і передом і задом, і скоком і боком, і в право і в лїво, і на голові і на руках.

Иньший вскочить у середину танцюючих, швидко зсуне на потилицю свою червону з острим верхом шапку і в сапянцях на срібних підковах почне вибивати дрібного козачка, підтримуючи одною рукою побренькуючу шаблю в дорогій оправі з каменями, а другою взявшись за вус чорний мов смола, гарний наче криця, а довгий як дївоча коса. Тільки й видно, як туди й сюди мотає ся на козацькій голові кінчик червоної шапки неначе той мак, що зацвив у зеленому городї... А третий і шапку кинув і носить ся з відкритою гладко виголеною головою, високо загорнувши чуприну на тїмя і заложивши довжезні вусища за оба уха...

А там за Сїчию гарцює на бистрих конях кількох їздців: они переганяють один одного, стріляють на бігу з пистолїв у воздух і шалено розганяючись перескакують височезні запори. А над усїм тим розкинулось високе чисте небо, на котрім плавають міріяди меркотячих звізд і в нічнім холоднім воздусї розпливає ся мягке срібне сьвітло місяця... *Д. Яворницький.*

IV. Описи.

97. Чуда царства ледів.

Де так богато снїгу й ледів, як в околицях північного бігуна, там мусить бути велика студінь. Ледяне царство й справдї славить ся своїми острими морозами. Подорожні оповідають про ті морози страшенні річи. Засоби харчів — мясо, сало, молоко, масло — замерзають у царстві студени так. що стають твердші від каменя; коли зайде потреба чим поживити ся, то наперед треба всї ті річи або пилкою порізати або сокирою порубати або розколювати на части при помочи долота і клевця. Бальки в кораблях тріскають від морозу, цвяхи вискакують із дощок. Возьмеш там води до уст і виплюєш, то она паде на землю замерзла. Туман, що піднимає ся з моря, заміняє ся в іней, який довго держить ся в повітрю і творить непроглядну мраку. Снїг є такий зимний, що палить руки наче розпечене зелїзо. Птиці замерзають нераз у повітрю і падають каменем на землю.

Але студіїнь має в собі те добро, що у ній всяка пожива добре заховує ся і не розкладає ся. Тому там мясо з убитих звірят можна переховувати через кілька літ. Закопане в снігу може оно пролежати десятки літ, а все буде можна єго їсти.

Царство ледів ріжнить ся від наших країв загалом у богато справах. У нас приміром по весні наступає літо, потім осінь, наконець зима, а по зимі настає знов весна. Інакше йде оно в ледянім царстві; там рік ділить ся на дві части — довгу остру зиму і коротеньке літо, в часі котрого часто панують такі морози, які у нас лучають ся лишень рідко серед зими. Або возьмім хоч би таку річ: хто з нас не привик до того, щоб сонце кождого дня появляло ся ранком, а заходило вечером? Хто не знає, що в наших краях числять час на доби та що доба складає ся з дня і ночи? Не так оно в краях вічних ледів і безмежної стужі. Тут один раз в році сонце прямо забуває сховати ся і сьвітить безперервно через кілька тижнів або й місяців. Як після сего зійде з неба, то знов не показує ся через кілька тижнів або й місяців. Довгий день, що треває кілька місяців, іде на переміну з так само довгою ночию. Возьмім під увагу для приміру, як іде час на північнім бігуні т. є в самім осередку ледяного царства: 21-го марта показує ся на небі сонце і починає ся безперервний день, що треває аж до 23-го вересня т. є пів року. Потім сонце западає за землю і настають сумерки. Тягнуть ся они через 50 днів, стають все темнійші й темнійші, поки не настане цілком темна ніч. Та важка, утомлююча і скучна ніч треває півтретя місяця, а по ній настають знов пятьдесятидневні сумерки, які стають все яснійші й яснійші і переходять незамітно в довгий шестимісячний день, в якім сонце яснїє на небосклоні безперервно.

Досі ще не станула людська нога на самім північнім бігуні. Але учені дуже добре знають, як зміняють ся пори року в тих краях, що лежать довкола північного бігуна, і тому їм всїм не важко додумати ся, що діє ся на самім бігуні.

А возьмім тепер яку небудь часть царства ледів на півночи Европи, Азії або Америки, куди люди вже успіли дістати ся, та придивім ся, як переходить там рік. Нехайже тим краєм буде на приклад північна часть Гренляндії або остров Шпіцберген. Річ діє ся при кінци жовтня. Вечір. Сонце зайшло за море. На небі сьвітить вечірня зоря. Минає один день, другий, третий, а сонця все нема і нема. Оно сховало ся на богато днів. З часом гасне і слабе сьвітло вечірної зорі, сумерку. Ледяне царство поволи окутує ся темрявою. Настала довга, студена ніч. Мо-

рози стають з кождим днем сильнїйші й сильнїйші. Землю вкриває груба габа́ снїгу. Море сковане ледом. Зима в повнім розгарі. Тільки місяць і звізди сьвітять на небосклонї. Днї тягнуть ся за днями одноманїтно, лїниво, скучно. В наших краях сонце по своєму звичаю сходить і заходить, днї міняють ся ночами, а тут — все ніч і ніч, холодна безконечна ніч. Минув падолист, грудень, половина сїчня. От уже й конець сїчня. Небо неначе прояснило ся. Намість ночи настали сумерки. Ранна зоря з кождим днем стає яснїйша, аж нараз в половинї лютого, в один прекрасний день виринає над морем невеликий півкруг сонця.

Ну, слава Богу! Наконець минула ніч: для країни ледів настають веселїйші днї! Просьвітивши всего кілька хвилин, сонце знов ховає ся. За те на другий день оно показало ся в більшій своїй части та спинило ся на небі довше. Вкінцї показує ся оно в цїлій своїй величи. Подорожні, яким приходить ся зимувати в царстві студени, витають з одушевленєм велике сьвітло; здає ся, що їхнїй радости нема границї. Від того часу оно спинює ся на небі все довше і довше; днї слїдують на переміну з ночами як слїд — „по людськи“. Спершу они короткі, але постепенно стають все довші й довші, поки не зрівнають ся з ночами. Після сего починають ночи зменьшувати ся. В перших днях цьвітня треває ніч на приклад дві або три годинї, а решту часу доби занимає день. Оттак приходить конець цьвітня. Сонце вже не ховає ся. Оно поволи підносить ся — але не високо — через 12 годин, а потім в так само довгім часї знижує ся. Зробивши оттак невисоко над землею колесо, сонце не заходить, але починає знов піднимати ся. На очах усїх зачеркує по небі цїле колесо. Тепер уже нема ночий. Остав ся лише день — довгий день, який треває чотири місяцї, почавши від кінця цьвітня аж до кінця серпня. Се найгарнїйша пора в країнї снїгів і вічного леду. Непривітна північна природа пробуджає ся до житя. Настає лїто. Особливо гарний тут місяць червень. Земля розтоплює ся і місцями скидає з себе свій снїжний одяг. Всюди чути журчанє потоків, що повстали з розтапаючого снїгу, З гір пливуть зі шумом потоки і водопади. Ледівники тріскають і ломлять ся. Ледяні поля відривають ся від берегів та пускають ся в дальшу плавбу. Море освободжує ся з ледяних кайданів, в які закувала єго зима. Тисячі ледяних гір ріжнородної величини і пречудових форм колише ся на филях відкритого моря. Здовж берегів розложили ся безчисленні стада тюленів і моржів, які лїниво вигрівають ся на сонци. Білі мед-

веді почали своє польованє і шниряють за добичею то на берегах то на кригах, або пускають ся за нею в погоню вплав по морю. В повітрю розлягають ся крики чайок, диких качок, гусок і веселе щебетанє морських ластівок. Ті літні гості ледяного царства, які прилетїли сюди з теплїйших країн землї, кружляють цїлими стадами в повітрю, плавають по водї або вкривають ледяні гори. Поміж ледяними горами мелькають швидкі лодки дикунів, Ескімосів і Самоєдів, що полюють на тюленїв і моржів; а там дальше велике судно, на якім кількох відважних молодцїв вибрало ся в погоню за китом. Всюда кипить житє! Навіть змерзла земля, яка декуди освободила ся від снїгу, натужила ся і привела на Божий сьвіт суху ростинність — зеленковатий мох, деякі трави і повзучу карловату сосну. Чиж і се не благодать?

Минає коротке лїто. При кінци серпня сонце по раз перший заходить за море, але не на довго. З кождим наступаючим днем темнота треває довше й довше. Днї починають знова йти на переміну з ночами. Они скорочують ся, ночи продовжують ся. В половинї жовтня сонце сьвітить на добу всего около півтора години, решта часу припадає на вечірні й ранні сумерки та на ніч: при кінци жовтня сонце поринає в море і вже більше не показує ся. З початку якийсь час тревають сумерки, а відтак наступає знов довга, студена ніч.

* * *

А тепер придивимо ся иньшим „чудам“ ледяного царства. На дворі ясний, приморозкуватий сонїшний день. Небо цїлком ясне, погода тиха. Річ — розуміє ся сама собою — дїє ся в лїтї. І от подорожному нараз представляє ся такий вид, що ледяні поля, лїд-гори, береги сусїдних островів з горами і ледівниками прямо підняли ся в повітрє і повисли над морем. На небі видко широке, казочне, ледяне місто. Ледяні палати, будинки, церкви, шатра, дзвінниці, башти — все те висить і колише ся в воздусї, поволи пересуває ся з місця на місце і безнастанно змінює свою форму. Минає кілька хвиль, а очам подорожного представляє ся вже иньша картина. Щезли замки, дзвінниці і башти з леду: замість них появив ся на небі гористий остров або беріг суші, на якім рухають ся якісь звірі; видко дерева, а навіть людий — і все те знов так неначе в туманї видає ся не зовсїм ясним, мелькає перед очима, колише ся, неначеб скакало в повітрю і безнастанно змінює свій вид і місце. Що за диво! — думає подорожний, що зайшов до царства ле-

дів. Чи може се сон? Та певно, що сон або властиво мана, привид. І в самій річи нїчого такого нема на небі, а явище се обяснити дуже легко.

Кождий з нас без числа разів бачив, як у спокійній водї озера або ріки відбивають ся дерева, що ростуть на березї, самі береги, а навіть і небо з облаками. Вода служить тут за величезне зеркало, в якім видно всякий предмет, що стоїть біля води або над нею. Щось подібного відбиває ся і на далекій півночи, але в тім припадку за зеркало служить уже не вода, а небо т. є. повітрє. В яснім, супокійнім повітрю відбивають ся часами неначе в зеркалї і ледяні поля і деякі гори і береги тих земель, що лежать у царствї зимна, і звірі і люди і дерева, які можна там стрінути. Але воздух, як і вода, зеркало не гладке. Він нїколи не є цїлком спокійний і безнастанно колише ся. Від сего то й порушають ся тобто міняють своє місце і вигляд всї ті предмети, що відбили ся в нїм неначе в зеркалї. Колиж воздух сильно заворушить ся, тодї вже перестає бути зеркалом, а через те привид щезає. Пригадаймо собі, що і в ріцї не видно нї берегів нї неба нї облаків, коли подує сильний вітер і вода заворушить ся.

Такі дива творить одно з цїкавійших лїтних явищ далекої півночи. Зимою лучають ся там иньші явища, не меньше цїкаві, які на перший погляд також видають ся „чудами“. Найважнїйше з них — се так зване полярне сьвітло або полярна зоря.

В довгу зимову нїч, коли в краю ледів не видно сонця, показує ся на небі особливе сьвітло. Подібно як ранна зоря зоріє оно на овидї і постепенно піднимає ся, поки перед очима здивованої людини не стане величавою блискучою дугою, немов перекиненою з одного кінця землї на другий. Дуга блимає, викидає на верх цїлі снопи сьвітла, блестить всїлякими барвами і підносить ся все висше й висше. Слїдом за нею поступає друга така дуга, а деколи й третя. Цїле небо залите огнем. Дуги підносять ся. Перша стоїть уже над вашою головою. Через кілька хвиль потім буде она вже на другім краю небосклону. Так само переходить і друга і трета дуга. Незабаром починають они блїднїти і поволи-поволи зникати. Царство ледів закриває ся знова нічною мракою.

Полярне сьвітло має іноді иньший вигляд. Вперед повстає на овидї блїде сьвітло; відтак починає воно піднимати ся в гору в видї широкої смуги. Спершу блїде стає те сьвітло все яснїйше і яркїйше. Сьвітляна смуга звиває ся в ленту, яка филює по небі,

тріпоче ся, то звиває ся в кружало то збирає ся в складки то знов розвиває ся і весь час міняє свою форму і своє місце. Сьвітло перебігає то з одного кінця ленти на другий конець то темніє на хвильку то знов палає зі ще більшою силою. А лента підносить ся тим часом все висше і висше. Нараз роздїлює ся она на дві части. Горішна часть блестить яснїйше і горить всїми барвами дуги. З неї разураз вилїтають лучі сьвітла. В таку хвилю буває се сяєво особливо чудове. Потім починає оно меркнути і гасне так само несподївано, як несподївано появило ся.

Тут мушу зазначити, що північне сьвітло треває не довго: великі сьвітла всего кілька годин, а звичайні 20—30 хвиль. Зате буває і так, що оно, щезнувши, появляє ся по якімсь часї на ново.

Крім висше наведених форм північного сьвітла появляють ся іноді ще й такі, які своїм видом і рухом нагадують нам змиї. Послухаймо наприклад що говорить про них Нанзен:

„Вечером — каже він — вийшов я на палубу корабля, але в тій хвили, як я вийшов, так і пристанув на місци неначе прикований. Передомною появило ся чудове сяєво, північне сьвітло, якого силу і красоту не вспіє нїхто вірно анї описати анї намалювати. Блестїло оно на небі всїми барвами веселки. Рідко або, правду сказавши, нїколи ще не бачив я таких чудових красок. Спершу перемагала скрізь жовта барва, крізь неї пробивала ся зелена, а на долїшнім кінци дуги виступала вже ярка рубіново-червона краска. Та ген далеко на заходї зверху по небі простягнула ся звиваючись величезна змия: она стояла все яснїйша і яснїйша, а звідтам роздїлила ся на три ясно-блимаючі части. Тепер барви змінили ся. Полуднева змия стала червона з жовтимн плямами; та, що була по середині, стала жовтою; а північна прибрала краску зеленаво-білу. По боках тих змий виступили промінні горбки, які подабали на филї гонені гураганом. Они то появляли ся то зникали і все змінювали своє місце, то блестїли то блїдли, а змиї звивали ся... І хоч я був легко одїтий і дрожав від зимна, то не міг відорвати своїх очий від того чудового явища, поки оно не щезло зовсїм так, що остала лише одна маленька, огниста змийка на заходї..."

А як чарівно виглядає ледяне царство в часї північного сьвітла! На небі горять ріжні огняні краски — горять та ллють на землю і море цїлі потоки ріжнобарвного сьвітла; снїгом повкривані рівнини блищать та іскрять ся, а вершки ледяних гір грають барвами як алмаз або самоцьвітний камінь.

Учені думають, що сьвітло північної зорі є похоже на те сьвітло, яке бачимо в блискавицях в часі бурі. В ледянім царстві нема бурь з правдивими громами і блискавицями. Бурі бувають там, але з ними в парі не йде грохіт грому, лишень являє ся північне сьвітло.

І. Лупкевич.

98. З житя Болгар.

Болгарія обнимає тепер невеликий простір, троха більший чим наша Галичина, між Дунаєм на півночи, Чорним морем на сході, Сербією на заході і Туреччиною ня полудні. Гарна Болгарія зі своїми неприступними високими горами і веселими урожайними долинами. Величаві скали здвигають ся на тисячі стіп, а їх верхи то ховають ся в облаках то сияють своїми снїжними шпилями. Одна над другою здвигають ся они — то голі каменисті то порослі віковічними лїсами ялиць, дубів і буків. По їх склонах збігають бистрі потоки, відслонюють ся темні пропасти.

Два ланцюхи гір перерізують Болгарію. Неприступними верхами охороняють они тихі долини, що на їх підніжах пестріють від цьвітів. В горішних чорних лїсах виводять ся медведї, а в букових гущавинах ховають ся кабани, дикі кози, серни, вовки. На просторих полонинах пасуть ся великі отари овець і кіз; мирно скубуть они смачні верховинські трави під охороною великих кудлатих собак. З голосним гавканєм кидають ся ті собаки на кождого, хтоб не приблизив ся до отари, чи то вовк, медвідь чи чоловік. Нїжний гомін простих дзвіночків, що позавішувані на шиях овець і кіз, далеко розносить ся в тишині високих полонин. В тих полонинах проводять пастухи майже цїлий рік у повній самотї. Їх войовничий вигляд може перестрашити подорожного, що не обізнаний з болгарськими обичаями. В вузких білих штанах, з чорними баранячими шапками на голові і в баранячих, сафяном прикрашених, кожухах сї пастухи нїколи не розстають ся з оружєм; за червоним поясом конче один або два пістолєти, через плече стрільба, а в руцї довгий вівчарський костур. До пояса привязаний на ланцюшку ніж, кресало, скіряний капшук з тютюном та дві ложки в плетенім мішочку. На лївім плечи пастуха висить єго „чахета“ чи „сумка“, а в нїй усе єго хозяйство. Ноги все обуті в онучі та скіряні ходаки. Здалека від людий, днем і ночию під голим небом — болгарські пастухи люблять своє самітне житє, а одинокою їх розривкою є гра на сопілцї та оповіданя коло ватри.

Як лиш зберуть ся кругом огня, де варить ся мучна сербанка, так і зачнуть оповідати свої улюблені казки та співати давні болгарські пісні.

На склонах гір розсїли ся міста, то обведені виноградниками і рясними садами то понурими укріпленями із сїрого каміня. А низше тягнуть ся живописні долини з золотистими ланами кукурудзи і пшениці, збігають бистрі річки; лїниво як змия вє ся на полудни Маріца, а на півночи величавий Дунай промощує собі дорогу попід камінні скали балканських гір. На полудневім сході простягають ся поля щораз ширше до Чорного моря і принимають вид рівного степу, котрий перерізують в богато місцях довгі ряди високих курганів; лїтом на тих степах гойдають ся пишні волотки проса і галузки рижу, весною й осению

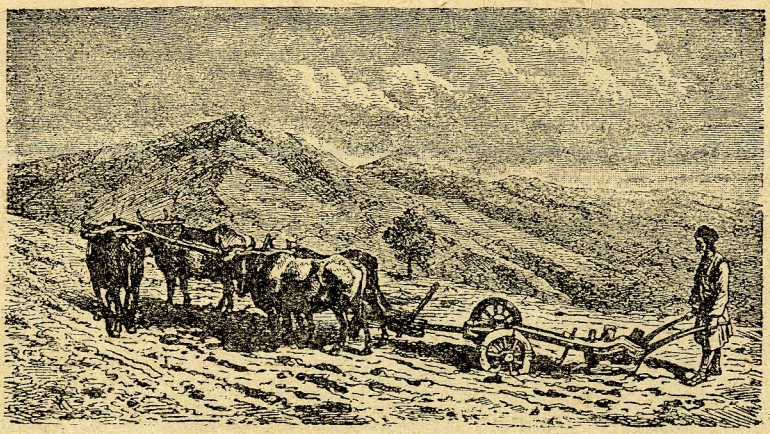

Болгарський рільник з плугом.

ростуть на них дрібні степові трави. На полудневім заході знов лежать ланцюхи гір Деспото-Даґ т. зн. гір сьвящеників. На їх склонах у дубровах ховають ся старинні православні монастирі; з них народ найбільше любить Рильський монастир. Тут у монаших келїях можна подибати прекрасне старинне оружє, старі книги і гарні килими місцевого виробу. Монахи часто уладжують лови в околичних лїсах, де ще до нині крие ся богато звірини: диків, лисів, серн і оленів. Кождого року на празник збирає ся в монастири богато Болгар і Сербів так, що цїла місцевість прибирає вид великого табору. Цїлий день веде ся тут дуже оживлена торговля, а в ночи запалюють огні, гомонить музика, денеде співають; і серед тих темних мовчазних гір і лїсів представляє ся нашим очам чисто казочний образ.

Болгарські села мало коли розлягають ся в чистому полї; вічні війни і напади Турків змушували Болгар поселювати ся по захистних ярах та балках. В селах рідко подибують ся правильні улиці, звичайно хати розкидані по склонах гір без нїякого порядку. Здалека виглядають сї села дуже принадно — хати з біленькими стїнами і червоними дахами, все серед садів і гаїв; але зблизька вражають своєю бідностию та неладом. Хати нагадують наші лїпянки; они також поставлені з деревляних дощок і обліплені глиною, змішаною з навозом і соломою. В болгарській хатї є майже все дві кімнати і комора; хатна обстанова у селян бідна, але все чисте і в порядку. „Капни на підлогу меду — можеш язиком злизати“, говорять Болгари. І дїйсно: підлога у них усе старанно вимита і вистелена рогожами та килимами домашної роботи.

Чим богатший Болгарин, тим більше у него килимів і мідяної посуди, тим яркійше блищить она на полицях, тим красші подушки і покривала.

Столів нї стільців нема по болгарських хатах, як нема по всїх магометанських краях, бо Болгари, хоч і православні, але переняли той звичай від Турків. Часто і печи нема в хатї, а страву варять при ватрі; она не вигасає в холодній порі, кругом неї спить нераз цїла родина. А де нема ватри, то в кутку стоїть так званий „мангал“ — мідяна або зелїзна пательня на трох ногах; на нїй горить вуглє і всї домашні гріють ся круг неї. По стїнах висить збруя.

Подвірє обведене високими стїнами так, що нераз і одного вікна не видно з улиці — то все останки тяжких часів турецьких наїздів та убійств. На подвірях майже все богато домашної птиці: гусий, качок, індиків і курий; цїлими стадами гонять їх на торги до більших міст Болгарії, тому можна їх там дешево купити.

* * *

Всї села обведені садами, де ростуть сливки, яблока, грушки. Болгари добрі садівники і найлїпші огородники на увесь балканський півостров. Они плекають мігдали, богато морви, бросквинь, морель, вишень; садять капусту, фасолю, біб, перець, кавуни.

Найбільше сїють кукурудзи і пшениці; випасають воли, а в деяких околицях буйволи. Лїтом виїздить богато Болгар на жнива до сусїдної Румунії й Сербії (до 30.000 косарів і женців щорічно), ходять на зарібки каменярі і теслї. Болгари — добрі майстри; їх мости дуже міцні й гарні, водопроводи спроваджують

воду з бистрих гірських потоків у сади й огороди; по дорогах, на мійських улицях і площах — всюди побудовані прегарні водограї.

Понурі і голі балканські „Планіни“ північної Болгарії ледво живлять населенє і там живуть бідаки; але зате в розкішних долинах коло Адріянополя, Казанлика і Єскі Загра чисто райська природа. Там цїлі гаї бросквинь, морв, рижові поля і плянтації рож. В цїлій Европі нема нїде такої скількости рож, як у тих долинах. З них живе цїле населенє, продаючи їх на виріб рожевого олїю й води. Щоби добути 4 грами олїю, треба 8 до 15 кгр. платочків цьвітів з рож, зате платить ся за 1 кгр. рожаного олїю більш як півтора тисячі франків. Як рожі цвитуть, то цїлі долини чарівно красні. Управою рож занимають ся головно жінки; кущі розсаджені правильними рядами по склонах горбків. Всї плянтації перекопує ся річно 2—3 рази; цвитуть кущі звичайно в червни і дають прекрасні врожаї. Жнива рож і збір винограду — найвеселїйший час у Болгарії: цїла долина нараз оживає; до сеї чистої і нетяжкої роботи сходять ся зі всїх сторін жінки і дївчата, гарно прибрані і веселі.

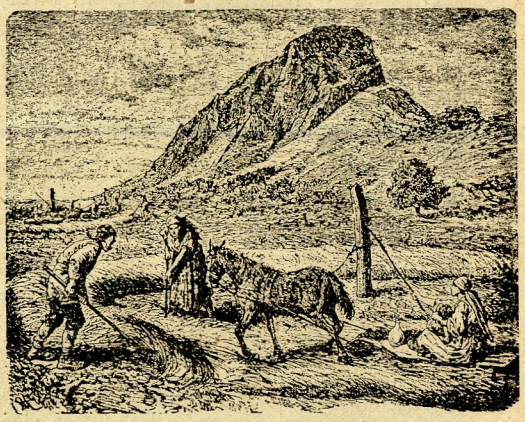

Болгари молотять збіже.

Щоби зібрати рожі з цїлої долини, треба 25—40 день; зжинати рожі найлїпше ранком, коли они ще вкриті росою. Скоро наповняють ся великі коші пахучими, сьвіжими цьвітами; рожі прикрашують голови, шиї, груди робітниць. Дїти і підлїтки виносять коші і висипають їх при кінцї плянтації; там у тїни буків, оріхів і плятанів засїдають старші жінки і сортують та оскубують рожі. Всї дороги устелені легкими рожевими платочками, воли й буйволи тягнуть довгі вози, наладовані рожами. У воздусї несе ся сумовита болгарська пісня, уносить ся нїжний запах рож, оподалїк темнїють горді гори, а долини всї заливає ярке південне сонце.

Таксамо оживлено проходить збір винограду; але болгарське вино лихе і дешеве. Далеко більше вславили ся Болгари тим, що вміють розводити шовковиків і переховувати їх яєчка

т. зв. грену. Італійські купці дуже цінять болгарський шовк і самі приїздять закуповувати грену.

Болгари живуть між собою в згоді, люблять свої давні обичаї і ніжно поводять ся з жінками і дітьми. До тепер ще сьвяткують по селах Різдво, початок весни та иньші сьвята з ріжними давними звичаями.

В осени, як збирають збіже, сходить ся молодіж на сільських площах і улицях та виводить хороводи „коло“ і танцює національний танець „хору“.

Одежа Болгар дуже нагадує українську: таксамо богато вишиванок на мужеських і жіночих сорочках, богато нашитя у жінок, у мужчин широкі сині шаравари, баранячі шапки і богато иньшого подібного у обох народів.

Страва у Болгар поживна, хоч проста. Улюблені страви: „банїца“ — пиріг, „чарба“ — бобовий борщ з перцем і оцтом, кукурудзяна лемішка, пшеничний хліб з чісником, „пілав“ — риж з бараниною.

Всї Болгари спосібні та жадні знаня і просьвіти. Навіть у найбіднїйших селах не скуплять ся давати гроші на будівлю народної школи і часто серед нужденних хат пишає ся новий гарний будинок — школа.

Торговля і промисл ще не розвинули ся в Болгарії, хоч і славить ся она виробами килимів, різьбою на сріблї, виправою скіри і прекрасними вишивками. Всьо то дає Болгарам змогу заробляти поза господаркою. Зелїзниці лучать Болгарію з сусїдними торговельними краями, а теперішна свобода і незалежність додає їм віри у власні сили.

С. Русова.

99. Лїси й полонини в Карпатах.

В Карпатах на малім просторі рістня дуже зміняє ся з висотою. В міру як росте висота, зменьшує ся в горах швидко теплота і до того мусять ростини примінитись. Тому обноги наших гір вкривають буйні розкішні лїси, а їх верхи нагадують своєю рістнею зимні підбігунові країни.

Карпати, не високі собою, представляють якби взірець лїсових гір уміркованого підсоня і, хоч оточує їх довкола лїсова полоса Европи, то все таки їх ростинна окремішність виступає дуже виразно. Обноги Карпат — се область мішаних і листкових лїсів (граб, береза, липа, осика, з шпилькових дерев сосна). Колись тут панував дуб і до нинї він переважає по угорській

сторонї. На висших гірських кряжах виступають у низькім і високім Бескидї мішані лїси бука, ялицї і смереки. В низькім Бескидї они дуже винищені, в високім є їх більше. Під самою горішною границею лїса в високім Бескидї творить лїси майже виключно сам бук, дерева стають чим раз меньші, аж у висотї 1000 метрів бучина виступає лиш корчами і никне зовсїм, бо висше підсонє для неї за холодне. По угорській сторонї панують у тій висотї чисто букові лїси.

В Горганах стрічаємо вже дві виразні лїсові полоси. Долїшна полоса має лїси головно букові, змішані з ялицями, яворами і смереками, горішна полоса чисті смерекові лїси. Горішна

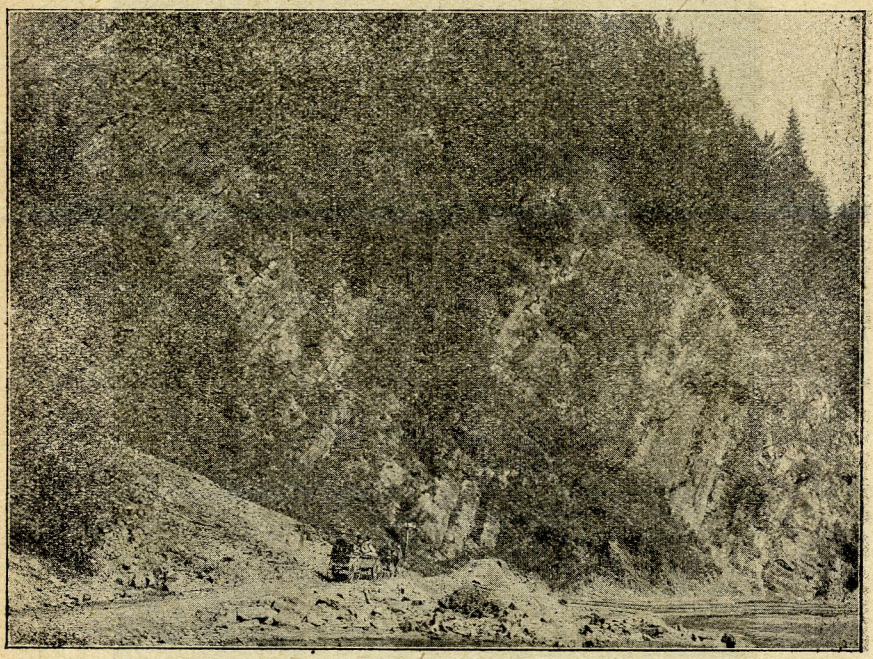

Скелї в долинї Черемоша (коло уйстя Дзембронї).

їх границя є звичайно в висотї 1500 до 1600 метрів, але в деяких місцях нема лїса навіть у такій висотї. Подібні відносини стрічаємо в Чорногорі, хоч єї лагіднїйше підсонє покликує до житя буйнїйшу і богатшу рістню. Обноги чорногорського пасма займають по обох боках, галицькім і угорськім, підшиті дубові лїси. Висше лежить полоса мішаних лїсів, де ростуть граби, буки, берези, ясенї, явори, смереки і ялицї. Сягає та полоса до 1300 метрів висоти. Повисше аж до горішної границї лїсів, що

лежить у висоті близько 1700 метрів, ростуть величезні дрімучі смерекові лїси.

В лїсовій полосї Карпат удержало ся ще доволї праліс по недоступних місцях, куди не сягнула ще сокира чужих підприємців. Такий карпатський праліс — се може найкрасша ростинна формація України. Величезні смереки до 60 м. високі,

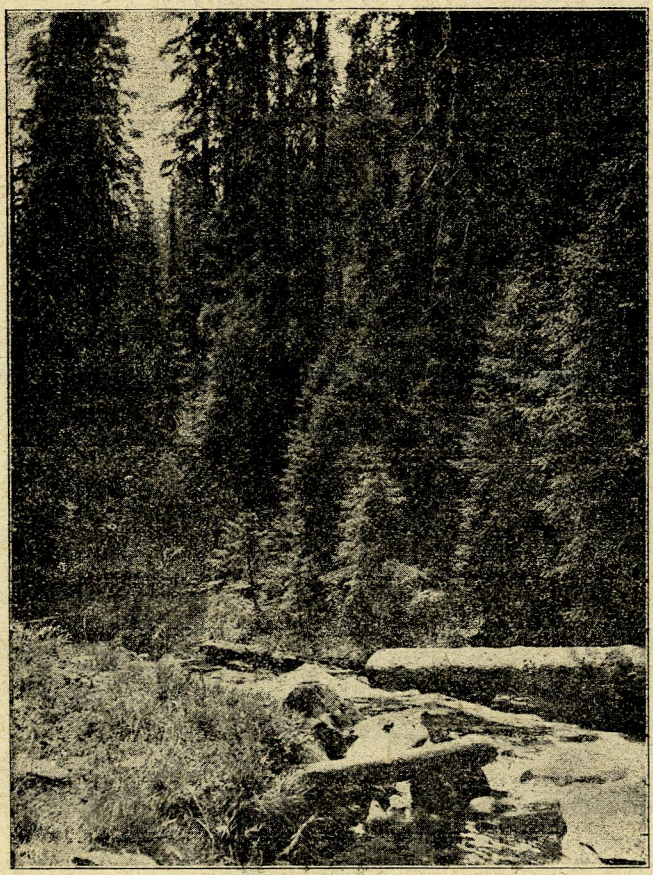

Смерековий бір на краю лїса в околиці над Прутом (у Чорногорі).

на сяжень (2 м.) грубі, здіймають свої зелені піраміди в гору понад скалистими облазами і величезними вивертами, де цїлі спорохнявілі пні, вкриті мохом, лежать звалені вітром або сувом. Буйний гущавник вкриває рідші узлїся, в густім борі ледви де-неде мох покаже ся на скалистій, застеленій зісохлою чатиною, землї.

А прогалинами між смереками далеко-далеко сягає зір з лїсової темряви в безконечний гірський сьвіт із єго синїми верхами, темноблакитним небом і ясним сонцем. І в слїтну пору пишає ся карпатський пралїс дивною красою, коли густі сїрі хмари затягнуть небозвід, висять понад долинами і закутують верхи сїрим туманом, коли мрака залягла всюди, а гори димлять, неначеб

Посеред смерекового бору в Чорногорі.

хто тисячі ватер [1]) поклав, коли чути лиш монотонне капотінє дощу і клекіт набренїлих гірських потоків. А вже найкрасша лїтна ніч у чорногорськім лїсї. На ґранатово-синїм небі меркотять тисячі звізд куди яснїйше як на долах. Кожда зірка немов

[1]) Огнищ.

Піп Іван. (Смерековий лїс на горішних границях своєї веґетації.

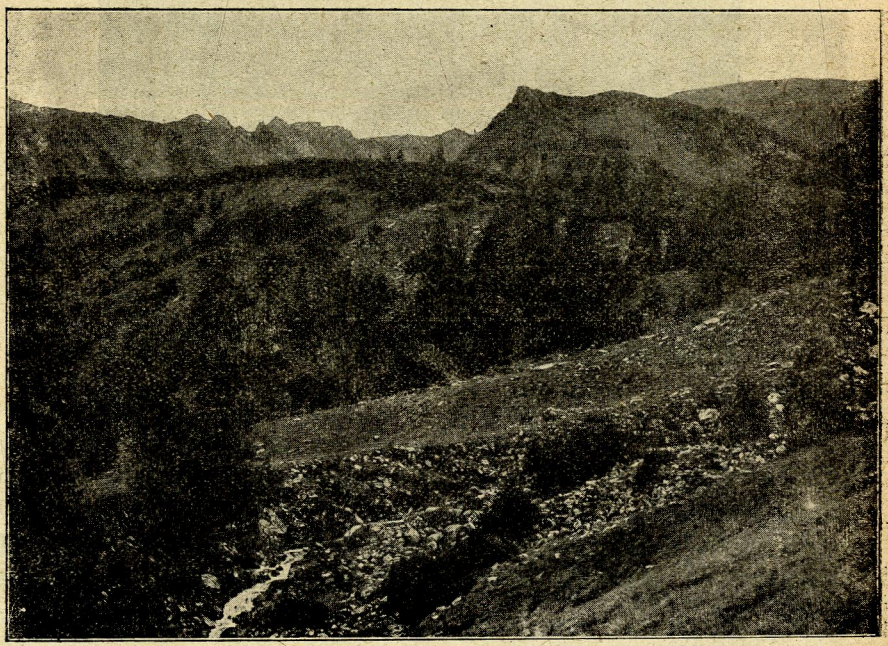

Околиця Кізлів. (Переходовий пояс поміж лїсом і полонинами).

більша, яснїйша, сьвіжійша; без труду можна вичислити в „квочці“ 11 звізд, а мраковини та пятна гір та морий на місяци виступають неначеб у далековидї. Синявим сьвітлом заливає місяць дрімучі лїси і бовванїючі в долинї гори, а з вивертів єму на зустріч сьвітить порохно своїм таємничим сьвітлом. Скрізь мертва тишина, часом лиш крильми залопоче і крикне пугач... А здійме ся вітер і розгойдає нависле смерекове гилє, то зашумить пралїс поважним, урочистим неначе молитва таємничим шумом. А що за страшна велич і краса нічної громовиці в чор-

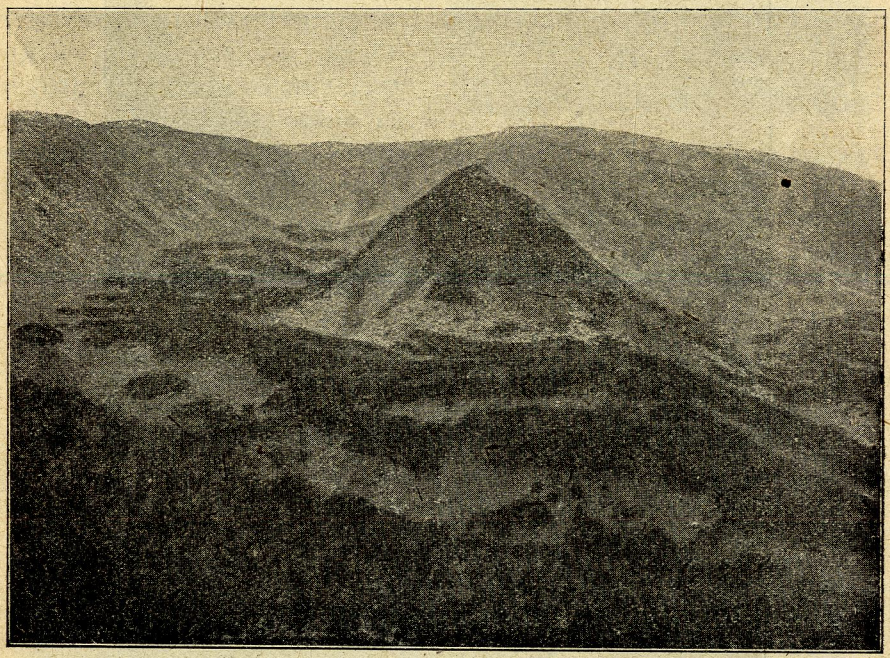

Великі Кізли в Чорногорі (поля жерепу).

ногорськім лїсї! Грім бє за громом і від кождої гори, долини, стїни, облаза йде відгомін... Здає ся, що се безнастанно гремить. Осліпляючі блискавки і заглушаючі гуки перунів слїдують одні за другими. А вихор ходить собі по лїсах немов косар по збіжу. Столїтні велитнї з корінєм рве або як стеблинки ломить. Із страшним тріском падають смереки десятками і сотками. А небо вже злучилось із землею і то не струями, а ріками дощевої води. Погасла ватра, набренів потік і забирає скупі статки мандрівника, зі всїх усюдів небезпека...

*

Другу типову карпатську формацію творять корчисті гущавини. Они розвинулись повисше горішної границі лїсів, де з причини холоду не можуть уже рости дерева. Творить ті гущавини чатинний корч, що своїм густим покорченим гилєм розстелює ся по землї, щоб як найбільше захопити від неї тепла. Верховинцї звуть єго жерепом. Серед тих гущавників виступає

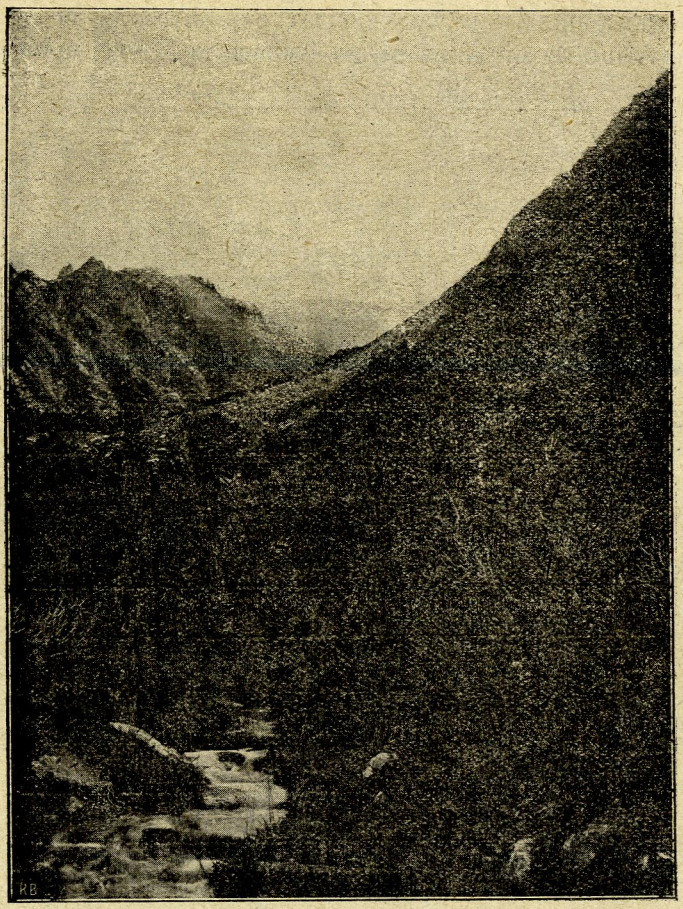

Околиця під Данцером у Чорногорі (корч жерепу).

також, іменно в Горганах і в Бескидї, яловець, в Чорногорі лелич (полонинна вільха), а дуже рідко кедрина, бо її задля пахучого дерева, доброго на всїлякі снасти, дуже вирубують. Гущавники жерепу підходять аж до найвисших шпилїв Карпат, вкривають нераз значні простори і спинюють мандрівника в дорозї.

Третя карпатська ростинна формація — се полонини. Они зачинають ся вже по лївім березї Сяна і займають всї хребти і верхи повисше горішної лїсової границї. Задля холодного кліматy в тій висотї можуть рости тілько такі ростини, що невеликого часу потребують на розвиток цьвіту і овочів. Полонина представляє ся отже як буйна цьвітиста лука, буйно поросла ріжнородним зїлєм і високою травою. Ріжнородність рістнї велика, іменно в „царинках“ себто тих частях полонини, що призначені на сїнокоси, а не на пасовиско. Полонини мають для Верховинцїв велике значінє. Через цїле лїто пробувають тут їх череди й отари на випасах. Полонини тодї зьлюднюють ся і кипить

„Буришка“ (бараболя) на Чорногорі.

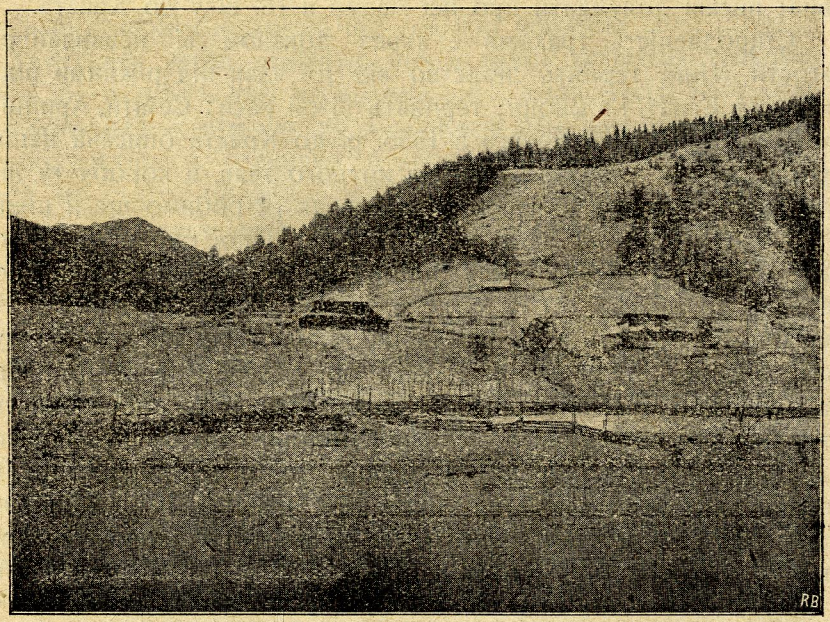

Зимовий краєвид на Чорногорі: Явірник — хребет „Скорушного“, в глубинї вид на верх „Стайки“.

скотарське житє по деревляних колибах при невгасаючій ватрі. Житє повне трудів і невигод, але вільне, серед величної при-

роди на вершинах гір, де кождий погляд сягає на кількадесять кільометрів у саму далечінь.

Стефан Рудницький.

V. Розвідки.

100. Трахома.

Трахома, звана також єгипетським запаленєм очий, є хоробою дуже розповсюдненою у нас межи народом. Се хороба головно бідної верстви населеня без ріжниці народности, а найстрашнїйші знищеня очий стрічають ся у сїльського населеня задля незнаня, недбальства і непорадности, часом же задля лютого характеру хороби навіть мимо пильного лїченя, якому приміром жиди піддають ся дуже витревало. Трахома хороба дуже давна; писані документи про неї маємо з 16. віку до Христа.

Стародавність трахоми є якраз доказом єї незвичайної лютости. Нинї терпить людство від тої язви під ріжними підсонями: в Єгиптї і в Сибірі; терплять ріжні раси: Семіти, Арийці, Монголи. В папірусї Еберса з 1556. р. до Христа описана наша хороба словом „каправе око", з котрого тече, а хоробу ту лїчили головно синим каменем, подібно як се робимо ще й нинї.

Коли відхилимо здорову повіку від очної галини, видимо бліду, трошка рожеву, нїжну болону на тій сторонї повіки, що звернена до галини. Тота болона належить до слизних болон тїла, она переходить з повік на очну галину, а іменно на єї білу часть, білківку, і тут у правильнім оцї єї гейби не видимо, бо она прозрачна так, що через неї переглядає дуже добре білість білківки. Кровні судини тої слизної болони, що лучить повіки з очною галиною і зове ся злучницею, є так нїжні, що їх в правильних очах майже не видко. На правильній злучницї не видко слези анї жадних нерівностий прим. бородавочок, кульочок і т. п. Лїмфатичні кульочки є в здоровім оцї так малі і так їх мало, що они при оглядану зовсїм не впадають в очи.

Трахома називає ся звичайно єгипетським запаленєм, також зернистою чи кульочковатою хоробою, а в папірусї Еберса „каправим оком", подібно як і нинї межи нашим народом. З тих назв можемо вичитати богато прикмет трахоми, а то: Око хоре на трахому не є чисте, лиш з него виходять сльози і слизь

чи ропа; через те стає око мокре, каправе. Око є запалене, то значить, що звичайно бліді части ока червонїють, наче би хто насипав жару до него; скіра повік троха червонїє від того, що її нагризли сльози; злучниця червонїє так, що виглядає і на повіках і на очній галинї наче червона скірочка, налита кровю. Поверхня злучницї перестає бути гладка, на нїй показують ся малесенькі бородавочки т. є. кульочки, мов би хто посипав її пшоном або грубозернистим піском. При тім цїла злучниця грубіє і пульхнїє від того, що в нїй богато крови та лїмфи, і через те тратить прозорість так, що білківки очної галини не видко. Хорий чує, що око пече єго і здає ся єму, що в очи залетїв пісок або порох; сльози і слизь, що виступають обильно з ока, перешкаджають хорому у всякій роботї, бо обнижують бистроту зору. Отсї обяви трахоми є вже дуже наглядні і кождому, навіть недбалому, стає ясно, що єго очи хорі. Але заки до сего прийде, то треває нераз тижнями і місяцями, а хорий зовсїм нїчого не знає, якого немилого гостя має в своїх очах. Всї обяви виступають нераз так поволи і так незначно, що хорий неначе привикає до невеличких докучливостий і не догадує ся лиха. В сїм станї відай і не повірить лїкареви, що єго очи поважно хорі.

Тут треба зараз замітити, що в самих початках трахоми можуть бути обяви так невиразні, що і лїкар часто не в силї певно означити, з чим має до дїла. Коли всї обяви розвинуть ся так, що трахома є очевидна, а хорий все ще не лїчить ся, то хороба не стоїть на місци, але поступає дальше в своїм дїлї знищеня. Тут іде о перехід запаленя на рогівку (cornea, Hornhaut) т. є. тоту часть на передї очної галини, за котрою лежить дугівка з зїницею по середині. Коли рогівка підлягає запаленю, то входять в неї кровні судини, котрих у здоровій рогівцї нема, они входять у рогівку зі злучницї на очній галинї. Через те тратить рогівка свою прозорість і хорий зачинає зле видїти. Є се хвиля, коли навіть найнедбалїйші йдуть до лїкаря, хоч лише мало з них витреває в довгім та мозольнім лїченю, так що очи підпадають дальше знищеню. Рогівка тратить щораз більше свою прозорість, виглядає як матове шкло, на деяких місцях збирає ся в єї тканинї ропа, а на єї поверхнї повстають прищі, котрі з часом ширять ся і на поверхнї і в глубину, а вкінци продїравлюють рогівку так, що через прожерту дїрку випливає очна вода з передної комори ока (межи рогівкою а дугівкою). З очною водою випадає звичайно і дугівка, прилїплює ся до берегів прища, приростає з часом і не дасть ся відвести на своє місце нїякими лїками.

Коли заросте рогівка на тім місци, де був прищ, то там видно білий знак, шрам, знаний загально під назвою більма. Більмо неприступне до вилїченя і має межи народом дуже злу опінїю. Більмо шкодить видженю відповідно до своєї великости. Коли занимає цїлу рогівку або єї середущу часть, то око в силї відріжнити лише сьвітло від тїни, але предметів не пізнає, значить: око осліпло.

Та гадаєте може, що вже на тім конець хороби? Гадаєте, що трахома повинна тепер спочити на сумних лаврах своєї роботи? Нї, на тім ще не конець! Нераз не має спокою і осліпле око від трахоми. Запаленє переходить на ті части ока, що є в середині очної галини, особливо на промінницю (corpus ciliare) і викликує такі терпіня, що люди рішають ся дати око зовсїм вибрати, щоби бодай освободити ся від болїв, коли вже лиха доля пбзбавила їх денного сьвітла. Иньшим разом она викликує запаленє внутрішних частий очної галини, а то знов позбавлює око навіть того останка сьвітла так, що око не в силї відріжнити дня від ночи. Хорий тепер слїпий як темна ніч, єго око покрите більмом впадає здалека кождому прохожому.

Але процес знищеня ще не скінчений. Підчас того, як відбуває ся знищенє рогівки та иньших частий очної галини, відбувають ся всякі зміни і на повіках. Злучниця повік може згрубіти до такого степеня, що виглядає наче кожа, покрита червоними бородавками; межи бородавками є вода і слизь, котрі потому на повіках засихають і гризуть кожу повік. Иньшим разом злучниця блїдне, ті місця, що були найбільше погрубіли і спухли, перемінюють ся в шрами; шрами, зразу рожеві, білїють і стягають ся з часом, а стягаючи ся так тягнуть повіку, що аж викривлюють єї хрящку. Коли хрящка повіки вигне ся в сторону скіри повік, тоді вивертає ся повіка злучницею наверх, а се становить нове жерело прикростий, бо злучниця не зносить воздуха, запалює ся і червоніє і витворює ропу; слизь викликує видїлюванє слїз, а ті знов гризуть скіру повік. Коли хрящка повік вигне ся (під впливом стягаючих ся злучниць) впуклостию до очної галини, тоді звертає ся берег повік з рісницями до очної галини і рісниці колють очну галину, де попало, на рогівці чи на більмі так сильно, що на тім місци повстають нові прищі, котрі гноять ся серед запальних обявів і зі всїми прикростями запаленя. Навіть осліпле око не дає спокою чоловікови, бо трахома не знає милосердія!

Так господарить трахома і осягає свої успіхи в кількох неділях, місяцях або літах. Не дивниця, що для сьвідомого справи

трахома представляє ся страшним ворогом людства так, що сама згадка про сю страшну хоробу наповнює чоловіка грозою, а рівночасно збуджує в нїм всю енергію до боротьби з тим лютим ворогом.

Трахома є заразливою хоробою. Бакциль (мікроб) трахоми ще не знаний; але нам звісно, що трахоматичне око найбільше тоді заразливе, коли гноїть ся, значить, в тім станї, котрий наш нарід називає „каправим оком". Слизь і ропа з каправого ока мають в собі заразливий чинник, котрий викликує трахому в здоровім оцї, коли зіткне ся з єго злучницею. Борба проти трахоми чи там лїченє єї повинні зачинати ся від того, щоби стерегти здоровий людий від зараженя трахомою. До того треба очивидно найперше знати, котрі очи хорі, а знаючи се, вистерігати ся всего, через що можна зіткнути ся з гноєм чи слизию з трахоматичних очий. Значить: Не треба обтирати лиця тим ручником, що хорий; не мити ся в тій самій умивальнї; не спати на тій самій подушцї; не брати тої самої хустки до носа; не накривати ся тим самим покривалом і т. п. Лекше осягнути се, коли хорому приділить ся осібну комнату, а здорові не доторкають ся предметів у тій комнатї; дїтям до сеї комнати вступ повинен бути заборонений. У заможнїйших не трудно перевести се бажанє, особливо, коли хорий і єго окруженє є на стілько інтелїгентні, що розуміють вагу зарядженої осторожности. Тому то є трахома справдї рідким гостем в домах богачів або й убогих, але просьвічених людий. Трахома є тому хоробою людий бідних матеріяльно і занедбаних просьвітно: трахома є масовою хоробою широких верстов убогої людности без просьвіти. В Галичинї цвите сеся недуга межи найбіднїйшими жидами і межи сїльським населенєм без ріжницї народности по причинї нехарности і нечистоти.

Стрічаємо трахому межи сїльською людностию в Славонії, Хорватії й Угорщинї; альпейські жителї підпадають трахомі меньше. Процвитає трахома в Румунії, в цїлій Росії, на Сибірі, в Прусії і, як сказано, в Єгиптї.

Лїченє трахоми відбувало ся перед півчетверта тисячами лїт синим каменем тай ще дечим иньшим. Синий камінь належить попри ляпіс ще й нинї до найлїпших лїків проти трахоми. Певно, не обходить ся й нинї без того, щоб лїкарі не сушили собі голови, чим би то лїпше й успішнїйше лїчити трахому. Бо лїченє треває тепер все ще так довго і є так утяжливе, що власне

в тім лежить головна трудність, чому не можна трахому скоро винищити.

Др. Михайло Кос.

101. Про зуби.

Узубленє є знарядом до роздроблюваня корму і сповнює в тім напрямі подвійну працю: раз розкушує поживу, а далї роздушує її. З огляду на те корона поодиноких зубів с. є часть, що вистає понад ясна, має ріжну подобу, приноровлену до цїли, якій має служити. Передні зуби мають ловити й відкусувати страви, тож є они плоскі, острі і мов два вістря ножиць пересувають ся попри себе з долини до гори (сїкачі); задні зуби служать знов до роздушуваня корму, отже мають широкі площі жувні з малими сучками-горбочками (черенні зуби). Сї заокруглені горбочки (два, чотири, рідко більше), що роздавлюють докладно овочеві плоди, щоб видобути з них як найбільше поживних частин, вказують, що природа з одної сторони призначила чоловікови живити ся ростинними стравами, як з другої зглядна короткість проводу травленя (відношенє довжини єго до висоти тїла як 6 або 5 до 1) приписує єму легко стравну мясну поживу. Із сих обох фактів виходить, що чоловік має уживати мішаної поживи: з ростинного і звіринного сьвіта.

На кождім поодинокім зубі розріжняємо три части: корону се є часть, що вистає понад ясна, шийку, часть покриту яснами, і корінь, встромлений в заглубини щокових костий. Подоба корони, як уже висше зазначено, відповідає фізіольогічній задачі зуба і надає враз із місцем, яке займає зуб у щоцї, назву. Так розріжняємо у дорослого чоловіка в кождій половинї щоки горішної і долїшної по вісїм зубів, числячи від середини: великий і малий сїкачі з долотоватою короною, кутний зуб або кло з короною стіжковатою, перший і другий прочеренні з двома сучками, перший, другий і третий черенні з чотирма сучками на жувній площі. Останний черенний зуб зве ся також зубом мудрости, бо виростає найпізнїйше зі всїх, звичайно около 20. року житя. Разом має дорослий чоловік 32 зуби. Застромлені они в щочних костях коренями; передні мають по одному, задні горішні звичайно по три, задні долїшні по два корені.

Молочне узубленє виглядає троха інакше. Дитина має при кінци другого року житя всього разом 20 зубів, по пять в кождій половинї горішної і долїшної щоки: середний

і бічний сїкачі, кло, перший і другий черенні. Перші пробивають ся середні сїкачі в долїшній щоцї меньше більше в 6-ім місяци житя, а зараз потім середні горішні. В 8-ім місяци зявляють ся бічні горішні сїкачі, а трошки пізнїйше бічні сїкачі долїшні. В 12-ім місяци виростають перші череняки долїшної, а в 2—4 місяцї пізнїйше ті самі зуби горішної щоки. Кла пробивають ся в 16-ім місяци, а вкінци доповнюють ряд молочних зубів в 20-ім місяци другі череняки. Але не все вдержує ся той приписаний час і порядок у вирастаню зубів молочних; є знані випадки, що дїти родили ся вже з зубами, а з другої сторони випадки, де появленє зубів припізняло ся до другого або третого року житя. Таке припізненє буває й у зовсїм здорових дїтий. Частїйше причина спізненя лежить в англїйській недузї, скрофульозї або иньших недугах. Між третим а шестим роком не виростають жадні нові зуби; аж в шестім роцї появляє ся з заду за другим молочним череняком перший постійний череняк у долїшній щоцї, а по короткім часї відповідаючий єму горішний. Від того часу починають відпадати молочні зуби, а на їх місце ростуть постійні.

Поодинокі зуби складають ся в головній части зі зубини с. є. звапнїлої маси безподобної з волокнами, угрупованими на подобу зуба і великою скількостию каналиків. Зубина підлягає легко ушкодженю, тож на короні криє її мов шапочка шклиця, тверда як камінь. Зубина кореня є покрита зубною корою с. є. майже звичайною кістною субстанцією.

В серединї має кождий зуб ядрову дутину, виповнену ядерцем. Та часть дутини і ядерця, що заключені в коронї, наслїдують у зменьшеню подобу корони; в корени переходить ядерце в тонке волокно, а дутина у вузкий канал з отвором на кінци, котрим вступають у внутро зуба судини кровні і нерви.

Ядерце складає ся з галяретової маси, клїтин, кровних судин і великого числа нервових волокон. Се богатство ядерця в нерви з одного, а неподатливість стїн дутини з другого боку дають поясненє, чому біль зубів спричинений запаленєм ядерця так прикрий. Зубну кору с. є. зверхну верству кореня і внутрішну стїну зубної ямки в щочній кости, в котру вклинений корінь зуба, лучить тонка волокниста оболонка, окістниця, добре заосмотрена в кровні судини і нерви.

В тім природнім устрою узубленя подибують ся хоробливі зміни і то з причин двоякого початку; раз вроджені, а далї набуті в житю. Зміни першого рода обявляють ся аномаліями 1) подоби: подоба і величина корони або кореня є відмінна від

правильної; 2) числа: виріст за богато або за мало зубів; 3) уставленя поодиноких зубів: зуб або стоїть криво, обернений, або не стоїть в ряді на признанім єму місци; 4) уставленя цілого ряду: горішні передні зуби заходять за богато наперед або кусають просто на край долїшних або заходять взад поза долїшні або вкінци зовсїм не можна їх стулити з долїшними або заваджають продовжені задні; 5) браків шклиці: вроджені ямки і т. и. Сї вроджені зміни опоганюють вигляд лиця, утруднюють вимову, спричинюють порохнявінє зубів; тож треба їх справити за молодих лїт, що удає ся звичайно досить легко.

В житю набувають ся рівнож ріжні зміни зубів; зуби підпадають ушкодженям і недугам, як иньші части органїзму. Вже само уживанє зубів до їдженя спричинює з роками стертє дотичних частий шклиці, повстають т. зв. площі зужитя, котрі в дальшім перебігу можуть викликати запаленє ядерця й біль зубів. Удар зовнї може зуб вищербити, зломити, а навіть і зовсїм вибити. Найбільше розповсюдненою аффекцією зубів є порохнявінє (caries). Повстанє сеї недуги улекшують вроджені недостатки шклиці, невідповідне уставленє зубів, унаслїджений наклін, а спричинює її головно споживанє корму бідного у вапові складники в видї липко-мягкої маси. Зі страви так приладженої лишають ся поміж зубами цукрові частини, з котрих бактерії витворюють кислоти, що розпускають соли вапові шклиці, а органїчну решту зубної тканки нищать самі бактерії. Початок порохнявіня пізнати в заглубленях зубів по чорних плямках, на зовсїм гладкій площі по збіліню і втраті полиску на дотичнім місци, яке поволи стає темно-сїре. В дальшім розвитку добирає ся порохнявінє до зубного ядерця і доводить до запаленя єго. Слабі зразу, лише через зимний або за горячий, квасний або солодкий корм або твердий кусок викликані, болї змагають ся, переходять у постійні, бо напучнїле ядерце не в силї помістити ся в тїсній дутинї. По таких атаках завмирає з часом ядерце, гниє, наступає ґангрена ядерця, а дальше запаленє окістниці; зуб болить вже при найлекшім діткненю, щока пухне.

Бороти ся проти псованя зубів можна простим способом. Головним правилом є тут чистість. Приписує ся денно кількаразове чищенє щіточкою і антисептичною водою зі всїх сторін в сей спосіб, щоби нїчо зі страв не лишило ся поміж зубами, а два рази тижнево порошкованим углем липовим або крейдою стирати осїдаючий зубний камінь, котрий поволи, але постійно витискає зуб з ясен і кости. Чистити зуби має ся по їдженю;

головним услівєм є спати лише з добре очищеними зубами, бо через ніч мають бактерії в губі найбільше спокою до своєї скритої, нищачої роботи. Коли показують ся на зубах початки порохнявіня, темні плямки, малі дїрки, то треба їх зараз запльомбувати, а не чекати, поки зуб почне болїти. Вчасно вложені пльомби і консервують зуб лїпше і закладанє їх не справляє неприємностий. Коли переочено початок порохнявіня і оно дійшло вже так далеко, що зуб болить, а нема близько лїкаря спеціялїста, то можна, по виполоканю дїри в зубі лїтною водою, біль тимчасом усмирити ватою напущеною олїйком з гвоздиків, вкладаючи її в дупло. Коли болить глубоко зіпсований зуб лише при натисненю пальцем, то добре є класти маленькі кусничкн леду між ясна а губи. Як дійшло вже до сильного опухненя ясен, то треба прикладати теплі кусники фіги, звареної в молоцї, щоб скорше пропукло. Коли зуб перестав болїти, а лице ще опухле, то можна робити оклади з квасної води. Подані домові средства мають лише зараджувати наглому болеви зубів, коли нема близько фахової помочи; систематичне уживанє їх не в силї спинити утрати дотичного зуба. А втрата така не все є маловажна; хоч є більше зубів у ротї, звичайно кусає ся добре лише на той або другий зуб, усуненє єго зменьшує вартість цїлого узубленя.

Тож мимо високо розвиненої штуки вставлюваня штучних зубів, виривати вільно лише ті злі зуби, котрих і лїкар-дентист не в силї законсервувати.

Скоро вже хто втратив за богато зубів або й цїлу щоку, той повинен дати вставити собі штучні зуби; інакше з причини лихого розжуваня корму може легко почати хорувати на недуги кормового проводу (катар жолудковий, кишковий і т. и.). Нинї штука вкладаня штучних зубів дійшла до такої досконалости, що гріхом є терпіти довший час брак зубів.

Др. Іван Бережницький.

І. Поезія.

А. Епічна поезія.

І. Казки. — Міти. — Легенди. — Баляди.

Стор.

1. Про двох братів — народня казка 1
2. Про госиодаря і вужа — Іван Франко 6
3. Приятелї — народня казка 8
4. Ріккі-Тіккі-Таві — Редіярд Кіплїнґ 10

5. Геракль на розпутю — з Руської читанки 24
6. Филимон і Бавкида — Іван Демянчук 26

7. Початок сьвіта — Степан Руданський 31
8. Каменяр Евлогій — Іван Франко 34

9. Озеро царя — Ізидор Воробкевич 41
10. Євшан-зїлє — Микола Вороний 43
11. За байраком байрак — Тарас Шевченко 45
12. На синїй Чорногорі — Василь Щурат 46

ІІ. Історичні оповіданя. — Думи. — Історичні поеми.

13. Піраміда Хеопса — Іван Демянчук 47
14. Цар Менефта — Єгипетське оповіданє 54
15. Реґуль — Михайло Драгоманів 58
16. Пустельник з Путни — Осип Маковей 60
17. Сагайдачний у школї в Острозї — Андрій Чайковський 66
18. На прощі у Києві — Пантелеймон Кулїш 72
19. Дорош — Олекса Стороженко 75

20. Козак і кінь — народня пісня 78
21. Маруся Богуславка — козацька дума 79
22. Віщий Олег — Степан Руданський 81
23. Іван Підкова — Тарас Шевченко 83
24. Гамалїя — Тарас Шевченко 84

ІІІ. Сьміховинки.

25. Вчений син — народня сьміховинка 88
26. Два розумні — народня сьміховинка 89
27. Голодний — народня сьміховинка 89
28. Школяр — Степан Руданський 89
29. Циган в огірках — Степан Руданський 90
30. Чумак з мазницею — Степан Руданський 91
31. Козак і король — Степан Руданський 91
32. Мудра дївчина — народня шутка 92

Стор.

IV. Нариси. — Побутові оповідання.

33. Орлиця — Йонас Лї 95
34. Вітрогон — Іван Левицький 99
35. Бузьки — Тимотей Бордуляк 105

36. Уратувала — Віра Лебедова 106
37. Сестра жалібниця — Олександер Кониський 111
38. Візник — М. Корчинський 114
39. У полонинї — Іван Франко 119

V. Оповідання віршом.

40. Чума — Тарас Шевченко 122
41. Брат та сестра — Осип Федькович 122
42. Три шляхи — Тарас Шевченко 123
43. Сон — Тарас Шевченко 124

Б. Лїрична поезія.

44. Коломийки 1—7. 125
45. І досї снить ся — Тарас Шевченко 126
46. Ніч у степу — Микола Чернявський 126
47. Осїнь — Богдан Лепкий 127
48. Кобзар — Павло Грабовський 127
49. Сипле снїг — Іван Франко 128
50. Пташки — Володимир Самійленко 128
51. Колядка 128
52. Щедрівка — Леонїд Глїбів 129
53. Христос воскрес! — Леонїд Глїбів 129
54. Тямлю, як на сьвята Великодні — Богдан Лепкий 129
55. Україна — Володимир Самійленко 130
56. Труби трублять — Василь Пачовський 131
57. Степ — Яків Щоголів 131
58. Тиша в морі — Леся Українка 131
59. Вечірна пісня — Сидір Воробкевич 132
60. В неволї — Тарас Шевченко 132
61. Переселенцї — О. Олесь 132
62. Самотою на чужинї — А. Кримський 133
63. Туга за рідною землею — О. Олесь 133
64. Ходить вітер по житї — Іван Франко 133
65. Обжинкові пісні 1—3 134

В. Дидактична поезія.

VII. Байки.

66. Осел і Лис — Езоп 135
67. Сонце та Хмари — Евген Гребінка 135
68. Вовк і Кіт — Леонїд Глїбів 136
69. Метелик і Капуста — Перр Ляшамбоді 137
70. Собака й Кінь — Леонїд Глїбів 138

Стор.
71. Десна — М. Кононенко 138
72. Старець — Леонід Глібів 139

VIII. Притчі.

73. Христова притча про сіяча — з Євангелія Марка 140
74. Притча Христова про сіяча — Володимир Александрів . . 141
75. Притча про однорога — з повісти „Варлаам і Йоасаф“ 142
76. Притча про нерозум — Іван Франко 144
77. Притча про терен — Іван Франко 145

Київський ордена Леніна державний університет імені Тараса Шевченка Наукова бібліотека

II. Проза.

I. Житєписи.

78. Молодий вік Тараса Шевченка — О. Конисьский 151
79. Григорій із Сянока — з читанки Ґалля 153
80. Пригоди молодечого віку — Евген Міллєр 156
81. Геродот на олімпійських ігрищах — М. Слобода 160

II. Спомини.

82. Христос воскресе! — Андрій Чайковський 163
83. Прогулька на Синяк — Генрик Ґонсьоровский 169
84. На Тарасовій могилї — Олена Галичанка 174
85. На Запорожу — Михайло Кос 180
86. В Гімаляйських горах — Ярослав Окуневський 186
87. Прогулька з Пекіну — Ярослав Окуневський 190
88. Перед битвою — Микола Садовський 193
89. Великдень в Атенах — Ілия Кокорудз 197
90. Вечір у Венеції — Олена Галичанка 200

III. Історія.

91. Княжий город Галич — І. Крипякевич 203
92. Татарський погром України — Михайло Грушевський 208
93. Про перші друкарні на Руси — Богдан Лепкий 213
94. Український замок у Коблинї — Орест Левицький 214
95. Морські походи козаків — Михайло Грушевський 217
96. Як Запорожцї стрічали Новий Рік — Д. Яворницький 223

IV. Описи.

97. Чуда царства ледів — І. Лункевич 228
98. З житя Болгар — С. Русова 234
99. Лїси і полонини в Карпатах — Степан Рудницький 238

V. Розвідки.

100. Трахома — Др. Михайло Кос 246
101. Про зуби — Др. Іван Бережницький 250

(5 р. 50 к.)
7,68
(1986)
3088
4758

АНТІН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ.

УКРАЇНСЬКА ЧИТАНКА

ДЛЯ ДРУГОЇ КЛЯСИ СЕРЕДНИХ ШКІЛ

ДРУГЕ, ЗМІНЕНЕ ВИДАНЄ

ЗЛАДИВ

Др. ІВАН КОЛАЧ.

Ціна 18 кор.

У ЛЬВОВІ, 1920.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка.